

**T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
DIŞ TİCARET ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET DOKTORA PROGRAMI**

**SERBEST TİCARET ANLAŞMALARININ
DIŞ TİCARETE ETKİSİ: TÜRKİYE İÇİN
KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ**

Doktora Tezi

Özlem DEMİROĞLU

100039739

İstanbul, 2019

**T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
DIŞ TİCARET ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET DOKTORA PROGRAMI**

**SERBEST TİCARET ANLAŞMALARININ
DIŞ TİCARETE ETKİSİ: TÜRKİYE İÇİN
KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ**

Doktora Tezi

Özlem DEMİROĞLU

100039739

Danışman: Prof. Dr. Elçin AYKAÇ ALP

İstanbul, 2019

DOKTORA TEZİ ONAY FORMU

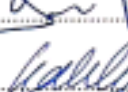
Uluslararası Ticaret

Doktora programı öğrencisi Elan Demirel 'ın
Serbest Ticaret Anlaşmalarına Dış Ticaret Etik ve Türkiye için
Koşullarına Dair An 12 başlıklı tez çalışması,
Enstitümüz Yönetim Kurulu 21.01.2019 tarih ve135/14.....sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından
oybirliği oyçokluğu ile Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ DANIŞMANI : Prof. Dr. Elan Aybağ Alp
JÜRI ÜYESİ : Doç. Dr. Rana ATABAT KUSÇU
JÜRI ÜYESİ : Doç. Dr. Bülent Hoca
JÜRI ÜYESİ : Doç. Dr. Kahraman Arslan
JÜRI ÜYESİ : Doç. Dr. Figen Yıldırım

İMZA

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde, bilgi, birikim ve tecrübeleri ile bana yol gösteren ve her aşamada yardımcı ve destek olan değerli danışman hocam Prof. Dr. Elçin AYKAÇ ALP'e, bu süreçte desteğini ve katkılarını esirgemeyen değerli hocalarım Doç. Dr. Figen YILDIRIM ve Doç. Dr. İsmet Kahraman ARSLAN'a, bu çalışma boyunca farklı aşamalarda bana yol gösteren ve yardımcı olan Richmond Üniversitesi'nde görevli Yardımcı Doçent Thomas ZYLKİN'e ve doktora eğitimim sürecinde göstermiş olduğu sabır ve destek için eşim Özkan DEMİROĞLU'na,

Sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İstanbul, 2018

ÖZET

Serbest ticaret anlaşmaları (STA) uluslararası ticaretin en önemli unsurlarından biridir. Uluslararası ticaret ekonomik kalkınmayı hızlandıran çok önemli bir araç olduğundan, STA'lardan en yüksek faydayı elde etmek Türkiye ve diğer gelişmekte olan ülkeler için çok önemlidir. Buradan hareketle bu çalışmada STA'ların Türkiye'nin dış ticareti üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışmada çekim modeli uygulamasındaki son gelişmeler dikkate alınarak yapısal çekim modeli kullanılmış ve 92 ülkenin 1988-2016 yılları arasındaki ticaret verileri kullanılarak STA'ların Türkiye'nin dış ticaretine etkileri araştırılmıştır. STA etkileri makro düzeyde değerlendirildiğinde elde edilen sonuçlar, STA'ların Türkiye'nin ihracat ve ithalatında istatistiksel olarak anlamlı pozitif bir etki yaptığını göstermektedir. Ancak bu etki dünya çapında muhtelif STA'ların etkileri konusunda yapılmış çok sayıda çalışmayı bir arada değerlendiren 2 farklı meta-analizde elde edilen ortalama STA etkisine göre daha düşüktür. STA etkileri her bir anlaşma için ayrı ayrı incelendiğinde ise etkilerde mikro düzeyde önemli ölçüde heterojenlik olduğu görülmektedir. Hatta aynı anlaşmanın içinde, ticaretin yönüne bağlı olarak dahi etkiler önemli ölçüde değişmektedir. Bu çalışmada elde edilen bulgular, bazı STA'ların Türkiye'nin ihracatı üzerinde güçlü ve pozitif bir etkisi olurken, diğerlerinin hiçbir etkisi olmadığı veya olumsuz etkisi olduğunu göstermektedir. İhracatın arttırılması ve STA'lardan daha fazla kazanım elde edilmesi için anlaşma etkilerindeki bu heterojenliğin nedenlerini anlamak ve gelecekteki müzakereler için gerekli önlemleri almak çok önemlidir. Heterojenliğin sebepleri değerlendirildiğinde vergilerdeki anlaşma kaynaklı indirimin STA'ların başarılarını belirleyen en önemli kriterlerden biri olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, STA etkisinin sadece vergi indirimlerinin değil muhtelif kriterlerin birleşik etkisi olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, Uluslararası Ticaret, Serbest Ticaret Anlaşması, Çekim Modeli, Heterojenlik*

ABSTRACT

Free trade agreements (FTA) are prominent features of international trade. As international trade is a crucial tool to boost economic development, getting the utmost benefit from FTAs is very important for Turkey and developing countries. In this respect, ex-post effects of FTAs on Turkey's trade are examined in this study. In the light of latest developments about gravity model, structural gravity is used in this study and effects of FTAs on Turkey's trade are estimated using trade data from 92 countries between 1988-2016. The results suggest that, FTAs had a statistically significant positive effect on exports and imports of Turkey when all FTAs are considered at macro level. However, this effect is lower than average FTA effect found in two different meta-analysis bringing together large number of studies on the effects of various FTAs worldwide. When each agreement is examined separately, there is considerable heterogeneity on effects at micro level. Even within the same agreement, effects vary considerably depending on trade direction. The findings of this study provide evidence that some FTAs had a strong positive effect on Turkey's exports while others had no effect or even negative effect. It is very important to understand the reasons behind the heterogeneity and take necessary precautions for future negotiations to improve exports and get more gains. It seems that one of the very important criteria determining the success of FTAs is duty reductions. However, FTA effect seems to be the result of not only duty reductions but combined effect of various criteria.

Keywords: *Turkey, International Trade, Free Trade Agreements, Gravity Model, Heterogeneity*

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

Özet.....	iv
Abstract.....	v
Tablolar Listesi.....	ix
Şekiller Listesi.....	x
Kısaltmalar	xi
GİRİŞ	1
1.ULUSLARARASI TİCARETİN SERBESTLEŞTİRİLMESİ, BU KAPSAMDA SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI VE ETKİLERİ.....	5
1.1. Ekonomik Entegrasyon Çeşitleri ve Bu Kapsamda STA'lar	7
1.2.Ekonomik Entegrasyonların Tarihsel Gelişimi ve Bölgeselleşme Akımları....	10
1.2.1. GATT Öncesindeki Dönem.....	10
1.2.2. GATT Sonrasındaki Dönem	10
1.2.2.1.Birinci Bölgeselleşme	13
1.2.2.2. İkinci Bölgeselleşme	14
1.2.2.3.Üçüncü Bölgeselleşme ve Güncel Durum	15
1.3. Bölgeselleşmenin Çok Taraflı Ticaret Sistemine Etkileri	20
1.4. Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması Yapmaya Yönelten Nedenler ve Anlaşmaların Belirleyicileri	22
1.5. Serbest Ticaret Anlaşmalarının Dizaynı ve Uygulaması.....	23
1.6. Serbest Ticaret Anlaşmalarının Ticaret ve Refaha Etkileri.....	27

2.TÜRKİYE’NİN SERBEST TİCARET ANLAŞMALARINA İLİŞKİN POLİTİKASI VE BU ANLAŞMALARIN TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİNDEKİ YERİ	32
2.1. Türkiye’de Serbest Ticaret Anlaşmaları ve Tarihsel Gelişim	32
2.1.1. AB ile Gümrük Birliği Öncesi Dönem	32
2.1.2. AB ile Gümrük Birliği Sonrası Dönem	35
2.1.2.1. AB’nin Tercihli Ticaret Politikası ve STA’lar	38
2.1.2.2. Türkiye’nin İmzalamış Olduğu STA’lar	41
2.1.2.3. Türkiye’nin Müzakere Sürecini Başlattığı STA’lar	46
2.2. Türkiye’nin STA’lardan Beklentileri	47
2.3. STA’ların Türkiye’nin Dış Ticaretinde Yeri	48
2.4. Türkiye’nin İmzaladığı STA’ların Ticaretine Etkisine İlişkin Çalışmalar.....	54
3.SERBEST TİCARET ANLAŞMALARININ DIŞ TİCARETE ETKİLERİNİN ÇEKİM MODELİ İLE ÖLÇÜMÜ	59
3.1. Çekim Modelinin Tanımı ve Temel Prensipleri.....	60
3.2. Çekim Modelinin Tarihsel Gelişimi ve Teorik Alt Yapısı	62
3.3. Yapısal Çekim Modeli Ve Tahmin Yöntemleri	73
3.3.1. Yapısal Çekim Modeli	73
3.3.2. Yapısal Çekim Modelinin Tahmini	77
3.3.3. Çekim Modelinin Uygulanmasında Karşılaşılan İleri Düzey Sorunlar, Çözüm ve Uygulama Önerileri	83
3.3.3.1. Sıfır Ticaret Akımları	84
3.3.3.2. Ticaret Verilerinde Değişen Varyans (Heteroscedasticity) Sorunu ...	86
3.3.3.3. Ticaret Politikasının İçsellik (Endogeneity) Sorunu	86
3.3.3.4. Çekim Modeli Kullanımında Uygulama Önerileri	87
3.4. Serbest Ticaret Anlaşmalarının Dış Ticarete Etkilerinin Çekim Modeli Kullanılarak Ölçülmesi ve Literatür Taraması	88

4.TÜRKİYE’NİN İMZALADIĞI SERBEST TİCARET ANLAŞMALARININ DİŞ TİCARETİNE ETKİLERİNİN 1988-2016 DÖNEMİ İÇİN ANALİZİ	100
4.1. Çalışmada Kullanılan Modelin Tespiti.....	100
4.2. Modelde Yer Alan Değişkenler.....	104
4.3. Analizde Kullanılan Verilerin Tanımlanması ve Açıklanması	106
4.4. Analiz ve Sonucunda Elde Edilen Bulgular	110
4.4.1. Türkiye’nin İmzaladığı Tüm STA’ların Dış Ticarete Toplu Etkileri (Makro).....	110
4.4.2. Türkiye’nin Yürürlükte Olan STA’larının Dış Ticarete Toplu Etkileri (Makro).....	112
4.4.3. STA’ların Her Bir Anlaşma Bazında Dış Ticarete Etkileri (Mikro)	114
4.4.4. Her bir Anlaşma İçinde Ticaretin Yönüne Bağlı olarak Değişen Etkiler ve Heterojenlik (Mikro).....	117
5.ELDE EDİLEN BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİNE İLİŞKİN KRİTERLER VE ANLAŞMA ETKİLERİ	125
5.1. Değerlendirme Kriterleri	126
5.2. Serbest Ticaret Anlaşmaları Etkilerinin Değerlendirilmesi	134
5.2.1. Analiz Sonuçlarının Analize Dahil Edilen Tüm Anlaşmalar Dikkate Alınarak Değerlendirilmesi.....	134
5.2.2. Analiz Sonuçlarının Her Bir Anlaşma Bazında Değerlendirilmesi	139
SONUÇ.....	172
EKLER.....	177
KAYNAKÇA	309

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1. Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşması İmzalamış Olduğu Ülkeler.....	45
Tablo 2. Türkiye'nin İmzaladığı Tüm STA'ların Toplu Etkileri (Makro).....	111
Tablo 3. Yürürlükte Olan STA'ların Toplu Etkileri (Makro).....	113
Tablo 4. Anlaşma Bazında Heterojen Etkiler (Mikro).....	115
Tablo 5. Anlaşma İçinde Ticaretin Yönüne Bağlı Heterojen Etkiler (Mikro).....	118
Tablo 6. Anlaşma Bazında Toplam Etki ve Anlaşma İçinde Ticaretin Yönüne Bağlı Etkiler.....	120
Tablo 7. Anlaşmaların Türkiye'nin İhracatına ve İthalatına Etkileri.....	123
Tablo 8. AB'nin Yürürlükte Bulunan Anlaşmaları.....	177
Tablo 9. AB'nin Geçici/Koşullu Olarak Yürürlükte Olan Anlaşmaları.....	178
Tablo 10. AB'nin İmzalanmış Ancak Henüz Yürürlüğe Girmemiş Anlaşmaları....	179
Tablo 11. AB'nin Müzakereleri Devam Eden Anlaşmaları.....	179
Tablo 12. Türkiye'nin İhracatında İlk 20 Ülke.....	180
Tablo 13. Türkiye'nin İthalatında İlk 20 Ülke.....	181
Tablo 14. STA Yapılan Ülkelere İhracatın Toplam İhracata Oranı.....	182
Tablo 15. STA Yapılan Ülkelerden İthalatın Toplam İthalata Oranı.....	183
Tablo 16. Modele Dahil Olan Ülkeler.....	184

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1. DTÖ’ye Yapılan Anlaşma Bildirimleri ve Yürürlükteki Anlaşmalar.....	6
Şekil 2. Anlaşmaların Bölgelere Göre Dağılımı.....	16
Şekil 3. Türkiye’de STA Sayılarının Yıllara Göre Değişimi.....	46
Şekil 4. Dış Ticaretin GSYH İçindeki Payı.....	48
Şekil 5. İthalat, İhracat ve Dış Ticaret Dengesinin Yıllara Göre Değişimi.....	49
Şekil 6. STA İmzalanan Ükelere İhracat ve İthalatın Toplam İhracat ve İthalat İçindeki Payı (Ülke Bazında).....	51
Şekil 7. STA Ülkelerine Toplam İhracatın Türkiye’nin İhracatı İçindeki Payının Yıllara Göre Değişimi.....	52
Şekil 8. STA Ülkelerinden Toplam İthalatın Türkiye’nin İthalatı İçindeki Payının Yıllara Göre Değişimi.....	52

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADB	: Asian Development Bank
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
APEC	: Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
ASEAN	: Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
BSEC	: Karadeniz Ülkeleri Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
CACM	: Orta Amerika Ortak Pazarı
CER	: Closer Economic Relations
CES	: Constant Elasticity of Substitution
CUSTA	: Kanada-ABD Serbest Ticaret Anlaşması
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
ECO	: Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
ECOWAS	: Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu
EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSMH	: Gayrisafı Milli Hasıla
GSYH	: Gayrisafı Yurtiçi Hasıla
GULFCOOP	: Körfez İşbirliği Konseyi
İİT	: İslam İşbirliği Teşkilatı
LAFTA	: Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi

MERCOSUR: Güney Ortak Pazarı

MFN : Most Favoured Nation

MTR : Multilateral Trade Resistance

NAFTA : Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi

OECD : Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

OGT : Ortak Gümrük Tarifesi

OLS : Ordinary Least Square

OSCE : Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

PPML : Poisson Pseudo Maximum Likelihood

RTA-IS : DTÖ Bölgesel Ticaret Anlaşmaları Bilgi Sistemi

SACU : Güney Afrika Gümrük Birliği

SAFTA : Güney Asya Serbest Ticaret Bölgesi

STA : Serbest Ticaret Anlaşması

TPP : Trans Pasifik ortaklığı

TTIP : Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı

GİRİŞ

Uluslararası ticaret günümüzde küresel ekonominin en önemli unsurlarından birini teşkil etmekte ve önemi tüm ülkeler açısından gün geçtikçe artmaktadır. Öyle ki uluslararası ticaretin artış hızı, gayrisafi yurtiçi hasıladaki (GSYH) artışı geçmiş ve Dünya Ticaret Örgütü verilerine göre 2017 yılında uluslararası ticaretteki artış GSYH artışının 1,5 katına ulaşmıştır. 2018 yılında da bu değerin 1,4 civarında olması beklenilmektedir.

Bu artışta etkisi olan en önemli unsurlardan biri de tercihli ticaret esasına dayanan ve aynı zamanda ticaretin serbestleştirilmesine de katkı yapan ekonomik entegrasyonlardır. Nitekim Dünya Ticaret Örgütü bünyesinde ticaretin serbestleştirilmesine yönelik olarak yürütülen çok taraflı müzakerelerin bir nevi durağanlaştığı günümüzde entegrasyon düzeylerine göre farklılık arz eden serbest ticaret anlaşmaları (STA), gümrük birlikleri gibi tercihli ticaret esasına dayanan muhtelif bölgesel ticaret anlaşmaları tüm zamanlarda olduğundan daha da popüler hale gelmiştir. Özellikle son 20 yılda bu türden anlaşmaların sayısında dramatik bir artış görülmüştür.

Bölgesel ticaret anlaşmalarının sayılarının gün geçtikçe artmasının yanı sıra, bu anlaşmalar içerik ve kapsamı itibarıyla da gün geçtikçe daha sofistike hale gelmiştir. 1990'lı yıllarda ticaret anlaşmaları daha çok tarife indirimlerine odaklanmış ve daha çok mal ticaretine ilişkin iken son yıllarda artık anlaşmalar mal ticaretinin yanı sıra hizmet ticaretine ilişkin hükümler, yatırımlar, fikri ve sınai mülkiyet hakları, rekabet, çevre gibi konuları da kapsar hale gelmiştir (Acharya, 2016, s.1).

Bölgesel ticaret anlaşmalarının sayısındaki artış ve anlaşmaların yapısındaki değişikliklere paralel olarak bu ticaret anlaşmalarının gerek anlaşmanın tarafları gerekse de anlaşma dışında kalan ülkeler üzerindeki etkileri konusunda uluslararası literatürde yapılan çalışmaların da arttığı görülmektedir. Bu çalışmalarda genel olarak anlaşmaların ticarete ve refaha etkilerinin kapsamlı bir şekilde incelendiği ve tartışıldığı görülmektedir. Anlaşmaların uluslararası ticareti ne ölçüde

serbestleştirdikleri, taraflar arasında ticareti artırma konusunda ne ölçüde etkili oldukları, çok taraflı ticaret sistemi ile ne ölçüde uyumlu oldukları, ticaret yaratma ve ticaret saptırma etkileri, anlaşmanın tarafları ve anlaşma dışında kalan ülkeler açısından refah etkileri çalışmalarda incelenen başlıca konular arasında yer almaktadır.

Bu konuda yapılan çalışmalar incelendiğinde anlaşmaların ticarete etkileri hususunun ağırlıklı olduğu, refaha etkilerine ilişkin çalışmaların görece daha az olduğu dikkat çekmektedir. Anlaşmaların ticarete etkileri konusunda yapılan erken tarihli çalışmalarda genellikle çok taraflı bölgesel anlaşmaların ticaret etkilerinin ve ticaret yaratma potansiyelinin toplu olarak makro bazda ölçüldüğü anlaşılmaktadır. Yakın tarihli çalışmalara bakıldığında ise anlaşma etkilerinin anlaşmaya taraf tüm ülkeler için aynı olmayabileceği, anlaşma etkilerindeki bu heterojenliğin konunun her bir ülke bazında ayrı ayrı incelenmesini gerekli kıldığı, hatta etkilerdeki heterojenliğin anlaşmanın tarafı iki ülke arasında ticaretin yönüne bağlı olarak da oluştuğu ve bu nedenle anlaşma etkilerinin mikro bazda ölçülmesi gerektiğini ortaya koyan çalışmalar yapıldığı görülmektedir.

Bu çalışmalarda ulaşılan sonuçlar ticaret anlaşmalarının genel kabul görmüş beklentinin aksine her durumda ticareti arttırmadığını ve tüm anlaşmaların ticaret yaratma kapasitesinin aynı olmadığını ortaya koymaktadır. Uluslararası ticaretin ekonomik büyüme ve kalkınmanın en önemli itici güçlerinden biri olduğu dikkate alındığında bu türden anlaşmalardan beklenen fayda tüm ülkeler için önemli olmakla birlikte özellikle de gelişme yolundaki ülkeler için büyük önem arz etmektedir. Bu doğrultuda ticaret anlaşmalarının etkileri konusu hem araştırmacılar hem de politika yapıcılar için yakından takip edilen bir gündem maddesi haline gelmiştir.

Bu süreçte Türkiye'nin durumuna bakıldığında, dünya genelinde bölgesel ticaret anlaşmalarının sayısındaki artışa paralel olarak Türkiye'nin de Avrupa Birliği (AB) ile gümrük birliği yapmış olduğu ve gümrük birliğinden kaynaklı olarak AB'nin tercihli ticaret politikasına uyum çerçevesinde pek çok ülke ile de STA'lar imzalamış olduğu görülmektedir. STA'lar Türkiye'de dış ticaretin önemli bir unsuru olup anlaşma imzalanan ülke sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Türkiye bugüne kadar otuz beş adet STA imzalamıştır. Bu anlaşmalardan Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ile yapılmış olan on bir adedi söz konusu ülkelerin ilerleyen zamanda AB üyesi olmaları

nedeniyle feshedilmiştir. Mevcut durumda henüz yürürlüğe girmemiş ve askıya alınmış ve yürürlükten kaldırılmış olan anlaşmalar hariç tutulduğunda on dokuz adet anlaşma fiilen yürürlükte bulunmaktadır.

Burada önemli olan husus Türkiye'nin bu anlaşmalardan ne ölçüde fayda sağladığının ve anlaşmalardan beklentilerinin karşılanıp karşılanmadığıdır. Özellikle anlaşma etkilerinin her durumda aynı olmadığı hususu da dikkate alınarak bu çalışmanın konusu Türkiye'nin bugüne dek imzalamış olduğu STA'ların Türkiye'nin dış ticaretini ne şekilde etkilediğinin makro ve mikro boyutta ölçülerek karşılaştırmalı olarak analiz edilmesi olarak belirlenmiştir.

Bu çalışmada STA'ların ticarete etkilerinin ölçülmesinde çekim modeli kullanılmıştır. Çekim modeli ticaret politikaları sonucunda oluşan etkileri ölçmek konusunda literatürde en sık kullanılan ve yüksek ampirik açıklama gücüne sahip bir model olup uluslararası literatürde de STA etkilerinin ölçümüne yönelik çalışmalarda yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Buradan hareketle bu çalışmada da Türkiye'nin yapmış olduğu STA'ların ticaretine etkileri, çekim modeli kullanılarak analiz edilmiştir. STA etkilerinin analizi hem makro hem de mikro boyutta yapılmıştır. Makro boyutta anlaşma etkileri topluca, mikro boyutta ise anlaşma etkileri her bir anlaşma özelinde ve her bir anlaşma içinde ticaretin yönüne bağlı olarak bir başka deyişle Türkiye'nin ihracatçı veya ithalatçı olmasına bağlı olarak analiz edilmiştir. Analiz sonucunda ulaşılan sonuçlar akabinde anlaşma etkileri açısından belirleyici olabileceği düşünülen kriterler açısından değerlendirilmiştir.

Bu çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi ve ekonomik entegrasyonlar, ağırlıklı olarak da STA'lar tüm yönleriyle incelenmiştir. Bu bölümde öncelikle uluslararası ticaretin serbestleştirilmesine yönelik anlaşmaların tarihsel gelişimine ve genel olarak ekonomik entegrasyonlara ilişkin bilgi verilmiş sonrasında da STA'ların nedenleri, dizaynı, uygulaması ve etkilerine yer verilmiştir. İkinci bölümde Türkiye'nin dış ticareti ve ticaret politikası genel olarak ve ağırlıklı olarak da STA'lar yönüyle incelenmiştir. Bu bölümde STA'lar konusunda Türkiye'nin AB ile gümrük birliğinden kaynaklanan yükümlülükleri ve AB'nin tercihli ticaret politikasına ayrıntılı olarak değinilmiştir. Bu bölümde yer verilen konular arasında Türkiye'nin imzalamış olduğu

STA'lar, STA'lardan beklentiler, STA'ların Türkiye'nin dış ticaretinde yeri ve ticaretine etkilerine ilişkin çalışmalar bulunmaktadır. Üçüncü bölümde STA'ların dış ticarete etkilerinin çekim modeli ile ölçümü konusu uluslararası literatürde yer alan çalışmalar ve son gelişmeleri de içerecek şekilde detaylı olarak incelenmiştir. Bu bölümde ilk olarak çekim modelinin ortaya konulmasından başlayarak günümüze kadar tarihsel gelişimi ve teorik alt yapısının oluşturulmasına ilişkin bilgi verilmiş, akabinde de bu çalışmada kullanılan yapısal çekim modeli ile tahmin prosedürü, uygulamada karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerilerine değinilmiştir. Dördüncü bölümde Türkiye'nin imzaladığı STA'ların dış ticaretine etkilerinin 1988-2016 dönemi için analizine yer verilmiştir. Bu bölümde ilk olarak çalışmada kullanılan modelin oluşturulmasına yönelik aşamalar, modelde kullanılan değişkenler ve verilere ilişkin açıklama yapılmış devamın da ekonometrik analiz sonucunda Türkiye'nin imzalamış olduğu STA'ların makro ve mikro düzeyde etkilerine ilişkin ulaşılan sonuçlara yer verilmiştir. Beşinci bölümde ise elde edilen bulguların değerlendirilmesine ilişkin kriterler ve anlaşma etkileri ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu bölümde öncelikle STA etkileri açısından belirleyici olabileceği değerlendirilen kriterler ortaya konulmuştur. Çalışma ekonometrik analiz sonucunda elde edilen bulguların genel olarak ve her bir anlaşma bazında bu kriterler açısından incelenip değerlendirilmesi ile sonlandırılmıştır.

1. BÖLÜM

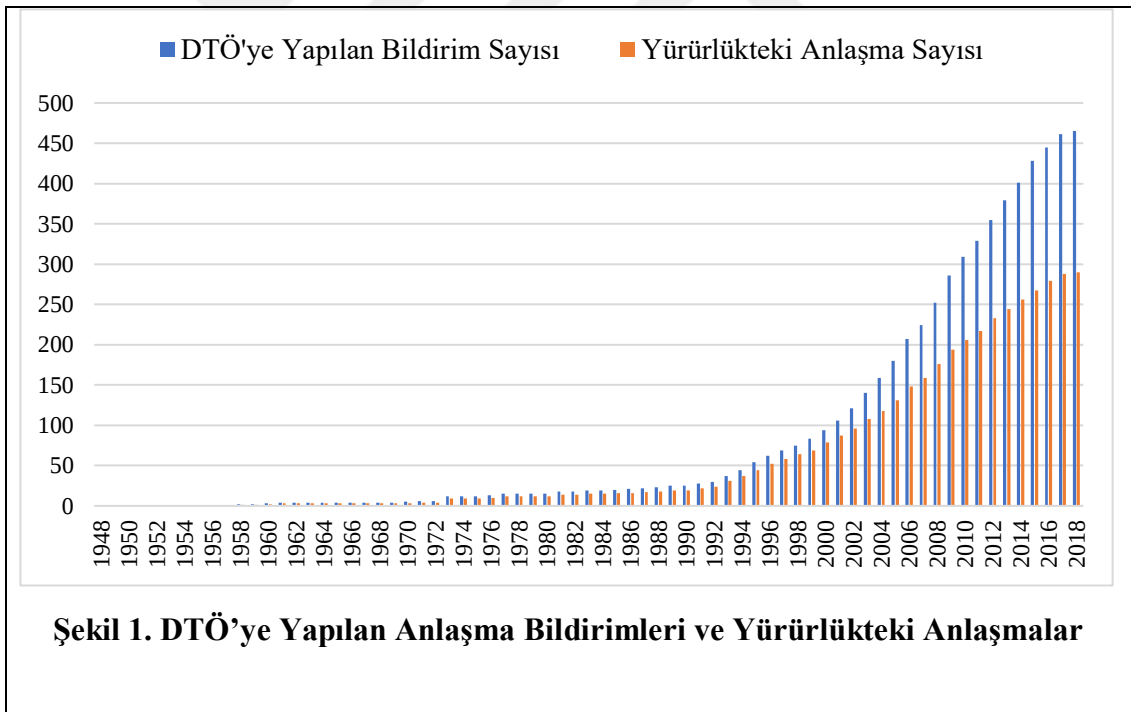
ULUSLARARASI TİCARETİN SERBESTLEŞTİRİLMESİ, BU KAPSAMDA SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI VE ETKİLERİ

Uluslararası ticaretin yapısına ve tarihsel gelişimine bakıldığında, uluslararası ticaretin birbirine zıt iki olgu etrafında şekillendiği görülmektedir. Bunlardan birincisi ticaretin serbestleştirilmesine yönelik girişimler diğeri ise ülkelerin kendi ekonomilerini ve yerli üreticilerini korumak amacıyla ticarete belirli kurallar çerçevesinde getirdikleri kısıtlamalardır. Ticaretin serbestleştirilmesinin özellikle de gelişme yolundaki ülkelerin küresel pazara entegre olması açısından önemi büyüktür. Ticaretin serbestleştirilmesine ilişkin girişimlere bakıldığında bunun da kendi içinde iki ayrı olgu etrafında şekillendiği görülmektedir: Bir tarafta ticaretin serbestleştirilmesine yönelik olarak DTÖ bünyesinde yürütülen çok taraflı müzakereler, diğer tarafta ise iki veya ikiden fazla ülkenin bir araya gelerek kendi aralarındaki ticareti serbestleştirdikleri ikili veya çok taraflı ekonomik entegrasyonlar.

Ticaretin serbestleştirilmesine yönelik olarak daha önceden Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), mevcut durumda da DTÖ bünyesinde yürütülmekte olan müzakereler ve çok taraflı ticaret sistemi uluslararası ticaretin çok önemli bir unsurudur. Nitekim 1930’larda başlayan ve sonrasında ikinci dünya savaşına kadar uzanan ekonomik kaos ve yükselen korumacılığa bir cevap olarak ilk etapta 23 üyeyle ortaya konulan GATT, 1995 yılında DTÖ’nün kurulması ile kurumsal bir yapıya kavuşmuştur. DTÖ, yakın zamanlarda Çin, Suudi Arabistan ve Rusya’nın da katılımıyla dünyanın tüm ticaret devlerini ve önemli ekonomilerini içeren ve küresel ticaretin %98’ini kapsayan bir sistem haline gelmiştir. Geçen zaman içinde ikinci dünya savaşı sonrası %40’lar civarında olan ortalama tarifeler 1995’te %15’lere, 2015 yılı itibariyle de %8’lere düşmüştür (World Trade Organization [WTO], 2015, ss.7-8). Bir başka deyişle süreçte karşılaşılan zorluklar olmakla birlikte; GATT ve

DTÖ bünyesinde yürütülen müzakerelerde ticaretin serbestleştirilmesi konusunda çok ciddi ilerleme kaydedilmiştir.

Bununla birlikte; son 20 yılda küresel ekonominin en göze çarpan özelliklerinden biri ekonomik entegrasyonların özellikle de serbest ticaret anlaşmalarının sayısındaki hızlı artış olmuştur (Bergstrand vd., 2015, ss. 307-308). DTÖ Bölgesel Ticaret Anlaşmaları Bilgi Sistemi (RTA-IS) verilerine göre 1996 yılına kadar DTÖ'ye bildiri yapılan bölgesel ticaret anlaşması (DTÖ'nün kullandığı terminolojide bölgesel ticaret anlaşmaları iki veya daha çok tarafı olan ve karşılıklı olarak tercihli rejim uygulanmasına dayanan anlaşmaları ifade etmekte ve STA'lar ve gümrük birlikleri bu kapsamda değerlendirilmektedir) sayısı 50'nin altında idi. Bugün ise; 24 Kasım 2018 tarihi itibarıyla DTÖ'ye yapılmış 465 adet bildirim kapsamı 290 adet STA ve gümrük birliği yürürlükte dir. 1948-2018 yılları arasında DTÖ'ye yapılan anlaşma bildirimlerinin ve anlaşmaların sayısındaki artış Şekil 1'de gösterilmektedir.

Kaynak: DTÖ Bölgesel Ticaret Anlaşmaları Bilgi Sistemi (RTA-IS) Verileri

DTÖ'ye bildiri yapılan anlaşmaların yanı sıra, DTÖ'ye bildiri yapılmamış olan anlaşmaların da var olduğu, anlaşmaların tamamının iki tarafı olmadığı, bir başka deyişle anlaşmaya taraf ikiden fazla ülke olduğu ve aynı zamanda pek çok yeni anlaşmaya ilişkin müzakerelerin de devam ettiği dikkate alındığında

bölgesel ticaret anlaşmalarının yaygınlığı daha iyi ortaya konulmaktadır. Nitekim, DTÖ verilerine göre mevcut durumda yürürlükte olan anlaşmaların sadece üçte ikisi DTÖ'ye bildirilmiştir (WTO, 2011 s. 54).

Ekonomik entegrasyonların sayısındaki bu artış sonucunda UNCTAD verilerine göre 2016 yılında dünya ticaretinin %50 si aralarında bir ticaret anlaşması bulunan ülkeler arasında gerçekleşmektedir. Özellikle gelişmiş ülkeler arasındaki ticaretin çok büyük bir kısmı bölgesel ticaret anlaşmaları kapsamında yapılmakta olup uluslararası ticaretin en önemli aktörleri konumunda olan AB ve Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) pek çok ticaret anlaşması bulunmaktadır. Örneğin AB ülkelerinin yapmış olduğu ticaretin %75'inden fazlası bir tür tercihli ticaret anlaşması kapsamında gerçekleştirilmektedir (UNCTAD, 2017, s. 15). Mevcut anlaşmalara ilaveten halihazırda müzakereleri devam eden de çok sayıda anlaşma olması bu artış trendinin gelecek yıllarda da devam edeceğini göstermektedir.

Anlaşmaların sayısındaki hızlı artış, bu anlaşmaların sonuçlarının ekonomik analizine yönelik çalışmalara olan ilgiyi de arttırmıştır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bu konuya ayrıntılı olarak yer verilecek olmakla birlikte bu bölümde öncelikle genel olarak ekonomik entegrasyon çeşitleri kısaca incelenmiş ve ticaretin serbestleştirilmesine yönelik anlaşmaların tarihsel gelişimine değinilmiştir. Akabinde de ekonomik entegrasyonlar arasında en sık rastlanılan ve bu çalışmanın konusunu oluşturan STA'lar nedenleri, sonuçları, dizaynı ve uygulaması yönleriyle ayrıntılı olarak incelenmiştir.

1.1. Ekonomik Entegrasyon Çeşitleri ve Bu Kapsamda STA'lar

Ekonomik entegrasyonların iktisat teorisinde ayrı bir konu olarak gündeme geldiği ilk çalışma Viner'in (1950) gümrük birliklerinin etkilerini incelediği çalışmasıdır (Tovias, 1991, s.5). Viner'in çalışmasından bu yana ekonomik entegrasyonlar ile ilgili olarak gerek entegrasyonların nedenleri gerekse sonuçları konusunda pek çok çalışma yapılmıştır. Bununla birlikte genel anlamda ekonomik entegrasyon teorisi ve entegrasyon çeşitleri konusunda halen referans alınan en önemli çalışmalardan biri Balassa'nın çalışmasıdır.

1961 tarihli çalışmasında Balassa, ekonomik entegrasyonu ticaret engellerinin kaldırılması eylemi olarak tanımlamıştır (Balassa, 1994, s. 126). Ekonomik entegrasyonların temel ve ortak karakteristiği, tarafların birbirlerine diğer ülkelere göre ayrıcalıklı bir ticaret politikası bir başka deyişle tercihli rejim uygulaması olarak özetlenebilir. Farklı derinliklerde olsa da hemen hemen tüm entegrasyonlarda politika bazlı tarife engellerinin azaltılması veya tamamen ortadan kaldırılması öngörülmektedir. Spektrum, anlaşmaya bağlı olarak taraflar arasındaki küçük boyuttaki bir tarife indiriminden tam ekonomik entegrasyona kadar değişebilmektedir (Snorrason, 2012, s. 10).

Balassa'ya göre ekonomik entegrasyonlar, entegrasyonun derecesine göre en basitten başlayarak serbest ticaret alanı, gümrük birliği, ortak pazar, ekonomik birlik ve tam ekonomik entegrasyon şeklinde beş kademede sınıflandırılmaktadır:

Serbest ticaret alanı, taraflar arasında tarifeler ve miktar kısıtlamalarının kaldırıldığı, ancak tarafların diğer ülkelere uyguladığı tarifelerde bağımsız olduğu en temel ekonomik entegrasyon tipidir. Gümrük birliği daha ileri bir entegrasyon olup taraflar arasında tüm ticaret engellerinin kaldırılmasının yanı sıra diğer ülkelere de aynı tarifeyi uygulamayı gerektirir. Gümrük birliğinden daha ileri bir entegrasyon tipi olan ortak pazar uygulamasında sadece ticarete ilişkin kısıtlamalar değil, üretim faktörlerine ilişkin kısıtlamalar da kaldırılır. Entegrasyon bir adım daha derinleştğinde ise taraflar arasında ortak pazar gerekliliklerine ilaveten ekonomi politikalarının uyumlulaştırılması söz konusu olur. Son olarak tam ekonomik entegrasyonda da taraflar arasında para politikası, maliye politikası, sosyal politikaların yeknesaklaştırılması ve uluslar üstü bir otorite tarafından tek elden yürütülmesi söz konusu olur (Balassa, 1994, ss. 126-127).

Balassa'nın ekonomik entegrasyon sınıflandırması teorik temel olmakla birlikte uygulamada çok farklı şekillerde yapılmış ve zaman zaman Balassa'nın teorisinde belirtilen entegrasyon tipleri ile tam olarak örtüşmeyen ekonomik entegrasyon örnekleri ile karşılaşılabilir. Hatta bazı entegrasyonlarda teorideki birden fazla entegrasyon tipinden bazı özellikler içeren durumlara rastlanılmaktadır. Avustralya ile Yeni Zelanda arasındaki üçüncü ülkelere karşı ortak tarife zorunluluğu

içermeyen ancak sermaye ve işgücünün serbest dolaşımını öngören Closer Economic Relations (CER) anlaşması bu duruma örnek olarak verilebilir (Mikic, 1998, s.442).

Ekonomik entegrasyonlar içerisinde en sık rastlanılan STA'lardır (Sampson, 2003, s.7). STA'nın taraflar arasında karşılıklı olarak vergi indirimi sağlamaya yönelik olması ancak diğer ülkelere karşı ortak bir tarife uygulanmasına ilişkin bir zorunluluk getirmemesi bu anlaşmaların taraflar arasında sonuçlandırılmasını kolaylaştırmaktadır. STA'lar nispeten yüzeysel entegrasyonlardır. Bugün tüm dünyada STA örneklerine sıklıkla rastlanılmaktadır. AB, MERCOSUR ve Güney Afrika Gümrük Birliği (SACU) gibi gümrük birliği örnekleri de bulunmakla birlikte bu entegrasyon türüne STA'lar kadar sık rastlanılmamaktadır. Gümrük birliğinde birlik dışındaki ülkelere ortak bir gümrük tarifesi uygulanması zorunluluğuna bağlı olarak taraflar arasında ticaret politikasının uyumlulaştırılması gerekmekte olup bu da gümrük birliklerini STA'lara göre daha zor hale getirmektedir (Goode, 2005, s.4).

Konuyla ilgili literatür incelendiğinde ülkeler arasında tercihli rejim veya entegrasyonun derinliğine göre vergilerin tamamen kaldırılmış olmasına dayanan STA'lar veya gümrük birlikleri gibi ikili veya çok taraflı anlaşmaların farklı terimler kullanılmak suretiyle ifade edildiği görülmektedir. En sık rastlanılan terimler arasında bölgesel ticaret anlaşmaları/düzenlemeleri (Regional Trade Agreements/Arrangements), tercihli ticaret anlaşmaları/düzenlemeleri (preferential trade agreements/arrangements), bölgesel entegrasyon anlaşmaları (regional integration agreement) dikkati çekmektedir (Mikic, 1998, s. 441).

DTÖ daha önceden de belirtildiği üzere tarafların birbirlerine karşılıklı olarak ayrımcı politikalar uyguladığı iki veya daha fazla ülke arasındaki STA'lar ve gümrük birlikleri için "Bölgesel Ticaret Anlaşmaları" (Regional Trade Agreements) terimini kullanmaktadır. Bhagwati ve Panagarya ise STA'lar ve gümrük birliklerini ifade etmek için "Tercihli Ticaret Alanları" (Preferential Trading Areas) terimini kullanmaktadır (Bhagwati ve Panagarya, 1999, s.33). Sonuç olarak literatürde zaman zaman farklı terimlere rastlanılmakla birlikte bu terimler ile ifade edilmek istenilen husus gerek STA'ların gerekse gümrük birliklerinin iki veya ikiden fazla taraf arasında karşılıklı olarak tercihli bir ticaret rejiminin uygulanmasına dayalı ticaret anlaşmaları olduğu hususudur.

1.2.Ekonomik Entegrasyonların Tarihsel Gelişimi ve Bölgeselleşme Akımları

1.2.1. GATT Öncesindeki Dönem

Ticaret anlaşmalarının tarihsel gelişimine bakıldığında, ülkelerin geçmişten bu yana birbirleriyle olan ticari ilişkilerini tek taraflı taviz tanımaya yönelik anlaşmalar veya karşılıklı taviz tanımaya dayalı ikili / çok taraflı anlaşmalar yapmak suretiyle geliştirdikleri, bir başka deyişle tercihli ticaret anlaşmalarının yeni bir kavram olmadığı görülmektedir. Tarihsel süreçte trend genel olarak korumacı ticaret bloklarından uzaklaşmak ve daha açık, serbest bir ticaret sistemi yaratmak yönünde olmuştur. Ancak gelişim her zaman daha serbest bir ticaret yönünde olmamıştır. Özellikle ekonomik daralmanın ve krizlerin olduğu dönemlerde bu genel trendden uzaklaşmış, ekonominin genişlediği barış dönemlerinde ise uluslararası ticaret ve anlaşmalar daha açık daha kapsayıcı bir anlayışa doğru yönelmiştir (WTO, 2011, s.48).

Tarihsel gelişim sürecinde 19'uncu yüzyıl özellikle de Avrupa'da ticaret anlaşmalarının yaygınlaştığı bir dönem olmuştur. İngiltere ile Fransa arasındaki 1860 tarihli ticaret anlaşması bu anlaşmalar arasında öncü olması bakımından önemlidir. İki dünya savaşı arasındaki dönemde de İngiltere'nin kolonilerine tercihli rejim tanıdığı 1932 tarihli Ottawa Anlaşması, ABD'nin Latin Amerika ülkeleri, İngiltere ve Kanada ile anlaşma yapmak üzere kullandığı 1934 tarihli Karşılıklı Ticaret Anlaşmaları Kanunu tarihte tercihli ticaret anlaşmalarına ilişkin uygulama örnekleri arasında yer almaktadır (Dür ve Elsig, 2015, s.3).

1.2.2. GATT Sonrasındaki Dönem

İkinci dünya savaşı sonrasında GATT anlaşması ile hem genel olarak dünya ticareti açısından hem de tercihli ticaret anlaşmaları açısından yeni bir döneme girilmiştir. Bugünkü modern çok taraflı ticaret sisteminin temelleri bu dönemde atılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya ticaretini tekrar canlandırmak amacıyla ortaya konulan ve dünya ticaretinin serbestleştirilmesini esas alan GATT'ın 1948'de yürürlüğe girmesi ile günümüzdeki çok taraflı ticaret sisteminin temelleri

atılmıştır. 1948 yılında sadece 23 ülke arasında imzalanmış olan GATT yıllar içinde diğer ülkelerin katılımıyla genişlemiş ve dünya ticaretinin önündeki engellerin kaldırılması yönündeki misyonunu 1995 yılında kurulan Dünya Ticaret Örgütüne devretmiştir (Davis and Wilf, 2017, s. 964). Kurulan bu çok taraflı sistem, ikili ve bölgesel ticaret anlaşmalarının cazibesini azaltmamış aksine bu dönemde zaman zaman bölgesellik ile çok taraflılık arasında gerginlikler olmakla birlikte ikili ve bölgesel ticaret anlaşmaları açısından yaratıcı bir dönem olmuştur (WTO, 2011 s. 5).

GATT’ın 1 inci maddesinde yer alan “En çok Kayrılan Ülke” (Most Favoured Nation (MFN)) ilkesi üye ülkelerin birbirlerine ayrımcı uygulamalar yapmasını yasaklamaktadır (Panagariya, 1999, s. 479). Bir başka deyişle, GATT, üye ülkelerin bir ülkeye tanımış olduğu avantajları diğer ülkelere de tanımak zorunda olması ilkesi üzerine kurulmuştur. Ancak GATT’ın 24. Maddesi ile en çok kayrılan ülke prensibine çok önemli bir istisna getirilmiş ve GATT’a üye ülkelerin belirli şartları sağlamak kaydıyla kendi aralarında gümrük birlikleri veya serbest ticaret alanı tesis etmelerine izin verilmiştir.

Bu istisnadan faydalanabilmek belirli şartların sağlanmasına bağlıdır. Yine aynı madde de bu şartlar serbest ticaret alanı içerisinde ticaretin önemli bir kısmı için vergilerin ve ticaret engellerinin makul bir süre içinde tamamen kaldırılması ve serbest ticaret alanı dışındaki ülkelere uygulanan tarifelerin ve ticaret engellerinin yükseltilmemesi olarak belirlenmiştir (Frankel, Stein ve Wei, 1995, s.64). GATT’ın 24’üncü maddesi ile bu bölgesel ticaret anlaşmalarının ticaret saptırmasından daha çok ticaret yaratması garanti altına alınmak istenilmiştir. Ticaret yaratımını arttırmak için 24. maddede gümrük birlikleri ve STA’ların taraflar arasındaki tüm ticarete tarifeleri makul bir sürede kaldırması öngörülmüştür. Bu şekilde tüm ticaret engellerini ortadan kaldıran bir bölgesel anlaşmanın çok taraflı serbest ticarete katkı yapacak bir araç olması daha muhtemeldir. Ticaret saptırmasının azaltılmasını teminen de 24. maddede bölgesel anlaşmaların anlaşma dışındaki ülkelere uygulanan tarifeleri yükseltilmemesi öngörülmüştür. Bu hükümler anlaşma sonucunda anlaşma dışında kalan ülkelere yapılan ithalatın azalmasının sınırlandırılması amacıyla dizayn edilmiştir (Cohn, 2012, s. 218).

GATT'ın 24. maddesinde şartlar genel olarak belirlenmiş olmakla birlikte bazı anahtar kavramlar net olarak tanımlanmamıştır. Örneğin; ticaretin önemli bir kısmı taraflar arasındaki ticaretin ne kadarını ifade etmektedir? Ticaret rakamları kıymet mi yoksa ticarete konu ürün kategorileri üzerinden mi değerlendirilecektir? Kaldırılması öngörülen ticaret engelleri hangileridir? Vergi indiriminin aşamalı olarak yapıldığı durumlarda anlaşmanın imzalanmasını müteakip vergilerin sıfırlanması için makul süre ne kadardır? gibi soruların cevabı 24. maddede yer almamaktadır (Asian Development Bank [ADB], 2008, s.5).

Zaman içinde bu konuda oluşan farklı yorumların giderilmesini teminen 1994 yılında Uruguay Round sonucunda söz konusu maddeye açıklama getiren yeni bir metin kabul edilmiştir. Kabul edilen metin “Understanding on the Interpretation of Article XXIV of The General Agreement on Tariffs and Trade 1994” olarak geçmektedir. Bu açıklama ile 24. madde de yer alan bazı hususlara netlik kazandırılmıştır. Genel olarak STA’ların ve gümrük birliklerinin kapsama alanı ne kadar geniş ve tüm sektörleri kapsayacak şekilde olursa o ölçüde verimli ve faydalı olacağına dikkat çekilmiş, tarife indirimleri için makul olarak kabul edilebilecek sürenin 10 yıl olduğu, 10 yılın üzerinde sıra dışı örneklerin oluşması halinde buna ilişkin olarak DTÖ bünyesindeki Mal Ticareti Konseyine açıklama yapılması gerekliliği hükme bağlanmıştır.

Yirmi dördüncü madde ile serbest ticaret anlaşmaları ve gümrük birliklerine tanınan bu ayrıcalığa ilave olarak 1979 tarihindeki yetki hükmü (enabling clause) ile iki şartın sağlanması halinde kısmen taviz verilmesine dayalı entegrasyonlara da izin verilmiştir. Bu şartlardan birincisi gelişmiş ülkelerin gelişme yolundaki ülkelere kısmi olarak tek taraflı tercihli bir rejim uygulaması, ikincisi ise iki veya daha fazla gelişme yolundaki ülkenin birbirlerine karşılıklı olarak kısmi bir tercihli bir rejim uygulamasıdır (Panagariya, 1999, s.479). Burada bahsedilen ilk şarta istinaden gelişmiş ülkelerin gelişme yolundaki ve en az gelişmiş ülkelere tercihli rejim uygulamasını öngören Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi, ikinci şarta istinaden de gelişme yolundaki ülkelerin birbirlerine tercihli rejim uygulamasına dayanan Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği ASEAN gibi anlaşmalar mümkün hale gelmiştir (Dür ve Elsig, 2015, s.4).

Yirmi dördüncü madde ve yetki hükmü bölgeselleşme hareketlerinin GATT kapsamında altyapısını hazırlamış ve böylece bir yandan GATT ve akabinde DTÖ bünyesinde yürütülen müzakerelerle uluslararası ticaretin çok taraflı olarak serbestleştirilmesi, gümrük duvarlarının indirilmesi ve ticaret engellerinin kaldırılması yolunda müzakereler devam ederken bir yanda da ülkelerin ikili veya çok taraflı tercihli ticaret anlaşmaları imzalamak suretiyle kendi aralarındaki ticaret engellerini kaldırdıkları bir döneme girilmiştir.

Ülkeler arasındaki tercihli ticaret anlaşmalarına dayalı bu oluşum geniş anlamda bölgeselleşme olarak adlandırılmaktadır (Bhagwati ve Panagariya, 1999, s. 36). Bu çerçevede günümüze kadar temel olarak 3 farklı bölgeselleşme dalgası olmuştur (WTO, 2011, s.51). Bu bölgeselleşme dalgalarının temel özelliklerine aşağıda yer verilmiştir.

1.2.2.1.Birinci Bölgeselleşme

İlk bölgeselleşme dalgası GATT'ın imzalanmasından kısa bir süre sonra 1950'lerin sonları ve 1960'larda ortaya çıkmıştır. Birinci dalga bölgeselleşmenin merkezinde Avrupa kıtasındaki birleşme hareketleri yer almaktadır. 1957 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğunu kuran Roma Anlaşmasının imzalanması birinci bölgeselleşme periyodu olarak adlandırılan dönemin en önemli gelişmelerinden biri olmuştur. (Bhagwati ve Panagariya, 1999, s.33).

Avrupa kıtasındaki bu entegrasyon hareketleri GATT bünyesinde yürütülmekte olan tarifelerin indirilmesine yönelik çok taraflı görüşmelere de ivme kazandırmıştır (WTO, 2011 s.52). 1957 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve onu takiben 1960 yılında Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA)'nın kurulması ile başlayan birinci bölgeselleşme dalgası, 1960'larda Latin Amerika ve Afrika'ya da yayılmıştır. Ancak 1970'lerin başında birinci dalga bölgeselleşmenin AET ve EFTA dışında büyük oranda başarısız olduğu ortaya çıkmıştır (Cohn, 2012, s. 213). Birinci dalga bölgeselleşmenin kayda değer özellikleri, iki taraflıdan ziyade çok taraflı anlaşmalar olması, üyelerin aynı bölgedeki ülkeler olması, anlaşmaların ya gelişmiş ülkeler arasında olması (kuzey-kuzey) ya da gelişme yolundaki ülkeler arasında (güney-güney) olması olmuştur (Cohn, 2012, s. 214).

1.2.2.2. İkinci Bölgeselleşme

İkinci bölgeselleşme hareketi, genel olarak 1980'lerin ortasında başlamış ve 1990'lara da uzanmıştır. İkinci bölgeselleşme dalgası birinciye göre daha yaygın ve daha uzun süreli olmuştur (Cohn, 2012, s.214). AET yine ikinci bölgeselleşmenin de merkezinde olmuş ve bu dönemde yeni üye ülkelerin katılımıyla hem genişlemiş hem de tek pazarın uygulamaya konulması ve arkasından Maastricht Anlaşması ile daha derin bir entegrasyon haline gelmiştir.

1990'ların ortalarında Avrupa Topluluğu bir grup Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri ile de STA'lar imzalamıştır (WTO, 2011, s.52). İkinci bölgeselleşme periyodu olarak adlandırılan bu dönemin en belirgin özelliği çok taraflı ticaret sisteminin en önemli savunucusu durumunda olan Amerika'nın da bölgesel ticaret anlaşmalarına karşı olan tutumunu terk ederek bölgeselleşme akımına dahil olmasıdır (Bhagwati ve Panagariya, 1999, s.34). Bu durumun ortaya çıkmasında Amerika'nın 1982 yılında çok taraflı ticaret müzakerelerinin 8. turunu Cenevre'de başlatma konusunda ilerleme kaydedememesi ve bölgesel ticaret anlaşmalarını ticareti serbestleştirmenin tek yolu olarak görmeye başlaması etkili olmuştur.

Bu doğrultuda Amerika 1985 yılında İsrail ile, 1989 yılında Kanada ile daha sonrasında da 1990'ların başında Kanada ve Meksika ile anlaşmalar imzalamak suretiyle bölgeselleşme trendine dahil olmuştur (Panagariya, 1999, s.481). Bu dönem aynı zamanda gelişme yolundaki ülkelerin de kendi aralarındaki ilişkilerini geliştirdikleri ve bölgesel gruplar oluşturdukları bir dönem olmuştur. Bu kapsamda Latin Amerika'da daha önceden imzalanmış olan anlaşmaların daha da genişletilmesi ve derinleştirilmesini teminen çalışmalar yapılmış ve Güney Ortak Pazarı (MERCOSUR) gibi kapsamlı entegrasyon hareketleri oluşmuştur. Aynı zamanlarda Afrika'da var olan bölgesel grupları canlandırma ve entegrasyonları derinleştirme yönünde çalışmalar başlamıştır. Bu yaklaşımlar Asya kıtasında da gündeme gelmiş ve burada da ASEAN kapsamında ilişkilerin güçlendirilmesi ve Güney Asya Serbest Ticaret Bölgesi (SAFTA)'nın kuruluşu gündeme gelmiştir (WTO, 2011, s.53).

İkinci bölgeselleşme dalgası ilk dalgaya göre çok daha geniş çaplı olmuştur. İkinci bölgeselleşmenin kayda değer özellikleri Amerika'nın bölgeselleşmeye karşı

tutumunu değiştirmesi ve ilk bölgeselleşmeden farklı olarak Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA) örneğinde olduğu gibi gelişmiş ölkelerle gelişme yolundaki ölkeler arasında da anlaşmalar imzalanması olmuştur (Cohn, 2012, s. 214).

1.2.2.3.Üçüncü Bölgeselleşme ve Güncel Durum

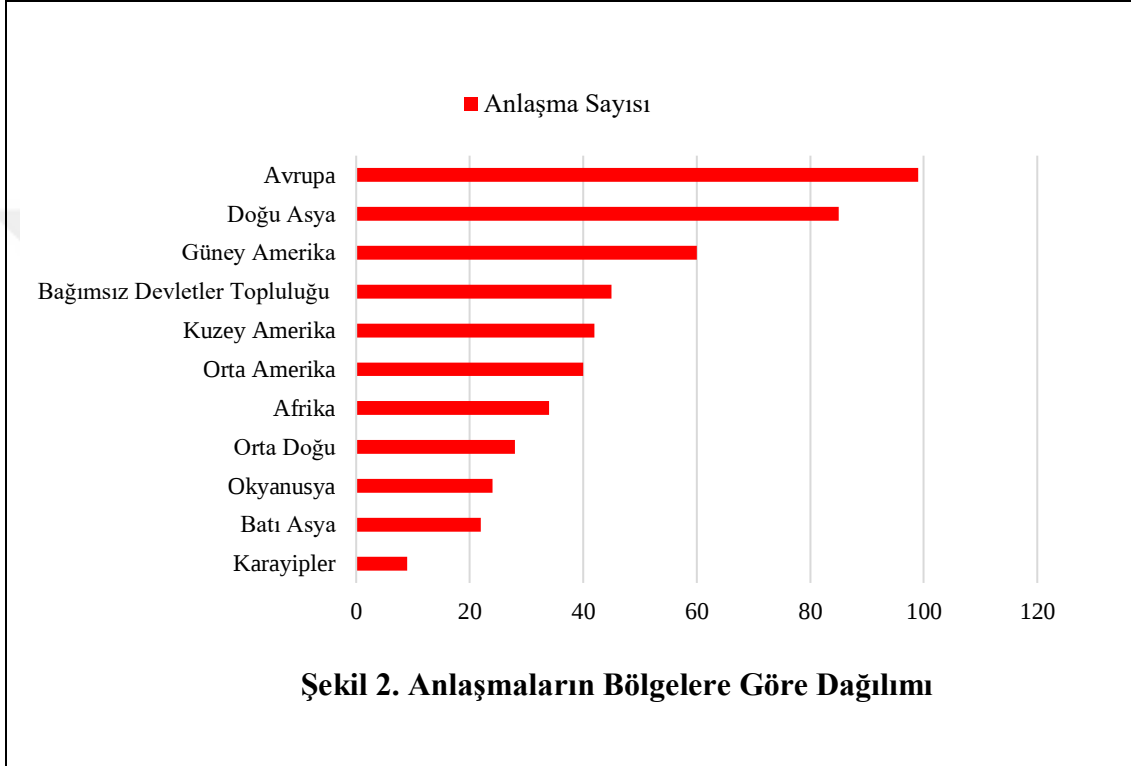
Gerek birinci gerekse ikinci bölgeselleşme dalgası açısından tercihli ticaret anlaşmaları her zaman GATT tarafından temelleri atılan çok taraflı ticaret sistemi ile birlikte var olmuştur. Ancak özellikle 1990’lardan sonra bu anlaşmaların sayısında istikrarlı bir artış olmuştur. Nitekim GATT’ın yürürlükte olduğu dönemde yılda ortalama 3 anlaşmaya ilişkin bildirim yapılırken, DTÖ döneminde bir başka deyişle 1995 yılı sonrasında bildirim yapılan anlaşma sayısı yılda ortalama 25’i bulmuştur (Acharya, 2016, s.5).

DTÖ’nün 2 Haziran 2016 tarihli basın bültenine göre ise mevcut durumda herhangi bir ölkeye daha önceden ticaret anlaşması olmayan tek ölkeler olan Mongolya’nın da Japonya ile bölgesel ticaret anlaşması imzalaması sonucunda herhangi bir bölgesel ticaret anlaşmasına taraf olmayan bir DTÖ üyesi ölkeler kalmamıştır. DTÖ üyesi pek çok ölkeler de birden çok sayıda anlaşmaya taraftır. Günümüzdeki durum itibariyle standart DTÖ üyesi bir ölkelerin ortalama 15 ölkeler ile anlaşması bulunmaktadır (Freund ve Ornelas, 2010, s. 140).

Bölgesel ticaret anlaşmalarının zaman içinde gelişimi neticesinde anlaşmaların tarafları itibariyle farklı yapıda anlaşmalar da ortaya çıkmıştır. Son dönemde yapılan anlaşmalarda önceki anlaşmalardan farklı olarak tarafların daha geniş bir network içinde yer aldıkları, coğrafi olarak ayrı bölgelerde yer alan ölkeler arasında da anlaşmalar yapıldığı ayrıca, farklı ekonomik gelişmişlik düzeyinde olan ölkeler arasındaki anlaşmaların (iki gelişmiş ölkeler arasında, iki gelişme yolundaki ölkeler arasında, bir gelişmiş ölkeler ile bir gelişme yolundaki ölkeler arasındaki anlaşma gibi) sayıca arttığı görölmektedir (WTO, 2011, s.53).

Yine güncel gelişmeler doğrultusunda mevcut durum itibariyle bölgesel ticaret anlaşmalarının coğrafi olarak dağılımında da değişiklik olduğu görölmektedir. Nitekim önceleri anlaşmaların merkezinde daha çok AB ve Amerika varken mevcut

durumda müzakerelerin daha çok AB'nin yanı sıra Asya ülkelerinde yoğunlaştığı görülmektedir (Acharya, 2016, s.5). Bölgesel ticaret anlaşmaları imzalama açısından en aktif DTÖ üyesi AB'dir. Avrupa'da AB'yi EFTA ülkeleri ve ekonomik ilişkileri çerçevesinde Türkiye takip etmektedir. Asya'da en çok bölgesel anlaşma yapmış olan ülke Singapur, Latin Amerika'da ise Şili'dir. Şekil 2, anlaşmaların bölgesel dağılımını göstermektedir.

Kaynak: DTÖ Bölgesel Ticaret Anlaşmaları Bilgi Sistemi (RTA-IS) Verileri

Belirtilmesi gereken bir başka husus da anlaşmaların sayısındaki artış ile birlikte anlaşmaların muhtelif hükümleri, özellikle de anlaşma kapsamında indirimli vergi uygulaması için sağlanması gereken üretim şartlarını belirleyen menşe kuralları açısından farklı uygulamaların ve yapıların ortaya çıkmasıdır. Ülkelerin çok sayıda anlaşmaya taraf olması, bu anlaşmaların her birinde özellikle de menşe kuralları açısından farklı hükümler yer alması, uluslararası ticarete karmaşık bir yapı ortaya çıkmasına ve uluslararası ticarete ilişkin işlemlerin bir nevi zorlaşmasına sebep olmuştur. Bhagwati bu durumu “spagetti kasesi” (spaghetti bowl) olarak adlandırmıştır (Bhagwati, 1995, s.4).

Tüm bu değerlendirmeler doğrultusunda bazı kaynaklarda 2000’li yıllarda yaşanan bu gelişim ve değişim süreci üçüncü dalga bölgeselleşme olarak adlandırılmaktadır. Baldwin ve Law üçüncü dalga bölgeselleşmeyi Uruguay Round’un sonuçlanması, bir başka deyişle DTÖ’nün kurulmasından sonra olan dönem olarak değerlendirmiştir (Baldwin ve Law, 2008, s.22). DTÖ’nün “DTÖ ve Tercihli Ticaret Anlaşmaları” konulu ticaret raporu da üçüncü dalga bölgeselleşmeyi genel olarak 2000’li yıllar olarak değerlendirmiştir (WTO, 2011, ss. 51-53).

Tercihli ticarete dayalı anlaşmalarda geline son duruma bakıldığında ise, DTÖ bünyesinde gerçekleştirilen çok taraflı müzakerelerde ilerlemenin kısıtlı olması ve dolayısıyla DTÖ’nün uluslararası ticarete ilişkin kurallarının dünya ekonomisindeki büyük ve hızlı yapısal değişime uyarlanmasının mümkün olamamasının da etkisiyle gün geçtikçe daha fazla ülkenin bölgeselleşme hareketine yöneldiği ve uluslararası ticaretin düzenlenmesi ve serbestleştirilmesine ilişkin çabaların DTÖ’nün çok taraflı sistemi dışında devam ettiği görülmektedir. Bu durumun bir sonucu olarak ticaret anlaşmalarındaki sayısal artışın yanı sıra anlaşma hükümleri itibarıyla de daha derin ve kapsamlı anlaşmaların gündeme geldiği bir başka deyişle geleneksel tarife indirimlerinin hatta DTÖ tarafından öngörülen kuralların ötesinde hükümler içeren anlaşmaların müzakere edildiği görülmektedir.

Bu durumda etkili olan hususlardan biri de tarifelerin dünya genelinde düşmüş olmasıdır. Tarifelerin özellikle gelir düzeyi daha yüksek olan ülkelerde oldukça düşük olması tercihli ticaret anlaşması sonucunda elde edilen vergi avantajını azaltmaktadır. Ülkeler arasında artan sayıda tercihli ticaret düzenlemesi olması da rakiplere karşı kazanılan avantaj açısından aynı sonuca katkı yapmaktadır. Benzeri şekilde gelişme yolundaki ve en az gelişmiş ülkeler gelişmiş ülkelerin pazarlarına Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi aracılığıyla halihazırda değişen oranlarda vergi avantajı ile girebiliyor olmaları da tercihli ticaret anlaşmalarından edinilen vergi avantajını azaltmaktadır. Sonuç olarak pazara giriş konusundaki avantajların tercihli ticaret anlaşmaları için bir motivasyon olma özelliğini kısmen yitirdiği görülmektedir. (Chaoffourb ve Maur, 2010, s. 8).

Bu doğrultuda ülkelerin özellikle de yeni anlaşmalarda mal ticareti ve hizmet ticaretine ilişkin vergiler, haksız rekabete karşı alınan anti dumping vergileri gibi sınır

önlemlerinin yanı sıra; yatırımlar, teknik uygulamalar ve standartlar, rekabet, kamu ihaleleri, ticaretin kolaylaştırılması, fikri ve sınai mülkiyet hakları, çevrenin korunması, insan hakları gibi “sınır ötesi” (behind the border) olarak adlandırılan konulara yoğunlaştığı görülmektedir. Bu yaklaşım iki ana kategoride sınıflandırılmaktadır. Bunlardan birincisi DTÖ-artı, diğer ise DTÖ-ekstra olarak adlandırılmaktadır. DTÖ-artı, hali hazırda DTÖ tarafından düzenlenen alanlarda ancak DTÖ tarafından yapılan düzenlemenin ötesinde bir düzenleme yapılması anlamında kullanılmaktadır. DTÖ tarafından düzenlenen alanlar, sanayi ürünlerinde tarifeler, tarım ürünlerinde tarifeler, ihracat vergileri, anti damping vergileri, telafi edici vergiler, sağlık ve bitki sağlığı, ticarete teknik engeller, hizmetler ticareti, devlet yardımları, fikri ve sınai mülkiyet hakları gibi politika alanlarıdır. DTÖ-ekstra ise DTÖ tarafından düzenleme yapılmamış veya yeterli düzeyde düzenleme yapılmamış alanlarda düzenleme yapılması anlamında kullanılmaktadır. DTÖ tarafından düzenleme yapılmamış alanlar, işgücü, veri güvenliği, kültürel işbirliği, ekonomik ve politik diyalog, sağlık, insan hakları, KOBİ’ler, nükleer güvenlik, araştırma ve teknoloji, çevreye ilişkin düzenlemeler gibi politika alanlarıdır (Chaoffourbve Maur, 2010, s. 2).

Horn, Mavroidis ve Sapir tarafından yapılan çalışmada AB ve ABD’nin yapmış olduğu anlaşmalar DTÖ-artı ve DTÖ-ekstra olarak sınıflandırılan politikalar açısından ayrıntılı olarak değerlendirilmiş ve hem AB’nin hem de ABD’nin yaptığı anlaşmalarda mevcut durumda DTÖ tarafından düzenlenmemiş veri güvenliği, politik diyalog, bölgesel işbirliği gibi daha pek çok alana ilişkin düzenlemeler bulunduğu, ABD tarafından yapılan anlaşmalarda daha çok DTÖ-artı olarak adlandırılan disiplinlere yer verilirken AB tarafından yapılan anlaşmalarda daha çok DTÖ-ekstra olarak adlandırılan disiplinlere yer verildiğinin görüldüğü belirtilmiştir (Horn vd., 2009, ss. 29-40).

Horn, Mavroidis ve Sapir tarafından uygulanan metodolojiden yola çıkan Hofmann, Osnaga ve Ruta ise 189 ülke arasındaki 279 adet anlaşmayı değerlendirdiği çalışmalarında, bu anlaşmaların yarısından fazlasının tarife indirimlerine ilave olarak DTÖ-artı olarak sınıflandırılan politika alanlarında düzenlemeler içerdiğini, üçte birinden fazlasının da DTÖ-ekstra olarak sınıflandırılan politika alanlarında düzenlemeler içerdiğini ortaya koymuşlardır (Hofmann vd., 2017, s. 2). Bu çalışmada

varılan sonuçlardan biri de gelişmiş ülkeler arasında yapılan anlaşmaların, bu ülkelerde tarifelerin hali hazırda düşük olmasının da etkisiyle tarifelerin daha yüksek olduğu gelişme yolundaki ülkeler arasındaki ya da gelişmiş bir ülke ile gelişme yolundaki bir ülke arasındaki anlaşmalara göre daha derin olduğudur (Hofmann, 2017, s. 21).

Tercihli ticarete dayalı anlaşmalarda geline nokta açısından kayda değer bir başka gelişme de mega anlaşmalar olarak adlandırılan uluslararası ticarete yön veren temel aktörler olan ülkeler arasında müzakere edilen ve bazıları sonuçlanarak imzalanan anlaşmalardır. 2015 yılının ocak ayında müzakereleri tamamlanan ve 2016 yılında imzalanan Trans Pasifik Ortaklığı (TPP) bu anlaşmalardan en önemlilerindendir. Avustralya, Brunei, Darüsselam, Kanada, Şili, Japonya, Malezya, Meksika, Yeni Zelanda, Peru, Singapur, ABD (ABD akabinde anlaşmadan çekilme kararı almıştır) ve Vietnam'ın katılımıyla imzalanan bu anlaşma mal ticareti, hizmet ticareti, yatırımlar, e-ticaret, fikri ve sınai mülkiyet hakları, ihaleler, rekabet, çevre, KOBİ'ler vb. konuları kapsayan ve düzenlemelerde uyumluluğun sağlanmasını öngören 30 bölümden oluşmaktadır (United Nations [UN], 2017, s. 67). AB ile ABD arasında müzakereleri başlatılan Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP), AB ile Japonya arasında müzakereleri tamamlanan ticaret anlaşması ve daha pek çok anlaşma da bu kapsamda değerlendirilen anlaşmalardan sayılabilir.

Sonuç olarak tercihli ticaret anlaşmalarının son durumu değerlendirildiğinde, Bhagwati tarafından “spagetti kasesi” olarak adlandırılan durumun giderek daha da yaygınlaştığı ve karmaşıklaştığı görülmektedir. Ayrıca mega anlaşmalar olarak adlandırılan anlaşmaların gerek kapsadıkları ticaretin çok büyük olması gerekse de DTÖ tarafından henüz çok taraflı bir uluslararası kurala bağlanmamış alanları da içeren oldukça geniş bir kapsamı ve uygulama alanı olmasının özellikle de bu anlaşmaların dışında kalan taraflar nezdinde ciddi bir endişe ve tartışma yarattığı görülmektedir (Ghibutiu, 2015, s. 427-429). İlerleyen dönemde bu konu ile ilgili tartışmaların artarak devam edeceği değerlendirilmektedir.

1.3. Bölgeselleşmenin Çok Taraflı Ticaret Sistemine Etkileri

Tercihli ticarete dayalı anlaşmalar tarihsel gelişiminden de görüldüğü üzere çok taraflı ticaret sistemine eşlik etmiş, bir tarafta GATT ve DTÖ bünyesinde çok taraflı müzakereler yürütülürken diğer tarafta ülkeler/ülke grupları çok taraflı müzakereler ile eş zamanlı olarak kendi aralarında daha küçük çaplı anlaşmalar imzalamaya devam etmişlerdir. Ancak özellikle de 1990'lı yıllarda bu anlaşmaların sayısındaki ciddi artış ve DTÖ bünyesinde yürütülmekte olan görüşmelerde kaydedilen ilerlemenin kısıtlı olması, akademisyenler ve uygulamacılar nezdinde bu anlaşmaların çok taraflı ticaret sistemi ve bu sistem kapsamında yürütülen ticaretin serbestleştirilmesine yönelik çalışmalara bir engel ya da bu çalışmaların etkinliğini azaltacak bir unsur olup olmadığı yönünde tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

Bu konuda temel olarak iki farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilki, iki veya daha fazla ülkenin katılımıyla oluşturulan muhtelif entegrasyonların mevcut durumda DTÖ tarafından yürütülen çok taraflı ticaret sistemi açısından zorluk teşkil edeceği yönündeki görüştür. Diğeri ise bu entegrasyonların nihayetinde ticaretin serbestleştirilmesine katkı yapacağı yönündeki görüştür. Örneğin, Bhagwati, bölgesel anlaşmaların ticaretin serbestleştirilmesine yönelik çok taraflı müzakerelerin etkinliğini azaltacağını belirtmiştir (Bhagwati, 1992, s. 551). Krugman ise, bölgesel anlaşmalar ile ilgili olarak, bu anlaşmaların taraflar arasındaki vergileri düşürürken diğer ülkelere karşı yüksek tarifeler uygulamasını, korumacılığı destekleyen bir uygulama olarak değerlendirmiş ancak bir başka çalışmasında da bölgesel entegrasyonların olumlu yönlerine değinerek entegrasyonların birbirine coğrafi olarak yakın olan ülkeler arasında olduğu sürece iyi sonuç vereceğini savunmuştur (Frankel, Stein ve Wei, 1995, s. 65). Lawrence (1996) bölgesel ticaret anlaşmalarını çok taraflı serbestleşmeye giden yolda atlama taşları olarak karakterize etmiştir (Dür ve Elsig, 2015, s. 17). Baldwin de bölgesel anlaşmalardaki artışı domino etkisiyle açıklamaya çalışmış ve eğer domino etkisi doğruysa bu anlaşmaların çok taraflı serbestleşme için itici bir güç olacağını ancak bunun her durumda geçerli olmayacağını belirtmiştir. Örnek olarak kuzey ülkeleri ile güney ülkeleri arasında yapılan anlaşmaların ticaretin serbestleştirilmesi için mükemmel bir araç olabileceğini ancak tarifelerin oldukça yüksek olduğu güney ülkelerinin diğer güney ülkeleri ile yapacakları anlaşmaların rekabetçi olmayan endüstrilerin desteklenmesi sonucunu doğurarak çok taraflı

serbestleşme açısından olumsuz sonuçlar yaratabileceğini belirtmiştir (Baldwin, 1997, s. 885).

İlk zamanlar bu konudaki araştırma teorik düzeyde olmuştur. Bölgesel ticaret anlaşmalarının çok taraflı ticaret sistemi için yapıcı mı (building blocs) yoksa engelleyici mi (stumbling blocs) olduğu hususu, yukarıda belirtilen çalışmalara ilaveten aralarında Krishna (1998), Freund (2000), Limao (2006), ve Levy (1997) tarafından yapılan araştırmaların da bulunduğu pek çok çalışmada farklı mekanizmalar sunulmak suretiyle teorik olarak incelenmiştir. Daha yakın tarihli çalışmalarda ise konu ampirik çalışma yapılmak suretiyle incelenmeye başlanmıştır. Ampirik çalışmalar arasında ABD verilerinden yola çıkarak çalışma yapan Limao (2006) ile AB verileri ile çalışma yapan Karacavaolı ve Limao (2008) bölgesel entegrasyonların engelleyici olduğu yönünde sonuca ulaşırken, Latin Amerika verileri ile çalışma yapan Estevadeordal, Freund ve Ornelas (2008) ise bölgesel entegrasyonların yapıcı olduğu yönünde sonuca ulaşmıştır (Baldwin ve Seghezza, 2010, s. 277).

Baldwin ve Seghezza da benzeri şekilde bölgesel ticaret anlaşmaları kapsamında tanınan vergi indirimlerinin DTÖ üyesi ülkelerin diğer DTÖ üyesi ülkelere uygulamayı taahhüt ettiği ve taraflar arasında serbest ticaret anlaşması, gümrük birliği gibi tercihli bir ticaret düzenlemesinin bulunmadığı durumlarda uygulanan vergi olan MFN tarife oranlarında yapılan indirimleri etkileyip etkilemediğini araştırmışlardır. Çalışma sonucunda MFN tarifeleri ile tercihli tarifelerin birbirinin ikamesi değil, tamamlayıcısı olduğu, bu nedenle de bölgeselleşme hareketinin çok taraflı ticaretin serbestleştirilmesi üzerinde olumsuz bir etkisi olmadığı, esasen bölgesel ticaret anlaşmalarının çok taraflı ticaretin serbestleştirilmesi bakımından ne bir engel ne de bir teşvik oluşturmadığı sonucuna varmışlardır (Baldwin ve Seghezza, 2010, s.285).

Özetle, bölgeselleşmenin çok taraflı ticaretin serbestleştirilmesine ve hükümetlerin bu konuda müzakereler yürütme istekliliğine etkisine ilişkin çalışmalar bazı kayda değer öngörüler ortaya koymakla birlikte büyük oranda net bir sonuç ortaya koyamamıştır. Bu konudaki ampirik çalışmaların sayısı da oldukça sınırlı olup çalışmalar daha çok örnek olaylar ve korelasyonlara dayanmaktadır. Bu doğrultuda net bir sonuca ulaşmak imkansız görünmekte olup ilerleyen zamanda DTÖ

müzakerelerinden alınacak sonucun bu tartışma açısından daha çok veri sağlayacağı değerlendirilmektedir (Freund ve Ornelas, 2010, s. 155).

1.4. Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması Yapmaya Yönelten Nedenler ve Anlaşmaların Belirleyicileri

Ülkeleri STA veya tercihli ticarete dayanan diğer anlaşmaları imzalamaya iten sebepler ikinci dünya savaşını takip eden yıllarda ilk anlaşmalar imzalanmaya başladığı günden bu yana gündemde olan bir konu olmuştur. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun kurulduğu günlerde tartışmalar konunun güvenlik ve barış gibi jeopolitik sebeplerine odaklanmıştır (Dur ve Elsig, 2015, s.9). Jeopolitik sebeplere ilaveten ülkelerin tercihli ticaret anlaşmalarına taraf olmalarının en önemli sebeplerinden biri de ekonomik refahın artırılması isteğidir. STA'lar sonucunda üretici firmaların ürünleri için daha geniş bir pazara sahip olmaları, bu pazara vergisiz bir şekilde giriş imkânı olması, üretimdeki artışa bağlı olarak ölçek ekonomisi etkisinin ortaya çıkması, ülkeleri anlaşma imzalamaya yönlendiren ekonomik sebepler arasında sayılabilir. Hizmetler veya kamu alımları gibi sektörlerde ticareti serbestleştirmek de bir başka sebep olarak değerlendirilebilir (Candaş, 2010, s.59).

Ekonomik faktörlere bağlı olarak firmaların anlaşma yapılması yönündeki lobi faaliyetleri de anlaşmaların imzalamasında etkili olabilmektedir. Nitekim özellikle de tercihli ticaret anlaşmalarının, anlaşma yapılan ülkeye vergi avantajı sağlarken diğer ülkelere bu avantajı tanımaması nedeniyle anlaşma dışında kalan ülkelerin ihracatçılarını pazara girme açısından dezavantajlı duruma düşürmesi, anlaşma imzalanması konusunda lobi faaliyetleri ve bu faaliyetlere bağlı olarak da bir motivasyon yaratmaktadır (Baldwin, 1993, ss.4-5).

STA'ların nedenleri ile ilgili olarak literatürde yer alan bir başka konu da hangi ülkelerin aralarında anlaşma imzalamaya daha yatkın olduğunun bir başka deyişle anlaşmaların ekonomik belirleyicilerinin tespit edilmesine ilişkindir. Baier ve Bergstrand konu ile ilgili olarak yaptıkları ekonometrik çalışmada STA'ların ekonomik belirleyicilerini tespit ederek herhangi iki ülkenin bir anlaşma yapma ihtimalini tahmin etmeye çalışmışlardır. Bu çalışmaları sonucunda, iki ülke arasında anlaşma olma ihtimali ve bu anlaşmadan kaynaklı refah artışı ihtimalinin,

- 1) İki ülke arasındaki mesafenin az olması,
- 2) Her iki ülkenin diğer ülkelerden uzaklığının fazla olması
- 3) Ülkelerin GSYH'leri itibariyle büyük ve benzer olması
- 4) İki ülkenin sermaye ve işgücü açısından karşılaştırmalı üstünlüklerinin farklı olması
- 5) İki ülkenin sermaye ve işgücü açısından karşılaştırmalı üstünlüklerinin diğer ülkelerden farkının az olması

Hallerinde daha yüksek olduğu sonucuna varmışlardır (Baier ve Bergstrand, 2004, s.60). Yine Baier, Bergstrand ve Mariutto, aynı konuda yaptıkları çalışmada bu defa herhangi iki ülkenin başka ülkelerle hali hazırda anlaşmaları bulunması halinin bu iki ülke arasında anlaşma olma ihtimali ve bu anlaşmadan kaynaklı refah artışı ihtimalini incelemişler ve hali hazırda başka ülkelerle anlaşması bulunan iki ülkenin kendi aralarında anlaşma yapma ihtimalinin arttığını tespit etmişlerdir (Baier vd., 2014, s. 55).

1.5. Serbest Ticaret Anlaşmalarının Dizaynı ve Uygulaması

Dünya ticaretinde özellikle de son yıllarda mevcut trendin artan sayıda farklı içeriklerde STA'lar olduğu daha önce de belirtilmişti. Bu çalışmanın konusunun da Türkiye'nin yapmış olduğu STA'lara ilişkin olduğu dikkate alınarak bu bölümde ağırlıklı olarak STA'ların dizaynı ve uygulamasına ilişkin bilgi verilmiştir.

STA'lar temel olarak tarafların birbirleri kaynaklı ithalatta vergilerin sıfırlanması veya indirimli vergi uygulanması şeklinde tarife indirimleri tanıdığı ancak diğer ülkelere karşı uygulanacak vergi oranları hakkında serbest oldukları bir ekonomik entegrasyon türü olduğu belirtilmişti. Bu çerçevede her STA'da anlaşma sonucunda karşı ülkenin pazarına girişte azalan/kaldırılan tarifelere ve diğer ticaret engellerine bağlı olarak tarafların karşılıklı olarak ihracatlarını arttırma arzusu söz konusudur. Mal ticaretine ilişkin tipik bir STA'da, anlaşmanın hangi ürünlere uygulanacağını belirleyen kapsam hükmü, tarifelerin azaltılması ve nihayetinde kaldırılmasına ilişkin hükümler, tarifeler dışındaki diğer ticaret engellerinin

kaldırılmasına yönelik hükümler, tarafların birbirlerine uygulayacağı tercihli rejime ilişkin hükümler, gümrük işlemlerine ilişkin hükümler, menşe kurallarına ilişkin hükümler ve kurumsal yapılanma ile iş birliğine ilişkin hükümler yer almaktadır.

Anlaşmanın kapsamı, anlaşma hükümlerinin uygulanacağı ürünleri belirler. GATT'ın 24. maddesi çerçevesinde anlaşma ile tanınan tercihli rejimin taraflar arasında ticarete konu ürünlerin madde hükmünde yer alan ifade ile çok önemli bir kısmını kapsaması gerekmektedir. Pratikte STA'lar çoğu zaman geniş kapsamlıdır ancak bazı anlaşmalarda anlaşma dışında tutulan bazı ürünlere/ürün gruplarına rastlanılmaktadır (ADB, 2008, s.34).

Anlaşmanın en önemli hükümlerinden biri de pazara girişe ilişkin olarak tarafların birbirlerine sağlamış oldukları tercihli tarife bir başka deyişle indirimli vergi oranlarıdır. STA ile tanınan tercihli vergi oranı, MFN tarifeye göre belirli bir oranda indirilme veya sıfırlanma şeklinde olabilir. Vergilerde indirimin nasıl yapılacağı da tarafların karşılıklı mutabakatı ile belirlenen bir husustur. Bazı anlaşmalarda vergiler anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte sıfırlanır. Ancak vergilerdeki indirim çoğu anlaşmada belirli bir sürece yayılmak suretiyle yapılır. Anlaşmalardaki bu süreç 5 ila 10 yıl arasında değişmektedir (Baier ve Bergstrand, 2007, s. 87). Bazı anlaşmalarda daha uzun süreçlere de rastlanılmaktadır. Örneğin Güney Kore ile Şili arasında imzalanan anlaşmada bazı ürünlerde 16 yıla varan indirim takvimi öngörülmüştür. NAFTA anlaşmasında da 15 yıla varan bir indirim takvimi uygulanmıştır. Özellikle hassas ürünlerde vergilerin indirim süresi daha uzun bir sürece yayılabilmektedir. Bu süreç her anlaşmada tarafların karşılıklı mutabakatına göre şekillenmektedir. Bazı anlaşmalarda anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte ciddi bir indirim, takip eden yıllarda da aşamalı olarak indirim öngörülürken bazı anlaşmalarda ise anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte herhangi bir indirim yapılmayıp ilerleyen yıllarda indirim yapılmaktadır (ADB, 2008, ss.35-36).

MFN vergilerdeki düşüş ile birlikte STA'lar ile tanınan tercihli tarife göreceli olarak önemini kaybetmekle birlikte özellikle yüksek tarifelerle korunan ürünlerde tercihli tarife daha önemli hale gelmektedir. Anlaşmalardaki tercih marjı genel olarak MFN tarife ile anlaşmaya taraf ülkeye uygulanması taahhüt edilen indirimli tarife arasındaki % farktır. Burada uygulama açısından bir ülkeye tanınan tercihli tarife tek

başına belirleyici değildir. Bu tercihli tarifenin pazara girişte diğer rakip ülkelere göre yarattığı avantaj çok önemlidir (WTO, 2011, ss.124-126).

Anlaşmalarda tarifeler kadar önemli bir diğer husus da pazara girişte tarifeler dışındaki uygulamalar açısından ticaretin kolaylaştırılmasıdır. Ticaretin kolaylaştırılması dar anlamda düşünüldüğünde gümrük formaliteleri ve tercihli rejimden faydalanmak için gerekli diğer idari işlemlerden kaynaklı yüklerin hafifletilmesini kapsar. Geniş anlamda düşünüldüğünde ise tarife dışı engeller, sınır geçişinden sonraki lojistik, ulaşım, depolama vb. faaliyetler açısından kolaylaştırmayı da kapsar. STA’larda bu konulara ilişkin hükümler yine tarafların karşılıklı mutabakatı ile belirlenir.

Bir başka önemli konu da anlaşmalarda yer alan menşe kurallarına ilişkin hükümlerdir. Menşe kuralları tüm STA’larda bir gerekliliktir. STA’larda anlaşma ile tanınan tercihli rejim ithalata konu eşyanın anlaşma yapılan ülke menşeli olmasına bağlıdır. STA’nın tarafları diğer ülkelerden ithalatta uyguladığı vergileri birbirlerinden bağımsız olarak belirledikleri için, başka ülkeler menşeli eşyanın anlaşma yapılan ülke üzerinden ithal edilmesi halinde anlaşma ile tanınan tercihli tarife uygulanmayacaktır. Menşe kuralları eşyaların hangi koşulların sağlanması halinde anlaşma yapılan ülke menşeli sayılacağını belirlemekte, dolayısıyla anlaşma ile belirlenen tercihli tarifenin hangi eşyalar için uygulanabilir olduğunun ortaya konulmasını sağlamaktadır. Bu çerçevede menşe kuralları STA’ların ayrılmaz bir parçasıdır (ADB, 2008, s. 49).

Menşe kuralları teoride trafik sapmasının yani STA’ya taraf olmayan bir ülke menşeli eşyasının STA’nın taraflarından biri üzerinden ithal edilmek suretiyle tercihli rejimden faydalanmasına engel olmak için kullanılmaktadır. Ancak pratikte menşe kuralları gizli korumacılık aracı olarak kullanılabilir. Menşe kuralları bir eşyanın STA ile tanınan tercihli rejimden faydalanması için o eşyanın üretiminde kullanılabilecek ithal girdilere kısıtlama getirmekte ve üretim ile ilgili karşılanması gereken koşulları belirlemektedir. Bu çerçevede çok katı olarak belirlenen menşe kuralları, üretilen ürünün STA yapılmış olan ülkeye ithalatında tercihli rejimden faydalanmasına engel olmakta bir nevi korumacılık aracı haline gelmektedir. Sonuç olarak STA sonucunda ilgili ürünün ithalatında vergi alınmaması karara bağlanmış

olsa dahi menşe kuralları karşılanmadığından anlaşma ile tanınan bu tercihli rejimden faydalanılması mümkün olamamaktadır (Acharya, 2016, s.52).

Bu konuda ihracatçı firmalar nezdinde yapılan araştırmalar gerek menşe kurallarının gerekse de eşyanın menşeinin belgelendirilmesine ilişkin idari prosedürlerin STA'lar ile tanınan tercihli rejimden faydalanmayı zorlaştıran ve dolayısıyla da anlaşma ile tanınan indirimli vergilerden ancak kısıtlı olarak faydalanılması sonucunu doğuran unsurlar olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin Ando ve Urata (2011), menşe sertifikalarının yüksek maliyetinin Japonya'daki ihracatçı firmaların Japonya ile Meksika arasındaki STA'dan faydalanmalarını kısıtlayan bir unsur olduğunu ortaya koymuşlardır. Benzeri şekilde Hirastuka (2009) da Japonya'nın Asya ülkeleri ile yapmış olduğu STA'lar için aynı durumun geçerli olduğunu ortaya koymuştur. Konu ile ilgili bir başka çalışma da Çin'de yerleşik 232 firma üzerinde yapılmış ve bu firmalardan %45'inin STA ülkelerine ihracat yaptığı, bu şekilde ihracat yapan firmaların neredeyse yarısının menşe kurallarının maliyetleri ciddi bir şekilde arttıran negatif etkisi olduğunu belirttikleri görülmüştür (Stevens vd., 2015, s. 21).

STA'ların uygulanması ile ilgili olarak anlaşmanın kendisinden kaynaklanan dizayn ve anlaşma hükümlerine ilişkin hususların yanı sıra göz ardı edilmemesi gereken bir nokta da anlaşmanın uygulanması açısından tarafların üretim kapasitesi ve üretimde esnek olabilme yetenekleridir. STA sonucunda artan talebe cevap verme yetisini belirleyen faktörler arasında en önemlileri tarafların fiziksel ve kurumsal alt yapıları ile insan ve diğer üretim kaynaklarının yeterlilik ve etkinliğidir. Nitekim bu faktörler ekonomideki değişikliklere karşı esnek olmayı ve kısa sürede cevap verebilmeyi de sağlar. Konu ile ilgili olarak Hoekman ve Zarrouk (2009) tarafından yapılan çalışmada taşımacılığa yönelik alt yapının ticarete en önemli kısıtlardan biri olduğu ortaya konulmuştur. Athukorala ve Kohpaiboon (2011) tarafından Avustralya-Tayland STA'sı özelinde yapılan çalışmada da ürün tedarikine ilişkin faktörlerin anlaşmaların etkisi açısından önemi ortaya konulmuştur (Stevens vd., 2015, s. 22-23).

Özetlemek gerekirse, bir STA'nın uygulanması açısından iki temel husus olduğu değerlendirilmektedir. Bunlardan birincisi anlaşmanın dizaynı ve hükümlerine ilişkin hususlardır. İkincisi ise anlaşmanın taraflarının anlaşma sonucunda değişen

talep ve buna bağlı tedarik sürecini yönetebilme kapasiteleri ve alt yapılarıdır. Anlaşmanın dizaynı ve hükümleri ile ilgili olarak uygulama ve sonuçlar açısından en önemli unsurlar, tarafların aralarındaki ticarete uygulayacağı tercihli rejim ve tercihli rejim uygulanmasının şartı olarak sağlanması gereken menş kurallarıdır. STA'nın uygulanmasına ilişkin gümrük prosedürleri ve diğer idari hususlar da STA uygulaması açısından önemli olmakla birlikte anlaşmanın etkinliğini belirleyen en temel iki temel husus yukarıda belirtilen taraflar arasında uygulanacak olan tercihli rejim ve menş kurallarıdır. İkinci husus olan anlaşmanın taraflarının kapasiteleri ve alt yapıları ile ilgili olarak ise üretim kapasitesi, kaynak dağılımı, üretimde esneklik, lojistik faaliyetlerin yönetimi gibi konular anlaşmanın uygulanması açısından önemli olduğu değerlendirilen hususlardır. Sonuç olarak gerek anlaşmaya ilişkin hususlar gerekse de anlaşmanın tarafı olan ülkelerin özelliklerine ilişkin hususlar anlaşma etkileri açısından belirleyici unsurlardır. Bu konuya ilerleyen bölümlerde bu çalışma özelinde sonuçların değerlendirilmesi açısından daha ayrıntılı olarak değinilecektir.

1.6. Serbest Ticaret Anlaşmalarının Ticaret ve Refaha Etkileri

STA'ların sayısındaki bu artış sonucu sıklıkla gündeme gelen bir başka konu da anlaşmaların etkileri ve anlaşma sonucunda elde edilen fayda olmuştur. STA'ların etkilerini ortaya koymak amacıyla yapılan çalışmalar özellikle de gelişme yolundaki ülkeler açısından çok önemlidir. Anlaşmaya bağlı etkilerin analizi, anlaşmaya bağlı olası negatif etkileri azaltıp anlaşmadan edinilen faydayı maksimize edecek politikaların uygulanabilmesi açısından ilk şarttır.

STA'ların da içerisinde yer aldığı ekonomik entegrasyonların etkilerine yönelik ilk çalışma Viner'in gümrük birliklerinin etkilerine yönelik 1950 tarihli çalışmasıdır. Viner'in bu çalışması çok önemlidir çünkü bu türden anlaşmaların ticareti serbestleştirmeleri nedeniyle refahı arttıracığı yönündeki genel kabul görmüş düşünce şeklini değiştiren bir çalışma olmuştur ve ticaret anlaşmalarının hem pozitif hem de negatif etkileri olduğunu ortaya koymuştur. Bu türden anlaşmaların ikinci en iyi olarak adlandırılmalarının sebebi de budur (Plummer, Cheong ve Hamanaka, 2010, s. 7).

Anlaşmaların etkileri statik etkiler ve dinamik etkiler olarak iki genel kategoride toplanılabilir. Bu kısımda öncelikle statik etkilere akabinde de dinamik etkilere değinilecektir. STA'ların ekonomik entegrasyonlar arasında en sık rastlanılan form olması, STA'ların genel prensiplerinin temel olarak daha derin diğer entegrasyon tiplerine de uygulanabilir olması ve bu çalışmanın STA'lara ilişkin olması nedeniyle bu kısmın devamında konu STA'lar özelinde incelenecektir.

Statik Etkiler:

Statik etkileri anlayabilmek için öncelikle STA'ların işleyiş prensibini hatırlamak gerekmektedir. Daha önceden de belirtildiği üzere STA'larda taraflar kendi aralarındaki ticarete karşılıklı olarak tarifeleri ve ticaret engellerini indirimine tabi tutarlar/kaldırırlar. Ancak anlaşmanın tarafları diğer ülkelere karşı uyguladıkları tarife rejimini kendileri belirlerler ve ortak bir tarife rejimi uygulama zorunluluğu yoktur. Bu durumun bazı önemli sonuçları vardır. Bunlardan birincisi anlaşma ile tanınan tercihlerin sadece ticarete konu eşyanın anlaşma yapılan ülke menşeli olması durumunda uygulanabilir olması bir başka deyişle anlaşmanın menşe kurallarına dayalı olarak işletilmesi zorunluluğudur. Aksi takdirde anlaşmaya taraf olmayan bir ülke eşyasının taraflardan tarifeleri daha düşük olana ihraç edilip oradan da anlaşmanın diğer tarafına vergisiz bir şekilde ihraç edilmesi, bir başka deyişle trafik sapması ihtimali gündeme gelecektir. İkinci önemli sonuç ise anlaşmanın taraflarının diğer ülkelerden ithalatta farklı tarifeler uyguluyor olması nedeniyle fiyat farklılaşması ihtimalinin gündeme gelmesidir.

Ticaretin ayrımcı olmayan bir şekilde çok taraflı olarak serbestleştirilmesi halinde, ülkeler ancak en etkin üretici iseler ürünlerini ihraç edebilecekler, ithalatlarını da en düşük fiyatlı tedarikçiden temin edeceklerdir. STA'larda ise bu durum sadece anlaşmanın kapsadığı bölge itibariyle gerçekleşecektir. Bir başka deyişle ticaretin serbestleştirilmesi sadece tarafların kendi arasında olduğu için anlaşmanın taraflarından birindeki üretici genel olarak en etkin üretici olmasa bile bölge içinde diğerlerine göre daha etkin olduğu için taraflar arasında uygulanan tercihli rejimin sayesinde ürünlerini anlaşmanın diğer tarafına ihraç edebilecektir. STA'ların ticaret ve refaha etkileri konusunda ekonomistleri endişelendiren yönü de budur (Plummer, Cheong ve Hamanaka, 2010, s. 8).

Üretim faktörlerinin anlaşma sonucunda yeniden dağılımı sonucunda ortaya çıkan bu türden ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkiler anlaşmaların statik etkileri olarak adlandırılmaktadır. Statik etki bir defalıktır. (Seyidoğlu, 2013, ss. 239-240). Geleneksel dış ticaret analizleri daha çok iç piyasada ve uluslararası piyasada fiyatlar, üretim, tüketim, ticaret hacmi, refah konularının ele alındığı statik etkilerin ölçümü konusuna odaklanır. Bu çerçevede statik etkileri detaylandırmak gerekirse;

Anlaşma sonucunda taraflar arasındaki ticaret engelleri kaldırılınca anlaşmanın tarafları arasındaki ticaret artar ve üretim de göreceli olarak daha etkin üretim yapan üreticide toplanır. Bu etki anlaşmaların ticaret yaratıcı etkisidir. Ticaret yaratıcı etki, taraflar arasında anlaşmayı müteakip kaynakların etkin olmayan yerli üreticiden bölge içindeki daha etkin olan üreticilere kayması ve buna bağlı olarak da taraflar arasındaki ticaretin artması yönündeki etkidir (Seyidoğlu, 2013, s. 240). Burada ticaretin serbestleşmesinden elde edilen fayda, üretimin en etkin üretici tarafından yapılması ve tüketiciye yansıyan fiyatın düşmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü anlaşma sonucunda daha az etkin olan yerli üretimin yerini anlaşma yapılan ülkedeki daha etkin olan ihracatçıdan vergiden muaf olarak yapılan ithalat almıştır. Ayrıca iç piyasada fiyatın düşmesi tüketimi arttırmış, artan tüketim de artan ithalatla karşılanmıştır. Böylece anlaşmanın ticaret yaratıcı etkisi ortaya çıkmıştır.

Ancak STA'lar veya daha genel anlamda tercihli ticaret anlaşmaları söz konusu olduğunda ticaretin serbestleştirilmesinden elde edilen bu standart fayda garantilenememektedir. Tercihli ticaret anlaşmaları ticareti ayrımcılık yapmak suretiyle serbestleştirmektedir. Ayrımcı uygulama ticaret sapması potansiyelini de beraberinde getirmektedir (Freund ve Ornelas, 2010, s. 140). Ticaret sapması kaynakların daha etkin olan ancak anlaşmaya taraf olmayan ülkede yerleşik üreticiden taraf ülkelere birindeki daha az etkin olan üreticiye kayması ve bunun sonucunda taraflar arasındaki ticaretin artması yönündeki etkidir (Seyidoğlu, 2013, s. 240). Bu çerçevede refah, anlaşma sonucunda anlaşmanın tarafları arasında artan ticaretin, anlaşma dışında kalan ülkelere yapılan ticaretin azalması pahasına olup olmadığına bağlıdır. Bir başka deyişle anlaşmanın ticaret yaratma yönünde mi yoksa ticareti saptırma yönünde mi etki yaptığına bağlıdır.

Bu doğrultuda Viner'in (1950) gümrük birliklerinden yola çıkarak yapmış olduğu çalışması, tercihli ticaret anlaşmalarının ticareti serbestleştirmekle birlikte tarafların refahını mutlak olarak arttırmadığını, tarafların birbirine tanıdığı tercihli muamelenin en etkin üreticiden ithalat yapmak yerine tercihli rejim tanınan ülkeden ithalat yapmak bir başka deyişle ticaret sapması oluşması sonucunu doğurabileceğini göstermiştir. Böyle bir durum da dünya üretiminde verimsizlik yaratacak ve sonuç olarak anlaşmanın tarafı olan ülke için de zararlı olabilecektir (Freund ve Ornelas, 2010, s. 141).

Viner'in bu öncü çalışmasından sonra teori, Meade (1955) ile Lipsey ve Lancaster (1957) gibi ekonomistler tarafından geliştirilmiştir (Seyidoğlu, 2013, s. 249). Viner'in analizinden çıkartılan ticaretin iki veya kısıtlı sayıda ülke arasında serbestleştirilmesine dayalı anlaşmaların serbest ticaret doğrultusunda adımlar olmakla birlikte her durumda dünya refahını arttırmayabileceği sonucu, ikinci en iyi teorisinin (second best theory) gelişmesine önemli bir katkı yapmıştır (Seyidoğlu, 2013, s. 243). Serbest ticaret ve tam rekabet, dünya refahını en yüksek düzeye çıkaracak uygulamalar olduğu için bunlar birinci en iyidir. Üye ülkeler arasında bazı kısıtlamaların kaldırılmasıyla birlikte diğer ülkelere karşı halen kısıtların devam ettiği kısmi bir serbestleşme ise her zaman refah artışı yönünde etki yapmayabilir. Bu nedenle bu türden bir uygulama ikinci en iyidir (Seyidoğlu, 2013, s. 249).

Dinamik Etkiler:

Dinamik etkilerin statik etkilerden farkı bir defada ortaya çıkan bir etki değil orta ve uzun vadede ortaya çıkan etkiler olmasıdır. Dinamik etkiler süreklilik arz eden etkiler olması nedeniyle anlaşmaya bağlı refah etkileri açısından önem arz etmektedir. Anlaşmaların dinamik etkilerinin arasında en önemlileri ölçek ekonomileri, teknoloji transferi ve yatırımların artması, yapısal politika değişiklikleri ve reformlar, rekabet ve uzun vadeli büyüme etkileridir. (Plummer, Cheong ve Hamanaka, 2010, s. 18).

Ölçek ekonomisi üretim miktarı arttıkça ortalama maliyetteki düşüş olarak tanımlanabilir. Maliyetteki bu düşüş büyük çaplı üretime bağlı olarak teknik etkinliğin artması, parça başına düşen sabit ve idari maliyetlerin düşmesi, tedarikçilerden alınan indirimler, yüksek miktarda üretime bağlı olarak lojistik faaliyetlerin iyileşmesi

kaynaklı olabilir. STA'lar da anlaşmaya taraf ülkelerdeki üreticiler için daha büyük bir pazar yaratarak ölçek ekonomisi oluşmasına katkı yapmaktadır. Düşen üretim maliyetlerine bağlı olarak firmaların rekabet gücü de artmaktadır (DeRosa, 1998, s. 41).

Anlaşmaların dinamik etkileri arasında en önemli olanlarından biri de daha büyük ve bütünleşmiş bir pazar oluşmasına bağlı olarak yatırımların artmasıdır. Anlaşma ile öngörülen menşe kurallarının çok katı olduğu durumlarda, bu kuralların sağlanabilmesi ve sonuç olarak pazara vergisiz giriş yapılabilmesi amacıyla da yabancı yatırım yapılan ülkelere rastlanılmaktadır. Bir başka dinamik etki de reformlar ve yapısal politika değişikliklerinin ortaya çıkmasıdır. Daha önce de belirtildiği üzere STA'lar özellikle son dönemde imzalanan anlaşmalar tarife indirimlerinin çok ötesinde hükümler içermektedir. Hatta bazı anlaşmalarda DTÖ-ekstra bir başka deyişle henüz DTÖ tarafından düzenleme yapılmamış alanlar da yer almaktadır. Bu türden hükümler anlaşmanın taraflarında yapısal politika değişikliklerini ve reformları da beraberinde getirmektedir. Son olarak STA sonucunda oluşan açık pazarın etkisiyle rekabette artış görülmekte ve rekabete bağlı olarak da gerek kaynak dağılımı açısından gerekse de yapısal olarak etkinlik artmaktadır. Bu da uzun vadede büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir (Plummer, Cheong ve Hamanaka, 2010, ss. 19-20).

STA'ların etkileri konusundaki literatür incelendiğinde, genel olarak anlaşmaların dinamik etkilerinden ziyade statik etkilerinin incelendiği çalışmaların daha fazla olduğu görülmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalara ve ilgili literatüre sonraki bölümlerde ayrıca yer verilecektir.

2.BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN SERBEST TİCARET ANLAŞMALARINA İLİŞKİN POLİTİKASI VE BU ANLAŞMALARIN TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİNDEKİ YERİ

Türkiye 1992 yılında EFTA ülkeleri ile imzaladığı ilk STA’sından bu yana 36 yıl içinde toplam 35 adet STA imzalamıştır. Mevcut durumda da aktif olarak yeni STA müzakereleri yürütmektedir. Bu çerçevede STA’lar Türkiye’nin dış ticaret politikasının önemli unsurlarından biridir. Bu bölümde ilk olarak Türkiye’de STA’ların tarihsel gelişimi incelenecektir. Akabinde de AB’nin tercihli ticaret politikasına uyum, bu kapsamda Türkiye’nin imzalamış olduğu STA’lar, Türkiye’nin STA’lardan beklentileri, STA’ların Türkiye’nin dış ticaretindeki yeri ve etkilerine ilişkin çalışmalara yer verilecektir.

2.1. Türkiye’de Serbest Ticaret Anlaşmaları ve Tarihsel Gelişim

Türkiye’de STA’ların tarihsel gelişimi AB ile yapılan gümrük birliği öncesi dönem ve gümrük birliği sonrası dönem olmak üzere iki ana başlık altında incelenecektir.

2.1.1. AB ile Gümrük Birliği Öncesi Dönem

Cumhuriyetin kuruluşunu takip eden ilk yıllar dikkate alındığında, 1929 yılına kadar uygulanan ekonomi politikalarının dışa açık bir görünümde olduğu görülmektedir. Bu durumda etkili olan unsurlardan biri, Lozan Barış Anlaşmasının ilgili hükümleri gereğince Osmanlı gümrük tarifeleri ve yabancılara verilen imtiyazların 5 yıl geçerli kalması ve bu çerçevede 1929 yılına kadar gümrük tarifelerinin arttırılamaması olmuştur (Savrul vd., 2013, s. 62). 1929 yılında gümrük tarifelerini değiştirme serbestisi elde edilmesinden sonra ise karma ekonomik sistem çerçevesinde ekonomide rol oynayan özel sektör ile devlet öncülüğünde bir kalkınma modeli uygulanmıştır (Koçtürk ve Gölalan, 2010, s.45).

1960'lı yıllarda yoğun olarak ithal ikamesine dayalı bir sanayileşme politikasının benimsendiği görülmektedir. Türkiye’de uygulanan ithal ikameci politika genel olarak içe dönük olmuştur (Karagöz ve Şen, 2010, s. 3). İthal ikamesi politikası, uygulandığı dönemde ithalatı özendirici, ihracatı ise caydırıcı etki yapmıştır (Kurt ve Zengin, 2016, s.69). Bu tarihlerde hem bölgeselleşme akımlarının henüz yaygınlaşmamış olması hem de politik bazı nedenlerle Türkiye, ticaret anlaşmaları ve bölgeselleşme akımının içerisinde yoğun olarak yer almamıştır (Altundal ve Somuncu, 2016, s. 139).

Anlaşmada yer alan hükümlere göre hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve son dönem olmak üzere 3 aşamalı bir bütünleşme modeli öngörülmüştür. Hazırlık döneminde Türkiye'nin geçiş ve son dönemdeki yükümlülüklerini yerine getirebilmesini teminen Avrupa Topluluğunun yardımı ile ekonomisini güçlendirmesi öngörülmüştür. Geçiş dönemine ilişkin ayrıntıları belirleyen 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe giren Katma Protokol kapsamında ise Avrupa Topluluğu Türkiye'den yapmış olduğu ithalatlarda uygulanan gümrük vergilerini Katma Protokolün yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla kaldırmayı taahhüt etmiştir. Türkiye de gümrük birliğine aşamalı bir geçiş yapmak amacıyla, 12 ve 22 yıllık bir takvim kapsamında belirlenen ürünlerde Topluluktan yaptığı ithalatta gümrük vergilerini sıfırlamayı ve ayrıca Topluluğun üçüncü ülkelere uygulamış olduğu ortak gümrük tarifesine (OGT) yani Topluluğun üçüncü ülkelerden ithalatlarda uygulamış olduğu gümrük vergilerine de uyum sağlamayı taahhüt etmiştir (İyibozyurt, 1996, ss. 11-15). Taahhütler çerçevesinde Avrupa Topluluğu Türkiye'den ithal ettiği sanayi ürünlerinde uygulanan gümrük vergilerini bazı istisnalar haricinde kaldırmıştır (Erçakar, 2005, s. 173). Benzeri şekilde sanayi ürünlerinin büyük bir kısmında miktar kısıtlamaları da kaldırılmıştır.

Türkiye de Avrupa Topluluğu ile ticarete aşamalı olarak vergi indirimleri gerçekleştirilmiştir (Şen, 2014, s. 40).

Yine bu dönemde en önemli gelişmelerden biri de 1980 yılına kadar uygulanan ithal ikamesi politikalarına bağlı olarak oluşan olumsuzluklar sonucunda 24 Ocak 1980 kararları ile ithal ikamesi politikasının terk edilmesi olmuştur (Savrul, Özel ve Kılıç, 2013, s.74). 24 Ocak kararları ile ihracata dayalı bir sanayileşme stratejisi benimsenmiştir. Bu dönemde dış ticaret serbestleştirilmiş, yabancı yatırımlar teşvik edilmiş ve ihracatın teşvik edilmesi için çeşitli önlemler alınmıştır (Sezgin, 2009, s. 180). 1980’den sonra uygulanmaya başlanan bu politikalarla ihracat artışı sağlanmıştır. Ancak artış sadece ihracatta değil ithalatta da olmuştur. İthalatta uygulanan liberal politikalar ve ihraç malı üretiminde kullanılan ithal girdilere getirilen muafiyetler sonucu ithalatta da ciddi artışlar olmuştur. Bu dönemde dış ticaret ülke ekonomisi açısından daha önemli bir konuma gelmiş ve dış ticaretin gayrisafi milli hasıla (GSMH) içindeki payı da önemli oranda bir artış göstermiştir. Bununla birlikte 1946 sonrasında oluşan dış ticaret açığı devam etmiş ve Türkiye’nin günümüze kadar gelen bir problemi olmuştur (Kurt ve Zengin, 2016, ss.69-70).

Türkiye açısından 1990 yıllarda uluslararası ticaret anlamında iki önemli gelişme olmuştur. Bunlardan birincisi 1995 yılında Türkiye’nin DTÖ’ye üye olmasıdır. İkincisi ise 1996 yılında Türkiye’nin AB ile ilişkilerinde yeni bir dönem olan gümrük birliğine geçiştir. Gümrük birliği Türkiye’nin AB ile uzun yıllardan bu yana süregelen ilişkisinin farklı ve Türkiye’nin dış ticareti açısından çok önemli bir aşamasıdır. 24 Ocak kararları ile başlayan dışa açılma süreci ve 1996 yılı itibarıyla yürürlüğe giren gümrük birliği ile Türkiye’nin dış ticareti küresel boyuta taşınmıştır (Savrul, Özel ve Kılıç, 2013, s. 56).

Gümrük birliği öncesi dönemde muhtelif yıllarda Türkiye, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (OSCE), Karadeniz Ülkeleri Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (BSEC), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO) gibi uluslararası kuruluşlara üye olmuştur (Altundal ve Somuncu, 2016, s. 139). İlk STA da 1992 yılında EFTA ülkeleri ile yapılmıştır. Ancak bu anlaşma gümrük birliği öncesi dönemde yapılan ilk ve tek STA olmuştur. Yukarıda da belirtildiği üzere DTÖ üyeliği ve AB ile gümrük birliği

sonrasında Türkiye'nin dış ticaretinin küresel bir boyuta taşınmış olması ilerleyen dönemde Türkiye'nin bölgeselleşme akımı ve ticaret anlaşmalarına katılımını da hızlandıran bir etki yaratmıştır.

2.1.2. AB ile Gümrük Birliği Sonrası Dönem

Katma Protokol ile düzenlenen 22 yıllık geçiş döneminin sonunda, Türkiye ile AB arasındaki gümrük birliği, Türkiye-AB Ortaklık Konseyi'nin 6 Mart 1995 tarihli ve 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile 01.01.1996 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere tesis edilmiştir. Türkiye'nin AB'ne tam üyelik hedefi doğrultusunda önemli bir aşama olan gümrük birliği, Türkiye'nin mevcut durumda taraf olduğu en geniş kapsamlı ticari yapılanmadır. Türkiye ile AB arasında gümrük birliğini tesis eden 1/95 sayılı karar, gümrük birliğinin doğası gereği, Türkiye ile AB arasındaki ticareti düzenleyen hükümlerin yanı sıra, Türkiye'nin diğer ülkelerle olan ticaretine ilişkin düzenlemeler de içermektedir. Bu nedenle gümrük birliğine geçiş sonrasında Türkiye'nin dış ticareti ve dış ticarete ilişkin diğer düzenlemeleri, gümrük birliğinin doğası gereği büyük oranda AB ile ilişkisi doğrultusunda şekillenmiştir. Gümrük Birliğini tesis eden 1/95 sayılı kararın, Türkiye'nin AB ve diğer ülkelerle ticaretine ilişkin hükümler ihtiva eden maddelerine aşağıda kısaca yer verilmiştir:

Kararın 4'üncü maddesi;

AB ile Türkiye arasında ithalat ve ihracatta alınan gümrük vergileri ile eş etkili vergi ve resimlerin Karar'ın yürürlüğe girdiği tarihte tamamen uygulamadan kaldırılmasını ve yeni herhangi bir vergi /eş etkili vergi konulmamasını,

5'inci maddesi;

Taraflar arasında ithalatta uygulanan miktar kısıtlamaları ile eş etkili tedbirlerin kaldırılmasını,

6'ncı maddesi,

Taraflar arasında ihracatta uygulanan miktar kısıtlamaları ile eş etkili tedbirlerin kaldırılmasını,

8'inci maddesi,

Türkiye'nin 5 yıl içinde ticaretin önünde teknik engellerin kaldırılması konusundaki AB belgelerini iç hukuk sistemine aktarmasını,

12'nci maddesi,

Türkiye'nin AB üyesi olmayan ülkelerle ilişkilerinde AB'nin ticaret politikasına esas itibariyle benzeyen hükümleri ve uygulama önlemlerini yürürlüğe koymasını,

13'üncü maddesi,

Türkiye'nin AB üyesi olmayan ülkelere yapılan ithalatta uygulanacak vergi oranı olarak AB'nin Ortak Gümrük Tarifesine (OGT) uyum sağlamasını,

15'inci maddesi,

Türkiye'nin bir grup üründe OGT'den daha yüksek olan oranları 1.1.2001 tarihine kadar muhafaza edebileceğini,

16'ncı maddesi,

Türkiye'nin ticaret politikasını AB'nin ticaret politikasına uyumlu hale getirmek amacıyla kararın yürürlüğe girmesinden itibaren beş yıl içinde AB'nin tercihli gümrük rejimine aşamalı olarak uyum sağlamasını ve bu uyumun hem otonom rejimleri hem de üçüncü ülkelerle tercihli anlaşmaları kapsamı gerektiğini,

Hükme bağlamıştır.

Gümrük birliği sadece sanayi ürünleri ile AB mevzuatında işlenmiş tarım ürünleri olarak adlandırılan bir grup ürünü kapsamaktadır. Temel tarım ürünleri ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) ürünleri gümrük birliği dışında bırakılmıştır. Bu çerçevede Türkiye ile AB arasındaki ticarete gümrük birliği kapsamında olan sanayi ürünlerinde ve işlenmiş tarım ürünlerinde 1996 yılı itibariyle gümrük vergileri kaldırılmış ve serbest dolaşım esasına göre ticaret yapılmaya başlanmıştır. (Kalaycı ve Artan, 2010, s. 302).

Türkiye üçüncü ülkelerle yaptığı ticarete ise 15'inci maddede belirtilen bir grup hassas ürün dışında AB'nin OGT'sini uygulamaya başlamıştır. Dolayısıyla gümrük birliği kararı Türkiye'nin hem AB ile ticareti hem de üçüncü ülkelerle ticareti açısından belirleyici olmuştur. Üçüncü ülkelerle ticaret sadece OGT uygulaması yönüyle değil aynı zamanda tercihli gümrük rejimine uyum sağlama yükümlülüğü yönüyle de gümrük birliğini tesis eden kararda yer alan hükümler doğrultusunda şekillenmiştir. Bu çerçevede gümrük birliği sonrasında Türkiye'nin tercihli ticaret politikası ve bu çalışmanın konusunu teşkil eden STA'lar açısından belirleyici unsur, 1/95 sayılı kararın konuya ilişkin 16'ncı maddesi olmuştur. 16'ncı maddenin metni aşağıdaki gibidir: (Dışişleri Bakanlığı web sitesinden alınmıştır. www.mfa.gov.tr)

“Madde 16: 1. Türkiye, ticaret politikasını Topluluğun Ticaret Politikasına uyumlu hale getirmek amacıyla bu Kararın yürürlüğe girmesinden itibaren beş yıl içinde Topluluğun tercihli gümrük rejimine aşamalı olarak uyum sağlar. Bu uyum hem otonom rejimleri hem de üçüncü ülkelerle tercihli anlaşmaları kapsar. Bu amaçla, Türkiye gerekli önlemleri alır ve ilgili ülkelerle karşılıklı yarar temeline dayanan anlaşmaları müzakere eder. Ortaklık Konseyi, kaydedilen gelişmeleri düzenli aralıklarla inceler.

2. Birinci fıkrada anılan durumların her birinde bu tarife tercihlerinin tanınması, Topluluğun söz konusu tercihlerin tanınmasını düzenleyen menşe hükümleriyle aynı hükümlere uyulması şartına bağlıdır.

3. a. 1. fıkrada sözü edilen süre içinde Türkiye'nin Topluluk'tan farklı bir tarife politikası uygulaması durumunda, üçüncü ülkelerden Topluluğa menşe veya ihracatçı ülkeler bakımından tercihli olarak ithal edilen ve serbest dolaşıma giren ürünler Türkiye'ye ithal edilirken, aşağıdaki hallerde telafi edici vergiye tabi tutulur: Türkiye'nin aynı tercihli tarifeyi tanımadığı ülkelerden ithal edilmişlerse; ve 6 bu ülkelerden ithal edilmiş oldukları saptanabiliyorsa; ve Türkiye'de ödenecek vergi Toplulukta uygulanan vergiden en az yüzde 5 puan daha fazlaysa; ve bu mallarla ilgili önemli bir trafik sapması gözlenmişse.

b. Gümrük Birliği Ortak Komitesi, telafi edici vergi uygulanacak ürünleri ve telafi edici verginin miktarını gösteren bir liste hazırlar.”

Görüldüğü üzere bu madde Türkiye'nin, ticaret politikasını Topluluğun ticaret politikasına uyumlu hale getirmek amacıyla, kararın yürürlüğe girmesinden itibaren beş yıl içinde yani 2001 yılına kadar, Topluluğun tercihli gümrük rejimine aşamalı olarak uyum sağlaması gerektiğini ve bu uyumun hem otonom rejimleri hem de üçüncü ülkelerle tercihli anlaşmaları kapsayacağını hükme bağlamıştır. Türkiye 1/95 sayılı Kararın bu hükmü bu doğrultusunda Topluluğun STA imzalamış olduğu pek çok ülke ile STA müzakerelerini yürütmüş ve sonuçlandırmıştır. Halen pek çok ülke ile müzakereler devam etmektedir.

2.1.2.1. AB'nin Tercihli Ticaret Politikası ve STA'lar

Avrupa Birliği veya daha önceki yapılanmasıyla Avrupa Topluluğu, ikinci dünya savaşı sonrasında tercihli ticaret anlaşmalarının çoğalmaya başladığı dönemde bölgeselleşme sürecinin merkezinde olmuştur (Ahearn, 2012, s. 423). Kendisi de bölgesel entegrasyonların en gelişmiş modellerinden biri olan AB geçmişten bu yana bölgesel ticaret anlaşmaları müzakere etme açısından en önemli aktörlerden biri olmuştur. Mevcut durumda AB pek çok ülke/ülke grubu ile tercihli ticaret anlaşması imzalamış ve halen de imzalamaya devam etmektedir.

AB'nin tercihli ticaret politikalarının tarihsel gelişimine bakıldığında; 2000 li yıllara kadar anlaşma yapılan ülkelerin seçiminde büyük oranda politik ve güvenliğe ilişkin nedenlerin etkili olduğu görülmektedir. Afrika Karayip ve Pasifik (ACP) ülkelerine tanınan tercihler ile Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile yapılmış olan serbest ticaret anlaşmaları bu duruma örnek olarak verilebilir (Woolcock, 2014, ss. 718-719). 2000-2006 yıllarında ise AB'nin temel önceliği DTÖ bünyesindeki Doha Kalkınma Turu olmuştur. Temmuz 2006'da Doha Müzakerelerinin durma noktasına gelmesini müteakip AB daha fazla ticaret anlaşması yapmaya yönelik iddialı bir gündem ortaya koymuştur (Çalışkan, 2010, s. 28). AB'nin bu politika değişikliğinde uluslararası ekonomideki gelişmeler ve AB'nin uluslararası ticaretteki önemli rakiplerinin tutum ve politikalarındaki değişiklikler de etkili olmuştur. Özellikle ABD'nin STA müzakeresi konusundaki aktif tutumu, Çin, Hindistan ve Brezilya gibi gelişen ülkelerin uluslararası ticarete önemli yer edinmeye başlamaları ve Doha

müzakerelerinde tatmin edici bir gelişme sağlanamamış olması AB'nin bu yeni politikasında önemli birer etken olmuştur (Woolcock, 2014, s. 720).

Bu çerçevede 2006 yılında yayımlanan Küresel Avrupa Stratejisi (Global Europe) belgesi ile AB'nin ticaret politikası öncelikleri ortaya konulmuş ve yeni bir strateji belirlenmiştir. Bu çerçevede STA yapılacak ülkelerin seçiminde ekonomik kriterlerin de göz önüne alınması ve ticaret ortağının pazar potansiyeli ile AB ihracatına uygulanan koruma seviyelerinin dikkate alınması bir başka deyişle AB ihracatçılarının dış pazarlara sorunsuz bir şekilde girişlerinin sağlanması temel alınmıştır. Bu yeni strateji çerçevesinde anlaşma yapılacak ülkelerin seçimine yönelik öncelikler ve kriterlerin yanı sıra anlaşmaların daha geniş kapsamlı olması ve mevcut DTÖ taahhütlerinin ötesine geçmek de hedeflenmiştir (Ahearn, 2011, s. 424).

Belgede, Doha Kalkınma Turu'nun başarıyla sonuçlandırılmasının temel öncelik olduğu ancak AB Komisyonunun ikili serbest ticaret anlaşmaları imzalanması yönünde de girişimlerde bulunacağı, AB'nin mevcut STA'larının sınırlı kaldığı, özellikle de Asya ülkelerini kapsamadığı, ekonomik açıdan büyüme potansiyeline sahip bulunan ve AB mallarının pazara girişinde vergi uygulayan bu ülkeler ile STA yapılmasına önem verilmesi gerektiği ve bu kapsamda ASEAN, MERCOSUR ülkeleri ve Güney Kore'ye öncelik verileceği belirtilmiştir (European Commission, 2006, s.11).

2006 tarihli Küresel Avrupa Stratejisi belgesinde yer alan ve AB'nin STA'larına ilişkin politikaları ve anlaşmaların içeriğine ilişkin olan hususlar, Avrupa Komisyonu tarafından 2010 yılında hazırlanan Ticaret, Büyüme ve Dünya İlişkileri (Trade, Growth and World Affairs) belgesinde de teyit edilmiştir (European Commission, 2010, ss. 9-10). Gerek Küresel Avrupa Stratejisi gerekse de Ticaret, Büyüme ve Dünya İlişkileri belgelerinde ortaya konulan bu strateji, AB'nin STA yapılacak ülkelere ilişkin seçimlerinde kararı şekillendiren birden fazla faktör olduğunu, STA yapılan/yapılacak ülkelerin belirlenmesi konusundaki politika değişikliğinin daha çok ticari amaçlar doğrultusunda şekillendiğini, ticari amaçların hem pazara giriş hem de daha geniş bir ticaret gündemini şekillendirme alanını kapsadığı, diğer taraftan STA politikasını şekillendiren ağırlıklı kriterin ticari amaçlar

olmasının politik ve stratejik önceliklerin göz önüne alınmadığı anlamına gelmediğini ortaya koymaktadır (Woolcock, 2014, s. 723-731).

Bu tarihsel gelişim kapsamında AB'nin imzalamış olduğu tercihli ticaret anlaşmaları 4 ana kategoride sınıflandırılabilir. Bunlardan birincisi AB'ne üyelik potansiyeli olan ve coğrafik olarak da yakın olan komşu ülkelerle yapılan anlaşmalardır. İkinci kategori AB sınırları etrafında stabiliteyi artırma amacına yönelik olarak yapılan anlaşmalardır. Üçüncü kategori Afrika Karayip ve Pasifik ülkeleri ile yapılmış olan anlaşma gibi tarihten gelen bağlar ve kalkınmaya destek vermek önceliği çerçevesinde yapılmış olan anlaşmalardır. Dördüncü kategori ise daha uzak ülke ve bölgelerle temel olarak pazara girmek ve anlaşma imzalanmamış olmasından kaynaklanabilecek dezavantajlı durumu nötralize etmek gibi ticari amaçlarla imzalanan anlaşmalardır (Ahearn, 2011, s. 425).

Bu genel çerçeveden yola çıkarak AB Komisyonunun web sayfasında yapılan bildirimde göre AB'nin mevcut durumda imzalamış olduğu serbest ticaret anlaşması ve/veya daha ileri ekonomik entegrasyonlar, mevcut durumda yürürlükte olanlar, geçici/koşullu olarak yürürlükte olanlar, imzalanmış ancak henüz yürürlüğe girmemiş olanlar ve müzakere aşamasında olan anlaşmalar olarak ayrılmak suretiyle Ek 1 de gösterilmiştir. Ek 1'de yer alan tablolarda da görüldüğü üzere AB'nin yapmış olduğu anlaşmalar derinlikleri ve kapsamı açısından ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bu anlaşmalar arasında en yoğun olarak rastlanılan anlaşma türü ortaklık anlaşmalarıdır. Ortaklık anlaşmaları ticaretin yanı sıra siyasi, ekonomik, güvenlik ve insan hakları konusunda da hükümler içeren anlaşmalardır. Bu çalışmayı ilgilendiren yönüyle bu anlaşmaların ticarete ilişkin bölümü genellikle AB ile ilgili ülke arasında imzalanan bir STA'dır. (Ahearn, 2011, s.425).

AB'nin tercihli ticaret politikası çerçevesinde imzalamış olduğu veya müzakeresine başlamış olduğu anlaşmalar Türkiye açısından büyük önem arz etmektedir çünkü Türkiye de gümrük birliğinin 16'ncı maddesinden kaynaklanan yükümlülükleri çerçevesinde AB'nin anlaşma imzalamış olduğu ülkelerle anlaşma imzalamak durumundadır. Takip eden kısımda Türkiye'nin bu yükümlülüğü doğrultusunda bugüne dek imzalamış olduğu STA'lara değinilecektir.

2.1.2.2. Türkiye'nin İmzalamış Olduğu STA'lar

Türkiye yukarıda da belirtildiği üzere gümrük birliğini tesis eden 1/95 sayılı Kararın 16'ncı maddesi gereğince AB'nin tercihli gümrük rejimine uyum sağlamakla yükümlüdür. 1/95 sayılı Kararın bu maddesi doğrultusunda Türkiye 1996 yılından bu yana AB'nin STA imzalamış olduğu çok sayıda ülke ile STA imzalanmasını teminen müzakereler yürütmüş ve anlaşmalar imzalamıştır. Aynı süreçte AB de farklı ülkelerle STA'lar imzalamaya devam etmiş ve halen de devam etmektedir. Nitekim 1/95 sayılı Kararın 16'ncı maddesine ilişkin 10 sayılı Ek'te, Türkiye tarafından üstlenilmesi gereken tercihli anlaşmalar o tarih itibariyle; Bulgaristan, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovakya ve Çek Cumhuriyetleri ile akdedilen Avrupa Anlaşmaları, Faroe Adaları ile STA, Kıbrıs ve Malta ile Ortaklık Anlaşmaları, Estonya, Litvanya ve Letonya ile STA'lar, İsrail ile Anlaşma, Cezayir, Fas, Tunus, Mısır, Lübnan, Ürdün ve Suriye ile Anlaşmalar, Afrika Karayip Pasifik ülkeleri ile Konvansiyon, İsviçre ve Lihtenştayn ile STA ve Avrupa Ekonomik Alanı Anlaşması olarak sıralanmıştır.

Mevcut durumda ise AB, Ek 1 de görüldüğü üzere bu listede yer almayan diğer ülke/ülke grupları ile de anlaşmalar imzalamıştır ve/veya müzakere etmektedir. Bu çerçevede her ne kadar Ortaklık Konseyi Kararında Türkiye'nin AB'nin tercihli ticaret politikasını üstlenme yükümlülüğü için 5 yıllık bir süre öngörülmüş olsa da süreç AB'nin STA müzakeresi başlattığı ve/veya STA imzaladığı ülkelerin sayısının sürekli artması ve bu sürecin dinamik bir süreç olması nedeniyle 5 yıl içinde tamamlanamamıştır.

Türkiye açısından bu süreçte en önemli olan hususlardan biri de AB ile halihazırda STA imzalamış bulunan ancak henüz Türkiye ile anlaşması bulunmayan bazı ülkelerin Türkiye ile bir STA akdetme konusunda gönülsüz olmaları olmuştur. Gümrük birliğinin doğası gereği AB ile STA imzalamış ülkelere AB'ne ihraç edilmiş ve STA çerçevesinde ithalat vergilerinden muaf olarak AB'de ithalata konu olan eşya, akabinde herhangi bir vergiye konu olmadan Türkiye pazarına girebilmektedir. Türkiye ise ancak bu ülkelerle STA imzalaması durumunda böyle bir imkana sahip olabilmektedir çünkü; bu ülkelerin AB ile yapmış oldukları anlaşmalar STA'ların doğası gereği menşe kurallarına dayanmaktadır.

Örneğin AB'nin Meksika ile yapmış olduğu STA çerçevesinde Meksika'dan AB'ne vergiden muaf olarak ithal edilen eşyalar, AB'de serbest dolaşıma girmekte ve gümrük birliğinin kuralları gereği AB'de serbest dolaşımda olan bu eşya AB'den Türkiye'ye ihraç edildiğinde Türkiye'de herhangi bir gümrük vergisine tabi olmamaktadır. Oysa ki aynı eşya AB üzerinden değil doğrudan Meksika'dan Türkiye'ye ithal edilse Meksika ile Türkiye arasında herhangi bir STA bulunmadığı için gümrük vergisine tabi olmakta ve ithalatta vergi tahsil edilmektedir. Konuya Türkiye'den yapılan ihracat açısından bakıldığında; Türkiye'den AB'ne ihraç edilen eşya daha sonra AB'den Meksika'ya ihraç edildiği takdirde, AB ile Meksika arasındaki STA ile tanınan vergi indiriminden/muafiyetinden faydalanamamaktadır çünkü; STA'larda uygulanan kural gereği vergi muafiyetinin sağlanması ancak ticarete konu eşyanın anlaşmaya taraf yani AB menşeli olması durumunda uygulanmaktadır. Eşyanın doğrudan Türkiye'den Meksika'ya ihraç edilmesi halinde de herhangi bir vergi indirimi/muafiyeti yoktur çünkü iki ülke arasında herhangi bir STA yoktur.

Özetle, AB'nin STA imzalamış olduğu ancak Türkiye'nin henüz STA imzalamadığı bir ülke kaynaklı eşyalar AB üzerinden Türkiye'ye vergiye tabi olmaksızın ithal edilebilirken Türkiye'den bu ülkelere vergiye tabi olmadan ihracat yapılması mümkün bulunmamaktadır. Bu durum, AB ile mevcut durumda STA imzalamış olan bazı ülkelerin Türkiye ile STA imzalama konusunda gönülsüz davranmalarına yol açmış ve Türkiye'nin STA müzakerelerini başlatma ve/veya sonuçlandırma süreci için zaman zaman ciddi sorun teşkil etmiştir (Kalaycı, 2017, s. 136). AB de yaptığı STA'larda Türkiye ile ilgili bağlayıcı bir hüküm koyma yolunda bir uygulama yapmadığı için bu sorun çözümlenememektedir (Eren, 2013, s.43).

Bu durum Türkiye açısından iki temel konuda olumsuz sonuç doğurmaktadır. Bunlardan birincisi AB'nin STA imzalamış olduğu ülkeler kaynaklı eşya Türkiye ile AB arasındaki gümrük birliğinin sonucu olarak vergiden muaf olarak Türkiye'ye ithal edilebilmektedir. Bu durum hem trafik sapmasına hem de vergi kaybına yol açmaktadır. Burada trafik sapması, eşyaların AB'nin STA yapmış olduğu ülkeden doğrudan Türkiye'ye ithal edilmek yerine vergi muafiyetinden faydalanmak için önce AB ve akabinde AB üzerinden Türkiye'ye ithal edildiği durumu ifade etmektedir. İkinci olumsuz sonuç ise Türkiye'nin AB'nin STA imzalamış olduğu ülkelerin pazarında vergi muafiyetine sahip AB ihracatçılarına göre dezavantajlı konuma

düşmesi ve pazar kaybı oluşmasıdır (Göral ve Dartan, 2016, s.16). Bu duruma Dünya Bankası tarafından hazırlanan “Türkiye –AB Gümrük Birliğinin Değerlendirilmesi” başlıklı raporda da ayrıntılı bir şekilde değinilmiş ve AB’nin Cezayir ile imzalamış olduğu STA neticesinde Türkiye’nin Cezayir’de AB ihracatçıları karşısında pazar payı kaybı yaşadığı örneklenmiştir (World Bank, 2014, ss. 24-25).

Türkiye, STA imzalanması sürecinde bazı olumsuzluklarla karşılaşmakla birlikte bugüne kadar AB’nin STA imzalamış olduğu toplamda 35 ülke ile anlaşma imzalamıştır. Türkiye ilk STA’sını 1992 yılında EFTA ülkeleri ile imzalamıştır. EFTA (European Free Trade Association) Avrupa’da ekonomik işbirliği ve serbest ticareti teşvik etmek amacıyla 1960 yılında Avusturya, Danimarka, Portekiz, İsveç ve İsviçre, Norveç ve İngiltere’nin katılımıyla kurulmuştur. 1970 yılında İzlanda da Birliğe katılmıştır. İngiltere ve Danimarka 1972 yılında, Portekiz de 1985 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğuna üyelik nedeniyle birlikten ayrılmıştır. 1986 yılında Finlandiya, 1991 yılında da Lihtenştayn birliğe üye olmuştur. Akabinde 1995 yılında Avusturya, Finlandiya ve İsveç Avrupa Birliği üyeliği nedeniyle Birlikten ayrılmıştır. Bu çerçevede mevcut durumda EFTA üyeleri İsviçre, Norveç, İzlanda ve Lihtenştayn’dır. Bu anlaşma Türkiye’nin AB ile yapmış olduğu gümrük birliği öncesinde imzalanmış olan tek STA’dır.

EFTA anlaşmasını 1997 yılında İsrail ile yapılan anlaşma takip etmektedir. Akabinde Türkiye 1997-2000 yılları arasında 10 Orta ve Doğu Avrupa ülkesi (Romanya, Litvanya, Macaristan, Estonya, Çek Cumhuriyeti, Slovak Cumhuriyeti, Bulgaristan, Polonya, Slovenya ve Letonya) ile STA imzalamıştır. 2002 yılında da yine Doğu Avrupa ülkelerinden Hırvatistan ile STA imzalamıştır.

Türkiye, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile yapılan anlaşmaları takiben 2004-2005 yıllarında Avrupa’nın Güney Akdeniz ülkeleri ile ticarette ve yatırımlarda engelleri kaldırarak bir Avrupa Akdeniz Serbest Ticaret Alanı yaratılmasını öngören “Avrupa Akdeniz Ortaklığı” (Euro Mediterranean Partnership) kapsamında STA imzalamış olduğu Filistin, Tunus, Fas, Suriye ve Mısır ile anlaşmalar imzalamıştır.

Türkiye’nin Akdeniz ülkeleri ile yürüttüğü süreç devam ederken bir taraftan da Güney Doğu Avrupa ülkeleri ile STA müzakereleri devam ettirilmiş ve bu kapsamda

en erken tarihli olan Makedonya ile 1999 yılında olmak üzere, Bosna Hersek ile 2002 yılında, Arnavutluk ile 2006 yılında, Karadağ ile 2008 yılında, Sırbistan ile de 2009 yılında STA imzalanmıştır.

Türkiye'nin AB'nin STA imzalamış olduğu diğer ülkelerle de anlaşma imzalama girişimleri takip eden yıllarda devam etmiş ve Türkiye 2007 yılında Gürcistan, 2009 yılında Şili ve Ürdün, 2010 yılında Lübnan, 2011 yılında Morityus, 2012 yılında Güney Kore, 2013 yılında Kosova, 2014 yılında Malezya ve Faroe Adaları, 2015 yılında Singapur, 2016 yılında Moldova, 2017 yılında da Sudan ile anlaşma akdetmiştir. Bu anlaşmalardan Lübnan, Kosova ve Sudan ile imzalanmış olan STA'lar henüz yürürlüğe girmemiş olup iç onaya ilişkin sürecin tamamlanmasını müteakip söz konusu anlaşmalar da yürürlüğe girecektir. Gana STA'sının ise müzakereleri tamamlanmış olup; anlaşmanın yakın zamanda imzalanması beklenilmektedir.

Yukarıda sayılan ülkelere Romanya, Litvanya, Macaristan, Estonya, Çek Cumhuriyeti, Slovak Cumhuriyeti, Bulgaristan, Polonya, Slovenya, Letonya ve Hırvatistan ile yapılmış olan toplam 11 adet anlaşma, Avrupa Birliği'nin Mayıs 2004, Ocak 2007 ve Temmuz 2013 tarihli genişlemelerinin sonucu olarak söz konusu ülkelerin AB üyesi olmaları sonucunda feshedilmiştir.

AB üyeliği nedeniyle anlaşmamızın feshedildiği ülkelere ilaveten Suriye ile akdedilen ve 01.01.2007 tarihinde yürürlüğe giren STA da 6.12.2011 tarihi itibarıyla askıya alınmıştır. Ürdün ile yapılan STA da 22 Kasım 2018 tarihinde yürürlükten kaldırılmıştır. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgiye Türkiye'nin STA'lar konusunda yetkili kurumu olan Ticaret Bakanlığı'nın web sitesinde yer alan "Serbest Ticaret Anlaşmalarına İlişkin Genel Bilgi" başlıklı notta yer verilmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2018, ss. 1-2).

Yukarıda belirtilen anlaşmaların imza, yürürlük ve varsa feshedilme tarihlerine ilişkin bilgi, Tablo 1'de özet olarak gösterilmiştir.

Tablo 1. Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşması İmzalamış Olduğu Ülkeler

Ülke	İmza Tarihi	Yürürlük Tarihi	Sona Erme Tarihi
EFTA	10.12.1991	1.04.1992	
İsrail	14.03.1996	1.05.1997	
Romanya	29.04.1997	1.02.1998	1.01.2007*
Litvanya	2.06.1997	1.03.1998	1.05.2004*
Macaristan	8.01.1997	1.04.1998	1.05.2004*
Estonya	3.06.1997	1.07.1998	1.05.2004*
Çek Cumhuriyeti	3.10.1997	1.09.1998	1.05.2004*
Slovak Cumhuriyeti	20.10.1997	1.09.1998	1.05.2004*
Bulgaristan	11.07.1998	1.01.1999	1.01.2007*
Polonya	4.10.1999	4.10.1999	1.05.2004*
Slovenya	5.05.1998	1.06.2000	1.05.2004*
Letonya	16.06.1998	1.07.2000	1.05.2004*
Makedonya	7.09.1999	1.09.2000	
Hırvatistan	13.03.2002	1.07.2003	1.06.2013
Bosna Hersek	3.07.2002	1.07.2003	
Filistin	20.07.2004	1.06.2005	
Tunus	25.11.2004	1.07.2005	
Fas	7.04.2004	1.01.2006	
Suriye	22.12.2004	1.01.2007	06.12.2011**
Mısır	27.12.2005	1.03.2007	
Arnavutluk	22.12.2006	1.05.2008	
Gürcistan	21.11.2007	1.10.2008	
Karadağ	26.11.2008	1.03.2010	
Sırbistan	1.06.2009	1.09.2010	
Şili	14.07.2009	1.03.2011	
Ürdün	1.12.2009	1.03.2011	22.11.2018***
Güney Kore	1.08.2012	1.05.2013	
Morityus	9.09.2011	1.06.2013	
Malezya	17.04.2014	1.08.2015	
Moldova	11.09.2014	1.11.2016	
Singapur	14.11.2015	1.10.2017	
Faroe Adaları	16.12.2014	1.10.2017	
Lübnan****	24.11.2010		
Kosova****	27.09.2013		
Sudan****	26.04.2017		

Kaynak: Ticaret Bakanlığı web sitesi

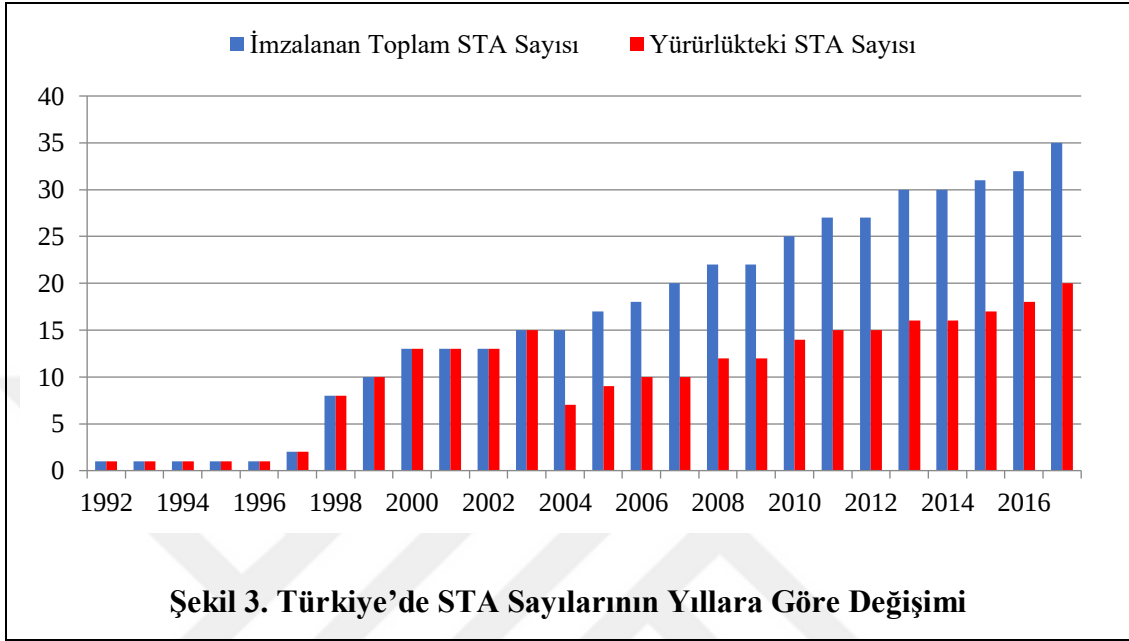
*Sona erme tarihi belirtilen STA'lar, anlaşma yapılan ülkelerin belirtilen tarih itibarıyla AB üyesi olmaları nedeniyle sonlandırılmıştır. Bu ülkelerle takip eden dönemdeki ticari ilişkiler AB ile ticareti düzenleyen ilgili mevzuat çerçevesinde yürütülmüştür.

**Suriye ile yapılan STA belirtilen tarihte askıya alınmıştır.

***Ürdün ile yapılan STA 22 Kasım 2018 tarihinde yürürlükten kaldırılmıştır.

**** Bu anlaşmalar henüz yürürlüğe girmemiştir.

Tablo 1’den de görüldüğü üzere Türkiye 1992 yılından bu yana farklı ülkelerle STA’lar imzalamaya devam etmiştir. Türkiye’nin imzaladığı ve yürürlükte olan STA sayısının yıllara göre değişimi Şekil 3’te gösterilmiştir.

Şekil 3. Türkiye’de STA Sayılarının Yıllara Göre Değişimi

Bu çerçevede Türkiye’nin mevcut durumda EFTA, İsrail, Makedonya, Bosna ve Hersek, Filistin, Tunus, Fas, Mısır, Arnavutluk, Gürcistan, Karadağ, Sırbistan, Şili, Güney Kore, Morityus, Malezya, Moldova, Faroe Adaları ve Singapur ile olmak üzere yürürlükte bulunan toplam 19 adet STA’sı bulunmaktadır.

2.1.2.3. Türkiye’nin Müzakere Sürecini Başlattığı STA’lar

Yukarıda bahsedilen ve hali hazırda STA yapılmış olan ülkelere ilave olarak Türkiye, AB’nin ticaret politikası doğrultusunda 17 ülke/ülke grubu ile resmi olarak müzakereye başlamıştır. Bu ülkelerden 11 adedi ile (Peru Ukrayna, Kolombiya, Endonezya, Pakistan, Ekvator, Meksika, Tayland, Japonya, Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve Cibuti) ile yürütülmekte olan müzakereler aktif olarak devam etmektedir. Müzakere başlatılan Çad, Kamerun, Seyşeller, Libya, Körfez İşbirliği Konseyi, MERCOSUR ile müzakere sürecinin hızlandırılması için çalışma devam etmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2018, s. 2).

Yine AB'nin ticaret politikası doğrultusunda STA müzakerelerine başlamak için ABD, Hindistan, Kanada, Orta Amerika Topluluğu, Vietnam, Cezayir, Afrika Karayip Pasifik Ülkeleri ve Güney Afrika Cumhuriyeti nezdinde gerekli girişimler gerçekleştirilmiştir. Yeni ülkelerle STA imzalanmasına yönelik çalışmaların yanı sıra halihazırda yürürlükte bulunan bazı STA'ların da kapsamlarının genişletilerek güncellenmesi yönünde çalışmalar ve AB'den ayrılma süreci devam eden İngiltere ile geniş kapsamlı bir anlaşma yapılması için çalışmalar devam etmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2018, s. 2).

2.2. Türkiye'nin STA'lardan Beklentileri

STA'ların statik ve dinamik etkilerine birinci bölümde yer verilmişti. Bu çerçevede Türkiye'nin anlaşmalardan beklentilerine bakıldığında; konu ile ilgili yetkili kurum olan Ticaret Bakanlığınca hazırlanan bilgi notunda STA'lardan beklentiler aşağıdaki şekilde sıralanmıştır (Ticaret Bakanlığı, 2018, s. 1).

- Çevre ve komşu ülkelerle karşılıklı olarak ticaretin geliştirilmesi,
- Türkiye'deki ihracatçıların dış pazarlarda, başta AB ülkelerinin ihracatçıları olmak üzere rakipleri ile eşit şartlarda rekabet edebilmesini temin etmek,
- Karşılıklı yatırımların artırılması
- Türkiye'nin rekabet gücünün artırılması.

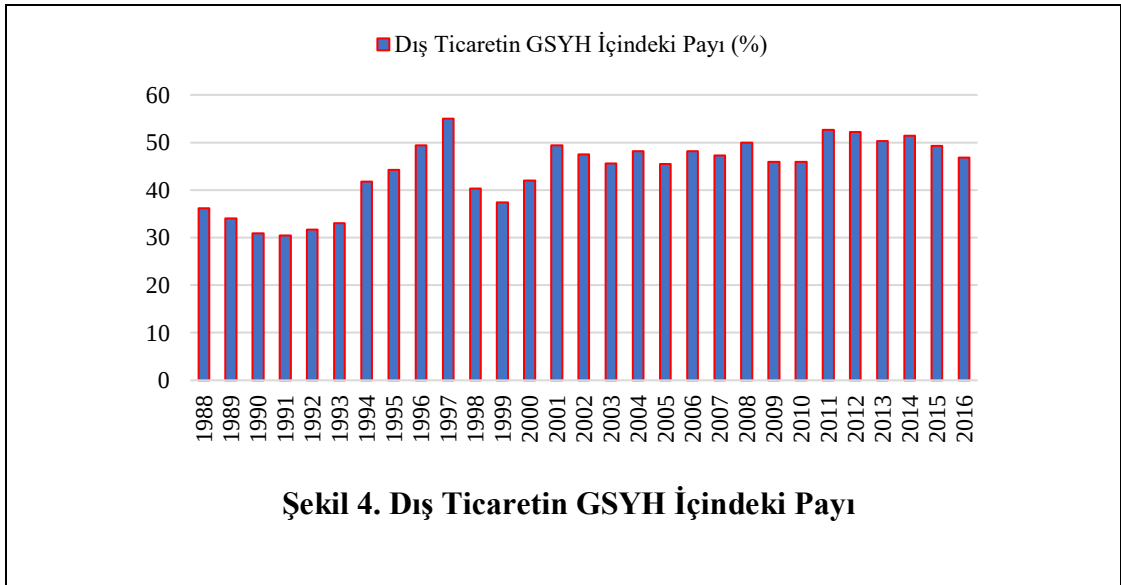
Türkiye, yukarıda da belirtildiği üzere 1/95 sayılı Karar'ın 16'ncı maddesinde yer alan tercihli ticaret politikasını uyumlulaştırma gerekliliği doğrultusunda AB'nin STA imzalamış olduğu ülkelerle anlaşmalar akdetmektedir. Türkiye anlaşma yaptığı ülkeleri belirleme konusunda AB'nin politikasını baz almakla birlikte AB'nin imzaladığı STA'ların içeriğini aynen kabul etmek yönünde bir yükümlülüğü bulunmamaktadır. Bu çerçevede STA imzalanmasına ilişkin olarak gerçekleştirilen müzakerelerde Türkiye'nin sanayi ve ticaret politikası ile ilgili öncelikleri ve hassasiyetleri göz önüne alınmaktadır (Koçtürk ve Kocaefe, 2014, s. 66).

STA'lar ticaretin maliyetini azaltarak yeni piyasalar yaratmak bakımından önem taşımaktadır. Bu çerçevede Türkiye için STA'lar öncelikle gerek yeni ihracat

pazarları yaratma konusunda gerekse de ihracat miktarının ve ürün çeşitliliğinin artırılması konusunda büyük önem taşımaktadır. Özellikle tüm dünyada yoğunlaşan bölgeselleşme hareketleri dikkate alındığında mevcut ve yeni pazarlarda diğer ülkelerin ihracatçıları ile rekabet edebilmek için STA'lar ile tanınan vergisel avantajlar ve ticaretin kolaylaştırılmasına yönelik diğer avantajların önemi daha da artmaktadır. STA'ların orta veya uzun vadede ortaya çıkan dinamik etkileri de dikkate alındığında Türkiye'nin gerek dış ticaret gerekse de ekonomik büyüme açısından hedeflerine ulaşmasında STA'ların önemli bir katkısı olacağı değerlendirilmektedir.

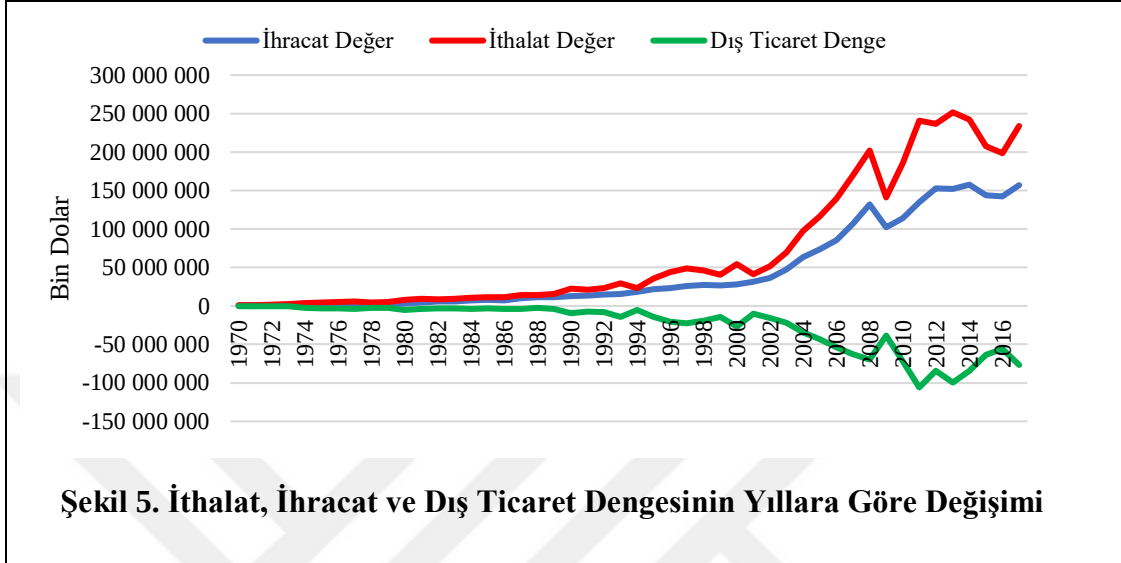
2.3. STA'ların Türkiye'nin Dış Ticaretinde Yeri

STA'ların Türkiye'nin dış ticaretindeki yeri ve önemini anlayabilmek için Türkiye'nin dış ticaretine genel olarak bakılırsa; Türkiye'nin Dünya Bankası verilerine göre 2016 yılında 863 milyar \$'lık GSYH ile dünyanın 17'nci en büyük ekonomisi olduğu, dış ticaretin Türkiye ekonomisinde önemli bir yer teşkil ettiği görülmektedir. Dünya Bankası verilerine göre Türkiye'de 1988-2016 yıllarını kapsayan inceleme döneminde dış ticaretin GSYH içindeki % payının %30,5 ile %54,9 arasında değiştiği anlaşılmaktadır. Şekil 4, 1988-2016 yılları arasında Türkiye'de dış ticaretin GSYH içindeki % payını göstermektedir.

Kaynak: Dünya Bankası, World Development Indicators

Türkiye'nin ithalat ve ihracatına bakıldığında yıllar içerisinde hem ihracatta hem de ithalatı ciddi bir artış olduğu görülmektedir. Şekil 5'te görüldüğü üzere özellikle 2000 yılından sonraki artış dikkat çekicidir.

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret Verileri

TÜİK verilerine göre Türkiye'nin 2017 yılındaki dış ticaret hacmi 156.992.940 bin \$ ihracat, 233.799.651 bin \$ ithalat olmak üzere toplam 390.792.592 bin \$ olarak gerçekleşmiştir. Bu değerlere göre 2017 yılında ihracat bir önceki yıla göre %10,2 ithalat ise yine bir önceki yıla göre %17,7 artış göstermiştir.

DTÖ verilerine göre toplam dünya ticareti dikkate alındığında 2016 yılında Türkiye ihracat açısından dünya sıralamasında 31'inci, ithalat açısından ise 20'inci sırada, 2017 yılında ise ihracat açısından 31'inci, ithalat açısından da 21'nci sırada yer almıştır. (WTO, 2017, s.102 ve WTO, 2018 s.124). Türkiye'nin gerek ihracat gerekse de ithalat açısından en büyük ticari partneri AB'dir. TÜİK verilerine göre AB'ne yapılan ihracat 2016 yılında toplam ihracatın %47,9'unu, 2017 yılında ise %47,1'ini teşkil etmiştir. İthalat açısından ise AB'den yapılan ithalat 2016 yılında toplam ithalatın %39'unu, 2017 de ise %36,4'ünü teşkil etmiştir.

Daha önceden de belirtildiği üzere, Türkiye'nin tercihli ticaret politikası AB ve AB ile yapılmış olan gümrük birliği çerçevesinde şekillenmekte olup Türkiye AB ile yapmış olduğu gümrük birliğinden kaynaklanan yükümlülükleri doğrultusunda AB'nin STA imzalamış olduğu ülkelerle STA müzakere etmekte ve imzalamaktadır.

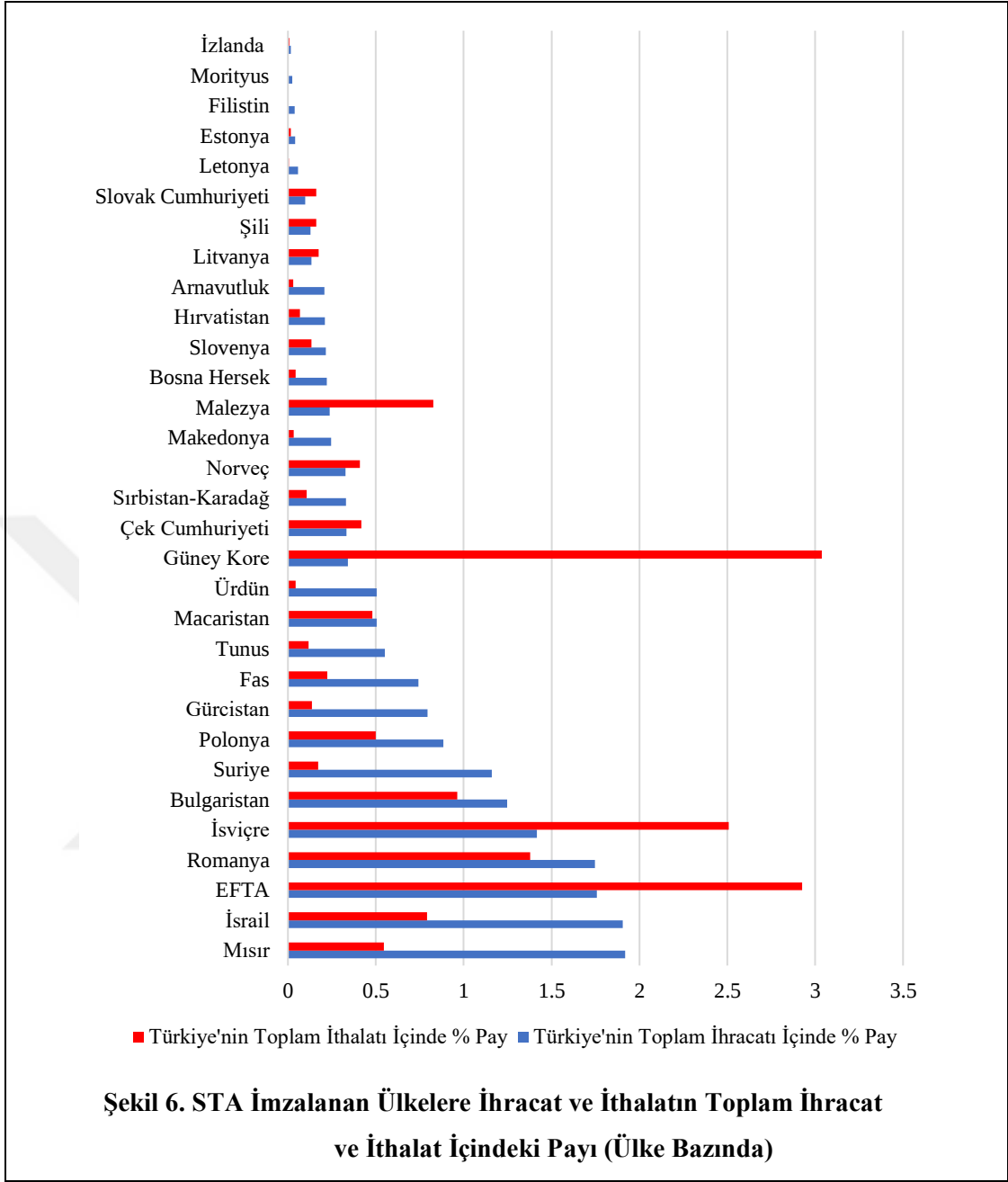
STA imzalanmış olan ülkeler ile ilgili olarak bu ülkelerin büyük çoğunluğunun, Türkiye'nin nispeten küçük ticaret partnerleri olduğu hususu dikkate değerdir. (WTO, 2016, s. 10).

TÜİK verilerine göre Türkiye'nin 2015, 2016 ve 2017 yıllarında yapmış olduğu ithalat ve ihracat açısından ilk 20 ülkeye ilişkin bilgi Ek 2'de yer almaktadır. Ek 2'de yer alan tabloların incelenmesinden görüldüğü üzere Türkiye'nin son 3 yılda en çok ihracat yaptığı ilk 20 ülke içerisinde AB üyelikleri nedeniyle STA'ları feshedilen Bulgaristan, Romanya ve Polonya hariç STA yapılmış olan 3 ülke bulunmaktadır. Bunlar İsviçre, Mısır ve İsrail'dir.

Türkiye'nin son 3 yılda en çok ithalat yaptığı 20 ülkeye bakıldığında ise AB üyelikleri nedeniyle STA'ları feshedilen Polonya, Romanya, Bulgaristan ve Çek Cumhuriyeti hariç STA yapılmış olan 2 ülke bulunmaktadır. Bunlar da Güney Kore ve İsviçre'dir. Sonuç olarak WTO Türkiye raporunda da belirtildiği üzere Türkiye'nin STA imzalamış olduğu ülkelerin çoğu, nispeten küçük ticaret partnerleridir.

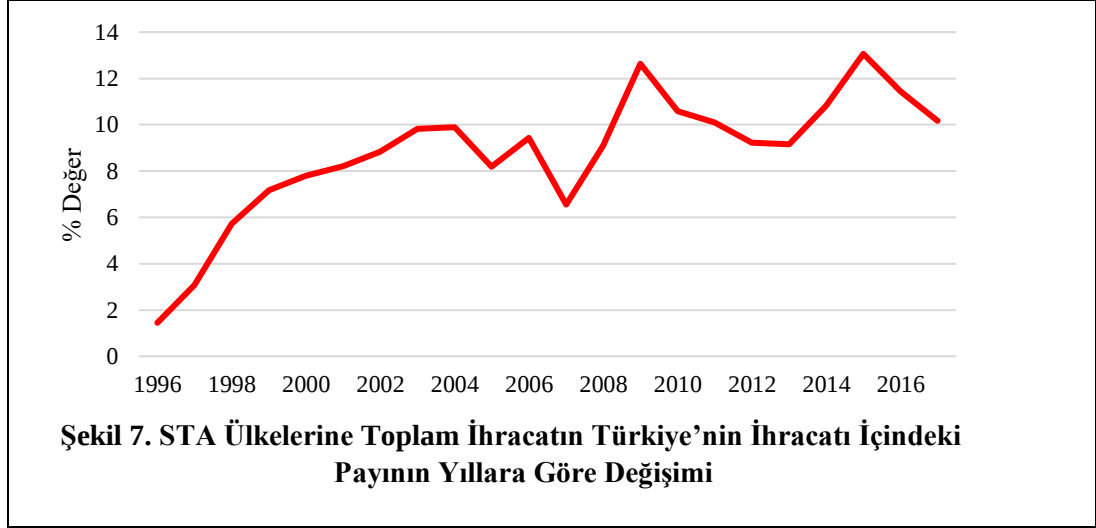
STA imzalanmış olan ülkelerle yapılan ticaret ilgili anlaşmaların yürürlükte bulundukları yıllar itibariyle incelendiğinde durum daha net olarak ortaya konulabilmektedir. Şekil 6'da Türkiye'nin STA imzalamış olduğu her bir ülke/ülke grubuna yönelik ihracatının ve bu ülkelerden ithalatının toplam ihracat ve ithalatı içindeki payı STA yapılan her bir ülke bazında ayrı ayrı gösterilmiştir.

Şekil 6'da yer alan % paylar, ilgili STA'nın yürürlükte olduğu yıllar dikkate alındığında söz konusu ülkeye yönelik ihracat ve ithalatın Türkiye'nin toplam ihracat ve ithalat içindeki % paylarının basit ortalama değerlerini göstermektedir. Örneğin Mısır için hesaplanan % değer bu ülke ile STA'nın yürürlüğe girdiği 2005 yılı ile inceleme döneminin sonu olan 2016 yılı arasındaki her bir yıl için ayrı ayrı hesaplanan % değerlerin basit ortalamasıdır. Benzeri şekilde Estonya için hesaplanan % değer bu ülke ile STA'nın yürürlüğe girdiği 1998 yılı ile anlaşmanın feshedildiği 2004 yılı arasındaki her bir yıl için ayrı ayrı hesaplanan % değerlerin basit ortalamasıdır.

Kaynak: TÜİK verilerinden yola çıkılarak yapılan yazarın kendi hesaplamaları

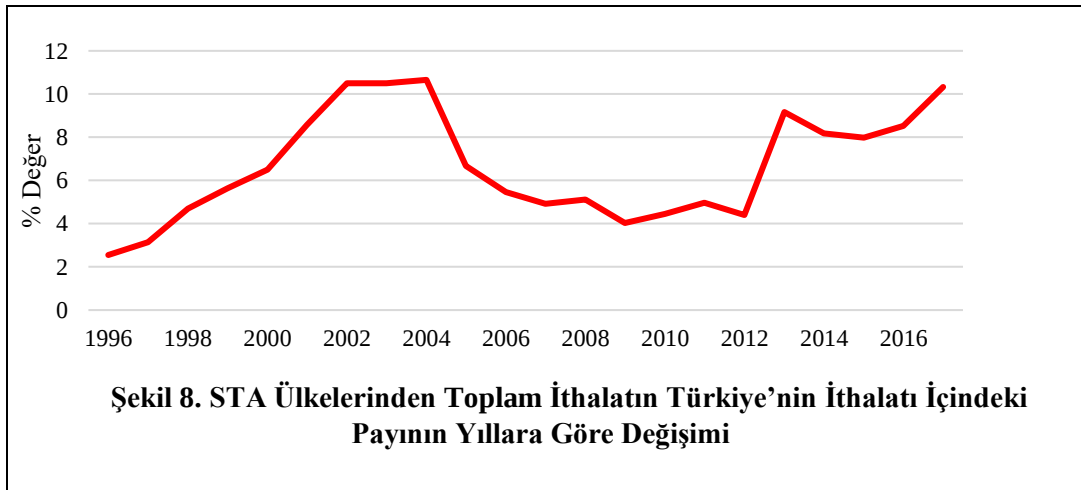
Türkiye'nin gümrük birliğinin yürürlüğe girdiği 1996 yılından başlayan ve günümüze kadar uzanan dönemde STA yapılan ülkeler ile yapmış olduğu dış ticaretin toplam dış ticareti içindeki payı ihracat ve ithalat olmak üzere ayrı ayrı değerlendirildiğinde, STA yapılan ülkelere yönelik ihracat ve ithalatın toplam ihracat ve ithalat içindeki payının yıllar içinde anlaşma sayısına paralel olarak değiştiği görülmektedir. STA yapılan ülkelere yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payı Şekil 7'de gösterilmiştir.

Kaynak: TÜİK verilerinden yola çıkılarak yapılan yazarın kendi hesaplamaları

STA yapılan ülkelere yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki yüzdesine bakıldığında, bu yüzdenin 2004 yılına kadar düzenli olarak arttığı, sonrasında da dalgalı bir seyir izlediği ancak bu dalgalı seyir içerisinde genel olarak arttığı görülmektedir. Yüzdesel olarak en yüksek değer %13,06 ile 2015 yılında gerçekleşmiş olup 2017 yılında ise bu oranın %10,18 olarak gerçekleşmiştir. 1996-2016 yıllarının tamamı dikkate alındığında da ortalama %8,75 civarında olduğu görülmektedir.

STA yapılan ülkelere yapılan ithalatın toplam ithalat içindeki payı da Şekil 8'de gösterilmiştir.

Kaynak: TÜİK verilerinden yola çıkılarak yapılan yazarın kendi hesaplamaları

Grafikten de görüldüğü üzere STA yapılan ülkelerden ithalatın toplam ithalat içindeki payı 2000’li yıllarda %10’lara ulaşmış sonra feshedilen STA’lar nedeniyle ciddi bir şekilde düşmüş, 2017 yılında ise tekrar %10’lara ulaşmıştır. 1996-2016 yıllarının tamamı dikkate alındığında da ortalama %6,67 civarında olduğu ve ihracata ilişkin olarak hesaplanan orandan daha düşük olduğu görülmektedir. Konuya ilişkin verilere Ek 3’te yer verilmiştir.

Türkiye’nin STA yapmış olduğu ülkelerin nispeten küçük ticaret partnerleri olmasının bir sonucu olarak, STA yapılmış olan ülkelere yönelik ihracatı ve ithalatının toplam ihracat ve ithalatı içinde nispeten küçük bir paya sahip olduğu görülmektedir. Bu oranın diğer bazı ticaret anlaşmaları veya AB gibi ileri düzey entegrasyon örneklerinde çok daha yüksek olduğu görülmektedir. Örneğin 2016 yılında AB ülkelerinin birlikteki diğer üye ülkelere ihracatları, AB ülkelerinin toplam ihracatının %64’ünü teşkil etmektedir. Benzeri şekilde 2016 yılında NAFTA ülkelerinin diğer NAFTA üyesi ülkelere ihracatı, bu ülkelerin toplam ihracatının %50’sini teşkil etmektedir. ASEAN için de bu oranın %24 olduğu görülmektedir (WTO, 2018, s. 74). Türkiye için bu oranın çok daha düşük olmasının Türkiye’nin en büyük ticaret ortağı olan AB ile STA’dan daha ileri bir entegrasyon olan gümrük birliği ilişkisi içerisinde olması ve STA yaptığı ülkelerin de gümrük birliğinden kaynaklı yükümlülükleri doğrultusunda AB’nin anlaşma yapmış olduğu ülkelere seçilmiş olmasından kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

Türkiye’nin STA yapmış olduğu ülkelerle dış ticaret dengesine bakıldığında, TÜİK verilerine göre mevcut durumda STA’nın yürürlükte olduğu ülkelerin çoğu ile ticaretinde dış ticaret fazlası verdiği görülmektedir. Güney Kore, Şili ve Malezya ile ticaretle ise dış ticaret açığı söz konusudur. AB üyelikleri nedeniyle STA’sı feshedilen ülkeler ile dış ticarete bakıldığında ise STA’nın yürürlükte olduğu dönem itibarıyla bu ülkelerin bir kısmı ile dış ticaret fazlası bir kısmı ile de dış ticaret açığı verildiği görülmektedir.

2.4. Türkiye'nin İmzaladığı STA'ların Ticaretine Etkisine İlişkin Çalışmalar

Türkiye'nin imzalamış olduğu STA'ların etkileri konusunda geçmişten bu yana muhtelif çalışmalar yapıldığı, çalışmaların büyük kısmının anlaşmaların etkilerine nitel olarak değinen veya ticaret rakamlarına ilişkin istatistiki verilerden yola çıkarak konuya yorum getiren çalışmalar olduğu, küçük bir kısmının ise çekim modeli kullanılarak yapılan çalışmalar olduğu görülmektedir. Konu ile ilgili olarak literatürde yer alan çalışmalara aşağıda yer verilmiştir:

Atılğan, STA'ların Türkiye ekonomisine etkilerini incelediği çalışmasında, Türkiye'nin imzaladığı anlaşmaların 2000'li yıllarda sayısı hızla artmaya başlayan ekonomik ve siyasi bütünleşmelerin bir yansıması olduğunu belirtmiştir. Atılğan bu çalışmasında anlaşmaların Türkiye'nin ticaretini arttırmanın yanı sıra kurumların ve işletmelerin uluslararası rekabete açılması açısından da faydalı olduğunu, Türkiye'nin Akdeniz ülkeleri arasındaki ticaretin serbestleştirilmesine yönelik Barselona Deklarasyonuna taraf olması ve çok sayıda diğer ülke ile STA görüşmesi başlatmasının, Batı Avrupa pazarına bağılılığını azaltma konusunda önemli bir katkı yapacağını belirtmiştir (Atılğan, 2007, s. 107).

Çalışkan, Türkiye'nin AB ile yapmış olduğu gümrük birliğinden kaynaklanan yükümlülüğü doğrultusunda AB'nin ticaret politikasını üstlenme ve STA imzalamış olduğu ülkelerle anlaşma imzalama konusunda durum analizi ve yaşanan zorluklar konusunu ele almış ve STA'ların Türkiye'nin ticaretini arttırıcı büyük bir etkisi olmadığını ayrıca AB'nin STA imzalarken Türkiye'nin ihtiyaçları ve önceliklerini dikkate almadan anlaşma imzalaması ve Türkiye'nin de aynı ülkelerle eş zamanlı olarak anlaşma imzalayamamasından kaynaklı sorunlara değinmiştir (Çalışkan, 2009, ss. 9-16).

Doğan ve Uzun Türkiye'nin yapmış olduğu STA'ların etkilerini incelediği çalışmasında; anlaşma yapılan ülkelere yapılan ihracat ve bu ülkelere yapılan ithalatta artış oranlarının, Türkiye'nin ihracatındaki ve ithalatındaki genel artış oranlarından büyük sapmalar göstermediğini, AB'nin STA imzaladığı ülkeler ile ülkemizin de kısa sürede anlaşma imzalaması konusunda yaşanan sıkıntılar nedeniyle

anlaşmaların ticaret yaratıcı etkisinin beklentilerin altında kaldığını belirtmişlerdir (Doğan ve Uzun, 2014, s. 341).

Koçtürk ve Kocaefe STA'ların Türkiye'nin dış ticareti üzerine etkileri konulu çalışmalarında, STA'ların AB pazarına bağımlılığın azaltılarak ihracat pazarlarının ve olanaklarının çeşitlendirilmesi konusunda katkıda bulunduğunu belirtmiştir. Çalışmada STA imzalanmış olan ülkelerle yapılan ticaretin ülke bazında 2002-2012 yıllarına ilişkin dış ticaret verileri kullanılarak yapılan değerlendirmesinde, genel sonucun Türkiye lehine olduğu belirtilmiştir (Koçtürk ve Kocaefe, 2014, s. 76).

Eren, Türkiye'nin STA'larının dış ticaretine etkileri ve sorunlar konulu çalışmasında, Türkiye'nin STA yapmış olduğu ülkelerle 2000-2011 yılları arasındaki ticaretini dikkate alarak, STA'ların tümünün Türkiye ile ilgili ülke arasındaki ticaret hacminde artış yarattığı, dolayısıyla ticaret yaratıcı bir etkisi olduğu sonucuna varmıştır. Çalışmada ayrıca STA yapılan ülkelere ihracatın bu ülkelere yapılan ithalata oranla daha fazla arttığı da belirtilmiştir (Eren, 2013, s.44).

Kalaycı, Türkiye'nin 2012-2016 dönemine ilişkin ticaret verilerini baz alarak STA imzalanmış olan ülkelerle yapılan ticarete Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüklerini incelemiştir. Sonuç bölümünde Türkiye'nin STA imzalamış olduğu ülkelere EFTA ülkeleri, Güney Kore, Malezya ve Şili dışındaki diğer ülkelerle ticaretinde dış ticaret fazlası verdiği, Türkiye'nin canlı hayvanlar ve gıda maddeleri, içkiler ve tütün ile çeşitli mamul eşya grubunda yer alan ürünlerin ihracatında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu, buna karşılık akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde, hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar ve başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri grubunda yer alan eşyanın ihracatında ise karşılaştırmalı olarak dezavantaja sahip olduğu belirtilmiştir (Kalaycı, 2017, s. 146).

Bozkurt, Türkiye ile Ürdün arasında imzalanmış olan STA'nın iki ülke ticaretine etkilerini incelediği çalışmasında, anlaşmanın imzalandığı tarih olan 2011 yılı öncesinde ve sonrasında iki ülke arasındaki ticaret hacmini ve pazar paylarını incelemiştir. Çalışmada sonuç olarak anlaşma sonrasında hem Türkiye'nin Ürdün pazarındaki payının hem de Ürdün'ün Türkiye pazarındaki payının arttığı tespit

edilmiş ve buradan yola çıkılarak anlaşmanın ticaret yaratma etkisi olduğu sonucuna varılmıştır (Bozkurt, 2017, s. 628).

Demir, serbest ticaret anlaşmaları kapsamında Türkiye'nin Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri, Mısır, İsrail, Ürdün, Fas, Filistin, Suriye ve Tunus ile ticaret ilişkisini incelediği çalışmada, anlaşmaların genel olarak ticareti arttırdığı ve dolayısıyla ülke ekonomileri lehine olduğu, 2005-2016 yılları dikkate alındığında bu ülkelerle yapılan ticarete Türkiye'nin dış ticaret fazlası verdiği, Türkiye'nin henüz anlaşma imzalanmamış olan Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri ile de anlaşma imzalamasının Türkiye lehine olacağı ve AB pazarına bağımlılığı azaltacağı değerlendirmesinde bulunmuştur (Demir, 2017, s. 429).

Ulusal literatürde STA'ların Türkiye'nin dış ticaretine etkilerine ilişkin olarak daha az sayıda da modellemeye dayanan çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalarda kullanılan yöntemler ve ulaşılan sonuçlara aşağıda yer verilmiştir:

Arısoy, Bayar ve Çalışkan tarafından yapılan ve VII. ODTÜ Uluslararası Ekonomi Kongresinde sunulan çalışmada 1993–2001 ve 1993-2002 yılı verileri baz alınmış ve basit çekim modeli kullanılarak gümrük birliği ve STA'ların etkisi araştırılmıştır. Çalışmada sonuç olarak STA'ların etkisini ölçmek üzere modele eklenmiş olan STA kukla değişkeninin anlamlı çıkmadığı belirtilmiştir. Bu durumun STA'ların büyük oranda yakın geçmişte yürürlüğe girmiş olmasından ve etkilerinin henüz gerçekleşmemiş olmasından kaynaklanmış olabileceği belirtilmiştir (Arısoy vd., 2003).

Özkaya tarafından ikili ve çok taraflı anlaşmaların Türkiye'nin ihracatı üzerine etkisi konusunda yapılan çalışmada, Türkiye'nin 1996-2006 yılları arasında 113 ülkeye yapmış olduğu ihracat verileri kullanılmış ve basit çekim modeli uygulanmıştır. Araştırmada ikili ticaret anlaşmaları çerçevesinde serbest ticaret anlaşmalarının da etkileri araştırılmış ve çekim modeli kullanılarak yapılan regresyon sonucunda serbest ticaret anlaşmalarına ilişkin kukla değişkenin istatistiksel olarak anlamsız olduğu sonucuna varılmıştır (Özkaya, 2011, s. 285).

Türkcan ve Pişkin tarafından ticaret anlaşmalarının ihracata etkisi konusunda yapılan çalışmada Türkiye'nin 1996-2011 yılları arasında 172 ülkeye yönelik ihracat

verileri kullanılarak basit çekim modeli uygulanmıştır. Çalışmada sonuç olarak STA'ların Türkiye'nin toplam mallar yaygın ve yoğun ticareti üzerinde etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Bu etkinin yaygın ticareti azaltma, yoğun ticareti ise artırma yönünde olduğu ve yoğun ticaret üzerindeki etkinin yaygın ticaret üzerindeki etkiye göre daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Türkcan ve Pişkin, 2016, ss. 43-44).

Kütük ve Akbostancı tarafından Türkiye'nin 126 ticaret ortağı ile 1992-2013 yılları arasındaki ticaret verileri kullanılarak AB ile Gümrük Birliğinin ve STA'ların etkisi çekim modeli ile ölçülmüş ve STA'ların gerek Türkiye'nin ihracatında gerekse de ithalatında istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olmadığı, bu sonucun Türkiye'nin gümrük birliğinin yükümlülükleri nedeniyle STA yapmış olduğu ülkeleri kendisinin seçememesi ile uyumlu olduğu sonucuna varılmıştır (Kütük ve Akbostancı, 2016, s.284).

Frede ve Yetkiner tarafından Türkiye'nin bölgesel dinamiklerinin 180 ülkenin 1960-2012 yıllarına ilişkin ve 176 ülkenin 1994-2010 yıllarına ilişkin panel verileri kullanılmak suretiyle çekim modeli ile ölçülmesi sonucunda, toplam ticaret üzerinden yapılan ölçümde STA'ların etkisinin istatistiksel olarak anlamsız olduğu sonucuna ulaşılmış ve bu sonuca ilişkin olarak STA'ların yakın tarihli olması nedeniyle etkilerinin ortaya çıkmamış olabileceği belirtilmiştir. Yine aynı çalışmada çekim modeli 4 farklı sektöre (tarım, tekstil ve ayakkabı, makineler ve enerji) ilişkin ticaret verileri kullanılarak uygulanmış ve analiz sonucunda tekstil ve ayakkabı ihracatı dışında diğer sektörlerde STA kukla değişkenine ilişkin katsayının negatif olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Frede ve Yetkiner, 2017, ss.637-640).

Bu çalışmalara ilave olarak uluslararası literatürde muhtelif STA'ların anlaşma bazındaki etkilerini yapısal çekim modeli kullanarak ölçen 2 çalışmada Türkiye'nin yapmış olduğu bazı STA'lara da yer verildiği görülmektedir. Bunlardan ilki Kohl tarafından yapılan çalışmadır. Kohl farklı ülkelere ait 166 adet anlaşmanın etkilerini incelediği bu çalışmasında Türkiye'nin de Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, EFTA, Macaristan, İsrail, Litvanya, Letonya, Makedonya, Polonya, Romanya, Slovak Cumhuriyeti ve Slovenya ile yapmış olduğu STA'ların etkisini incelemiştir. Kohl'un elde ettiği sonuçlara göre Türkiye'nin yapmış olduğu STA'ların etkileri birbirinden

farklıdır. Sonuçlar, Bulgaristan, Romanya ve Slovenya ile yapılmış olan STA'lar Türkiye ile bu ülkeler arasındaki ticaret üzerinde pozitif etki yaparken, EFTA anlaşmasının taraflar arasındaki ticaret üzerinde negatif bir etki yarattığı, diğer anlaşmaların ise istatistiksel olarak anlamlı bir etki yaratmadığı yönündedir (Kohl, 2014, ss. 455-458).

Diğer çalışma da Baier, Yotov ve Zylkin tarafından yapılan çalışmadır. Muhtelif ülkelerin yapmış olduğu anlaşmalar üzerinden STA'ların heterojen etkilerinin incelendiği bu çalışmada, Türkiye'nin yapmış olduğu bazı anlaşmaların etkileri de ölçülmüştür. Türkiye'nin yapmış olduğu anlaşmalardan bu çalışmaya dahil edilenler Bulgaristan, Romanya, İsrail, Polonya, Macaristan, Tunus, Mısır ve EFTA ile yapılan STA'lardır. Bu çalışmanın sonucuna göre söz konusu ülkelere Mısır ve EFTA dışındaki diğerleri ile yapılan anlaşmalar Türkiye ile bu ülkeler arasındaki ticarete pozitif etki yaratmıştır (Baier vd., 2016, s. 19).

Bu bölümde Türkiye'nin imzalamış olduğu STA'lara genel hatlarıyla değinilmiştir. Bu çalışmada yapılan analiz sonuçlarının yorumlanmasına ilişkin beşinci bölümde, çalışmaya dahil edilmiş olan tüm anlaşmalar hakkında, her bir anlaşma bazında anlaşmanın yapısı, tavizlerin kapsamı, anlaşmaya taraf ülkelerin özellikleri ve aralarındaki ticaretin yapısı gibi konularda daha detaylı olarak bilgi verilecektir. Çalışmaya etki ölçümünün kapsadığı 1988-2016 yılları itibariyle mevcut durumda yürürlükte olan 16 adet STA, ilgili ülkelerin AB üyeliği nedeniyle feshedilmiş olan 11 adet STA, askıya alınmış olan Suriye STA'sı (yürürlükte olduğu yıllar itibariyle) ve yürürlükten kaldırılmış olan Ürdün STA'sı dahil edilmiştir. 2016 yılı ve sonrasında yürürlüğe girmiş olan Moldova, Singapur ve Faroe Adaları ile yapılmış olan STA'lar yürürlük tarihleri itibariyle etki ölçümüne konu olamayacağından çalışmaya dahil edilmemiş olup konuya ilişkin ayrıntılı bilgiye dördüncü bölümde yer verilmiştir.

3. BÖLÜM

SERBEST TİCARET ANLAŞMALARININ DIŞ TİCARETE ETKİLERİNİN ÇEKİM MODELİ İLE ÖLÇÜMÜ

Uluslararası ticaretin nedenlerini açıklamak üzere Adam Smith'in mutlak üstünlükler teorisinden başlayarak çok farklı teoriler ortaya konmuştur. Uluslararası ticaretin ekonomik büyümeye katkı yapan en önemli araçlardan biri olduğu hususu da dikkate alındığında, uluslararası ticaretin modellenmesi ve analizi gerek ticaretin nedenlerini ortaya koymak ve uygulanan politikaların sonuçlarını anlamak gerekse de yeni uygulanacak politikaların olası sonuçlarını tahmin etmek bakımından büyük önem arz etmektedir.

Bu noktadan hareketle uluslararası ticaretin modellenmesinde genel olarak iki tip analiz bulunmaktadır. Bunlardan birincisi “ex-ante” olarak adlandırılan ve ticaret politikasındaki bir değişikliğin bir veya birden fazla ekonomik değişken üzerinde gelecekte oluşturacağı etkinin projeksiyonuna ilişkin modellerdir. İkincisi ise “ex-post” olarak adlandırılan ve halihazırda uygulanmakta olan ve/veya uygulanmış olan ticaret politikalarının etkilerinin geçmişe ilişkin verilere dayanarak tahminine ilişkin modellerdir. Ex-post analize ilişkin modeller genellikle ticaret politikalarının ortaya çıkmış etkilerini ölçmeye yönelik olmakla birlikte, geçmiş etkilerin gelecekte oluşacak etkiler için gösterge olabileceği düşüncesinden hareketle geleceğe yönelik simülasyon yapmak üzere de kullanılabilmektedir (Piermartini ve Teh, 2005, s. 3).

Ticaret politikalarının oluşmuş etkilerini (ex-post) ölçmek konusunda çekim modeli (gravity model) literatürde en sık kullanılan model olarak karşımıza çıkmaktadır (Cipollina vd., 2016, s. 1). Özellikle de STA'ların etkilerini ölçmek konusunda literatürde yer alan çalışmalarda çekim modelinin kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmada da Türkiye'nin imzalamış olduğu STA'ların Türkiye'nin dış ticaretine etkileri incelendiğinden, etkilerin ekonometrik olarak ölçülmesi amacıyla çekim modeli kullanılmıştır.

Bu bölümde ilk olarak çekim modelinin tanımı ve temel prensipleri, açıklanacaktır. Akabinde modelin tarihsel gelişimi ve teorik çerçevesine değinilecektir. Daha sonra çekim modelinin ekonometrik uygulaması incelenecek olup; bu çalışmada kullanılan yapısal çekim modeli ve alternatif tahmin yöntemleri ayrıntılı olarak değerlendirilecektir. Son olarak da uygulamada karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerilerine ilişkin bilgi verilecektir.

3.1. Çekim Modelinin Tanımı ve Temel Prensip1eri

Çekim modeli ekonomi bilimindeki en başarılı ampirik modellerden biridir (Anderson, 2010: 1). Bu model, iki veya daha fazla konum arasındaki farklı akımları ve bu akımların nedenlerini tahmin etmeye dayalı matematiksel bir modeldir. Temel olarak Sir Isaac Newton'un Evrensel Çekim Yasasına (Law of Universal Gravitation) dayanan model, adını da bu yasadan almıştır (Ivus ve Strong, 2007, ss. 44-45).

Ünlü İngiliz bilim adamı Sir Isaac Newton'un Evrensel Çekim Yasasına göre i ve j nesneleri arasındaki çekim kuvveti aşağıda gösterildiği şekilde formüle edilmektedir.

$$F_{ij} = G \frac{M_i M_j}{D_{ij}^2} \quad (1)$$

Formülde yer alan unsurlardan F_{ij} çekim kuvvetini, M_i ve M_j nesnelerin kütlelerini, D_{ij} i ve j nesneleri arasındaki mesafeyi, G ise çekim sabitini ifade etmektedir. Bir başka deyişle Newton'un evrensel çekim kanununa göre iki kütle arasındaki çekim gücü, kütlelerin büyüklüğü ile doğru, aralarındaki mesafenin karesi ile de ters orantılıdır (Head, 2003, s. 2).

Newton'un Evrensel Çekim Yasasından esinlenerek oluşturulan çekim modeli sosyal bilimlerde de iki ülke arasındaki ticaret hacmi, sermaye akımları veya göç gibi akımları açıklamak için kullanılmaktadır. Model sosyal bilimler alanında en çok uluslararası ticaret ve sermaye akımları bağlamında popüler olsa da tüketicilerin farklı alışveriş merkezleri, hastaların farklı hastaneler arasındaki akışı gibi konularda da başarılı bir şekilde uygulanmaktadır (Van Bergeijk ve Brakman, 2010, s. 1).

Bu çalışmanın konusu itibariyle çekim modeli genel olarak uluslararası ticaret alanında uygulaması yönüyle incelenecektir. Newton'un evrensel kütle çekim yasasının uluslararası ticarete uyarlanmış hali aşağı yukarı aynı şekilde ifade edilebilir.

$$F_{ij} = G \frac{M_i^\alpha M_j^\beta}{D_{ij}^\theta} \quad (2)$$

Burada F_{ij} kaynak ülkesi i 'den varış ülkesi j 'ye ticaret akımını (Alternatif olarak $\tilde{F}_{ij}$, i ve j ülkeleri arasındaki toplam etkileşimi de ($\tilde{F}_{ij} = F_{ij} + F_{ji}$) gösterebilir.), M_i ve M_j i ve j ülkelerinin ekonomik büyüklüğünü (uluslararası ticaret söz konusu olduğunda ticarete konu iki ülkenin GSYH değerleri), D_{ij} de iki ülke arasındaki mesafeyi gösterir (Anderson, 2016, s. 1).

Bu eşitlikten de görüldüğü üzere uluslararası ticaretin çekim modeli iki ülke arasındaki ticaret hacmini, ticaretin tarafı olan ülkelerin ekonomik büyüklükleri, aralarındaki mesafe ve ticaret maliyetlerini etkileyen diğer unsurlar ile açıklamaktadır (Anderson ve van Wincoop, 2003, s. 170). Bu yönüyle çekim modelinin uluslararası ticarete uyarlanmış hali, ekonomi bilimindeki en sabit ilişkilerden birini tanımlar. Büyük ekonomik kümeler arasındaki etkileşim küçük ekonomik kümeler arasındaki etkileşime göre daha güçlüdür ve birbirine yakın kümeler arasındaki etkileşim, uzak kümeler arasındaki etkileşime göre daha fazladır.

Buradaki büyüklük/küçüklük ve uzaklık kavramları aslında tam olarak tanımlanmamış ve çok geniş kavramlardır. Örneğin her bir ülkeyi bir ekonomik küme olarak düşünürsek uluslararası ticaret maliyetlerinin dolayısıyla ekonomik etkileşimin belirleyicisi olarak düşünülen uzaklık sadece iki ülke arasındaki mil olarak mesafe şeklinde algılanabileceği gibi çok daha geniş bir şekilde ülkeler arasındaki ticaret politikası farklılıkları, tarifeler, dil ve din farkı gibi ekonomik, kültürel ve tarihsel farklılıkları içerecek şekilde de algılanabilir. Bu konuda ayrıntılı bilgiye takip eden kısımda yer verilecek olmakla birlikte çekim modeli en basite indirgenmiş haliyle iki ülke arasındaki ticaret hacmini, ticaretin tarafı olan iki ülkenin ekonomik büyüklükleri ve ticaret maliyetlerini oluşturan iki ülke arasındaki mesafe ve diğer simetrik unsurlar ile açıklamaktadır.

Bu genel çerçeveden yola çıkarak sınırlar uluslararası ticarette ticaret hacminin belirleyicileri arasında mıdır, eğer öyle ise sınır etkisi ne kadar önemlidir, ülkelerin kültürel ve kurumsal yapıları dış ticaret açısından önemli ve belirleyici midir gibi pek çok soru, tarihsel veriye dayanarak çekim modeli ile yanıtlanabilmektedir. (Van Bergeijk ve Brakman, 2010, s. 2). Çekim modeli aynı zamanda sıklıkla ticaret politikalarının uluslararası ticaret üzerinde yapmış olduğu etkilerin ölçülmesi amacıyla kullanılmaktadır (Piermartini ve Teh, 2005, s. 3). Bu çerçevede ticaretin serbestleştirilmesine yönelik ekonomik entegrasyonlar, ithalatın kısıtlanmasına yönelik önlemler, ihracat iadesi gibi uygulamalar veya ticaret akımları üzerinde etki yapma potansiyeli bulunan tüm ticaret politikalarının etkileri bu model ile ölçülebilmektedir.

Uluslararası ticaretin çekim modeli ilk olarak 1962 yılında Jan Tinbergen tarafından ortaya konulmuştur. Model takip eden yıllarda yapılan pek çok çalışma sonucu geliştirilmiş ve bugün uluslararası ticaretin önemli ve tamamlayıcı bir unsuru haline gelmiştir. Bu durumda modelin yüksek ampirik açıklama gücünün çok önemli bir etkisi olmuştur (Shepherd, 2016, s. 3). Özellikle ticaret politikalarının etkilerinin ölçülmesi konusunda çok önemli bir araç haline gelen çekim modelinin Tinbergen tarafından ortaya konulmasından bu yana yaklaşık 55 yıllık bir tarihi vardır. Takip eden kısımda çekim modelin tarihsel gelişimine ayrıntılı bir şekilde değinilecektir.

3.2. Çekim Modelinin Tarihsel Gelişimi ve Teorik Alt Yapısı

Çekim modeli ilk olarak 1962 yılında Jan Tinbergen tarafından ortaya konulmuş olmakla birlikte modelin esasen Tinbergen tarafından yapılan çalışmanın da öncesine dayanan bir tarihçesi vardır. Tinbergen'in öncesinde de sosyal bilimler alanında bazı bilim adamları iki konum arasındaki akımların konumların büyüklüğü ve aralarındaki mesafenin tersi ile orantısı konusunda çalışmışlardır. Bu konuda yapılan önemli çalışmalardan biri 1885 yılında Ravenstein tarafından Birleşik Krallıktaki göç hareketleri hakkında yapılan çalışmadır. Ravenstein çalışmasında İngiltere'de ticaret ve endüstri merkezlerine yönelik göçü incelemiş ve bu merkezlerin kapasitesinin ve mesafenin göç üzerindeki etkisini inceleyerek mesafenin göç hareketini azalttığı sonucuna varmıştır (Ravenstein, 1885, ss. 198-199). Bu çalışma

sosyal bilimler alanında çekim kanunun kullanımına ilişkin önemli çalışmalardan biri olarak değerlendirilmektedir. Yine George Zipf 1946 yılında yaptığı çalışmada çekim gücü kavramını göç akımlarını modellemek için kullanmıştır. Zipf'e göre bir şehirden bir şehre göç edenlerin sayısı şehirler arasındaki mesafenin bir fonksiyonudur (Zipf, 1946, s. 686).

Amerikan ekonomist Walter Isard'da çekim gücü konusunda çalışanlardan biri olmuştur. Isard 1954 yılında yaptığı çalışmada çok taraflı ticaret ve mesafenin etkisi konularını incelemiş mesafenin gerek iç gerekse uluslararası taşımacılık üzerindeki negatif etkisini açıklamıştır (Isard, 1954, s. 114). Isard bu çalışması ile çekim modeline çok yaklaşmış ancak Newton'un yerçekimi kanunundan değil elektrik potansiyelinden yola çıkmıştır. Isard aynı zamanda bugün çekim modeli hakkında çalışanların üzerinde tartıştığı, iki taraflı ticaretin belirleyicileri, dış ticaretin kompozisyonu, ölçüm meselesi, ticareti etkileyen kültürel ve politik faktörler hakkında da öngörülerde bulunmuştur (Van Bergeijk ve Brakman, 2010, s. 4).

Görüldüğü üzere çekim modeline ilişkin öncü çalışmalar bulunmakla birlikte modelin matematiksel formülasyonunu ve ampirik uygulamasını ilk olarak yayımlayan Jan Tinbergen başkanlığındaki Hollandalı bir grup iktisatçı olmuştur (Baier ve Bergstrand, 2007, s. 73). Çekim modelini ortaya koyan ampirik çalışma "*Shaping the World Economy; Suggestions for an International Economic Policy*" adlı yayının VI no.lu ekinde yer almaktadır. Aynı dönemlerde Finlandiyalı Pöyhönen ve Pullianen'in de aynı konuda çalışmıştır. Ancak onların çalışmaları Tinbergen'den 1 yıl sonra 1963 yılında yayımlanmıştır.

Tinbergen çalışmasında, iki ülkenin arasında ticaret engellerinin olmaması durumunda ulaşabilecekleri potansiyel dış ticaret düzeylerinin belirlenmesi gereğini vurgulayarak incelemesine başlamıştır. Tinbergen'e göre, dış ticaretin temel belirleyicilerinin ortaya konulabilmesi için atılacak ilk adım ülkelerin potansiyel dış ticaret hacimleri ile gerçekleşen dış ticaret hacimleri arasındaki farkın hesaplanmasıdır. Ülkelerin potansiyel ve gerçek ticaret akımlarının karşılaştırılmasına imkan veren böyle bir hesaplama aynı zamanda, ihracatçı ülkenin, ithalatçı ülkede pozitif veya negatif ayrımcı bir muameleye tabi olup olmadığını göstereceği gibi, dış

ticarete ülkeler arasındaki farklılıkların nedenlerinin araştırılmasına da imkan tanıyacaktır (Tinbergen, 1962, s. 262).

Tinbergen çalışmasında uluslararası ticareti açıklayan bir modelin farklı şekillerde ve farklı detayları içerecek şekilde formüle edilebileceğini ancak bu çalışmada bir ülkeden başka bir ülkeye yönelik ihracatı az sayıda açıklayıcı değişkenle açıklamaya yönelik basit bir model kullanılacağını belirtmiştir. Tinbergen'e göre uluslararası ticareti açıklayan baskın değişkenler ihracatçı ülkenin GSMH'si, ithalatçı ülkenin GSMH'si ve ülkeler arasındaki mesafedir.

Tinbergen'e göre ihracatçı ülkenin GSMH'si ticaretin en önemli belirleyicilerindendir çünkü; ülkenin ihracat kapasitesi ülkenin ekonomik büyüklüğüne bağlıdır. Benzeri şekilde ithalatçı ülkenin GSMH'si de ticaretin önemli belirleyicilerindendir çünkü bir ülkeye satılabilecek ürün miktarı o ülkenin pazarının büyüklüğü ile ilgilidir. Tinbergen çalışmasında ekonomik büyüklüğü GSMH (GNP) olarak ifade etmiştir. İki ülke arasındaki mesafe ise ihracatçı ve ithalatçı ülkelerin ekonomik büyüklüklerinin tersine ticareti olumsuz olarak etkileyen bir unsurdur çünkü taşıma maliyetlerinin fazlalığı ticareti azaltan bir faktördür ve ülkeler arasındaki mesafe de taşıma maliyetlerinin en önemli belirleyicisidir (Tinbergen, 1962, s. 263).

Bu doğrultuda Tinbergen ticaret akımını gösteren denklemi en basit haliyle aşağıda gösterildiği şekilde ifade etmiştir:

$$E_{ij} = \alpha_0 Y_i^{\alpha_1} Y_j^{\alpha_2} D_{ij}^{\alpha_3} \quad (3)$$

Burada E_{ij} i ülkesinden j ülkesine gerçekleştirilen dış ticaret /dış satımı, $Y_i^{\alpha_1}$ ihracatçı i ülkesinin ekonomik büyüklüğünü (GSMH), $Y_j^{\alpha_2}$ ithalatçı j ülkesinin ekonomik büyüklüğünü (GSMH), $D_{ij}^{\alpha_3}$ i ve j ülkelerinin coğrafi uzaklığını, $\alpha_0, \alpha_1, \alpha_2, \alpha_3$ ise modelin parametrelerini ifade etmektedir. Modelde yer alan α_0 sabit değeri, diğer üsteller ($\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3$) ise açıklanan değişkenle açıklayıcı değişkenler arasında, bir başka deyişle; uluslararası ticaretle ticarete konu tarafların ekonomik büyüklüğü ve aralarındaki mesafe arasında doğrusal bir orantı olmadığını ifade eder. Mutlak doğrusal orantı sadece tüm α değerleri 1 olduğunda söz konusu olacaktır (Tinbergen, 1962, s. 264).

Tinbergen'in bu modeli esasen Newton'un evrensel kütle çekim yasasının uluslararası ticarete uyarlanmış halini gösteren 2 no.lu eşitliği ifade etmektedir. 2 no.lu eşitlikte $\alpha = \beta = 1$ ve $\theta = 2$ ise Newton'un kütle çekim yasasına ulaşılmaktadır. Bir başka deyişle Newton'un kütle çekim yasasını katı olarak uygularsak ekonomik büyüklüklerin katsayıları 1, iki ülke arasındaki mesafenin katsayısının da 2 olması gerekmektedir. Ancak uluslararası ticaret rakamları bu şekildeki bir modele tam olarak uyum sağlamamaktadır. Bu durumda Newton'un eşitliğinde uzaklığın katsayısı olan 2'nin ve kütlelerin katsayısı olan 1'in ticaret rakamlarına daha iyi uyum sağlayacak katsayılar ile değiştirilmesi gerekecektir (Anderson, 2016, s. 1). Newton'un yer çekimi kanununa ilişkin denklem bu şekilde değiştirilirse Tinbergen tarafından ortaya konulan ve (3) no.lu eşitlikte gösterilen denklem ortaya çıkacaktır.

Tinbergen iki ülke arasındaki ticaret hacmini belirleyen temel faktörlerden yola çıkarak herhangi iki ülke arasındaki ticaretin beklenen değerini bulmaya çalışmıştır. Şayet gerçekte bu iki ülke arasındaki ticaret beklenen değer altında veya üzerinde ise bu ayrımcı ticaret politikalarından kaynaklı bir durumdur. Ticaretin teorik olarak hesaplanan beklenen değer üzerinde olması iki ülke arasındaki ticarete bu ülkelerin diğer ülkeler ile ticaretine göre tercihli bir ticaret rejimi olduğuna ve ithalatçı ülkenin pozitif bir ayrımcılık yaptığına işaret eder. Ticaretin teorik olarak hesaplanan değer altında olması ise ithalatçı ülkenin o ülke kaynaklı ithalatta diğer ülkelerden yapılan ithalata göre negatif yönlü bir ayrımcılık yaptığına işaret etmektedir (Tinbergen, 1962, s. 262).

Burada en önemli husus farklı ülkeler arasında gerçekleşen ticaretin teorik olarak hesaplanan değerlerinin güvenilebilir olması ve mümkün olduğunca doğru tahmin edilmiş olmasıdır. Tinbergen'e göre uluslararası ticareti tahmin etmek için oluşturduğumuz modelden elde edilen sonuçlar gerçek ticaret değerlerini ne kadar doğru yansıtıyorsa, ülkeler arasındaki ikili ilişkilerde uygulanan ve genel uygulamadan sapma şeklinde olan ticareti arttırıcı ya da engelleyici uygulamaların istatistiksel olarak önemli olup olmadığı da o kadar sağlıklı bir şekilde ölçülebilir. Bu doğrultuda Tinbergen çalışmasında farklı değişkenler kullanarak farklı modellemeler yapmıştır. İlk olarak çoğunluğu gelişmiş ülkelerden oluşan 18 ülkeden oluşan bir grubun 1958 yılına ilişkin ticaret rakamlarını baz almış ve çekim modeli ile 0.82 gibi yüksek bir korelasyon katsayısına ulaşmıştır. Tinbergen daha sonra aynı ülke grubu ile

bu defa da özel ticaret anlaşmalarının etkisini ölçmüştür. Bu çalışmasında ülkelerin sınır komşusu olmaları, İngiliz Milletler Topluluğu üyesi olmaları ve Benelux üyesi olmaları durumunu kukla değişken olarak ele almış ve bu defa da 0.84 değerinde bir korelasyon katsayısına ulaşmıştır. Bu analizinde modele eklediği üç kukla değişkenden ihracatın belirleyicisi olarak sadece İngiliz Milletler Topluluğu Üyeliğinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşmıştır (Tinbergen, 1962, ss. 265-266).

Tinbergen daha sonra yine aynı çalışmasında modele dahil ettiği ülke sayısını arttırarak 1959 yılı baz alındığında dünya ticaretinin yaklaşık %70 ine tekabül eden 42 ülkeden bir grup oluşturmak suretiyle çekim modelini uygulamıştır. Bu modelinde de sınır komşuluğu ve genel olarak tercihli ticaret düzenlemesinin varlığını kukla değişken olarak kullanmıştır. Aynı çalışmada yer alan bir başka modellemede ise 28 ülkeden oluşan bir grup için ihraç pazarlarının sayısını ve ihracatın pazar bazında dengeli bir şekilde dağılıp dağılmadığını gösteren Gini değerini kukla değişken olarak kullanmış ve Gini değerinin uluslararası ticarete etkisini modellemiştir (Tinbergen, 1962, ss. 268-269).

Özetle Tinbergen farklı sayıda ülkeden oluşan muhtelif ülke grupları ve farklı değişkenler kullanarak modellemeler yapmıştır. Gruplarda yer alan ülkeler gerek ekonomik gelişmişlik ve GSMH değerleri gerekse aralarındaki mesafe açısından farklılık gösteren ülkelerden seçilmiştir. Bu modellemeler sonucunda Tinbergen şu sonuca varmıştır: Farklı sayıda ülkeden oluşan muhtelif ülke grupları ile yapılan modellemelerde uzaklık ve tercihli ticaretin ihracat üzerindeki etkisine ilişkin farklı rakamsal sonuçlara ulaşılmaktadır ve modelde kullanılan ülke sayısı ve çeşitliliği artınca ulaşılan sonuçlar sadece sanayileşmiş ülkelerin dahil edildiği modelden elde edilen sonuçlara göre daha anlamlıdır. Ayrıca Tinbergen sınır komşuluğu, Benelux tercihli rejimi, İngiliz Milletler Topluluğu (Common Wealth) tercihli rejimi gibi farklı açıklayıcı değişkenleri analize katarak yaptığı pek çok hesaplamada bu değişkenlerin açıklayıcı gücünün tarafların ekonomik büyüklüğü ve aralarındaki mesafenin açıklayıcı gücüne göre çok daha az olduğu sonucuna vardığını belirtmiştir. Tinbergen çalışmasını, uluslararası ticaret akımlarını tanımlayan bir ekonomik modelin az veya çok detaylı bir model olabileceğini, bu çalışmasındaki modelinin bu haliyle bir

başlangıç olduğunu, daha kesin ve doğru sonuçlar için daha ileri bir araştırma gerektiğini belirterek sonlandırmıştır (Tinbergen, 1962, ss. 269-293).

Çekim modelinin ilk olarak 1962 yılında Tinbergen tarafından ortaya konulmasının ardından, model uluslararası iktisat alanında yapılan ampirik çalışmalarda kullanılmaya başlanmıştır. Tinbergen'in bu çalışmasını takiben Pöyhönen Avrupa ülkeleri arasındaki ticareti ülkelerin GSMH değerleri ve aralarındaki uzaklık ile açıklamıştır (Pöyhönen, 1963, s. 99). Pöyhönen çalışmasında ihracatı, Tinbergen'in çalışmasına benzer bir şekilde iki ülkenin GSMH değerleri ve aralarındaki uzaklık ile açıklamıştır. Bu çalışma uluslararası ticaretin ülkelerin GSMH değerleri ve uzaklıklarının yanı sıra aynı zamanda ülke içi ticarete de bağlı olduğunu ortaya koyan çalışmalardan biri olmuştur. Tinbergen de çalışmasında bu hususa kısaca değinmiştir (De Benedictis & Taglioni, 2011, s. 57).

Daha sonra 1966 yılında Linnemann, kişi başına düşen GSMH'nin etkisini ölçebilmek için Tinbergen'in temel modelini ticaret yapan ülkelerin nüfuslarını da değişken olarak ekleyerek genişletmiştir. Linnemann çalışmasında ayrıca göreceli faktör yoğunlukları, doğal ticaret engelleri ve hükümetlerin eylemleri gibi yapay ticaret engelleri konularına da değinmiştir. Linnemann modele ilişkin analizi genişleterek, genel denge modeli ile ekonomide birçok malın bir arada aynı anda nasıl dengeye ulaşacağını gösteren Walrasyan modelini kıyaslama olarak kullanmak suretiyle modelin teorik altyapısını tartışmıştır. Ancak Walrasyan modelde çekim modeline indirgenemeyecek kadar çok açıklayıcı değişken bulunduğundan Linnemann'ın bu çabası sonuçsuz kalmıştır (Deardorff, 1998, s. 9).

1970'lere gelindiğinde çekim modeli artık çoktan uluslararası ticaret analizlerinde gereklilik olarak kullanılan bir model haline gelmiştir (De Benedictis ve Taglioni, 2011, s. 56). Ancak yapılan çalışmalar modelin teorik mikro temelini ortaya koyma konusunda yeterli olamamış ve modelin yüksek ampirik açıklama gücüne rağmen teorik temelini ortaya konulamamış olması eleştirilere sebep olmuştur (Ivus ve Strong, 2007, s. 46). Modele eleştiri getirilen hususlar arasında arz ve talebin ayrı ayrı ele alınmamış olması, uluslararası ticarete fiyatların dikkate alınmamış olması ve modelin statik yapısı gibi konular yer almıştır.

1970 yılında Edward Leamer ve Robert Stern ünlü uluslararası ticaret kitabında (Quantitative International Economics) modelin ampirik uygulamasının dayandığı uluslararası ticaret teorisi temelini daha ayrıntılı olarak ortaya konulmasına ihtiyaç bulunduğunu belirtmişlerdir. Leamer ve Stern büyük ihtimalle standart ders kitaplarında Newton'a atıf yaparak modelden çekim modeli olarak bahseden ilk kişilerdir. Şaşırtıcı bir şekilde 1980'lere kadar modelin teorik alt yapısından ziyade ampirik uygulamasına ilişkin gelişmeler olmuştur. 1980'den sonra ise o yıllardan günümüze kadar geçen 30 yılı aşkın zaman boyunca yapılan çalışmalar çekim modelinin hemen hemen tüm ticaret teorileri ile uyumlu olduğunu ve bu teorilere dayanarak açıklanabildiğini göstermiştir (De Benedictis & Taglioni, 2011, s. 64).

Çekim modelinin teorik açıklamasını ortaya koymaya yönelik ilk kapsamlı çalışma Anderson'un 1979 tarihli "Çekim Modeli İçin Teorik bir Temel" (A Theoretical Foundation for The Gravity Equation) adlı çalışmasıdır (Bacchetta vd., 2012, s. 104). Anderson, bu çalışmasında, son 25 yıl dikkate alındığında dış ticarete ilişkin ampirik ölçümler yapmak için kullanılan en başarılı aracın çekim modeli olduğunu belirtmiştir. Anderson çalışmasında tam uzmanlaşma teorisine dayanarak talebi modellemiş ve çekim modelinde yer alan ithalatçı ve ihracatçı ülkeye ilişkin GSMH değerlerinin varlık sebebini ve doğrusal logaritmik formunu açıklamaya çalışmıştır. Anderson, uluslararası ticarete konu malların kaynak ülkeye göre farklılaşmasını ifade eden "Armington Varsayımı" (Armington's hypothesis, 1969) ile harcamanın sabit ikame esnekliği (constant elasticity of substitution (CES)) varsayımına dayanarak çekim modelinin teorik temelini açıklamaya çalışmıştır (Anderson, 1979, s. 106). Ürün farklılaştırmasının ülke bazında olduğu varsayımından yola çıkan Anderson, eksik rekabete dayanan uluslararası ticaret modelleri ile çekim modelinin benzer sonuçlar verdiğini belirtmiştir (Dinçer, 2014, s. 10).

Armington, malları sadece çeşitlerine göre değil üretim yerlerine göre de ayırır. Sonuç olarak üreticinin ülkesi yani kaynak ülke malın özellikleri açısından çok önemli ve belirleyicidir. Armington'a göre farklı ülkelerde üretilmiş aynı tip iki mal birbirine tam ikame değildir. (imperfect substitution). Bu çekim modeline uygulanabilir bir varsayımdır çünkü çekim modelinde üretimin yapıldığı menşe ülke ticaret maliyetlerinin belirlenmesi açısından çok önemlidir. Anderson ürün

farklılaştırmasının menşe ülke bazında gerçekleştiği varsayımına dayanarak çekim modelinin eksik rekabete dayalı dış ticaret modelleri ile kuramsal olarak benzer sonuçlara ulaştığını belirtmiştir. Anderson'un çekim modelinin mikro ekonomik temeline ilişkin bir açıklama getiren bu çalışması ilk zamanlarda hakettiği ilgiyi görmemiştir (Van Bergeijk ve Brakman, 2010, s. 8). Ancak Anderson'un çalışması gerek çekim modeline teorik açıklama getiren ilk çalışma olması gerekse de günümüzde hala geçerliliğini koruması nedeniyle uluslararası ticaret literatüründe çok önemli bir çalışmadır.

Daha sonra Bergstrand 1985 tarihli çalışmasında çekim modelinin fiyatı dikkate almaması nedeniyle eksik olduğundan yola çıkarak modeli arz yönüyle açıklamaya çalışmıştır. Bergstrand genel denge modelini baz alarak yapmış olduğu analizde, Anderson gibi kaynak ülke bazında farklılaştırılmış ürünler ve sabit ikame esnekliğini kabul etmiştir. Bergstrand'a göre GSYH deflatörü formunda ifade edilen fiyatlar çekim modelinde yer alması gereken önemli bir değişkendir. Bu çerçevede Bergstrand çalışmasındaki denklemi fiyatı da içermesi nedeniyle genelleştirilmiş çekim denklemi olarak adlandırmıştır. Bergstrand'ın genelleştirilmiş çekim denklemine göre bir ülkeden diğer ülkeye olan ticaret akımı, her iki ülkenin geliri, ithalatta uygulanan tarife oranı, taşıma maliyetleri, fiyat ve döviz kurunun bir fonksiyonudur. Bergstrand çalışmasında fiyat ve kurun ticaret akımlarının önemli belirleyicilerinden oldukları ve ithal malların diğer ithal mallar için yerli mallardan daha iyi bir ikame olduğu sonucuna varmıştır. (Bergstrand, 1985, ss. 477-481).

Yeni ticaret teorilerinden tekelleri rekabet modeli de çekim modelinin teorik alt yapısının açıklanması açısından başka bir yaklaşım olmuştur. Bu çerçevede Helpman farklılaştırılmış ürün ve tekelleri rekabet modeli yaklaşımına dayanarak çekim modelinin teorik altyapısına açıklama getirmeye çalışmıştır. Helpman'ın 1987 tarihli çalışması ile Bergstrand'ın 1989 tarihli çalışmalarında ürün farklılaştırılmasının Armington varsayımında olduğu gibi kaynak ülke bazında değil üretici firma nezdinde olduğundan yola çıkılarak çekim modelinin ampirik başarısının endüstri içi ticaretin tekelleri rekabet ile açıklanmasını destekleyici mahiyette olduğu sonucuna varılmıştır (Deardorf, 1998, ss. 10-11).

Çekim modelinin teorik alt yapısının ortaya konulması açısından bir başka yaklaşım da Hecksher Ohlin modeli olmuştur. Hecksher Ohlin modeline göre her ülke üretimde göreceli olarak fazla sahip olduğu üretim faktörünü gerektiren ürünleri üreterek ihraç eder. Bu modelden yola çıkan Deardorff 1998 tarihli çalışmasında iki farklı ticaret modeli incelemiştir. Bunlardan ilki ticaret maliyetlerinin sıfır olduğu ve ticaretin önünde hiçbir engelin bulunmadığı kuramsal bir serbest ticaret model, diğeri ise ticaret engellerinin olduğu ve her bir ülkenin farklı bir ürün üretilip ihraç ettiği ticaret modelidir. Deardorff'a göre serbest ticaretin olduğu ve müşteri tercihlerinin aynı ve/veya homotetik olmadığı durumda iki ülke arasındaki ticaret, ihracatçının üretimini ile ithalatçının tüketiminin dünya ortalamasından ne kadar farklı olduğuna göre değişerek basit çekim modeli ile tahmin edilen miktardan az veya fazla olabilir. Eğer bir ülke diğer ülkenin çok tükettiği ürünü çok üretme kapasitesinde ve trendindeyse o iki ülke arasındaki ticaret tahmin edilenden çok, tersine bir ülke diğer ülkenin çok tükettiği ürünü az üretme kapasitesinde ve trendindeyse o iki ülke arasındaki ticaret tahmin edilenden az olacaktır (Deardorff, 1998, s. 15).

Deardorff'a göre serbest ticaretin olmadığı durumda ise ticaret engellerinin her ülke için aynı olduğu, her bir ülkenin farklı bir ürün ürettiği ve o üründe uzmanlaştığı, üretim faktörleri fiyatlarının ülkeden ülkeye değiştiği varsayımı ile oluşturduğu modelde iki ülke arasındaki ticaret; ithalatçı ve ihracatçı ülke arasındaki göreceli mesafeye bağlı olacaktır. Deardorff'a göre iki ülke arasındaki mesafe ticaret maliyetlerini arttırma yönünde bir etki yapmaktadır. Bir başka deyişle iki ülke arasındaki göreceli mesafe ortalama mesafeden daha büyük ise ticaret maliyeti artacak ve ticaret basit çekim modeli ile tahmin edilenden daha düşük olacaktır. Ayrıca mallar arasındaki ikame esnekliği ne kadar büyükse uzak ülkeler arasındaki ticaret çekim modeli ile tahmin edilen miktara göre o kadar daha düşük, yakın ülkeler arasındaki ticaret de çekim modeli ile tahmin edilen miktara göre o kadar yüksek olacaktır (Deardorff, 1998, s. 24).

Çekim modelinin teorik alt yapısının açıklanması açısından bir başka yaklaşım da Ricardo modeli olmuştur. Eaton ve Kortum 2002 tarihli çalışmasında Ricardo vari bir modelden yola çıkarak ülkeler arasındaki teknoloji farklarının ve coğrafyadan kaynaklı farkların ticaret üzerindeki etkisi üzerine çalışmıştır. Eaton ve Kortum'un çalışmasında 19 OECD ülkesinin 1990 yılındaki ticareti çok ülkeli ve çok mallı bir

model ile incelenmiştir. Eaton ve Kortum’a göre ülkelerin teknolojik üstünlükleri birbirinden farklıdır ve teknolojik üstünlük uluslararası ticareti arttıran bir faktördür. Coğrafyadan kaynaklı taşıma maliyetleri, tarifeler, kotalar gibi doğal ve yapay engeller ise tam tersine ticareti azaltıcı etki yaratan faktörlerdir. Üretim ve taşıma maliyetleri arttığında ihracatçı doğal olarak daha az ürün ihraç eder. Teknolojik üstünlük arttıkça da o ülke diğer ülkelere oranla karşılaştırmalı bir üstünlük elde eder. Bir başka deyişle iki ülke arasındaki ticaret ticarete konu ürünlerin üretimindeki heterojenliğin kaynağı olan teknoloji ile yakından ilgilidir (Eaton ve Kortum, 2002, s. 1741).

Çekim modelinin teorik alt yapısının oluşturulmasına yönelik en önemli çalışmalardan biri de Anderson ve van Wincoop’un ticaret maliyetlerinin genel denge etkisinin önemini vurgulayan ve Anderson’un sabit ikame esnekliği - Armington varsayımına dayanan 1979 tarihli çalışmasını popüler hale getiren 2003 tarihli çalışmasıdır. Anderson ve van Wincoop 2003 tarihli bu çalışmalarında göreceli ticaret maliyetlerinin kontrol edilmesinin iyi tanımlanmış bir çekim modeli için çok önemli olduğunu ortaya koymuşlardır (Anderson ve van Wincoop, 2003, s. 176). Anderson ve van Wincoop’un ortaya koydukları model temel olarak bir talep fonksiyonudur. Model tüketici tercihlerinde sabit ikame esnekliğine dayanır. Tüketici çeşitliliği sever. Bir başka deyişle tüketici faydası hem bir çeşit maldan daha fazla tüketmekten hem de daha fazla çeşit mal tüketmekten artar. Modele arz yönüyle baktığımızda Krugman’ın 1979 tarihli çalışmasından hareketle her bir firmanın tek ve benzersiz bir ürün ürettiği ve bir ülkedeki bir üreticinin tüm ülkelere mal satabileceği varsayılmıştır. Bu şekilde firmaların hem yerel hem de uluslararası pazar için üretim yaptığı, tüketicilerin de buna göre tüketim yaptığı bir denge ortaya konulmuştur (Shepherd, 2016, s. 7).

Özetle, çekim modelinin iktisat teorisi çerçevesinde açıklanmasına ilişkin çalışmalar, yukarıda ayrıntılı olarak belirtildiği üzere temel olarak “Tam Uzmanlaşma Modeli”, “Monopolcü (Tekelci) Rekabet Modeli”, “Heckscher Ohlin Modeli” ve “Ricardo Modeli” başlıkları altında sınıflandırılabilir. Çekim modelinin 50 yılı aşkın bir süredir uluslararası ticaretin nedenlerini ve ticaret politikalarının sonuçlarını açıklamak için kullanıldığı dikkate alındığında yukarıda belirtilen ekonomistlerin dışında diğer bazı ekonomistler de farklı ülkeler baz alınarak yapılan çalışmalar ile çekim modelinin teorik altyapısının oluşturulmasına farklı katkılar yapmıştır. Bunlar arasında en önemli çalışmalara bakıldığında:

Evenett ve Keller'in 1998 tarihli çalışması ile Hummels'in de 2004 tarihli çalışmasında eksik uzmanlaşma olgusunu çekim modeline yansıttıkları, Brun, Carrere, Guillaumont ve De Melo'nun 2005 tarihli çalışmalarında iki ülke arasındaki ticaret akımının önemli belirleyicilerinden olan fiyat etkisini çekim modelinde reel döviz kuru aracılığı ile tespit ettikleri, Haveman ve Hummels'in 2004 tarihli çalışmalarında ülkeler arasındaki ticaret miktarının sıfır olduğu durumların çekim modeli ile incelendiği ve ticaret hacmine ilişkin alternatif hipotezlerin üretildiği, Helpman, Melitz ve Rubinstein'in 2008 tarihli çalışmasında farklılaştırılmış ürünlerin uluslararası ticaretinden yola çıkarak simetrik olmayan ve sıfır ticaret akımları için alternatif teorik açıklamaları geliştirdikleri, Chaney'in 2008 tarihli çalışmasında uluslararası ticareti farklılaştırılmış ürün üreten ve verimlilik açısından heterojen olan firmalardan oluşan piyasa koşullarında incelediği ve çekim modeline teorik olarak bu yönden katkı yaptığı, Costinot, Donaldson ve Komunjer'in 2012 tarihli çalışmalarında sektörel Ricardo modeli kullanarak çekim modeline yeni bir yaklaşım geliştirdikleri, Olivero ve Yotov'un 2012 tarihli çalışmasında çekim modeline ilişkin teorinin şimdiye kadar statik olduğundan bahisle dinamik çekim modeline ilişkin bir teori geliştirdikleri, Anderson ve Yotov'un 2016 tarihli çalışmasında sektörel Armington modeli kullanarak çekim modeline yeni bir yaklaşım geliştirdikleri, Eaton, Kortum, Neiman ve Romalis'in 2016 tarihli çalışmalarında çekim modelini kullanarak çok ülkeli dinamik bir genel denge modeli oluşturdukları ve çekim modeline yeni bir yaklaşım geliştirdikleri belirtilmelidir (Yotov vd., 2016, s. 13).

Çekim modelinin iktisadi açıdan teorik alt yapısının oluşturulmasına yönelik olarak farklı ticaret teorilerinden yola çıkılarak yapılan farklı çalışmalar bulunmakla birlikte; bu çalışmalar arasında en etkili olan iki çalışma olmuştur. Bunlardan ilki Eaton ve Kortum'un Ricardo modelinden yola çıkılarak yapılan ve yukarıda bahsedilen çalışmasıdır. İkincisi ise Anderson ve van Wincoop'un ticaret maliyetlerinin genel denge etkisinin ve bu çerçevede göreceli ticaret maliyetlerinin önemini vurgulayan ve Anderson'un 1979 yılındaki çalışmasını popüler hale getiren 2003 tarihli çalışmasıdır (Yotov vd., 2016, s. 12). Anderson ve van Wincoop'un bu çalışması çekim modeline yönelik yapılan çalışmalar arasında referans niteliğindedir. Nitekim Anderson ve van Wincoop tarafından ortaya konulan ve literatürde yapısal/teorik çekim modeli olarak adlandırılan bu model bugün uluslararası ticaret

literatüründe çekim modeli kullanılarak yapılan çalışmalarda halen kullanılmakta olan modeldir. Bu çalışmada da yapısal çekim modeli kullanılacak olup modelin detaylarına takip eden kısımda değinilecektir.

3.3. Yapısal Çekim Modeli Ve Tahmin Yöntemleri

3.3.1. Yapısal Çekim Modeli

Yapısal çekim modelinin daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle temel çekim modelinin ve bu modelle yapılan uygulamalarda karşılaşılan sorunların anlaşılması gerekmektedir. Tinbergen'den bu yana literatürde yer alan pek çok farklı çalışmada farklı detayda çekim modelleri ortaya konulmuş olmakla birlikte çekim modeli en genel haliyle aşağıda gösterilen eşitlik ile ifade edilebilir (Bacchetta vd., 2012, s. 104).

$$X_{ij} = G S_i M_j \Phi_{ij} \quad (4)$$

Çekim modelinde kullanılan eşitlik esasen arz ve talep güçlerinin dengesini bize gösterir. Burada X_{ij} i ülkesinden j ülkesine yapılan ihracatın parasal değerini ifade etmektedir. G , i ve j ülkelerinden bağımsız olan bir değişkendir. Örneğin dünya ticaretinin serbestleşme düzeyi gibi. S_i ihracatçı i ülkesinin toplam olarak tedarik etmek istediği miktarı belirleyen tüm ihracatçı spesifik (ihracatçı ülkenin GSYH'si gibi) faktörleri ifade etmektedir. Benzeri şekilde M_j ithalatçı j ülkesinin toplam talebini belirleyen tüm ithalatçı spesifik faktörleri (ithalatçı ülkenin GSYH'si gibi) ifade etmektedir. Son olarak Φ_{ij} de ihracatçı i ülkesinin ithalatçı j ülkesinin pazarına girme kolaylığı bir başka deyişle i ve j ülkeleri arasındaki karşılıklı ticaret maliyetlerinin (t_{ij}) tersini ifade etmektedir.

İlk zamanlarda çekim modeli, iki ülke arasındaki ticaretin bu ülkelerin ekonomik büyüklükleri ve aralarındaki mesafe ile ilişkisinin ampirik olarak ortaya konulması şeklinde uygulanmıştır. Bu şekilde uygulanan çekim modeli literatürde genellikle basit/temel çekim modeli (Basic/General Gravity) olarak adlandırılmaktadır. 4 no.lu eşitlikte yer alan değişkenleri biraz daha basite indirgeyerek i ülkesinin tüm alıcılara arz/tedarik etmek istediği toplam miktarın göstergesi olarak i ülkesinin GSYH değerini, j ülkesinin toplam talebinin göstergesi

olarak bu ülkenin GSYH değerini, ticaret maliyetlerini ifade etmek üzere de temsili (proxy) değişken olarak iki ülke arasındaki uzaklık kullanırsa bu sonuç doğacaktır.

İlerleyen zamanlarda yapılan çalışmalarda ise ilave değişkenler eklenmek suretiyle modelin genişletildiği çalışmaların yaygınlaştığı dikkati çekmektedir. Bu çalışmalarda ülkelerin ekonomik büyüklükleri ve aralarındaki mesafeye ilaveten ülkeler arasındaki ticaret akımlarını etkilediği düşünülen ticaret anlaşmaları, tarifeler, tarife dışı engeller, sınır komşuluğu, ortak dil, nüfus, kişi başına düşen GSYH, koloni ilişkisi olup olmadığı, kültürel yakınlık, gelişmişlik düzeyi veya altyapıya ilişkin indeksler gibi ekonomik olan değişkenler dışında olan değişkenlerin de aralarında olduğu çok sayıda açıklayıcı değişken kullanıldığı görülmektedir (Dinçer, 2014, s. 30). Bu türden çalışmaların literatürde genişletilmiş/eklemlendirilmiş çekim modeli (Augmented Gravity) olarak adlandırıldığı görülmektedir.

Çekim modeli ile sadece iki ülke arasındaki ticaret dirençlerini dikkate alarak yapılan modellemeler uluslararası ticaret araştırmaları için çok iyi bir başlangıçtır. Ancak bu türden çekim modellerinde analize daha karmaşık kavramlar dahil olduğunda bazı zorluklar yaşanmaktadır. Örneğin i ve k ülkeleri arasında yapılmış olan bir tercihlili ticaret anlaşması nedeniyle bu iki ülke arasındaki ticaret maliyetlerinin düşmesi, i ve j ülkeleri arasındaki ticareti nasıl etkileyecektir? İktisadın temel ilkeleri göz önüne alındığında j ülkesinin anlaşmaya taraf olmasa bile i ve k ülkeleri arasındaki anlaşmadan etkilenmesi beklenir. Serbest ticaret anlaşmalarının ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkisi buna örnek olarak gösterilebilir. Ancak sadece iki ülke arasındaki ticaret dirençlerini dikkate alarak yapılan modellemeler bu durumu kapsamamaktadır. Yani bu şekilde uygulanan çekim modeline göre herhangi iki ülke arasındaki ticaret maliyetlerindeki değişim diğer ülkeler arasındaki ticareti etkilememektedir. Bu önerme temel iktisat teorisi ile bağdaşmamaktadır (Shepherd, 2016, ss. 6-7).

Çekim modelinin basit uygulamalarında karşılaşılan problemlere bir başka örnek daha verilebilir. Örneğin tüm ticaret rotalarında (iç ticaret dahil) ticaret maliyetlerinde eşit oranda bir düşüş yaşandığı varsayılın. Mesela petrol fiyatlarındaki düşüş nedeniyle ülke içi ve ülkeler arası taşımacılık maliyetleri düşmüş olsun. Temel çekim modeline göre bu durumun iç ticaret dahil tüm ülkeler arasındaki ticarete orantısal olarak bir artış ile sonuçlanması gerekmektedir. Fakat ticaret maliyetleri

değişmekle birlikte göreceli fiyatlarda bir değişiklik olmamıştır. Göreceli fiyatlar değişmeyince belirli bir üretim (GSYH) düzeyinde tüketim modeli de değişmeyecektir. Bu da iktisat teorisi ile çelişen bir başka durumdur (Shepherd, 2016, ss. 6-7).

Çekim modelinin sadece iki ülke arasındaki ticaret dirençlerini dikkate alarak yapılan uygulamalarında karşılaşılan bu sorunlar modelin zaman içinde teorik alt yapıya kavuşması ve geliştirilmesine zemin hazırlamıştır. Anderson ve Van Wincoop'un 2003 yılında ortaya koymuş olduğu teorik/yapısal çekim modeli ile bu eksiklikler büyük oranda giderilmiştir. Anderson ve van Wincoop'un (2003) çalışması ikili ticaretin belirleyicisinin iki ülke arasındaki ticaret maliyetlerinden ziyade diğer ülkelerle ticaretin göreceli maliyetleri olduğunu ortaya koymuştur. Bir başka deyişle i ve j ülkeleri arasında yapılan ticareti ele aldığımızda j ülkesinin i ülkesinden yaptığı ithalatta belirleyici olan; sadece i ve j ülkeleri arasındaki ticaret maliyeti ve ticaret engelleri değil j ülkesinin i ülkesinden ithalat maliyetinin, j ülkesinin tüm ülkeler dikkate alındığında hesaplanan ithalat maliyetine göre göreceli büyüklüğü ile i ülkesindeki ihracatçıların karşılaştığı ortalama dirençtir. Bu nedenle göreceli ticaret maliyetlerinin kontrol edilmesi iyi tanımlanmış bir çekim modeli için çok önemlidir (Bacchetta vd., 2012, s. 105).

Anderson ve van Wincoop ülkelerin ticaret yaptıkları tüm ülkeler dikkate alındığında karşılaştıkları ortalama ticaret direncini çok yönlü ticaret direnci (multilateral trade resistance (MTR)) olarak adlandırmıştır. Çok yönlü ticaret dirençleri ülke dünya pazarlarından uzak ise düşüktür. Burada uzaklık büyük pazarlardan uzaklık gibi fiziksel faktörlere ilaveten yüksek tarife oranları veya diğer ticaret maliyetleri gibi ticaret politikası faktörlerini de içerir. İthalatçı ve ihracatçı ülkenin çok yönlü ticaret dirençlerinin çekim modeline eklenmesi, iki ülke arasındaki ticaretin çekim modelinde yer alan standart değişkenlerin yanı sıra göreceli ticaret engellerinden de önemli ölçüde etkilendiğinin göstergesidir. Çok yönlü ticaret dirençleri, iki ülke arasındaki ticaret direncine göre arttığında bu iki ülke arasındaki ticaret artacak çünkü j ülkesinin i ülkesinden ithal ettiği malın fiyatı diğer ülkelere göre göreceli olarak daha düşük olacaktır. Benzeri şekilde çok yönlü ticaret dirençleri iki ülke arasındaki ticaret direncine göre daha az olduğunda da iki ülke arasındaki ticaret azalacaktır (Anderson ve van Wincoop, 2003, s. 176). Konuyu bir örnekle açıklamak

gerekirse, büyük ve ticaret yapan ekonomilerle çevrili iki ülke örneğın Fransa ve Almanya'ya sınır komşusu olan Belçika ve Hollanda'nın kendi aralarındaki ticaret, okyanuslarla çevrili Avustralya ve Yeni Zelanda ya da dağ ve çöllerle çevrili Kırgızistan ve Kazakistan arasındaki ticarettten daha az olacaktır (Bacchetta vd., 2012, s. 105).

Anderson ve van Wincoop halen çekim modeline ilişkin literatürde temel kaynak niteliğı taşıyan ve çok yönlü ticaret direnci kavramının ilk defa ortaya konulduğı bu çalışmasında, Mc Callum'un Amerika ve Kanada arasındaki sınırın Kanada'nın vilayetleri arasındaki ticarete etkisini konu alan 1995 tarihli çalışmasından yola çıkmıştır (McCallum, 1995, ss. 615-623). McCallum bu çalışmasında Kanada ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki sınırın Kanada'nın kendi vilayetleri arasındaki iç ticaretini %22 arttırdığı sonucuna varmıştır. Anderson ve van Wincoop ise sınır etkisinin aslında o kadarda büyük olmadığı, McCallum'un çok yüksek bir sınır etkisi hesaplamasının temel olarak Kanada'nın küçük bir ekonomi olması ve çok yönlü ticaret dirençlerinin dikkate alınmamasından kaynaklandığı, çok yönlü ticaret dirençlerini de modele ekleyince sınır etkisinin daha makul bir seviyede olduğu sonucuna varmışlardır (Anderson ve van Wincoop, 2003, s. 184). Bir başka deyişle bu çalışmada, 1993 yılı verileriyle, Kanada, ABD ve 30 diğeri sanayileşmiş ülkeye ilişkin kapsamlı bir analiz sonucunda göreceli ticaret maliyetlerinin ticareti belirlemede çok önemli bir unsur olduğu ortaya konmuştur.

Anderson ve van Wincoop'un iki ülke arasındaki ticaret maliyetlerinden ziyade diğeri ülkelerle ticaretin göreceli maliyetini dikkate alan ve literatürde yapısal/teorik çekim modeli (structural/theoretical gravity) olarak tanımlanan modeli ortaya koyan bu çalışması çekim modeli uygulamalarında referans niteliğindedir. Yapısal çekim modeline temel karakteristiğini veren, çok yönlü ticaret dirençlerinin varlığı ve modele dahil edilmesidir. Bu şekilde sadece iki ülke arasındaki ticaret dirençlerinin dikkate alındığı daha basit çekim modellerinin kullanılmasında karşılaşılan sorunlar da bertaraf edilmektedir çünkü; çok yönlü ticaret dirençleri tüm ikili ticaret rotalarındaki ticaret maliyetlerini kapsamaktadır. Böylece temel çekim modelinde karşılaşılan "modele dahil edilmeyen değişkenler" (omitted variables) sorunu ortadan kalkmaktadır (Shepherd, 2016, s. 8).

Anderson ve van Wincoop'un bu çalışmasında n tane ülkenin bulunduğu kaynak ülkesine göre farklılaşan pek çok malın bulunduğu bir dünya ele alındığında iyi tanımlanmış ve teorik olarak desteklenmiş yapısal çekim modeli aşağıdaki gibi tanımlanmıştır.

$$X_{ij} = \frac{Y_i Y_j}{Y} \left(\frac{t_{ij}}{\Pi_i P_j} \right)^{1-\sigma} \quad (5)$$

Burada X_{ij} i ülkesinden j ülkesine yapılan ihracatın parasal değerini, Y dünya GSYH sini, Y_i ve Y_j ticaretin tarafları olan i ve j ülkelerinin GSYH değerlerini, t_{ij} j ülkesinin i ülkesinden ithalat yapma maliyetini, $\sigma > 1$ ikame esnekliğini, Π_i ve P_j ihracatçı ve ithalatçının pazara giriş kolaylığı yani dışa ve içe yönelik çok yönlü ticaret direncini ifade etmektedir (Anderson ve van Wincoop, 2003, s. 175, Bacchetta vd., 2012, s. 105). Bu modelin tahminine devam eden kısımda değinilecektir.

3.3.2. Yapısal Çekim Modelinin Tahmini

Çekim modelini tahmin etmenin standart prosedürü, tüm değişkenlerin doğal logaritmalarını alarak en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilebilecek log-lineer bir eşitlik yaratmaktır. Bu doğrultuda yukarıda yer alan (5) no.lu eşitliğin logaritması alındığında ve hata terimi eklendiğinde aşağıdaki doğrusal ilişki elde edilir.

$$\ln X_{ij} = \alpha_0 + \alpha_1 \ln Y_i + \alpha_2 \ln Y_j + \alpha_3 \ln t_{ij} + \alpha_4 \ln \Pi_i + \alpha_5 \ln P_j + \epsilon_{ij} \quad (6)$$

(6) no.lu eşitlikten de görüldüğü üzere yapısal çekim modeli pratikte iki ülke arasındaki ticaret hacminin logaritmasını, bu iki ülkenin GSYH değerleri, iki ülke arasındaki bölgesel ticaret anlaşmaları gibi ticaret teşviklerini ve denize çıkışı olmama gibi doğal ticaret engellerini barındıran karma bir değişken ile her iki ülkenin ayrı ayrı olmak üzere diğer tüm ülkelerle ticaretindeki engelleri ölçen Π_i ve P_j değişkenlerinin logaritması ile ilişkilendirir.

Yapısal çekim modelinde iki ülke arasındaki ticaretin hacminin belirleyicilerinden biri olan tarafların GSYH değerleri doğrudan ulaşılabilen bir veridir. GSYH değerleri ile ilgili olarak, Head ve Mayer'in 2014 yılında yayımlanan çalışmasında uygulamada 159 makaleden yola çıkılarak ele alınan toplam 2508 çekim

modeli tahmininde kaynak ülke GSYH'sinin katsayısı ortalama 0,98 varış ülkesi GSYH'sinin katsayısı ise ortalama 0,84 olarak elde edilmiştir (Head ve Mayer, 2014, ss. 160-161).

Modelde yer alan ticaret maliyetleri ise GSYH değerleri gibi doğrudan ulaşılabilen bir veri değildir. Bu nedenle model ile yapılan tahminlerde en önemli olan hususlardan biri iki ülke arasındaki ticaret direnci t_{ij} 'nin belirlenmesidir. Modelin ilk uygulamalarında ticaret maliyetlerini ifade etmek üzere temsili değişken olarak iki ülke arasındaki uzaklık kullanılmıştır. Uzaklık ticaret maliyetlerini arttıran en önemli unsurlardan biridir. Çekim modeli ile yapılan çalışmalarda uzaklık değişkeni tutarlı bir şekilde istatistiksel olarak anlamlı bulunmaktadır. Nitekim Head ve Mayer'in 2014 tarihli çalışmasında da toplam 2508 çekim modeli tahminini baz alınarak yapılan meta analizde ortalama mesafe esnekliğinin -0,93 olarak bulunduğu, bu rakamın daha önceden Disdier ve Head tarafından 2008 yılında yapılan bir başka meta analiz sonucu elde edilen -0,91 rakamına yakın olduğu belirtilmiştir (Head ve Mayer, 2014, ss.160-161).

Ticaret maliyetleri açısından mesafe önemli olmakla birlikte tek başına ticaret maliyetlerini ifade etmek için yeterli değildir. Ticaret maliyetleri geniş olarak tanımlandığında bir malın üretim maliyeti hariç olmak üzere nihai kullanıcıya ulaştırılmasına kadar doğrudan ve dolaylı tüm maliyetleri kapsamaktadır (Anderson ve van Wincoop, 2004, s. 691). Anderson ve Wincoop'un ticaret maliyetleri hakkındaki çalışmasına göre bir malı bir ülkedeki üreticisinden diğer ülkedeki nihai tüketicisine ulaştırmak için yapılan harcama (tarifeler, tarife dışı engeller dahil) o malı üretme maliyetinin yaklaşık %170'i kadar bir ilave maliyet oluşturmaktadır. Bu maliyetin nereden kaynaklandığını bakıldığında %74'ünün uluslararası ticaret maliyeti olduğu, %55'inin de yerel perakende, dağıtım vb. maliyetler olduğu görülmektedir (Anderson ve van Wincoop, 2004, s. 692).

Ticaret maliyetlerinin iki ana kaynağı vardır. Bunlardan birincisi doğrudan/doğal ticaret maliyetleri, diğeri de doğal olmayan, ülkelerin ticaret politikasından kaynaklanan ilave ticaret maliyetleridir. Doğrudan ticaret maliyetleri tamamen olmasa da büyük oranda coğrafi konumdan kaynaklı maliyetlerdir. Örneğin ihracatçı ülke ile ithalatçı ülke arasındaki mesafe malın taşıma ve lojistik maliyetini

yaratan unsurlardan biridir. Buna ilaveten ülkenin ada olması, denize çıkışı olmaması gibi bir takım coğrafi özellikler, sınır komşuluğu, ortak dil, ortak para birimi, ortak kültür gibi özellikler de doğrudan ticaret maliyetlerinde etkili olabilecek faktörlerdir. Politika bazlı ticaret maliyetleri ise ticaret yapan ülkeler arasında mesafe ve taşıma olmasaydı dahi ticarete engel olan uygulamadaki politikalardan kaynaklanan ilave maliyetlerdir. Politika bazlı maliyetler tarifeler ve tarife dışı engeller olarak iki başlık halinde toplanabilir. Burada tarifeler ülkelerin ithalat esnasında uyguladığı vergileri, tarife dışı engeller ise en genel tanımlamayla vergiler dışında, uluslararası ticareti etkileyen ve iç ticaretten farklılaştıran gümrük prosedürleri, standartlar ve benzeri ulusal düzenlemeler gibi tüm uygulamaları ifade eder (Bergstrand ve Egger, 2013, ss. 533-536).

Konu bu çerçevede değerlendirildiğinde çekim modeli ile yapılan ampirik çalışmalarda ticaret maliyetlerini ifade etmek için mesafenin yanı sıra ada olma, denize çıkışı olmama, sınır komşusu olma, ortak dil, ortak kültür vb bazı ilave değişkenler genel olarak kullanılmaktadır. Bu çerçevede çekim modeli literatüründe ticaret maliyetlerinin genel olarak aşağıda belirtilen formda olduğu varsayılır (Bacchetta vd., 2012, s. 107).

$$t_{ij} = d_{ij}^{\delta_1} \cdot \exp(\delta_2 cont_{ij} + \delta_3 lang_{ij} + \delta_4 ccol_{ij} + \delta_5 col_{ij} + \delta_6 landlock_{ij} + \delta_7 RTA_{ij}) \quad (7)$$

Burada *cont*, *i* ve *j* ülkelerinin sınır komşusu olup olmadığını, *lang* aynı dili konuşup konuşmadıklarını, *ccol* aynı ülkenin kolonileri olup olmadığını, *col* aralarında koloni ilişkisi olup olmadığını, *landlock* ülkelerden birinin veya ikisinin denize çıkışı olup olmadığını, *RTA* ise ülkelerin bölgesel ticaret anlaşmasının tarafı olup olmadıklarını gösteren kukla değişkendir. Ticaret maliyetlerini gerek olumlu yönde etkileyen gerekse de olumsuz yönde etkileyen faktörleri bir araya getiren bu formül çekim modelinin tipik bir uygulamasıdır. Bu formülde yer alan tüm kukla değişkenler ve mesafe değişkeni her biri ayrı ayrı ikili ticaretin önemli belirleyicilerindendir. O nedenle bu formül çekim modeli uygulamalarında ticaret maliyetlerinin hesaplanması açısından temel olarak kabul edilir, ancak; araştırmacılar uygulamada özellikle de ticaret politikalarına ilişkin ilave değişkenler eklemek suretiyle bu formülü daha kapsamlı hale getirirler.

Yapısal çekim modeli ile tahmin yapılmasında ticaret maliyetlerinin belirlenmesine ilave olarak karşılaşılan en önemli sorunlardan biri de ithalatçı ve ihracatçı ülkenin çok yönlü ticaret dirençlerinin ortaya konulması ile ilgilidir. Çünkü çok yönlü ticaret dirençleri doğrudan gözlemlenebilir değildir. İstatistik enstitülerince toplanan hiçbir fiyat indeksine karşılık gelmezler. Bu nedenle de modele veri olarak aktaramadığımız çok yönlü ticaret dirençlerini analize dahil etmek için bir tahmin yöntemine ihtiyaç vardır (Shepherd, 2016, s. 22).

Çok yönlü ticaret direncini temsili olarak ifade etmenin birkaç yöntemi vardır. Bu konuda belirleyici faktör araştırma ile belirlenmek istenilen husustur. Eğer araştırmada hedef iki ülke arasındaki bölgesel ticaret anlaşması gibi iki yönlü bir değişkenin ticareti nasıl etkilediğini belirlemek ise farklı bir yöntem, bir ülkenin GSYH değeri gibi ülkeye özel bir değişkenin ticareti nasıl etkilediğini belirlemek ise farklı bir yöntem uygulanmaktadır (Bacchetta vd., 2012, ss. 106-111).

Anderson ve van Wincoop, iki yönlü bir değişkenin etkisinin araştırıldığı durumda çok yönlü ticaret dirençlerini modele eklemek için ithalatçı ve ihracatçı kukla değişkenlerini kullanmayı önermiştir (2003, 180). Bu kukla değişkenler çoğunlukla ülke sabit etkileri olarak adlandırılır. Söz konusu kukla değişkenler ilgili ülkenin ithalat/ihracatını etkileyen tüm özelliklerini kapsamakta olup değişkenlerin bu şekilde kullanımı, ithalatçı ve ihracatçının ticaret yaptığı tüm ülkeler için geçerli olan özelliklerinin modele dahil edilmesini ve yansız olarak tahmin yapılmasını sağlar (Piermartini ve Teh, 2005, s. 39). Uygulama açısından bakıldığında örneğin ihracatçının Türkiye olduğu tüm durumlarda bu değişken 1 aksi halde 0 değerini alır. Bir başka kukla değişken de ithalatçının Türkiye olduğu tüm durumlarda 1 aksi halde de 0 değerini alır ve modele katılan her bir ülke için ithalatçı ve ihracatçı olarak ayrı kukla değişkenler kullanılır.

Panel data kullanılan çalışmalarda da aynı amaçla zamana bağlı yani her bir yıl için ayrı ayrı tanımlanan ithalatçı ve ihracatçı kukla değişkenleri/sabit etkilerinin kullanıldığı örnekler mevcuttur. Olivero ve Yotov panel veri kullanarak yaptıkları dinamik çekim modelinde ithalatçı ve ihracatçı ülke sabit etkilerini bir adım daha ileriye taşıyarak ithalatçı ülke-zaman ve ihracatçı ülke-zaman sabit etkilerini kullanmışlardır (Olivero ve Yotov, 2012, s. 66). Zamana bağlı kukla değişkenler

ithalatçı ve ihracatçıya özel faktörlerin zaman içinde değişebileceği gerçeğini modelimizde dikkate almamızı sağlar. Bu çerçevede çekim modeli ile iki ülke arasındaki herhangi bir iki yönlü değişkenin katsayısı belirlenmek isteniyorsa, çok yönlü ticaret dirençleri ithalatçı ve ihracatçı kukla değişkenlerini kullanmak ve sabit etkiler aracılığı ile tahmin yapılmak suretiyle modele katılabilmektedir.

Modelde amaçlanan iki taraflı bir değişkenin katsayısının tahmin edilmesi olduğunda ithalatçı ve ihracatçı sabit etkileri yöntemi yansız bir tahmin yapılmasını sağlar. Ancak bu yöntemi kullanmanın belirgin bir sakıncası vardır. Bu yöntem kullanıldığında ithalatçı ve/veya ihracatçıya ilişkin tek taraflı bazı özelliklerin ikili ticarete etkisini ölçmek mümkün değildir. Çekim modeli kullanılarak yapılan pek çok çalışmada örneğin ihracatçı ülkenin altyapısı, gelişmişlik düzeyi, hukuksal açıdan özellikleri gibi bazı değişkenlerin ticaret üzerindeki etkileri araştırılır ve bu değişkenlerin ticareti ne şekilde etkiledikleri tahmin edilmeye çalışılır. Böyle bir araştırmada bu değişkenler sabit etkiler yönteminde kullanılan ülke kukla değişkenleri ile tam olarak doğrusal bağlantılı (collinear) olacaklar ve bu nedenle bu yöntem ile tahmin yapılamayacaktır. Çünkü ithalatçı/ihracatçı kukla değişkeni modele eklendiğinde ülkelerin GSYH, altyapı vb. değerleri de zaten bu kukla değişken içinde yer alacak ve bu nedenle bu değişkenlerin ticarete etkisi ayrıca ölçülemeyecektir (Bacchetta vd., 2012, s. 109).

Bu durumda uygulanacak yöntemlerden birincisi kısa bir zaman aralığını içeren panel veri ile zamana bağlı olarak değişmeyen ithalatçı ve ihracatçı kukla değişkenleri kullanmaktır. İthalatçı ve ihracatçı ülke kukla değişkenlerinin kısa bir zaman diliminde kullanımına örnek olarak ticarete taraf ülkelerin GSYH değerlerinin ikili ticarete etkisinin araştırıldığı bir modeli düşünelim. Bu modelde sabit etkiler yöntemini kullanılamayacaktır çünkü ithalatçı/ihracatçı kukla değişkeni modele eklendiğinde ülkelerin GSYH değerleri de zaten bu kukla değişken içinde yer alan bir özellik olduğundan GSYH'nin ticarete etkisi ayrıca ölçülemeyecektir. Bu durumda ithalatçı ve ihracatçı kukla değişkenlerini zamandan bağımsız olarak tanımlanırsa zamana bağlı olarak değişen (GSYH örneğinde her yıl veya üçer aylık dönemler halinde) bir GSYH değerinin ikili ticarete etkisi ölçülebilir. Bu yöntemle çok yönlü ticaret dirençlerinin kısa süre içerisinde dramatik değişimler göstermeyeceği varsayılmaktadır (Bacchetta vd., 2012, s. 110).

İkinci yöntem ise “remoteness” olarak ifade edilen ve ülkenin ticaret ortaklarından ağırlıklı ortalama uzaklığını ifade eden bir tür özel uzaklık ölçüsünü kullanmaktır. Bu uzaklık ölçüsü aşağıda gösterilen şekilde hesaplanmaktadır.

$$Rem_i = \sum_j \frac{dist_{ij}}{GDP_j / GDP_w} \quad (8)$$

Burada $dist_{ij}$ i ve j ülkeleri arasındaki mesafeyi, GDP_j j ülkesinin GSYH değerini, GDP_w ise dünya GSYH değerini ifade eder. “Remoteness” ithalatçı ülkenin ithalat yapabileceği alternatiflerin çokluğunun ölçüsüdür. Yakınında pek çok tedarikçi ülke bulunan ithalatçı ülkenin “remoteness” değeri düşük olacak ve her bir kaynak ülkeden daha az ithal edecektir (Bacchetta vd., 2012, ss. 110-111).

“Remoteness” indeksinin önemi Avustralya ile Yeni Zelanda arasındaki ticareti Avusturya ve Portekiz arasındaki ticaretle karşılaştırmak suretiyle ortaya konulabilir. İki ülke çiftinin ana merkezleri arasındaki mesafe aşağı yukarı aynıdır. (Lizbon-Viyana arası ile Auckland-Canberra arası 1430 mildir). Bu iki ülke çiftinin GSYH değerlerinin çarpımı da birbirine yakındır. “Remoteness” değişkenini dikkate almazsak temel çekim modeli ile yapılan hesaplama göre Avusturya ve Portekiz arasındaki ticaretin Avustralya ve Yeni Zelanda arasındaki ticaret ile aşağı yukarı aynı olması gerekir. Ancak gerçekte Avustralya ve Yeni Zelanda arasındaki ticaret 1993 yılı verileri baz alındığında Avusturya ve Portekiz arasındaki ticaretin 9 katı olarak gerçekleşmiştir (Head, 2003, s. 8).

“Remoteness” indeksinin kullanımı çok yönlü ticaret dirençlerinin temsil edilmesi açısından tarihsel olarak ilk kullanılan yöntemdir ancak zaman içinde bu indeksin kullanımının çok yönlü ticaret dirençlerinin modele yansıtılması için yeterli olmadığı anlaşılmaya başlanmıştır (Head ve Mayer, 2014, s. 150). “Remoteness” indeksine yönelik temel olarak 2 konuda eleştiri vardır. Bunlardan ilki tek ticaret engeli olarak mesafenin dikkate alınmış olması nedeniyle bu ölçünün teorik olarak doğru ve yeterli olmadığıdır. Çünkü indekste ticaret maliyetlerini etkileyen faktörlerden sadece mesafe değerlendirmeye alınmış, ticaret maliyetlerini etkileyen diğer pek çok maliyet unsuru değerlendirmeye alınmamıştır. İkincisi ise ülkenin kendi kendisinden uzaklığı yani ülke içindeki mesafenin de dikkate alınması gerektiği ile ilgilidir (Bacchetta vd., 2012, s. 110).

Daha yakın tarihli çalışmalarda çok yönlü ticaret dirençlerinin modele katılması için yukarıda belirtilen yöntemlere alternatif yöntemler önerilmiştir. Örneğin Baier ve Bergstrand (2009), Anderson ve van Wincoop'un (2003) çalışmasında kullanılan doğrusal olmayan tahmin yöntemi yerine birinci sıra Taylor açılımını kullanarak çok yönlü ticaret direnci teriminin doğrusallaştırılmasını ve çekim denkleminin bu şekilde tahmin edilmesini önermişlerdir. Çok yönlü ticaret dirençleri için geliştirilen bu doğrusallaştırma yaklaşımı sayesinde Baier ve Bergstrand iki ülke arasındaki ticaretin hem iki ülke arasındaki ticaret maliyetlerinin çok yönlü maliyetlere oranına hem de çok yönlü ticaret maliyetlerinin dünya ticaret maliyetlerine oranına bağlı olduğunu ortaya koymuşlardır (Bachetta vd., 2012, s. 110).

Yine yakın zamanda yapılmış olan bir grup çalışmada da çok yönlü ticaret dirençlerinin dikkate alınması için bu direnç teriminin yerine geçecek yapısal çekim modeline dayanan uygun oranların bu terim yerine kullanılması suretiyle modelleme yapılmıştır. Bu şekilde yapılan çalışmalara Head ve Ries'in 2001, Head ve diğerlerinin 2010 ve Novy'nin 2013 tarihli çalışmaları örnek olarak verilebilir. Bu çalışmalarda genel olarak ticaret maliyetleri için ayrı bir fonksiyon belirlemek yerine ticaret maliyetlerinin doğrudan zaman içinde değişen ticaret rakamlarından çıkarsama yapmak suretiyle hesaplanması yöntemi uygulanmıştır (Yotov vd., 2016, s. 18).

Yukarıda yer alan yöntemlerden hangisi kullanılırsa kullanılsın, çok yönlü ticaret dirençlerinin mutlaka modele eklenmesi çok önemlidir. Nitekim Baldwin ve Taglioni çok yönlü ticaret direncini modelin dışında bırakmayı altın madalyalı hata (gold medal mistake) olarak tanımlamıştır. Çünkü modelin dışında bırakılan bu terimler ikili ticareti doğrudan etkileyen ticaret maliyetleri ile bağlantılıdır (Baldwin ve Taglioni, 2006, s. 7).

3.3.3. Çekim Modelinin Uygulanmasında Karşılaşılan İleri Düzey Sorunlar, Çözüm ve Uygulama Önerileri

Çekim modelinin uygulanmasında karşılaşılan ve tahmin sonuçlarının etkin ve yansız olmasını etkileyen ileri düzey sorunlar 3 ana başlık halinde sınıflandırılabilir. Bunlar ülkeler arasında ticaretin olmadığı durumların modele dahil edilmesi, ticaret verilerindeki değişen varyans sorunu ve ticaret politikalarının içsellik sorunudur.

Çekim modeli ile yapılacak çalışmalarda bu sorunların çözümünü teminen uluslararası ticaret literatüründe önerilen yöntemlerin kullanılması ve bu sorunların bertaraf edilmesi, sağlıklı analiz sonuçları elde edilmesi bakımından büyük önem arz etmektedir. Aşağıda bu sorunlara ve çözüm önerilerine ayrıntılı bir şekilde değinilmiştir.

3.3.3.1. Sıfır Ticaret Akımları

Çekim modelinde modele dahil edilen bazı ülkeler arasında ticaret akımının olmaması bir başka deyişle sıfır ticaret akımı olması, ticaret akımlarının analiz edilmesinde önemli bir sorundur. Bu daha çok modelin tahmininde sıkıntı yaratan ve tüm çekim modeli uygulamalarında sorun olarak karşımıza çıkan bir husustur. Sorunun kaynağı çekim modelinde kullanılan standart yöntemde eşitliğin iki tarafında yer alan değişkenlerin logaritmaları alınarak elde edilen doğrusal logaritmik formun tahmin edilmesidir. “En Küçük Kareler” (Ordinary Least Square (OLS)) yöntemi olarak adlandırılan bu yöntem, 1962 yılında Tinbergen tarafından yapılan çalışmadan bu yana çekim modelinin tahmininde en yaygın olarak kullanılan yöntemdir. Bu yöntemin en büyük dezavantajı, modelde kullanılan iki ülke arasında ticaret akımı olmaması durumunda “0” olan ticaret verisinin analize dahil edilememesidir. “0” ın logaritması matematiksel olarak tanımsız olduğundan böyle bir ticaret verisi olması durumunda logaritması alınamayacak ve bu veri otomatik olarak düşecektir. Bu nedenle doğrusal logaritmik formun kullanılması halinde sıfır olan ticaret akımları analize dahil edilememektedir. Ampirik çalışmalarda bu durum analize dahil olan veri setini daraltmakta ve sağlıklı bir tahmin yapılmasına engel olmaktadır (De Benedictis ve Taglioni, 2011, s. 82).

Bu sorun özellikle de genel ticaret rakamlarından ziyade ayrıştırılmış (örneğin sektör veya ürün bazında) ticaret rakamları kullanıldığı durumlarda sık karşılaşılan bir sorundur. Hizmet ticaretine ilişkin çalışmalarda da ticarete konu hizmetlerin genel olarak yüksek derecede özelleşmiş bir üretimi ve yine yüksek derecede bölgeselleşmiş bir tüketimi olduğundan ciddi boyutta sıkıntı yaşanılmaktadır (Yotov vd., 2016, s. 19). Bu soruna çözüm olarak literatürde muhtelif yöntemler önerilmiştir.

Yöntemlerden biri “0” olan ticaret verilerinin veri setinden çıkarılmasıdır. Bu yöntemin ilave araştırma yapılmadan uygulanması sağlıklı değildir. Öncelikle “0” olan ticaret verilerinin sebebinin araştırılması gerekir. “0” ticaret, düşük tutarlı verilerin yuvarlanmasından mı kaynaklıdır, hata nedeniyle verinin bulunmamasından mı kaynaklıdır yoksa iki ülkenin gerçekten aralarında ticaret yapmamayı seçmelerinden mi kaynaklıdır? Veri setinde yer alan “0” ticaret değerleri tesadüfi olarak dağıtılmış ise (randomly distributed) bir başka deyişle “0” lar eksik olan verilerden veya sıradan yuvarlama hatalarından kaynaklanıyor ise bu yöntem kullanılabilir çünkü “0” olan ticaret verileri herhangi bir açıklayıcı bilgi içermemektedir. Ancak veri setinde yer alan “0” lar gerçekten örneğin yüksek taşıma maliyetleri gibi nedenlerle iki ülke arasında ticaret olmadığı durumları yansıtıyorsa bu veriyi analiz dışı bırakmak faydalı bir bilgiyi göz ardı etmek olacaktır ki bu da tutarsız sonuçlara sebep olacaktır (Bachetta vd., 2012, s. 112). Diğer bir yöntem, “0” olan ticaret verisine logaritma almadan önce ufak bir sabit değer eklenmesidir ki bu da uygun bir yöntem değildir çünkü tutarsız sonuçlara yol açacaktır (De Benedictis ve Taglioni, 2011, s. 83).

Üçüncü bir yöntem ise farklı tahmin yöntemleri kullanılmasıdır. Literatürde bu yönde farklı çalışmalar mevcuttur. Eaton ve Tamura (1995) ile Martin ve Pham (2008) bu soruna çözüm olarak Tobit tahmin yönteminin kullanılmasını önermiştir (Yotov vd., 2016, s. 19). Ancak çekim modeli teorisi açısından bu tahmin yöntemi ancak kısmen doğrulanabilmiştir (Bachetta vd., 2012, s. 112). Helpman, Melitz ve Rubinstein (2008) ise teorik olarak doğrulanmış iki aşamalı bir tahmin prosedürü geliştirmişlerdir. Bu yöntemde birinci aşamada bir ülkenin diğerine ihracat yapma ihtimali Probit denklemi ile tahmin edilir. İhracatçı, ihracat yapabilmek için sabit bir maliyet üstlenmek zorundadır. Bu sabit maliyet “0” ticaret akımlarının iktisadi açıklaması olarak düşünülebilir. İkinci aşamada ise çekim denklemi pozitif değerli ticaret verilerine dayanarak en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilir. Benzeri şekilde Egger ve Larch’da 2011 tarihli çalışmalarında “0” ticaret sorununa çözüm olarak iki aşamalı bir çekim modeli önermişlerdir (Yotov vd., 2016, s. 19-20).

“0” ticaret sorununa kolay ve uygun bir çözüm yöntemi de çekim denkleminin Silva ve Tenreiro’nun 2006 tarihli çalışmasında ortaya koyulan Poisson Pseudo Maximum Likelihood (PPML) tahmincisi ile tahmin edilmesidir. PPML yöntemi temel olarak çekim modelinin logaritmik formda değil üstel formda tahmin edilmesine

dayanmaktadır. Monte Carlo simülasyonları PPML tahmincisinin “0” ticaret verisinin çok olduğu veri setlerinde bile iyi performans gösterdiğini ve başarılı olduğunu göstermiştir (Yotov vd., 2016, s. 20).

3.3.3.2. Ticaret Verilerinde Değişen Varyans (Heteroscedasticity) Sorunu

Ticaret verileri ile yapılan çalışmalarda karşılaşılan en önemli sorunlardan bir tanesi de değişen varyans sorunudur çünkü değişen varyansın varlığında en küçük kareler yöntemi ile yapılan tahminler yanlı olmaktadır (Silva ve Tenreyro, 2006, s. 641). Çekim modeline ilişkin literatür bu soruna iki çözüm önerisi getirmektedir. Bunlardan ilki çekim modeli denkleminin bağımlı değişkeni olan ticaret hacmini, aşağıda gösterildiği şekilde ticaret hacminin tarafların ekonomik büyüklüğünün çarpımına oranına dönüştürdükten sonra tahmin yapmaktır.

$$X_{ij,t} / (E_{j,t} Y_{i,t}) \quad (9)$$

Bu yöntemin potansiyel sakıncası değişen varyansın tek sebebi olarak ticaretin taraflarının ekonomik büyüklüklerini değerlendirmeye almasıdır. Ayrıca bu yöntem yukarıda açıklanan “0” ticaret akımları sorununa da çözüm getirmemektedir. İkinci çözüm ise Silva ve Tenreyro tarafından önerilen PPML tahmincisinin kullanımıdır. PPML tahmincisinin kullanımı hem değişen varyans sorununa çözüm oluşturmakta hem de “0” ticaret akımı olan durumlarda da bu verinin modele katılmasına imkan tanımaktadır (Yotov vd., 2016, s. 20).

3.3.3.3. Ticaret Politikasının İçsellik (Endogeneity) Sorunu

Ticaret politikalarının etkilerinin çekim modeli ile güvenilir bir şekilde tahmin edilmesi konusundaki en önemli sorunlardan biri de içsellik sorunudur. Ticaret politikasına ilişkin değişkenlerde ters nedensellik sorunu olabilir. Örneğin bölgesel ticaret anlaşmalarını ele alırsak bu anlaşmalar ile tarifeler bağlantılıdır. Dolayısıyla bu anlaşmalar ticaret maliyetleri ile de bağlantılıdır. Bu durumda, diğer tüm şartlar eşit olduğunda bir ülkenin halihazırda ticari partneri olan bir ülkeyle ticaretini serbestleştirme ihtimali yüksektir. Sonuç olarak ticaretin artması mı bölgesel ticaret

anlaşmasının sonucudur yoksa bölgesel ticaret anlaşması mı ticaretin sonucudur? (Bacchetta vd., 2012, s. 21).

Yukarıda serbest ticaret anlaşmalarından bir örnekle açıklanan ticaret politikalarının içsellik sorunu, ticaret literatüründe yeni bir konu değildir (Anderson ve Yotov, 2016, s. 284). Ticaret politikasının içsellik sorununa çözüm olarak Baier ve Bergstrand çift taraflı ticaret akımlarına ilk farklar (first differencing) yönteminin uygulanması ya da ülke çifti sabit etkilerinin (country pair fixed effect) kullanılmasını önermişlerdir (Baier ve Bergstrand, 2007, s. 86).

Ülke çifti sabit etkileri ticaretin tarafı olan iki ülkeye ilişkin tüm karşılıklı etkileri (iki ülke arasındaki mesafe gibi) zamandan bağımsız olacak şekilde kapsamaktadır. Bu tip bir sabit etkinin modelde kullanılması iki ülke arasındaki ticaret politikası uygulamalarının etkilerini ölçmeye engel olmayacaktır çünkü bu uygulamalar tanımı gereği zamandan bağımsız değildir. Ülke çifti sabit etkileri aynı zamanda zamana bağlı olarak değişmeyen, ticaret maliyetine etki eden tüm gözlemlenemeyen unsurları da bünyesinde barındırdığı için bu etkilerin analize dahil edilmesini sağlayacaktır (Yotov vd., 2016, s. 21).

Konu ile ilgili olarak Egger ve Nigai (2015) de ticaret maliyetlerinin ölçümü konusunda yaptıkları çalışmada, gözlemlenemeyen pek çok ticaret maliyeti kalemi olduğunu ve bunların toplam ticaret maliyetleri içinde önemli bir yer tuttuğunu, bu gözlemlenemeyen maliyetlerin analiz dışında bırakılarak tahmin yapılması halinde yanlı (biased) sonuçlara ulaşılabileceğini belirtmişler ve ülke çifti sabit etkilerinin ticaret maliyetlerinin ölçümü açısından standart çekim modeli değişkenlerine göre daha iyi bir ölçü olduğunu göstermişlerdir (Egger ve Nigai, 2015, s. 96).

3.3.3.4. Çekim Modeli Kullanımında Uygulama Önerileri

Tüm bu değerlendirmeler ve çekim modeli kullanımında edinilen tecrübe ve teorik altyapı dikkate alındığında bu model ile ilgili çalışmalarda mümkün olduğunca panel veri kullanılması, ticaret politikalarındaki değişime adaptasyon ve cevap verme süresi dikkate alınarak uygun olan durumlarda birbirini takip eden yıllar yerine aralıklı yıllardan oluşan bir panel veri seti kullanılması, yine veri mevcudiyetine bağlı olarak

uygun olan durumlarda dış ticaret rakamlarının yanı sıra iç ticaret hacminin de dikkate alınması, çok yönlü ticaret dirençlerinin kontrol edilmesi ayrıca, gözlemlenebilir olmayan ve zaman içinde değişen ihracatçı/ithalatçı ülke faktörlerinin de kontrol edilmesini sağlayan zamana bağlı olarak değişen ihracatçı ve ithalatçı sabit etkilerinin kullanılması ve standart çekim modeli değişkenleri ile ortaya konulan ticaret maliyetlerine ilave diğer ticaret maliyetleri hakkında sistematik bilgi barındıran ve içsellik sorununa çözüm teşkil eden ülke çifti sabit etkilerinin kullanılması önerilmektedir (Yotov vd., 2016, ss. 24-25).

Tahminci olarak ise doğrusal logaritmik form yerine PPML tahmincisi kullanılması önerilmektedir. Yöntemi ortaya koyan Silva ve Teneyro'ya göre, bu yöntemin kullanılması için pek çok neden vardır. Bunlardan ilki, ticaret verilerinde sıklıkla karşılaşılan değişen varyans sorununa çözüm getirmesidir. İkincisi, PPML yöntemi ile tahmin yapılması durumunda modelde yer alan bazı ülkeler arasında "0" olan ticaret değerleri de analize katılabilmekte böylece ciddi bir veri kaybının önüne geçilmektedir (Silva ve Teneyro, 2006, s. 641). Ayrıca PPML yöntemi ticaret politikalarının etkilerine ilişkin genel denge analizi yapılmasına da uygundur. Bu çerçevede çekim modeli literatüründeki son gelişmeler ışığında PPML tahmincinin kullanılması önerilmektedir (Yotov vd., 2016, s. 26).

3.4. Serbest Ticaret Anlaşmalarının Dış Ticarete Etkilerinin Çekim Modeli Kullanılarak Ölçülmesi ve Literatür Taraması

Çekim modeli ülkeler arasındaki ticaret akımlarının belirleyicilerini ortaya koymak ve bunlardan biri olan ekonomik entegrasyonların ticaret akımları üzerindeki kısmi etkilerini açıklamak amacıyla 50 yılı aşkın bir süredir kullanılmaktadır. Ekonomik entegrasyonların ticaret üzerinde yapmış oldukları etki (ex-post effects) çekim modelinin kullanılmaya başlamasından beri gündemde olan bir konudur. Nitekim çekim modelini ilk kez ortaya koyan Tinbergen de çalışmasında İngiliz Milletler Topluluğu ve BENELUX üyeliğinin modele konu ülkelerin ticareti üzerinde etkisi olup olmadığını araştırmış ve üyeliğin ticaret yaratıcı etkisi olduğu sonucuna varmıştır (Tinbergen, 1962, s. 270).

Tinbergen'in sonrasında da günümüze kadar çok sayıda farklı çalışmada çekim modeli kullanılmak suretiyle farklı düzeylerdeki ekonomik entegrasyonların etkisi ölçülmeye çalışılmıştır. Bu çalışmalarda kullanılan veri setleri, ülke kompozisyonları ve kullanılan ekonometrik yöntemler farklılık arz etmekle birlikte tamamının ortak noktası ekonomik entegrasyonların uluslararası ticareti nasıl etkilediği sorusuna cevap aramaktır. Tinbergen'in çalışması ve takip eden diğer çalışmalara bakıldığında genel olarak tahmin yöntemi, kullanılan değişkenler, veri setinin yatay kesit veya panel veri olması ve dikkate alınan tarih aralığına göre farklı sonuçlara ulaşılan çalışmaların mevcut olduğu görülmektedir.

Çekim modelinin kullanılmaya başladığı ilk yıllarda Tinbergen'i takiben yaptığı çalışmada Balassa Avrupa Ortak Pazarının hem ticaret yaratıcı hem de bazı sektörler/ürünler açısından ticaret saptırıcı etkisi olduğu sonucuna varmıştır (Balassa, 1967, s.15). Aitken'de Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve EFTA'nın 1960'larda ihracat üzerinde pozitif bir etkisi olduğu sonucuna varmıştır (Aitken, 1973, s. 891). Avrupa ülkeleri ile ilgili olarak yapılan çalışmaları daha da genişleten Aitken ve Obutelewicz de AET ile Afrika Birliği (African Associate Countries) arasında uygulanan tercihli ticaret rejiminin 1959-1971 yılları arasında her iki tarafın da ihracatına olumlu etki yaptığı sonucuna ulaşmışlardır (Aitken ve Obutelewicz, 1976, s. 433). AET'nin Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi çerçevesinde uygulamış olduğu tercihli rejim konusunda çalışan Sapir ise bu tercihli rejimin 1967-1978 yılları arasında belirli ülkeler açısından ticareti arttırdığı ve 10 ülke açısından yaratılan ticaretin 2 milyar dolar tutarında olduğu sonucuna varmıştır (Sapir, 1981, s. 339).

Ekonomik entegrasyonların etkilerinin çekim modeli ile tahmin edilmesine yönelik erken dönem çalışmaların arasında Amerika ve Asya kıtasında oluşan entegrasyon örneklerini incelemeye yönelik çalışmalar da bulunmaktadır. Elkan, Orta Amerika Ortak Pazarına (Central American Common Market (CACM)) dahil ülkeler ile ilgili olarak yaptığı çalışmada gelişmekte olan ülkelerin birbirleriyle yaptıkları entegrasyonun genel olarak bu ülkelerin endüstrileşmelerine olumlu etki yaptığı sonucuna varmıştır (Elkan, 1975, s.68). Brada ve Mendez de 1954-1977 yılları arasındaki dönemi baz alarak AET, EFTA, Orta Amerika Ortak Pazarı, ANDEAN Paketi ve Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesinin (LAFTA) etkilerini araştırdığı çalışmasında AET, EFTA ve CACM'nin üyeler arasındaki ticareti ciddi boyutta

arttırdığı ancak ANDEAN ve LAFTA'nın üyeler arası ticarete herhangi bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşmıştır (Brada ve Mendez, 1983, s. 602).

İlerleyen dönemlerde Hamilton ve Winters çekim modeli kullanarak 1984-1986 yılları baz alınmak suretiyle muhtelif ekonomik entegrasyonların etkisini ölçtüğü çalışmalarında, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN), Avrupa Topluluğu, ve LAFTA'nın üyeleri arasında ticaret yaratıcı etkisi olduğu ancak, ANDEAN, Kanada-ABD Serbest Ticaret Anlaşması (CUSTA), Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) ve EFTA'nın etkisinin istatistiksel olarak anlamsız olduğu sonucuna varmıştır (Hamilton ve Winters, 1992, s. 82).

Frankel, Stein ve Wei ise 1965, 1970, 1975, 1980, 1985, 1990 yıllarına ilişkin verileri kullanarak yaptığı analizde muhtelif ekonomik entegrasyonların etkilerini her bir yıl için ayrı ayrı ölçmüş ve ANDEAN, Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC), Avrupa Topluluğu ve Güney Ortak Pazarı (MERCOSUR) için ticaret yaratıcı etki olduğu, EFTA ve NAFTA için ise böyle bir etkinin olmadığı sonucuna varmıştır (Frankel vd., 1995, s. 71). Frankel ve Wei daha sonra 1970, 1980, 1990 ve 1992 yıllarına ilişkin verilerle ve ticaret saptırıcı etkiyi ölçmek amacıyla yeni bir kukla değişken eklemek suretiyle yaptıkları çalışmada ANDEAN ve ASEAN'ın ticaret yaratıcı etkisi olduğu ve entegrasyon dışında olan ülkelerle de ticareti arttırdığı, EFTA Anlaşmasının ise ticaret saptırıcı etkisi olduğu sonucuna varmıştır (Frankel ve Wei, 1997, ss. 215-216).

Solaga ve Winters ise 58 ülkenin 1980-1996 yıllarına ilişkin ticaret verilerini kullanarak her bir yıl için ayrı ayrı olmak suretiyle uyguladıkları çekim modelinde farklı bölgelerden dokuz farklı tercihli ticaret anlaşmasının etkilerini incelemiştir. AB, EFTA, ASEAN, Körfez İşbirliği Konseyi (GULFCOOP), NAFTA, LAFTA, CACM, ANDEAN ve MERCOSUR anlaşmaları ile yapılan bu çalışmada anlaşmaların toplam ticarete etkisinin yanı sıra ticaretin yönüne bağlı olarak ithalat ve ihracat üzerine etkileri de ölçülmüş ve sonuç olarak AB ve EFTA anlaşmalarının ithalat ve ihracat üzerinde pozitif etki yaptığı, ANDEAN, CACM, LAFTA ve MERCOSUR'un ise ithalat ve ihracat üzerinde negatif etki yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. Aynı çalışmada devamla yeni bölgeselleşme dalgasının blok içi ticareti önemli bir şekilde

arttırdığına ilişkin bir sonuca ulaşamadığı da belirtilmiştir (Sologa ve Winters, 2001, ss.16-23).

Zarros ve Lehmann da AB ile MERCOSUR ticaretinin belirleyicilerini araştırdığı çalışmada 15 AB üyesi ülke, MERCOSUR üyeleri ve Şili'nin 1988-1996 yılları arasındaki ticaret verilerini kullanarak yatay kesit ve dinamik panel uygulaması yapmıştır. MERCOSUR-AB ticaretinin çekim modeli kullanılarak incelendiği bu çalışmada, AB veya MERCOSUR üyesi olmanın üye ülkelerin ticaretini artırıcı etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Zarros ve Lehmann, 2003, s. 313).

Fukao, Okuba ve Stern de NAFTA çerçevesinde Kanada ve Meksika'ya uygulanan tercihli tarifenin ticaret sapmasına yol açıp açmadığını araştırmışlardır. Çalışmada 1992-1998 yılları arasındaki ticaret verilerine ilişkin panel veri kullanılmış olup NAFTA'nın ticaret saptırıcı etkisi olduğu, bu etkinin en yoğun olarak Amerika'nın Meksika'dan yaptığı tekstil ve hazır giyim ithalatında söz konusu olduğu ve Meksika'dan yapılan ithalat sonucunda, Asya ülkelerinden yapılan ithalatın bu ülkeler aleyhine azaldığı sonucuna ulaşılmıştır (Fukao vd., 2003, s.23).

Yukarıda kısaca özetlenen çalışmalar Anderson ve van Wincoop tarafından yapısal çekim modelinin ortaya konulması öncesinde çok yönlü ticaret dirençleri dikkate alınmadan yapılan çalışmalardır. Yapısal çekim modelinin ortaya konulmasından sonra bu modeli kullanarak da ekonomik entegrasyonların etkilerinin ölçülmesine yönelik pek çok çalışma yapılmıştır. Önceki tarihli çalışmalarda elde edilen birbiriyle çelişen ve zaman zaman makul olmayan sonuçların aksine modelde ve uygulanan ekonometrik yöntemlerde kat edilen gelişmeler sonucunda daha yeni tarihli çalışmalarda ekonomistler daha kesin ve iktisadi olarak daha kabul edilebilir sonuçlar elde etmeye başlamışlardır (Bergstrand, Larch ve Yotov, 2015, s. 308).

Yapısal çekim modeli kullanılarak yapılan yakın tarihli çalışmalara örneklerden biri Carrere'nin ekonomik entegrasyonların ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilerini konu eden çalışmasıdır. Carrere 130 ülkenin 1962-1996 yıllarına ilişkin ticaret verilerini kullanarak aralarında NAFTA, ASEAN, ANDEAN, AB ve MERCOSUR un da yer aldığı ekonomik entegrasyonların etkisini ölçtüğü bu çalışmada, ekonomik entegrasyonların genel olarak bölge içi ticareti arttırdığı, bir

başka deyişle ticaret yaratıcı etkisi olduğu ancak aynı zamanda bölge dışından ithalat hatta bölge dışına ihracatı da azaltarak ticaret sapmasına da sebebiyet verdiği sonucuna ulaşmıştır (Carrere, 2006, s. 237).

Yakın tarihli çalışmalar arasında en önemli olan çalışmalardan biri de Baier ve Bergstrand tarafından yapılan ve ekonomik entegrasyonların içsellik sorununa çözüm önerilerinin ortaya konulduğu çalışmadır. Bu çalışma halen ekonomik entegrasyonların etkilerinin çekim modeli kullanılarak ölçülmesi konusunda yapılan pek çok çalışmada referans olma niteliğini koruyan önemli bir çalışmadır. Baier ve Bergstrand bu çalışmalarında içsellik sorunu nedeniyle yatay kesit verisi kullanılarak yapılan çalışmalarda yanlış sonuçlar elde edildiğini ve ekonomik entegrasyonların etkilerinin normalde olduğundan daha düşük olarak ölçüldüğünü belirtmiş ve içsellik sorununa çözüm önerisi olarak panel veri kullanımının önemine değinmişlerdir. Çalışma 1960-2000 yılları arasındaki verilere dayanarak sabit etkiler yöntemi kapsamında her ülke için zamana bağılı olarak değişmeyen ayrı bir kukla değişken, her bir yıl için ayrı bir kukla değişken ve ülke çiftleri için kukla değişken kullanmak suretiyle OLS tahmin yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Çalışmada sabit etkiler yöntemine ilaveten ikinci bir yöntem olarak ilk farklar yöntemi de uygulanmıştır. Baier ve Bergstrand bu çalışmalarında, tipik bir entegrasyonun gecikmeli etkilerinin (lagged effects) tam olarak 10 yıl içinde ortaya çıktığından hareketle ekonomik entegrasyonların etkilerini zamana yayılan etkileri de içerecek şekilde ölçmüş ve entegrasyonun, taraflar arasındaki ticareti 10-15 yıllık süre sonunda %100 oranında arttırdığı, bu sonucun yapısal çekim modeli kullanılmayan çalışmalarda elde edilen sonuçların yaklaşık beş katı olduğu sonucuna varmışlardır (Baier ve Bergstrand, 2007, ss 72-95).

Yine Baier, Bergstrand, Egger ve McLaughlin, artan bölgeselleşmenin sebeplerini ve sonuçlarını araştırdıkları çalışmalarında, Baier ve Bergstrand'ın yukarıda açıklanan çalışmasını genişleterek ekonomik entegrasyonların genel olarak etkilerinin yanı sıra spesifik olarak AB üyeliğinin etkilerini ölçmüşler ve 1960-2000 yılları dikkate alındığında AB üyeliğinin ciddi ölçüde pozitif etki yarattığı ve bu etkinin önceki çalışmalarda tespit edilenden çok daha fazla olduğu sonucuna varmışlardır (Baier vd., 2008, s. 493).

Mölders ve Volz da yine Baier ve Bergstrand tarafından önerilen yöntemden hareketle Doğu Asya ülkelerinin imzalamış olduğu ekonomik entegrasyonları ve bu entegrasyonların ticaret yaratma etkisini araştırmışlardır. Çalışmada 1995-2007 yıllarına ilişkin veriler kullanılmış ve yapılan çalışmaya tüm Doğu Asya ülkeleri ile ilaveten bölge dışından 78 ülke dahil edilmiştir. İçsellik problemini dikkate almak suretiyle çekim modeli ile yapılan tahminlerde pooled OLS, Tobit, PPML gibi farklı tahmin yöntemleri kullanılmıştır. Kullanılan tüm tahmin yöntemleri ile ekonomik entegrasyonların Doğu Asya ticaretini arttırmada önemli etkisi olduğu ve bu etkinin ikili anlaşmalarda daha çok olduğu, çok taraflı anlaşmalarda ise genel olarak önemsiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Mölders ve Volz, 2008, s. 446).

Magee de ekonomik entegrasyonların ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilerini ölçtüğü çalışmasında 133 ülkenin 1980-1998 yılına ait ticaret verilerini kullanmıştır. Bu çalışmada da Baier ve Bergstrand'ın çalışmasında olduğu gibi sabit etkiler modeli uygulanmıştır. Ancak Magee, Baier ve Bergstrand'dan farklı olarak ithalatçı ve ihracatçı ülke sabit etkileri zamana bağlı olarak değişecek şekilde uygulama yapmış ve ihracatçı ülke-zaman, ithalatçı ülke-zaman kukla değişkenlerini kullanmıştır. Ülke çifti kukla değişkenlerinin de kullanıldığı çalışmada ekonomik entegrasyonların etkilerinin anlaşmanın yapılmasını takip eden zamanlarda devam ettiği, ilk 4 yıl sonunda ticarete %26 oranında bir artış olduğu, artışın 11 yıla kadar devam ettiği ve entegrasyonun etkilerinin entegrasyon tipine ve derinliğine bağlı olarak değiştiği sonucuna varılmıştır (Magee, 2008, s. 362).

Egger, Larch, Staub ve Winkelmann da ekonomik entegrasyonlar gibi zaman içerisinde devam eden ve ticarete yön veren ticaret politikası araçlarının etkilerinin ölçülmesinde karşılaşılan içsellik sorununu, 126 ülkenin 2005 yılına ilişkin ticaret verisini lineer olmayan ekonometrik teknikler kullanmak suretiyle ortaya koymuştur (Egger vd., 2011, ss. 135-140). Yine Egger ve Larch 167 ülkenin 1990-2001 yılları arasındaki ticaret verilerini kullanarak 15 AB üyesi ülkenin Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ile yapmış olduğu ekonomik entegrasyonların genel olarak ticarete ve refaha etkilerini incelemiştir. Çalışmada ihracatçı ülke-zaman, ithalatçı ülke-zaman kukla değişkenlerinin yanı sıra zamana bağlı olarak değişimin dikkate alındığı ülke çifti kukla değişkenleri de kullanılmıştır. Çalışmada AB ile Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında yapılmış olan anlaşmaların ticareti arttırıcı bir etki yarattığı,

anlaşmalar sonucunda politik ticaret engellerinin ortadan kalkması sonucunda ticaret yaratıcı bir etki doğduğu sonucuna ulaşılmışlardır (Egger ve Larch, 2011, ss. 267-276).

Literatürde daha yakın tarihli çalışmalara bakıldığında çalışmaların daha çok ekonomik entegrasyonların heterojen etkilerine odaklandığı ve genel kapsamlı etki ölçümlelerinden ziyade farklı entegrasyon tiplerinin etkilerinin karşılaştırıldığı ve/veya çok taraflı entegrasyonlarda entegrasyona üye her bir üyenin durumunun ayrı ayrı ve ticaretin yönüne bağlı olarak incelendiği çalışmaların yapıldığı görölmektedir. Ekonomik entegrasyonların gerek amaç gerek kapsam açısından çok çeşitlilik gösterdiği dikkate alındığında ekonomik entegrasyonların etkilerinin de heterojen olması olağan bir sonuçtur. Bu çerçevede ekonomistlerce de ekonomik entegrasyonların farklılaşan etkileri ve bunun sebepleri güncel araştırma konusu olarak sıklıkla incelenmektedir. Bu kapsamda;

Eicher ve Henn 177 ülkenin 1950-2000 yılları arasındaki beşer yıl aralı ticaret verilerini kullanarak uyguladığı yapısal çekim modeli ile DTÖ ve Ekonomik entegrasyonların etkileri üzerinde çalışmıştır. Çalışmada ekonomik entegrasyonların güçlü bir ticaret yaratıcı etkisi olduğu ancak bu etkinin farklı entegrasyonlar için farklı düzeyde olduğu, örneğin APEC'in ticaret yaratıcı etkisinin oldukça sınırlı iken AB'nin ticaret yaratıcı etkisinin önemli boyutlarda olduğu sonucuna ulaşmıştır (Eicher ve Henn, 2011, s. 152).

Eicher, Henn ve Papageorgiou da 2 ayrı veri seti ile yapısal çekim modeli ve Bayesci Model Ortalaması (Bayesian Model Averaging) tekniğini kullanarak yaptıkları çalışmada muhtelif tercihli ticaret anlaşmalarının münferit etkileri üzerine çalışmıştır. Çalışmada anlaşmaların güçlü bir ticaret yaratıcı etkisi olduğunu ancak bu etkinin anlaşmaların çeşitliliğine ve anlaşma kapsamında uygulanan tarife indirimlerine bağlı olarak değiştiği sonucuna varmışlardır (Eicher vd., 2012, s. 317).

Baier, Bergstrand ve Feng 149 ülkenin 1962-2000 yıllarına ilişkin beşer yıl aralı ticaret verilerini kullanarak farklı türdeki ekonomik entegrasyonların yaygın ve yoğun ticaret üzerine etkilerini araştırmışlardır. Ticaret maliyetlerindeki düşüş sonucunda yoğun ticaretin ihracata başlamak için gerekli bir sabit maliyet olmaması nedeniyle yaygın ticarete oranla daha çabuk artması gerektiği hipotezinden yola

çıkılarak yapılan çalışmada, farklı ekonomik entegrasyonların etkilerinin ölçülebilmesini teminen entegrasyonlar derinliklerine göre tek taraflı tercihli ticaret anlaşmaları, çok taraflı tercihli ticaret anlaşmaları, serbest ticaret anlaşmaları ve gümrük birliği, ortak pazar ve ekonomik birlikler gibi daha derin entegrasyonlar olarak sınıflandırılmış ve her bir entegrasyon tipi için ayrı bir kukla değişken tanımlanmıştır. Çalışma sonucunda entegrasyonun derinliği arttıkça hem yaygın hem de yoğun ticaret yaratma konusundaki etkinin arttığı ve teori ile uyumlu olarak yoğun ticarete etkinin daha erken ortaya çıktığı sonucuna ulaşılmıştır (Baier vd., 2014, ss. 342-349).

Kohl, 150 ülkeye ilişkin 1950-2010 yılları arasındaki beşer yıl aralı ticaret verilerini kullanarak yaptığı çalışmada şimdiye kadar yapılan çalışmalarda ya ekonomik entegrasyonların etkilerinin toplu olarak ölçüldüğü ya da az sayıda popüler ticaret anlaşmasının etkilerinin araştırıldığından yola çıkarak literatürdeki açığı gidermek amacıyla farklı bölgelerden toplam 166 ticaret anlaşmasının etkilerini anlaşma bazında ölçmüştür. Çalışmada yapısal çekim modeli kullanılmış ve içsellik sorununa çözüm olarak ilk farklar yöntemi uygulanmıştır. Anlaşmaların gecikmeli etkilerinin de ölçüldüğü çalışmada incelenen 166 anlaşmanın yarısından fazlasının ticaret üzerinde önemli bir etkisi olmadığı, söz konusu anlaşmalardan yaklaşık dörtte birinin ticaret yaratıcı etki doğurduğu, anlaşmaların bu heterojen etkisinin, anlaşma hükümleri ve kapsamı ile açıklanabileceği, toplamda bakıldığında ekonomik entegrasyonların gecikmeli etkilerini de içeren toplam etkilerinin uluslararası ticareti % 50 civarında arttırdığı, ve ticaret anlaşmalarının hükümetler tarafından ticareti serbestleştirmek, pazar payını arttırmak ve ekonomik entegrasyonu teşvik etmek amacıyla sistematik olarak kullanılabilecek homojen araçlar olmadığı sonucuna varılmıştır (Kohl, 2014, s. 464).

Dai, Yotov ve Zylkin ise serbest ticaret anlaşmalarının ticaret saptırıcı etkilerini ölçmek amacıyla yaptıkları çalışmada 40 ülke ve bu 40 ülkeye ilaveten 24 ülkeden oluşan ve tek ülke olarak değerlendirilen diğer ülkeye (rest of the world) ilişkin ticaret verilerini kullanmış ve panel veri analizi yapmışlardır. Çalışmada 1990-2002 yıllarına ilişkin sektörel bazda ayrılmış veri 4 yıl aralıklı olarak kullanılmıştır. Çalışma sonucunda ticaret sapmasının anlaşmaya taraf ülkelerin ithalatında ihracata oranla daha fazla olduğu ve üye olmayan ülkeler açısından ülkeden ülkeye farklılık

gösterdiği, ayrıca; ülke içi ticarete de sapmaya yol açtığı sonucuna varılmıştır (Dai vd., 2014, s. 325).

Baier, Bergstrand ve Clance da 183 ülkenin 1965-2010 yıllarına ilişkin beşer yıl aralı ticaret verilerini kullanarak yaptığı çalışmada ekonomik entegrasyonların hem uluslararası ticaret hem de refah açısından heterojen etkilerini ve bu değişen etkinin sebeplerini incelemişlerdir. Yapısal çekim modelinin uygulandığı ve içsellik sorununun da dikkate alındığı bu çalışmada, farklı ekonomik entegrasyonların etkileri arasındaki farklılığın sadece entegrasyonun derinliği ile açıklanabilecek kadar basit olmadığı, farklılığın daha çok değişken ticaret maliyetleri ile ilgili olduğu, değişken ticaret maliyetlerinin yoğun ticareti etkileyen önemli bir unsur olduğu, bu nedenle sınır komşuluğu veya ülkeler arasındaki uzaklığın yoğun ticaret üzerinde önemli etkisi olduğu, sabit ihracat giderlerinin ise daha çok yaygın ticaret üzerinde etkisi olduğu, uzaklık ve sınır komşuluğunun yanı sıra ortak dil, ortak din, kültürel unsurlar, benzer hukuk sistemi gibi değişkenlerin de farklı anlaşmaların yaygın ticaret üzerindeki farklı etkilerini açıklama konusunda anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır (Baier vd., 2015, s. 42).

Bergstrand, Larch ve Yotov da ekonomik entegrasyonların etkilerinin yapısal çekim modeli kullanılarak ölçümüne ilişkin yeni bir yöntem geliştirdikleri çalışmalarında, ticaretin tarafı olan ülke çiftleri arasındaki etkilerin zamana bağlı olarak değişebileceğinden yola çıkarak, iç ticaret verilerini de modele eklemek suretiyle ekonomik entegrasyonların sanayi ürünleri ticaretine etkilerini sektör bazında incelemişlerdir. Çalışmalarında 40 ülke ve bu 40 ülkeye ilaveten 24 ülkeden oluşan ve tek ülke olarak değerlendirilen diğer ülkeye (rest of the world) ilişkin 1990-2002 yılı ticaret verileri kullanılmış ve panel veri analizi yapılmıştır. Çalışmanın sonuç bölümünde iç ticaret verileri kullanılarak yapılan ölçümde ekonomik entegrasyon etkisinin daha önce yapılan çalışmalara oranla daha düşük bulunduğu, ayrıca zamana bağlı olarak uluslararası ticaretin maliyetinin ülke içi ticaretin maliyetine göre azaldığı ve bu nedenle ülke içi ticaret verilerinin de analize katılması halinde uluslararası sınır etkisinin azaldığının tespit edildiği belirtilmiştir (Bergstrand vd., 2015, s. 325).

Kohl, Brakman ve Garretsen de 222 ülkenin 1948-2011 tarihleri arasındaki ticaret verilerini kullanarak ekonomik entegrasyonların heterojen etkilerini ve

heterojenliğin sebeplerini araştırmışlardır. Çalışmada ithalatçı ile ihracatçının zamana bağlı sabit etkileri dahil edilmek suretiyle yapısal çekim modeli uygulanmıştır. Dünya Bankasının “Global Preferential Agreements Database” (GPTAD) adlı veri tabanından faydalanılarak yapılan çalışmada 296 ekonomik entegrasyonu içeren bir veri tabanı hazırlanmış ve ekonomik entegrasyonlar geleneksel sınıflandırmanın ötesinde ticareti etkileyen anlaşmada yer alan hükümlerin çokluğu, kapsama alanı, uygulanabilirliği gibi 17 politika alanı dikkate alınarak ayrıntılı bir şekilde derecelendirilmiştir. Politika alanlarının tamamına ilgili çalışmanın eklerinde detaylı olarak yer verilmiştir. Çalışmada tüm anlaşmaların aynı şekilde yeknesak olarak değerlendirilmemesi gerektiği çünkü farklı anlaşmaların uluslararası ticareti farklı şekilde etkilediği, DTÖ tarafından öngörülen ve ticaretin serbestleştirilmesine yönelik hükümleri içeren anlaşmaların ticareti arttırdığı, burada da en önemli kriterlerden birinin de hükümlerin uygulanabilirliğinin yüksek olması olduğu sonucuna varılmıştır (Kohl vd., 2016, s.113).

Anderson ve Yotov da Baier ve Bergstrand’ın 2007 tarihli çalışmasında kullanılan yöntemi uygulayarak benzer bir çalışma yapmışlar ancak tahmin yöntemi olarak OLS değil PPML yöntemini kullanmışlardır. Çalışmada 1990-2002 yılları arasında uygulamada olan ekonomik entegrasyonların etkilerini ölçmek amacıyla 40 ülke ve bu 40 ülkeye ilaveten 24 ülkeden oluşan ve tek ülke olarak değerlendirilen diğer ülkeye (rest of the world) ilişkin ticaret verileri kullanılmış ve panel veri analizi yapılmıştır. Çalışmada tüm ürünlere ilişkin ticaret verileri değil sadece sanayi ürünlerine ilişkin veriler alınmış ve bu veriler sektör bazında ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Bu çalışmada da ekonomik entegrasyonların etkilerinin değişkenlik gösterdiği, genel olarak entegrasyona taraf ülkelere önemli katkılar sağladığı, entegrasyon dışında kalan ülkelere de ufak bazı negatif etkiler olduğu sonucuna varılmıştır (Anderson ve Yotov, 2016, ss. 279-281).

Yine Zylkin, NAFTA’nın anlaşmaya taraf ülkeler üzerindeki etkilerini ülke bazında incelediği çalışmasında toplam 40 ülke ve ilaveten tek ülke olarak değerlendirilen diğer ülkeye (rest of the world) ilişkin 1990-2002 yılları arasındaki ticaret verilerini dörder yıl aralıklı olarak kullanmıştır. Çalışmada özellikle NAFTA üyesi ülkelere Meksika’nın ABD ile ticareti ele alınmış ve gelişmiş bir ülke ile daha az gelişmiş bir ülke arasında yapılan anlaşmanın, daha az gelişmiş olan ülkenin

anlaşma öncesi tarifeleri daha yüksek olmasına rağmen bu ülke lehine fayda yarattığı sonucuna ulaşılmıştır (Zylkin, 2016b, s. 23).

Baier, Yotov ve Zylkin de STA'ların değişken etkileri konulu çalışmalarında, STA'ların etkilerinin anlaşmadan anlaşmaya hatta anlaşma içinde dahi farklılık gösterdiğinden bahisle anlaşma etkilerini ilk olarak her bir anlaşma bazında, daha sonra çok taraflı anlaşmalarda ülke bazında (Örneğin NAFTA içinde ABD – Kanada, ABD – Meksika gibi ülke bazında), son olarak da iki ülke arasındaki ticaretin yönünü de dikkate alarak (Örneğin ABD ile Kanada arasındaki ticareti ABD'den Kanada'ya doğru ve Kanada'dan da ABD'ye doğru şeklinde ticaretin yönüne bağlı olarak) ölçmek amacıyla modelleme yapmışlardır. Bu çalışmalarında 2 aşamalı bir modelleme yapılmış ve ilk aşamada ölçülen muhtelif anlaşmaların etkisi ikinci aşamada bağımlı değişken olarak kullanıp anlaşma etkisinin belirleyicileri incelenmiş ve ülkenin gelişmişlik düzeyi, altyapısı, işgücü/sermaye stoku gibi faktörlerin anlaşmanın ticareti arttırmasında etkili olup olmadığı değerlendirilmiştir. Çalışmada 53 ülke ve bu 53 ülkeye ilaveten 17 ülkeden oluşan ve tek ülke olarak değerlendirilen diğer ülkeye (rest of the world) ilişkin ticaret verileri kullanılmış ve 1986-2006 yılları arasında farklı derinliklerde toplamda 65 farklı ekonomik entegrasyonun etkileri ölçülmüştür. Bu 65 adet entegrasyon kapsamında 455 adet ülke çifti arasında anlaşma imzalanmıştır. Çalışma sonucunda farklı ekonomik entegrasyonların farklı şekillerde ve düzeylerde etkileri olduğu, bir kısım anlaşmanın uluslararası ticaret üzerinde etkisinin anlamlı olmadığı, bir başka kısım anlaşmanın ticaret üzerinde pozitif bir etki yaptığı ve ticaretin artmasına katkı yaptığı, bir kısım anlaşmanın ise ticaret üzerinde negatif bir etki yaptığı belirtilmiştir. AB üyesi ülkeler ile ilgili olarak yapılan çalışmada ise AB üyeliğinin bazı üye ülkeler arasında ticareti arttırdığı, bazı üye ülkeler arasındaki ticaret açısından ise az da olsa negatif bir etki yaptığı sonucuna ulaşılmıştır (Baier vd., 2016, ss. 19-22).

Görüldüğü üzere gerek STA'ların gerekse de daha ileri ekonomik entegrasyonların etkileri konusu, uluslararası literatürde çekim modelinin ilk olarak ortaya konulduğu 1962 tarihinden bu yana gündemde olan bir konudur. Bu konuda yapılan çalışmalar iki farklı yönden literatüre katkı yapmaktadır. Bunlardan birincisi muhtelif ticaret anlaşmalarının ticaret ve refaha etkilerinin ölçülmesi ve elde edilen sonuçların ileriye yönelik olarak kullanılabilmesi, ikincisi ise çekim modelinin

geliştirilmesi ve özellikle ticaret anlaşmalarının etkilerinin ölçülmesi açısından uygulamada karşılaşılan sorunların giderilmesidir. Bu çalışmada da buradan yola çıkılarak özellikle de anlaşma etkilerinin homojen olmadığını dikkate alınarak Türkiye'nin imzalamış olduğu STA'ların ticaretine etkileri her bir anlaşma bazında ve anlaşmaların içinde ticaretin yönüne bağlı olarak ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Bir sonraki bölümde bu çalışmada yapılan analizlere ve sonuçlarına yer verilmiştir.

4. BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN İMZALADIĞI SERBEST TİCARET ANLAŞMALARININ DIŞ TİCARETİNE ETKİLERİNİN 1988-2016 DÖNEMİ İÇİN ANALİZİ

Bu bölümde öncelikle Türkiye’nin imzalamış olduğu STA’ların Türkiye’nin ticaretine etkilerini ölçmek için kullanılacak olan yapısal çekim modelinin oluşturulması, model ile yapılacak analizde kullanılacak veriler ve model kullanılarak yapılan analizlere ilişkin detaylı bilgi verilecektir. Akabinde de çalışma sonucunda ulaşılan bulgulara yer verilecektir.

4.1. Çalışmada Kullanılan Modelin Tespiti

Çekim modelinde iki ülke arasındaki potansiyel ticaret hacmi ilgili ülkelerin arz ve talep miktarı ile aralarındaki ticaretin maliyeti aracılığıyla belirlenmektedir. Buradan hareketle iki ülke arasındaki potansiyel ticaret hacmi ile gerçekleşen ticaret hacmi karşılaştırılmak suretiyle modele eklenen ticaret politikasına ilişkin değişkenlerin gerçekleşen ticaret üzerinde etkili olup olmadığı değerlendirilmektedir.

Bu çalışmada 1988-2016 yılları arasındaki 29 yıllık dönemde 92 ülkenin birbirleriyle yaptıkları ticareti kapsayan veriler kullanılarak Türkiye'nin taraf olduğu STA’ların Türkiye'nin ticareti üzerindeki ortalama kısmi etkilerinin ölçülmesi ve anlaşmaların etkilerindeki heterojenliğin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada kullanılacak ampirik model, çekim modelinin kullanımı ile ilgili olarak gerek teorik açıdan gerekse de ampirik uygulama açısından kaydedilen gelişmeler ve ilgili literatürde yer alan öneriler doğrultusunda belirlenmiştir.

Çekim modelinin en temel ifadesinden başlayarak bu çalışmada kullanılan modelin oluşturulmasına ilişkin aşamalara aşağıda yer verilmiştir. Üçüncü bölümde de belirtildiği üzere çekim modeli en genel haliyle aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir.

$$X_{ij} = G S_i M_j \Phi_{ij} \quad (10)$$

Çalışmamızda Anderson ve van Wincoop (2003) tarafından geliştirilen ve Baier ve Bergstrand (2007) tarafından panel veri uygulamasına genişletilen yapısal çekim modeli kullanılacaktır. Yapısal çekim modelinin genel ifadesi üçüncü bölümde de belirtildiği üzere aşağıdaki şekildedir.

$$X_{ij} = \frac{Y_i Y_j}{Y} \left(\frac{t_{ij}}{\Pi_i P_j} \right)^{1-\sigma} \quad (11)$$

Bu çalışma açısından belirleyici olan unsur Türkiye ile STA imzalanan ülke arasındaki ticaret maliyetleri ve Türkiye'nin yapmış olduğu STA'ların zaman içinde bu ticaret maliyetlerini nasıl etkilediğidir. Bu çerçevede yukarıda genel olarak gösterilen yapısal çekim modeli Baier ve Bergstrand (2007) tarafından uygulanan yöntemden yola çıkılarak 29 yıllık dönemde 92 ülkenin birbirleriyle yaptıkları ticareti kapsayan panel veriye uyarlanmıştır. Veri setinde esasen 92 ülke olmakla birlikte; Belçika ile Lüksemburg ve Sırbistan ile Karadağ'a ilişkin ticaret verilerinin çalışma döneminin bir kısmında ortak tutulmuş olması sebebiyle bu ülkeler tek ülke olarak değerlendirilmişlerdir.

Tahmin yöntemi olarak da çekim modeline ilişkin uygulamalardaki güncel gelişmeler ve uluslararası literatürdeki öneriler doğrultusunda PPML tahmincisi kullanılacaktır. PPML metodu üstel forma dayalı bir metottur. Bu çerçevede yapısal çekim modeli üstel formda yazılıp zaman indeksi ve hata terimi de eklenildiğinde aşağıdaki eşitlik elde edilmektedir.

$$X_{ij,t} = \exp (\ln Y + \ln Y_{i,t} \prod_{i,t}^{\sigma-1} + \ln Y_{j,t} P_{j,t}^{\sigma-1} + \ln t_{ij,t}^{1-\sigma}) + \varepsilon_{ij,t} \quad (12)$$

Eşitlikte yer alan $X_{ij,t}$ i ve j ülkeleri arasındaki ticaret akımını, t indeksi modelde panel veri kullanımına bağlı olarak bu ticaret akımının yıllara göre değişen değerini, Y, dünya GSYH sini, Y_i ve Y_j ticaretin tarafları olan i ve j ülkelerinin GSYH değerlerini, t_{ij} j ülkesinin i ülkesinden ithalat yapma maliyetini, $\sigma > 1$ ikame esnekliğini, Π_i ve P_j ihracatçı ve ithalatçının pazara giriş kolaylığı yani dışa ve içe yönelik çok yönlü ticaret direncini, $\varepsilon_{ij,t}$ ise modeldeki hata terimini ifade etmektedir

Oniki no.lu eşitlikte yer alan ticaret maliyetlerini (t_{ij}) oluşturan unsurlara üçüncü bölümde detaylı olarak değinilmiştir. Bu doğrultuda ticaret maliyetleri genel olarak aşağıdaki şekilde ifade edilebilir.

$$t_{ij} = d_{ij}^{\delta_1} \cdot \exp(\delta_2 cont_{ij} + \delta_3 lang_{ij} + \delta_4 ccol_{ij} + \delta_5 col_{ij} + \delta_6 landlock_{ij} + \delta_7 RTA_{ij}) \quad (13)$$

Ticaret maliyetlerine ilişkin eşitlikte yer alan unsurların iki ülke arasındaki uzaklık, ülkelerin sınır komşusu olup olmadığı, aynı dili konuşup konuşmadığı, aynı ülkenin kolonileri olup olmadığı, aralarında koloni ilişkisi olup olmadığı, ülkelerden birinin veya ikisinin denize çıkışı olup olmadığı ve ülkelerin arasında herhangi bir tercihli ticaret anlaşması bulunup bulunmadığı şeklinde olduğu üçüncü bölümde de belirtilmiştir.

Ticaret maliyetlerini oluşturan unsurları panel veri kullanımı açısından değerlendirdiğimizde, bu unsurların çoğunluğunun ülkeler arasındaki mesafe, sınır komşuluğu vb. zamana bağlı olarak değişmeyen unsurlar olduğu görülmektedir. Ancak; örneğin ticaret maliyetlerini oluşturan unsurlardan biri olan ticaret anlaşmalarının varlığı zamana bağlı olarak değişen bir unsurdur. Bir başka deyişle veri setinin kapsadığı yılların bir kısmında i ve j ülkeleri arasında STA yok iken bir kısmında var olacaktır.

Ticaret maliyetlerine ilişkin 13 no.lu eşitlik 12 no.lu eşitlik içine yerleştirildiğinde çekim modelinin ekonometrik spesifikasyonu tamamlanmaktadır. Ancak etkisi ölçülecek olan STA'ların içsellik problemi dikkate alınarak sağlıklı bir analiz yapabilmek amacıyla Baier ve Bergstrand (2007)'ın önerisi doğrultusunda ülke çifti sabit etkileri modele eklenecektir. Ülke çifti sabit etkileri zaman içinde değişmeyen tüm iki taraflı etkileri bünyesinde barındırdığından yukarıda yer alan ticaret maliyetlerine ilişkin eşitlikte zaman içinde değişmeyen etkiler modele ayrıca dahil edilmeyecektir.

Yapısal çekim modelinin temel özelliği olan kaynak ve varış ülkelerinin çok yönlü ticaret dirençlerini ifade etmek için de zamana bağlı değişen sabit etkiler modele eklenecektir. Bu doğrultuda, zamana bağlı sabit etkileri ifade eden ihracatçı ve ithalatçı ülkelere ilişkin kukla değişkenlerin ve ülke çifti sabit etkilerinin modele eklenmesi ve kolinearite nedeniyle ticaret maliyetlerinde yer alan değişkenlerin modelden

çıkarılması sonucunda çalışmamızda kullanılacak olan aşağıdaki model elde edilmiştir.

$$X_{ijt} = \exp (\eta_{it} + \psi_{jt} + \gamma_{ij} + \alpha \text{STAW}_{ij,t} + \beta \text{STAT}_{ij,t}) + \varepsilon_{ij,t} \quad (14)$$

Modelde yer alan X_{ijt} ihracatçıdan yani kaynak ülkeden ithalatçıya yani varış ülkesine yönelik tek yönlü ticaret akımını, i, j ve t kaynak ülke, varış ülkesi ve zamanı gösteren indeksleri, η_{it} ve ψ_{jt} yapısal çekim modelinin teorisi gereğince modele eklenen kaynak ve varış ülkelerinin zamana bağlı değişen sabit etkilerini, γ_{ij} ise ticaretin tarafı olan iki ülkenin aralarında bir anlaşma imzalamaya yatkınlıkları ile ilişkili olabilecek ve zamana bağlı olarak değişmeyen tüm özellikleri içine alan ülke çifti sabit etkilerini ifade etmektedir. Çekim modelinde ticaret maliyetlerini belirleyen iki ülkenin arasındaki uzaklık, ortak dil konuşulması, ortak din gibi ticarete konu ülke çiftine göre değişen klasik unsurlar ülke çifti sabit etkileri içinde yer almaktadır. STAW ve STAT ise modele eklenen kukla değişkenler olup STAT bu çalışmada etkisinin ölçülmesi amaçlanan Türkiye'nin imzalamış olduğu STA'ları, STAW ise etkisi ölçülen STA dışındaki diğer ekonomik entegrasyonları ifade etmektedir. Bu değişkenlere ilişkin ayrıntılı bilgi, değişkenlere ilişkin kısımda ayrıca verilmiştir.

Yukarıda da belirtildiği üzere modelin ampirik uygulamasında Yotov vd (2016) nin önerisi doğrultusunda Silva ve Tenreyro (2006) tarafından önerilen ve çekim modelinin tahmininde yaygın olarak kullanılmaya başlanılan PPML tahmin edicisi kullanılmıştır. Çalışmamızda da bu yöntemin seçilmesinde üç temel sebep öne çıkmaktadır. İlk sebep PPML yönteminde logaritmik form yerine üstel formun kullanılmasına bağlı olarak veri setinde yer alan iki ülke arasında ticaretin olmadığı bir başka deyişle verinin sıfır olduğu durumların da analize dahil edilebilmesidir. İkinci sebep bu yöntemin kullanılmasının ticaret verilerinde sıklıkla rastlanılan değişen varyans sorununu da ortadan kaldırmasıdır (Silva ve Tenreyro, 2006, s. 641). Üçüncü olarak ise Larch, Warner, Yotov ve Zylkin tarafından yapılan çalışmada tahmin yöntemi olarak OLS yerine PPML kullanılmak şartıyla ticaret verileri açısından küçük paya sahip ülkelerin modele dahil edilmesinin tahmin sonuçlarını kayda değer bir şekilde etkilemediğinin ortaya konulmuş olması ve bu durumun da daha az sayıda ülke ile modelleme yapma imkanı sağlamasına bağlı olarak çekim

modeli ile yapılan analizlerde karşılaşılan hesaplama zorluklarını bertaraf etmedeki katkısıdır (Larch vd., 2017, s. 10).

Modelin tahmini STATA programı kullanılarak yapılmıştır. Tahminde en büyük zorluğu ülke çifti sabit etkileri oluşturmaktadır. Ülke çifti sabit etkisi her bir ülke çifti için kaynak/varış ülke olma durumuna göre 2 farklı olmak üzere ayrı ayrı hesaplanmaktadır. Bu durumda 90 ülkenin 29 yıllık ticaret verisinden oluşan dengeli panel veri setimiz için 90x89 olmak üzere 8010 adet ülke çifti sabit etkisi hesaplanmıştır. Ülke çifti sabit etkilerine ek olarak 90x2x29 adet olmak üzere 5220 adet de ithalatçı ve ihracatçı sabit etkisi hesaplanmıştır. Bu durum normalde STATA programında yapılan analizde uzun hesaplama sürelerini gerektirmektedir. Hatta program limitleri nedeniyle bazı durumlarda tahmini imkansız hale getirebilmektedir. Bu soruna çözüm olarak Zylkin (2016a) tarafından yukarıda özetlenen hesaplamaların daha kısa sürede yapılmasını sağlayan bir kod üretilmiştir. Bu çalışmada yer alan tüm analizler `ppml_panel_sg` olarak adlandırılan bu kod kullanılarak yapılmıştır. `ppml_panel_sg`, STATA programında çekim modelinin panel data ile tahmininde kullanılan bir PPML regresyon tahmin komutudur. Komut, zamana bağlı ihracatçı sabit etkileri, zamana bağlı ithalatçı sabit etkileri, zamandan bağımsız ülke çifti sabit etkilerini içermekte olup bu sabit etkilere ilişkin kukla değişkenlerin oluşturulması ve modele katılması komut tarafından otomatik olarak yerine getirilmektedir. Kullanım alanı olarak sadece, bağımlı değişkenin bir lokasyondan diğerine ticaret veya göç akımı gibi bir akımı temsil ettiği durumlarda kullanılmaya uygun bir komuttur. Ayrıntılı bilgi <http://www.tomzylkin.com/> web adresinde yer almaktadır.

4.2. Modelde Yer Alan Değişkenler

Bu çalışmada kullanılan modelde bağımlı değişken iki ülke arasındaki ticaret hacminin tek yönlü parasal değeri olup veri setinde bu değer 1000 \$ olarak gösterilmiştir. Bağımsız değişkenler ise, ihracatçı, ithalatçı ve ülke çiftine ilişkin sabit etkiler ile modele eklenen STAT ve STAW kukla değişkenleridir. Bu iki kukla değişken çalışmanın konusu itibarıyla Türkiye'nin yapmış olduğu STA'ların toplu olarak, anlaşma bazında ve anlaşma içinde ticaretin yönüne bağlı olarak etkilerinin ölçülebilmesini teminen modele eklenmiştir.

STAT olarak gösterilen kukla değişken çalışmada etkisi ölölmesi amaçlanan Türkiye tarafından imzalanmış olan STA'lara ilişkin kukla değişkendir. Bu değişkenin kapsamı yapılan analize göre değişmektedir. Bu alışmada Türkiye'nin yapmış olduğu tüm STA'ların etkisinin makro bazda ölölmesi, akabinde etkilerin her bir anlaşma bazında bir başka deyişle mikro bazda ölölmesi, son olarak da anlaşma etkilerinin her bir anlaşma içinde ticaretin yönüne bağlı olarak (Türkiye'den anlaşma yapılan ülkeye ihracat ve anlaşma yapılan ülkeden Türkiye'ye ithalat) ölölmesi amaçlanmıştır.

STA etkilerinin topluca ölölmesi durumunda STAT kukla değişkeni, Türkiye'nin STA imzalamış olduğu tüm ülkeleri ifade edecek şekilde dizayn edilmiştir. Toplu etkinin Türkiye'nin ithalatı ve ihracatı üzerinde etkiler olarak ayırıtılarak ölölmesi durumunda Türkiye'den anlaşma yapılan ülkelere ihracatın söz konusu olduğu durumlar için bir kukla değişken, anlaşma yapılan ülkelerin Türkiye'ye ihracatı bir başka deyişle Türkiye'nin bu ülkelerden ithalatı söz konusu olduğunda da ayrı bir kukla değişken olacak şekilde dizayn edilmiştir. İkinci aşamada anlaşma bazında etki ölümü yapılırken bir önceki analizde kullanılan STAT değişkeni bu defa her bir anlaşma için ayrı bir kukla değişken olacak şekilde dizayn edilmiştir. Son olarak anlaşma içinde ticaretin yönüne bağlı etki ölümü yapılması aşamasında da bir önceki aşamada her bir anlaşma için ayrı ayrı düzenlenen kukla değişkenler bir adım daha özelleştirilerek her bir anlaşma için ticaretin yönüne bağlı olarak ayrı bir kukla değişken, bir başka deyişle anlaşma yapılan her bir ülke için iki ayrı kukla değişken olacak şekilde dizayn edilmiştir. Türkiye'nin imzalamış olduğu STA'lar arasında tek çok taraflı anlaşma olan EFTA için ise analizler EFTA olarak topluca ve her bir EFTA lkesi için ayrı ayrı olacak şekilde yapılmıştır.

Örneğin etki ölümü Türkiye'nin imzalamış olduğu tüm STA'lar için topluca yapılacaksa STAT kukla değişkeni Türkiye'nin STA yaptığı ülkelerin tamamı için anlaşmanın yürürlükte olduğu yıllarda 1 olarak, diğer tüm durumlarda 0 olarak belirlenmiştir. şayet etki ölümü Türkiye'nin Mısır ile imzaladığı anlaşma için ticaretin yönüne ilişkin herhangi bir ayrıma gidilmeden bir başka deyişle Türkiye'den Mısır'a yönelik ticaret ile Mısır'dan Türkiye'ye yönelik ticaret bir arada değerlendirmek suretiyle yapılacaksa örneğin STAT_{EGY} olarak tanımlanan tek bir kukla değişken kullanılmıştır. Bu değişken ihracatçı ülkenin Türkiye, ithalatçı ülkenin Mısır olduğu ve tam tersi ithalatçı ülkenin Türkiye ve ihracatçı ülkenin Mısır olduğu

(anlaşmanın yürürlükte olduğu yıllar için) durumlarda 1, diğer tüm durumlarda 0 olarak belirlenmiştir. Ticaretin yönüne bağlı olarak değişen etkilerin ölçülmesini teminen ise; Türkiye’den Mısır’a yönelik ihracat için örneğin $STAT_{TUREGY}$, Mısır’dan Türkiye’ye yönelik ihracat bir başka deyişle Türkiye’nin Mısır’dan ithalatı için ise örneğin $STAT_{EGYTUR}$ olarak iki ayrı kukla değişken kullanılmıştır.

STAW olarak gösterilen kukla değişken ise genel olarak veri setindeki ülkeler arasındaki ticaret hacminin önemli belirleyicilerinden olan ekonomik entegrasyonlara ilişkin kukla değişkendir. STAW kukla değişkeni, veri setinde yer alan ülkeler arasındaki etkisi ölçülen STA/STA’lar dışındaki diğer tüm ekonomik entegrasyonları kapsamakta olup bu çerçevede yapılan analize göre kapsamı değişmektedir. Örneğin etkisi ölçülen STA Türkiye ile Mısır arasındaki STA ise STAW, veri setindeki ülkeler arasındaki Türkiye ile Mısır arasındaki STA dışındaki diğer tüm ekonomik entegrasyonları ifade edecek ve iki ülke arasında herhangi bir ekonomik entegrasyon olması durumunda 1 olmaması durumunda ise 0 değerini alacaktır. Benzeri şekilde etki ölçümü Türkiye’nin imzalamış olduğu tüm anlaşmalara yönelik ise STAW değişkeni bu defa veri setindeki ülkeler arasındaki Türkiye’nin imzalamış olduğu STA’lar dışındaki diğer tüm ekonomik entegrasyonları ifade edecektir. Bir başka deyişle STAT ve STAW kukla değişkenleri toplamda veri setindeki ülkeler arasındaki tüm ekonomik entegrasyonları ifade edecek şekilde yapılan analize göre değişmektedir.

4.3. Analizde Kullanılan Verilerin Tanımlanması ve Açıklanması

Çekim modeli ile yapılan tahminler, büyük bir veri seti gerektirmesi nedeniyle, modelde kullanılan verilerin toplanması ve organize edilmesine ilişkin ciddi bir çalışma gerektirmektedir. Model ile etkisi ölçülen değişken bu çalışmada olduğu gibi sadece bir ülke ile ilgili olsa dahi modelin temel prensibi doğrultusunda tahminin diğer ülkelere ilişkin veriler de modele katılarak yapılması gerekmektedir. Bacchetta vd. ye göre bu durumun avantajları ve dezavantajları vardır. Avantajı, büyük bir veri seti ile yapılan çalışmaların genellikle kesin ve istikrarlı sonuçlar vermesidir. Dezavantajı ise farklı kaynaklardan veri toplanması ve bu verilerin uygun bir formata getirilerek kullanılması için gereken zaman ve emektir (Bacchetta vd., 2012, s. 120).

Bu çalışmada yapılan analiz için 1988-2016 yılları arasındaki 29 yıllık dönemde 92 ülkenin birbirleriyle yaptıkları ticareti kapsayan panel veri seti hazırlanarak kullanılmıştır. Toplam gözlem sayısının 232.290 olması gerekirken analiz döneminin bir kısmında veri setinde yer alan bazı ülkelerin var olmaması nedeniyle toplam gözlem sayısı 218.321 olmuştur. Örnek olarak Hırvatistan ve Litvanya kuruluş yılları itibariyle 1992 yılından itibaren modele dahil edilmişlerdir. Avrasya ülkeleri için de benzeri durum söz konusudur. Veri setine dahil edilen 92 adet ülke ve bu ülkelerin kuruluş yılı itibariyle modele katıldıkları yıllar Ek 4'de gösterilmiştir.

Veri setinde esasen 92 ülke olmakla birlikte; yukarıda da belirtildiği üzere Belçika ile Lüksemburg ve Sırbistan ile Karadağ'a ilişkin ticaret verilerinin çalışma döneminin bir kısmında ortak tutulmuş olması sebebiyle bu ülkeler yeknesak uygulamayı teminen ayrı ayrı değil tek ülke olarak değerlendirilmişlerdir. Belçika ve Lüksemburg'un ticaretine ilişkin veriler 1999 yılına kadar Belçika-Lüksemburg Ekonomik Birliği olarak her iki ülkenin toplam ticareti olarak tutulmuş, 2000 yılı sonrasında AB'nin ilgili mevzuatı gereğince iki ülke için ayrı ayrı tutulmaya başlamıştır. Bu çerçevede ticaret verilerinin 2000 yılı öncesi için Belçika ve Lüksemburg olarak ayrı ayrı temininin mümkün olmaması, veri setinin de 1988 yılından başlıyor olması nedeniyle veri kaybının yaşanmaması ve uygulamada birlikteliği sağlamak üzere veri setindeki tüm yıllar için Belçika ve Lüksemburg tek bir ülke gibi değerlendirilmiş ve ticaret verileri de iki ülkenin toplam ticareti olacak şekilde kullanılmıştır.

Benzeri şekilde Sırbistan ve Karadağ'a ilişkin ticaret verileri de 2005 yılına kadar Sırbistan-Karadağ olarak tek bir ülke şeklinde tutulmuştur. Bu nedenle bu çalışmada Sırbistan ve Karadağ veri setinin tamamı için tek bir ülke olarak değerlendirilmiş ve ticaret verileri de benzeri şekilde iki ülkenin toplam ticareti olacak şekilde modele katılmıştır. Bu çerçevede analizde toplamda 92 ülke kullanılmış olmakla birlikte modelde yer alan ülke sayısı 90 olmuştur.

Veri setinde yer alan ülkelerin belirlenmesinde iki temel kriter baz alınmıştır. Bunlardan ilki dünya ticaretinde önemli bir yeri ve payı olan ülkelerin veri setine dahil edilmesidir. İkincisi ise çalışma konusu gereği Türkiye'nin önemli ticaret

partnerlerinin ve STA imzalamış olduğu tüm ülkelerin veri setine dahil edilmesidir. Bu çerçevede veri seti, Türkiye'nin STA yapmış olduğu tüm ülkeler, gümrük birliği çerçevesinde ticaret yapılmakta olan tüm AB üyesi ülkeler, Türkiye'nin diğer önemli ticaret partnerleri, dünya ekonomisinde ve ticaretinde önemli paya sahip olan tüm ülkeler katılmak suretiyle hazırlanmıştır. Bu çalışma yapılırken veri setinin yanı sıra, DTÖ web sitesinde yer alan istatistik veriler ile adı geçen kuruluş tarafından hazırlanan 2016 yılı “World Trade Statistical Review” raporundan faydalanılmıştır.

Veri setine dahil edilen 92 ülke, çalışma konusu olan 1988-2016 yıllarının tamamı dikkate alınarak yapılan hesaplama doğrultusunda dünya ticaretinin ortalama %92,43 ünü teşkil etmektedir. Benzeri şekilde Türkiye'nin veri setine dahil edilen 92 ülke ile ticareti de Türkiye'nin toplam ticaretinin ortalama %96,03 ünü teşkil etmektedir. Bu itibarla veri setine dahil edilen ülkeler arasındaki ticaret gerek dünya ticaretinin gerekse de Türkiye'nin dış ticaretinin başarılı bir göstergesidir.

Veri setindeki tarih aralığının belirlenmesinde ise Türkiye'nin yapmış olduğu STA'lar dikkate alınmıştır. Türkiye tarafından imzalanan ilk STA, EFTA ülkeleri ile yapılan anlaşma olup; anlaşma 1992 yılında yürürlüğe girmiştir. EFTA ile yapılan STA Türkiye ile AB arasında 1996 yılında yürürlüğe girmiş olan gümrük birliğinin öncesinde imzalanmış olan tek STA'dır. Çalışmamızda anlaşmalardan kaynaklı etkilerin sağlıklı bir şekilde ölçülebilmesini teminen, en eski STA olan EFTA STA'nın yürürlüğe girdiği tarih dikkate alınmış ve bu çerçevede veri setinde 1988 yılından başlamak üzere 2016 yılı dahil olmak üzere 29 yıllık ticaret verisi kullanılmıştır.

Çalışmada kullanılan ticaret verileri iki ülke arasındaki tek yönlü toplam ticarete ilişkindir. Bir başka deyişle her bir ülke çifti için ticaretin yönüne bağlı olarak (örneğin i ülkesinden j ülkesine ve j ülkesinden i ülkesine gibi) iki ayrı ticaret verisi bulunmaktadır. Söz konusu veriler Kaliforniya Üniversitesi bünyesinde yer alan Uluslararası Veri Merkezi (Center for International Data) tarafından hazırlanmış olan ve DTÖ tarafından da uluslararası ticaret verilerinin temin edilebileceği kaynaklar arasında referans olarak gösterilen World Trade Flows veri tabanından alınmıştır. Veri tabanına <http://www.robertfeenstra.info/data/> web adresinden ulaşılabilir.

Söz konusu veri tabanı ülkelerin muhtelif yıllara ilişkin ikili ticaret verilerine yer vermekte olup çalışmamızda yer alan 92 adet ülke dikkate alındığında veri mevcudiyeti en yüksek kaynak olması nedeniyle bu veri tabanı tercih edilmiştir. Eksik olduğu tespit edilen az sayıda veri de Dünya Bankası ile UNCTAD'ın iş birliği ile hazırlanan “World Integrated Trade Solution (WITS)” portalında yer alan UN COMTRADE veri tabanından tamamlanmıştır.

Çalışmada kullanılan Türkiye'nin yapmış olduğu STA'lara ilişkin olan STAT kukla değişkenin hazırlanmasında kullanılan veri Ticaret Bakanlığı web sitesinden temin edilmiştir. Söz konusu kukla değişken ilgili anlaşmaların yürürlüğe giriş tarihleri dikkate alınarak hazırlanmıştır. STAW kukla değişkeninin oluşturulmasında ise Jeffrey Bergstrand tarafından hazırlanan Nisan 2017 tarihli Ekonomik Entegrasyon Anlaşmaları veri tabanı (Database on Economic Integration Agreements) kullanılmıştır. <https://www3.nd.edu/~jbergstr/> web adresinden erişilebilen söz konusu veri tabanında ekonomik entegrasyonlar, Frankel'in (1997) bölgesel ticaret anlaşmalarına ilişkin sınıflandırması baz alınarak derinliklerine ve bu entegrasyonlar çerçevesinde tanınan tavizlere göre 5 farklı kategoride değerlendirilmiştir.

Frankel'e göre bölgesel ticaret anlaşmaları kısıtlı bir miktarda taviz tanınmasına ilişkin anlaşmalardan tam ekonomik entegrasyon anlaşmalarına uzanan geniş bir spektrumda yer almaktadırlar. Frankel bu geniş spektrum içerisinde bölgesel ticaret anlaşmalarını 5 ana başlık altında incelemiştir. Bunlar anlaşma kapsamında tanınan tavizlerin en kısıtlı olduğu gevşek bir entegrasyon tipi olan tercihli ticaret anlaşmalarından başlayarak entegrasyonun giderek sıkılaştığı serbest ticaret anlaşmaları, gümrük birlikleri, ortak pazar ve nihayetinde en ileri entegrasyon tipi olan ekonomik birliklerdir (Frankel, 1997, ss. 12-17). Bergstrand tarafından bu sınıflandırmadan yola çıkılarak yapılan çalışmada, ekonomik entegrasyonlar derinliğine göre ilk 2 kategoride tercihli rejimin çok kısıtlı olduğu tek taraflı ve karşılıklı tercihli ticaret anlaşmaları olmak üzere toplam 6 kategoride sınıflandırılmıştır.

Bu çalışmada kullanılan STAW kukla değişkenin oluşturulmasında önemli boyutta ticaret serbestisi sağlayan dolayısıyla uluslararası ticareti kayda değer bir şekilde etkileme potansiyeli olan 3, 4, 5 ve 6'ncı kategorilerde yer alan serbest ticaret

anlaşmaları, gümrük birlikleri, ortak pazarlar ve ekonomik birlikler dikkate alınmıştır. Bu 4 entegrasyon tipinin tamamı serbest ticareti sağlayan entegrasyonlar olarak tek bir kukla değişken olarak modele katılmıştır. Veri tabanında eksik olan 2013, 2014, 2015 ve 2016 yıllarında yapılmış olan ekonomik entegrasyonlara ilişkin veri de WTO bünyesindeki Regional Trade Agreements Information System (RTA-IS) veri tabanı baz alınmak ve ilgili anlaşma metinleri kontrol edilmek suretiyle tamamlanmıştır. Söz konusu veri tabanına <https://rtais.wto.org/UI/PublicMaintainRTAHome.aspx> web adresinden erişilebilmektedir.

4.4. Analiz ve Sonucunda Elde Edilen Bulgular

Bu çalışmada toplam 92 ülkenin 29 yıllık ticaret verilerinden oluşan veri seti kullanılmak suretiyle 14 no.lu eşitlikte gösterilen model STATA programında `ppml_panel_sg` komutu işletilerek Türkiye'nin imzaladığı STA'ların Türkiye'nin ticaretine etkisi analiz edilmiştir. Çalışmada 14 no.lu eşitlikte yer alan kukla değişkenlerin içeriği yapılacak analize göre yukarıda belirtildiği şekilde değiştirilmek kaydıyla 4 ayrı set halinde tahmin yapılmıştır. Tahminlerde STA'ların makro bazda etkilerinden başlanarak analizler aşama aşama anlaşmaya bağlı olarak değişen ve ticaretin yönüne bağlı olarak değişen mikro etkilere doğru detaylandırılmıştır. Analiz sonuçlarına takip eden kısımda detaylı olarak yer verilmiştir.

4.4.1. Türkiye'nin İmzaladığı Tüm STA'ların Dış Ticarete Toplu Etkileri (Makro)

Çalışmada ilk olarak Türkiye'nin yapmış olduğu tüm STA'ların etkisi topluca değerlendirilmiştir. Bu analizde bugün itibariyle AB üyesi olmaları nedeniyle yürürlükte olmayan 11 adet ülke ile yapılan STA'lar (Romanya, Litvanya, Macaristan, Estonya, Çek Cumhuriyeti, Slovak Cumhuriyeti, Bulgaristan, Polonya, Slovenya, Letonya ve Hırvatistan), 2011 tarihi itibariyle askıya alınmış olan Suriye ile yapılan STA ve analize dahil olan son yıl olan 2016 yılı itibariyle yürürlükte bulunan 16 adet STA (EFTA, İsrail, Makedonya, Bosna Hersek, Filistin, Tunus, Fas, Mısır, Arnavutluk, Gürcistan, Sırbistan-Karadağ (tek ülke olarak değerlendirilmiştir), Şili, Ürdün, Güney Kore, Morityus ve Malezya) olmak üzere 28 adet STA'nın etkisi toplu

olarak ölçülmüştür. 2016 yılının sonunda imzalanmış olan Moldova ile yapılan STA ile 2017 yılında imzalanmış olan Singapur ve Faroe Adaları ile yapılan STA'lar veri setinde yer alan son yılın 2016 olması nedeniyle bu analize katılmamıştır. EFTA üyesi olan Lihtenştayn veri mevcudiyetinin kısıtlı olması nedeniyle modele dahil edilemediğinden EFTA anlaşması İsviçre Norveç ve İzlanda olarak değerlendirilmiştir.

Tüm STA'ların topluca değerlendirmeye alındığı bu bölümde analiz ilk olarak ticaretin yönü dikkate alınmadan simetrik bir yaklaşımla yapılmıştır. Akabinde ticaretin yönü dikkate alınarak asimetrik bir yaklaşımla Türkiye'den STA yapılan ülkelere ihracat ve Türkiye'nin STA yapılan ülkelere ithalatı bir başka deyişle STA yapılan ülkelere Türkiye'ye ihracat olmak üzere 2 farklı şekilde yapılmıştır. Analiz sonuçlarına Tablo 2 de yer verilmiştir.

Tablo 2. Türkiye'nin İmzaladığı Tüm STA'ların Toplu Etkileri (Makro)

Anlaşma	β Katsayısı	Standart Sapma	Değişim (%)
Tüm STA'lar	0,192**	0,056	21,17
Türkiye'den İhracat	0,164*	0,072	17,82
Türkiye'ye İthalat	0,217**	0,077	24,23

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

Tablo 2'de ilk sütun, etkisi ölçülen anlaşmaları/ticaretin yönüne bağlı olarak anlaşmaları göstermektedir. İkinci sütun STAT kukla değişkenine ilişkin β katsayısını, üçüncü sütun standart sapmayı, son sütun ise anlaşma sonucunda ticaret üzerine oluşan pozitif veya negatif yönlü % etkiyi göstermektedir. Ticaretin yönü dikkate alınmadan yapılan simetrik analiz sonucuna göre Türkiye'nin yapmış olduğu tüm STA'ların toplam etkisinin %99 güvenilirlikle (%1 lik hata payıyla) istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve değişkenin pozitif bir katsayıya sahip olduğu görülmüştür. Elde edilen sonuca göre Türkiye'nin imzalamış olduğu tüm STA'lar topluca değerlendirildiğinde bu anlaşmalar, Türkiye ile anlaşma yapılmış ilgili ülkeler arasındaki ticaret üzerinde ticareti arttıran %21,17 ($e^{0,192}-1$) oranında pozitif bir etki yaratmıştır.

Aynı analiz ticaretin yönü dikkate alınarak asimetrik bir şekilde yapıldığında ise Türkiye'nin yapmış olduğu STA'ların Türkiye'nin hem ihracatı hem de ithalatı

açısından sırasıyla %95 ve %99 güvenilrlikle istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve her iki değişkenin de pozitif bir katsayıya sahip olduğu görölmüştür. Bu çerçevede Türkiye'nin yapmış olduğu STA'lar sonucunda Türkiye'den anlaşma yapılan ülkelere ihracatta ihracatı arttıran %17,82 ($e^{0,164}-1$) oranında pozitif bir anlaşma etkisi olmuştur. Benzeri şekilde Türkiye'nin anlaşma yaptığı ülkelere ithalatı da ithalatı arttıran %24,23 ($e^{0,217}-1$) oranında pozitif bir anlaşma etkisi olmuştur.

Bir başka deyişle Türkiye'nin imzalamış olduğu ve bu analizde değerlendirmeye alınan 28 adet STA sonucunda, anlaşma etkileri topluca değerlendirildiğinde, Türkiye'nin hem anlaşma yapılan ülkelere yönelik ihracatı hem de anlaşma yaptığı ülkelere ithalatında anlaşma kaynaklı olduğu tespit edilen bir artış olmuştur. Türkiye'nin ihracatında STA'lara bağlı olarak bir artış olmakla birlikte ithalatındaki artış ihracatındaki artıştan daha fazla olmuştur.

4.4.2. Türkiye'nin Yürürlükte Olan STA'larının Dış Ticarete Toplu Etkileri (Makro)

İkinci set analizde Türkiye'nin imzalamış olduğu ancak artık yürürlükte bulunmayan 12 adet STA analizden çıkarılarak sadece mevcut durumda yürürlükte bulunan 16 adet STA'nın (EFTA, İsrail, Makedonya, Bosna Hersek, Filistin, Tunus, Fas, Mısır, Arnavutluk, Gürcistan, Sırbistan-Karadağ (tek ülke olarak değerlendirilmiştir), Şili, Ürdün, Güney Kore, Morityus ve Malezya) etkisi toplu olarak ölçölmüştür. Ürdün ile yapılan STA 22 Kasım 2018 tarihinde yürürlükten kaldırılmış olmakla birlikte söz konusu STA analize dahil edilen son yıl olan 2016 yılı itibariyle yürürlükte bulunduğundan bu grup içinde değerlendirilmiştir.

Bu analizde de bir önceki analizde olduğu gibi ilk olarak ticaretin yönü dikkate alınmadan simetrik bir yaklaşımla analiz yapılmıştır. Akabinde de ticaretin yönü dikkate alınarak asimetrik bir yaklaşımla Türkiye'den STA yapılan ülkelere ihracat ve Türkiye'nin STA yapılan ülkelere ithalatı bir başka deyişle STA yapılan ülkelere Türkiye'ye ihracat olmak üzere iki farklı şekilde analiz yapılmıştır. Analiz sonuçlarına Tablo 3'de yer verilmiştir. Tablo 3, analiz sonuçlarını ilgili sütunlar itibariyle Tablo 2'dekine benzer bir şekilde göstermektedir. Tablodaki ilk sütun, etkisi ölçölen anlaşmaları/ticaretin yönüne bağlı olarak anlaşmaları, ikinci sütun STAT kukla

değişkenine ilişkin β katsayısını, üçüncü sütun standart sapmayı, son sütun ise anlaşma sonucunda ticaret üzerine oluşan pozitif veya negatif yönlü % etkiyi göstermektedir.

Tablo 3. Yürürlükte Olan STA'ların Toplu Etkileri (Makro)

Anlaşma	β Katsayısı	Standart Sapma	Değişim (%)
Yürürlükteki STA'lar	0,243**	0,066	27,51
Türkiye'den İhracat	0,226*	0,104	25,36
Türkiye'ye İthalat	0,258**	0,080	29,43

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$

Ticaretin yönü dikkate alınmadan yapılan simetrik analiz sonucuna göre Türkiye'nin yapmış olduğu ve mevcut durumda yürürlükte bulunan STA'ların toplam etkisinin %99 güvenilirlikle istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve değişkenin pozitif bir katsayıya sahip olduğu görülmüştür. Elde edilen sonuca göre bu anlaşmalar, Türkiye ile anlaşma yapılmış ilgili ülkeler arasındaki ticaret üzerinde ticareti arttıran %27,51 oranında pozitif bir etki yaratmıştır.

Aynı analiz ticaretin yönü dikkate alınarak asimetrik bir şekilde yapıldığında ise Türkiye'nin imzalamış olduğu ve mevcut durumda yürürlükte bulunan STA'ların Türkiye'nin hem ihracatı hem de ithalatı açısından sırasıyla %95 ve %99 güvenilirlikle istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve her iki değişkenin de pozitif bir katsayıya sahip olduğu görülmüştür. Bu çerçevede bu STA'lar sonucunda Türkiye'den anlaşma yapılan ülkelere ihracatta ihracatı arttıran %25,36 oranında pozitif bir anlaşma etkisi olmuştur. Benzeri şekilde Türkiye'nin anlaşma yaptığı ülkelere yaptığı ithalatı da ithalatı arttıran %29,43 oranında pozitif bir anlaşma etkisi olmuştur. Sadece yürürlükte olan 16 adet STA dikkate alınarak yapılan bu analizde de bir önceki analiz sonuçlarına benzer şekilde Türkiye'nin hem anlaşma yapılan ülkelere yönelik ihracatının hem de anlaşma yaptığı ülkelere ithalatının anlaşmalar kaynaklı olarak arttığı, ancak; Türkiye'nin ihracatında bu STA'lardan kaynaklı artışın ithalatındaki artıştan daha az olduğu görülmüştür.

Türkiye'nin imzalamış olduğu STA'ların ticareti üzerine etkisi toplu yapılan ölçüm sonuçları dikkate alındığında dünya çapında muhtelif STA'ların etkileri konusunda yapılmış pek çok çalışmayı bir araya getiren 2 farklı meta-analizde elde

edilen sonuçlara göre daha düşüktür. Cipollina ve Salvatici tarafından yapılan meta analizde 85 makaleden yola çıkılarak ele alınan toplam 1827 çekim modelinin sonuçlarına dayanarak ortalama STA etkisi %40 olarak hesaplanmıştır (Cipollina ve Salvatici 2010, s.77). Head ve Mayer tarafından yapılan meta analizde de 159 makaleden yola çıkılarak ele alınan toplam 2508 çekim modelinin sonuçlarına dayanarak ortalama STA etkisi %43,3 olarak hesaplanmıştır (Head ve Mayer, 2014, ss.160-161).

4.4.3. STA'ların Her Bir Anlaşma Bazında Dış Ticarete Etkileri (Mikro)

Üçüncü set analizde, anlaşmaların etkilerinin heterojen olduğu yönünde uluslararası literatürde yer alan bulgulardan hareketle Türkiye'nin imzalamış olduğu STA'ların etkileri her bir anlaşma bazında ayrı ayrı olmak üzere analiz edilmiştir. Bu analizde her bir STA'nın etkisi, Kohl (2014) ve Baier, Yotov ve Zylkin (2016) tarafından uygulanan metodolojiye benzer bir şekilde, ticaretin yönü dikkate alınmaksızın anlaşma bazında simetrik bir yaklaşımla ölçülmüştür. Bu amaçla her bir anlaşma için ayrı ayrı olmak üzere 28 ayrı tahmin yapılmıştır. Ayrıca EFTA anlaşmasına ilişkin olarak yapılan tahmine ilave olarak EFTA üyesi olan İsviçre, Norveç ve İzlanda için ayrı ayrı olmak üzere 3 tahmin daha yapılmıştır.

Bu analiz kapsamında 28 ayrı anlaşma ve bunlara ilaveten EFTA üyeleri olan İsviçre, Norveç ve İzlanda için 3 ayrı olmak üzere yapılan toplamda 31 adet ölçüm sonucunda Kohl (2014) ile Baier, Yotov ve Zylkin'in (2016) bulgularına benzer şekilde Türkiye'nin yapmış olduğu STA'ların etkilerinin de anlaşma bazında gerek niteliksel olarak gerekse de niceliksel olarak birbirinden ciddi farklılıklar gösterdiği görülmüştür. Genel olarak bakıldığında Türkiye'nin bugüne dek imzalamış olduğu STA'ların bir kısmının Türkiye ile Anlaşma yapılan ülke arasındaki ticarete etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu, bir kısmının ise anlaşmanın tarafları arasındaki ticarete anlamlı bir etkisi olmadığı görülmüştür. İstatistiksel olarak anlamlı olan etkilerin de bir kısmının pozitif, bir kısmının ise negatif olduğu görülmüştür. Elde edilen sonuçlara Tablo 4'te yer verilmektedir. Tabloda ilk sütun, etkisi ölçülen anlaşmayı, ikinci sütun STAT kukla değişkenine ilişkin β katsayısını, üçüncü sütun standart sapmayı, son sütun ise anlaşma sonucunda ticaret üzerine oluşan pozitif veya negatif yönlü % etkiyi göstermektedir.

Tablo 4. Anlaşma Bazında Heterojen Etkiler (Mikro)

Pozitif Etkiler			
Anlaşma	β Katsayısı	Standart Sapma	Değişim (%)
İsrail	0,837**	0,228	130,94
Bosna Hersek	0,666**	0,126	94,64
Hırvatistan	0,618**	0,052	85,52
Fas	0,600**	0,095	82,21
Malezya	0,433**	0,076	54,19
Romanya	0,385**	0,105	46,96
Bulgaristan	0,337**	0,058	40,07
Mısır	0,326**	0,077	38,54
Güney Kore	0,313**	0,057	36,75
Morityus	0,295**	0,102	34,31
Sırbistan Karadağ	0,177**	0,062	19,36
Negatif Etkiler			
Anlaşma	β Katsayısı	Standart Sapma	Değişim (%)
Estonya	-0,775*	0,366	-117,06
Suriye	-0,402**	0,065	-49,48
Arnavutluk	-0,280*	0,138	-32,31
Slovak Cumhuriyeti	-0,200*	0,100	-22,14
Filistin	-0,189*	0,094	-20,8
İstatistiksel Olarak Anlamsız Etkiler			
Anlaşma	β Katsayısı	Standart Sapma	Değişim (%)
EFTA	0,152	0,082	-
Norveç	0,335	0,210	-
İsviçre	0,117	0,078	-
İzlanda	0,732	0,440	-
Şili	-0,273	0,142	-
Litvanya	0,616	0,382	-
Macaristan	-0,113	0,150	-
Çek Cumhuriyeti	-0,048	0,059	-
Polonya	0,081	0,147	-
Slovenya	-0,174	0,197	-
Letonya	-0,495	0,552	-
Makedonya	-0,135	0,152	-
Tunus	0,040	0,109	-
Gürcistan	-0,241	0,304	-
Ürdün	-0,018	0,111	-

* p<0,05 ** p<0,01

Tablo 4'te yer alan sonuçlara göre toplamda etkisi ölçülen 28 anlaşmadan 11 adedi (%39,2) ticaret üzerinde pozitif bir etki yaratırken 5 adedi (%17,8) ticaret üzerinde negatif bir etki yaratmıştır. Kalan 12 adet (%42,8) anlaşma ise ticaret üzerinde STA kaynaklı istatistiksel olarak anlamlı bir etki yaratmamıştır. Aynı hesaplama mevcut durumda yürürlükte bulunan anlaşmalardan bu çalışmada dikkate alınan 16 adedi üzerinden yapıldığında, 16 anlaşmanın 8 adedi (%50) ticaret üzerinde pozitif bir etki yaratırken 2 adedi (%12,5) ticaret üzerinde negatif bir etki yaratmıştır. Kalan 6 adet

(%37,5) anlaşma ise ticaret üzerinde STA kaynaklı istatistiksel olarak anlamlı bir etki yaratmamıştır. Sonuçlar anlaşma yapılmış olan ülkeler bazında değerlendirildiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

İsrail, Bosna Hersek, Hırvatistan, Fas ve Malezya ile yapılan anlaşmaların bu ülkeler ile Türkiye arasındaki ticaret üzerinde güçlü bir pozitif yönlü etkisi olmuştur. Romanya, Bulgaristan, Mısır, Güney Kore, Morityus ve Sırbistan-Karadağ ile yapılan anlaşmalar da bu ülkelerle Türkiye arasındaki ticareti pozitif yönde etkilemiştir. Bu ülkelerle yapılan anlaşmaların etkilerinin oransal olarak yukarıda belirtilen diğer anlaşmalara göre daha az olduğu görülmektedir. Anlaşmaların ticaret üzerindeki % etkileri Tablo 4'te ayrıntılı olarak belirtilmiştir.

Anlaşma bazında yapılan ölçümlerin kayda değer bir bulgusu da Estonya, Suriye, Arnavutluk, Slovak Cumhuriyeti ve Filistin ile yapılan anlaşmaların Türkiye ile bu ülkeler arasındaki ticaret üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ancak negatif bir etki yaratmış olmasıdır. Bu bulgu STA'ların ticareti arttırması beklentisi ile uyuşmamaktadır. Ancak daha önceden Kohl (2014) ve Baier, Yotov ve Zylkin'in (2016) tarafından yapılan sonuçlarda da kayda değer sayıda negatif STA etkilerine rastlanıldığı görülmüştür.

Yine kayda değer bir başka bulgu da tüm STA'ların pozitif veya negatif istatistiksel olarak anlamlı bir etki yaratmamış olmasıdır. Analiz sonuçlarına göre Türkiye'nin EFTA, Şili, Litvanya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Polonya, Slovenya, Letonya, Makedonya, Tunus, Gürcistan ve Ürdün ile yapmış olduğu STA'ların Türkiye ile bu ülkeler arasındaki ticarete istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olmamıştır.

Anlaşma etkileri arasındaki gerek nitel gerekse de nicel anlamdaki bu kayda değer farklılıklar, STA'ların her durumda taraflar arasındaki ticareti arttıran yönde etki yapmadığı gibi bir anlaşmaya ilişkin sonuçların diğer anlaşmalar için de genellenemeyeceğini göstermektedir. Türkiye'nin yapmış olduğu STA'lara ilişkin ticaretin yönü dikkate alınarak yapılan dördüncü set analizde anlaşma etkilerinin heterojenliğine ilişkin daha da detaylı sonuçlar elde edilmiş olup bu sonuçlara takip eden kısımda yer verilecektir.

4.4.4. Her bir Anlaşma İçinde Ticaretin Yönüne Bağlı olarak Değişen Etkiler ve Heterojenlik (Mikro)

Bu çalışma kapsamında son olarak anlaşma bazında yapılan bir önceki analiz; Baier, Yotov ve Zylkin'in (2016) çalışmasında kullanılan yönteme benzer bir şekilde bir adım ileriye taşınarak aynı anlaşma içinde ticaretin yönüne bağlı olarak değişen etkiler ölçülmüştür. Bir başka deyişle anlaşma kapsamında Türkiye'nin STA yapmış olduğu her bir ülkeye yönelik (anlaşma/ülke bazında) ihracatı ile Türkiye'nin bu ülkeden ithalatı bir başka deyişle bu ülkenin Türkiye'ye yönelik ihracatı ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Bu analiz asimetrik bir analiz olup anlaşma içi heterojenliği (within agreement heterogeneity) ölçmeye yöneliktir. Bu kapsamda çalışmaya konu 28 adet anlaşma için ticaretin yönüne bağlı olarak Türkiye'den anlaşma yapılan ülkeye yönelik ihracat için bir tahmin, Türkiye'nin anlaşma yapılan ülkeden ithalatı için de bir tahmin olmak üzere her bir anlaşma için iki farklı tahmin, EFTA üyesi 3 ülke için de ticaretin yönüne bağlı 6 ayrı tahmin yapılmıştır. Sonuç olarak toplamda 62 ayrı tahmin yapılmıştır.

Analiz sonucunda Türkiye'nin imzalamış olduğu STA'ların ticaretin yönüne bağlı olarak farklı etkiler ortaya çıkardığı görülmüştür. Bazı durumlarda her iki taraf da anlaşmadan olumlu etkilenirken, bazı durumlarda taraflardan birinin olumlu diğerinin ise olumsuz yönde etkilendiği, anlaşmanın her iki tarafın ihracatını arttırdığı durumda dahi anlaşmadan elde edilen faydanın nicel olarak farklı olduğu görülmüştür. Ayrıca, anlaşma bazında tarafların toplam ticaret hacmi yani Türkiye'den anlaşma yapılan ülkeye yönelik ihracat ile söz konusu ülkeden Türkiye'ye yönelik ihracatın toplamı dikkate alınarak yapılan simetrik analizde istatistiksel olarak anlamlı olmayan bazı STA etkilerinin ticaretin yönü dikkate alınarak yapılan asimetrik analizde Türkiye'den ilgili ülkeye yönelik ihracat ve/veya ilgili ülkeden Türkiye'ye yönelik ihracat üzerinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu durumların olduğu görülmüştür.

Analiz sonuçlarına Tablo 5'te yer verilmiştir. Tablo 5'te yer alan birinci sütun ilgili anlaşmayı, ikinci sütun ilgili anlaşma içerisinde ticaretin yönünü, üçüncü sütun STAT kukla değişkenine ilişkin β Katsayısını, dördüncü sütun standart sapmayı, son sütun ise anlaşma sonucunda ticaret üzerine oluşan pozitif veya negatif yönlü % değişimi göstermektedir.

Tablo 5. Anlaşma İçinde Ticaretin Yönüne Bağlı Heterojen Etkiler (Mikro)

Anlaşma	Ticaretin Yönü	β Katsayısı	Standart Sapma	Değişim (%)
İsrail	Türkiye → İsrail	1,094**	0,151	198,62
	İsrail → Türkiye	0,500**	0,121	64,87
Bosna Hersek	Türkiye → Bosna Hersek	0,673**	0,145	96,01
	Bosna Hersek → Türkiye	0,631**	0,156	87,95
Hırvatistan	Türkiye → Hırvatistan	0,602**	0,064	82,58
	Hırvatistan → Türkiye	0,652**	0,061	91,94
Fas	Türkiye → Fas	0,646**	0,106	90,79
	Fas → Türkiye	0,515**	0,141	67,36
Malezya	Türkiye → Malezya	0,163**	0,063	17,70
	Malezya → Türkiye	0,484**	0,056	62,25
Romanya	Türkiye → Romanya	0,252**	0,089	28,66
	Romanya → Türkiye	0,510**	0,085	66,53
Bulgaristan	Türkiye → Bulgaristan	0,296**	0,063	34,45
	Bulgaristan → Türkiye	0,374**	0,076	45,35
Mısır	Türkiye → Mısır	0,355**	0,098	42,62
	Mısır → Türkiye	0,267**	0,086	30,60
Güney Kore	Türkiye → Güney Kore	0,048	0,050	-
	Güney Kore → Türkiye	0,343**	0,048	40,92
Morityus	Türkiye → Morityus	0,364**	0,067	43,91
	Morityus → Türkiye	-0,048	0,178	-
Sırbistan-Karadağ	Türkiye → Sırbistan-Karadağ	0,146*	0,061	15,72
	Sırbistan-Karadağ → Türkiye	0,293**	0,077	34,04
Estonya	Türkiye → Estonya	-0,301*	0,129	-35,12
	Estonya → Türkiye	-1,358**	0,067	-288,84
Suriye	Türkiye → Suriye	-0,394**	0,077	-48,29
	Suriye → Türkiye	-0,418**	0,120	-51,89
Arnavutluk	Türkiye → Arnavutluk	-0,358**	0,114	-43,05
	Arnavutluk → Türkiye	0,377*	0,152	45,79
Slovak Cum,	Türkiye → Slovak Cum,	-0,106	0,121	-
	Slovak Cum, → Türkiye	-0,259*	0,114	-29,56
Filistin	Türkiye → Filistin	-0,192*	0,095	-21,17
	Filistin → Türkiye	0,214*	0,085	23,86
EFTA	Türkiye → EFTA	0,211	0,165	-
	EFTA → Türkiye	0,121	0,094	-
Norveç	Türkiye → Norveç	0,649**	0,099	91,36
	Norveç → Türkiye	0,075	0,092	-
İsviçre	Türkiye → İsviçre	0,097	0,125	-
	İsviçre → Türkiye	0,127	0,096	-
İzlanda	Türkiye → İzlanda	1,301**	0,119	267,29
	İzlanda → Türkiye	0,044	0,242	-
Şili	Türkiye → Şili	-0,501**	0,103	-64,04
	Şili → Türkiye	-0,120	0,070	-

Tablo 5. (Devamı)

Litvanya	Türkiye → Litvanya	0,051	0,095	-
	Litvanya → Türkiye	1,149**	0,079	215,50
Macaristan	Türkiye → Macaristan	0,161*	0,070	17,47
	Macaristan → Türkiye	-0,270**	0,075	-30,99
Çek Cum,	Türkiye → Çek Cum,	-0,005	0,076	-
	Çek Cum, → Türkiye	-0,08	0,067	-
Polonya	Türkiye → Polonya	0,258**	0,068	29,43
	Polonya → Türkiye	-0,148*	0,072	-15,95
Slovenya	Türkiye → Slovenya	-0,396**	0,074	-48,59
	Slovenya → Türkiye	0,177**	0,057	19,36
Letonya	Türkiye → Letonya	0,019	0,108	-
	Letonya → Türkiye	-2,107**	0,136	-722,35
Makedonya	Türkiye → Makedonya	-0,067	0,159	-
	Makedonya → Türkiye	-0,364	0,209	-
Tunus	Türkiye → Tunus	0,119	0,094	-
	Tunus → Türkiye	-0,180*	0,080	-19,72
Gürcistan	Türkiye → Gürcistan	0,110	0,098	-
	Gürcistan → Türkiye	-1,131**	0,107	-209,87
Ürdün	Türkiye → Ürdün	-0,084	0,084	-
	Ürdün → Türkiye	0,439**	0,146	55,12

* p<0,05, ** p<0,01

Tablo 5'te yer alan sonuçlara göre toplamda 62 farklı tahmin sonucunda elde edilen katsayıların 43 adedinin (%69,3) %99 ve %95 güvenilirlikle istatistiksel olarak anlamlı, kalan 19 adedinin (%30,7) ise istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmüştür. İstatistiksel olarak anlamlı olan 43 tahminin kendi içinde 29 adedi taraflar arasındaki ticaretin anlaşmaya bağlı olarak pozitif yönde etkilendiğini, 14 adedi ise taraflar arasındaki ticaretin anlaşmaya bağlı olarak negatif yönde etkilendiğini göstermektedir.

Anlaşmaların Türkiye'nin STA yapılan ülkelere ihracatı ve bu ülkelerden ithalatı üzerindeki etkisinin ayrı ayrı ölçüldüğü analiz sonucunda elde edilen bulgular (Tablo 5'te gösterilen) ile ticaretin yönü dikkate alınmaksızın anlaşma bazında yapılan analizden elde edilen bulgular (Tablo 4'te gösterilen) Tablo 6'da birleştirilerek gösterilmiştir. Tablo 6'da pozitif STA etkisi olan anlaşmalar ve ticaret rotaları yeşil, negatif STA etkisi olan anlaşmalar ve ticaret rotaları kırmızı renkli, istatistiksel olarak anlamlı olmayan anlaşmalar ve ticaret rotaları ise siyah renkli olarak gösterilmiştir.

Tablo 6. Anlaşma Bazında Toplam Etki ve Anlaşma İçinde Ticaretin Yönüne Bağlı Etkiler

ANLAŞMA BAZINDA TOPLAM ETKİ	ANLAŞMA İÇİNDE TİCARETİN YÖNÜNE BAĞLI ETKİLER	
STA Yapılan Ülke	STA Yapılan Ülkeye İhracat	STA Yapılan Ülkeden İthalat
İsrail (+)	İsrail (+)	İsrail (+)
Bosna Hersek (+)	Bosna Hersek (+)	Bosna Hersek (+)
Hırvatistan (+)	Hırvatistan (+)	Hırvatistan (+)
Fas (+)	Fas (+)	Fas (+)
Malezya (+)	Malezya (+)	Malezya (+)
Romanya (+)	Romanya (+)	Romanya (+)
Bulgaristan (+)	Bulgaristan (+)	Bulgaristan (+)
Mısır (+)	Mısır (+)	Mısır (+)
Güney Kore (+)	Güney Kore	Güney Kore (+)
Morityus (+)	Morityus (+)	Morityus
Sırbistan-Karadağ (+)	Sırbistan-Karadağ (+)	Sırbistan-Karadağ (+)
Estonya (-)	Estonya (-)	Estonya (-)
Suriye (-)	Suriye (-)	Suriye (-)
Arnavutluk (-)	Arnavutluk (-)	Arnavutluk (+)
Slovak Cumhuriyeti (-)	Slovak Cumhuriyeti	Slovak Cumhuriyeti (-)
Filistin (-)	Filistin (-)	Filistin (+)
EFTA	EFTA	EFTA
Norveç	Norveç (+)	Norveç
İsviçre	İsviçre	İsviçre
İzlanda	İzlanda (+)	İzlanda
Şili	Şili (-)	Şili
Litvanya	Litvanya	Litvanya (+)
Macaristan	Macaristan (+)	Macaristan (-)
Çek Cumhuriyeti	Çek Cumhuriyeti	Çek Cumhuriyeti
Polonya	Polonya (+)	Polonya (-)
Slovenya	Slovenya (-)	Slovenya (+)
Letonya	Letonya	Letonya (-)
Makedonya	Makedonya	Makedonya
Tunus	Tunus	Tunus (-)
Gürcistan	Gürcistan	Gürcistan (-)
Ürdün	Ürdün	Ürdün (+)

Konu Tablo 5 ve Tablo 6'dan yola çıkarak değerlendirildiğinde, bazı anlaşmaların her iki yöndeki ticaret üzerinde de istatistiksel olarak anlamlı pozitif bir etkisi olduğu, bir başka deyişle hem Türkiye'nin anlaşma yapılan ülkeye ihracatının hem de Türkiye'nin söz konusu ülkeden ithalatının anlaşmaya bağlı olarak arttığı görülmektedir. İsrail, Bosna Hersek, Hırvatistan, Fas, Malezya, Romanya, Bulgaristan, Mısır ve Sırbistan-Karadağ ile yapılan anlaşmalar bu kategoride yer almaktadır.

İsrail, Bosna Hersek, Fas ve Mısır ile yapılan anlaşmalar neticesinde, Türkiye'nin bu ülkelere ihracatındaki anlaşma kaynaklı artış bu ülkelere ithalatındaki anlaşma kaynaklı artıştan daha fazla olmuştur. Anlaşma neticesinde Türkiye'den İsrail'e yapılan ihracatta %198 civarında, Bosna Hersek'e yapılan ihracatta ise %96 civarında anlaşma kaynaklı bir artış olmuştur.

Hırvatistan, Malezya, Romanya, Bulgaristan ve Sırbistan Karadağ ile yapılan anlaşmalarda ise durum tersi olmuş, bir başka deyişle Türkiye'nin bu ülkelere ithalatındaki anlaşma kaynaklı artış, Türkiye'nin bu ülkelere ihracatındaki anlaşma kaynaklı artıştan daha fazla olmuştur. Nitekim Hırvatistan'dan yapılan ithalatta %90'ın üzerinde, Romanya ve Malezya'dan yapılan ithalatta da %60'ın üzerinde anlaşma kaynaklı bir artış olmuştur.

Morityus, Norveç ve İzlanda ile yapılan anlaşmalar Türkiye'nin bu ülkelere ihracatında istatistiksel olarak anlamlı bir artış yaratmıştır. Ancak Türkiye'nin bu ülkelere ithalatında anlaşma kaynaklı istatistiksel olarak anlamlı bir artış olmamıştır.

Güney Kore, Ürdün ve Litvanya ile yapılan anlaşmalar ise tam tersine Türkiye'nin bu ülkelere ithalatında istatistiksel olarak anlamlı bir artış yaratmıştır. Ancak Türkiye'nin bu ülkelere ihracatında anlaşma kaynaklı istatistiksel olarak anlamlı bir artış olmamıştır.

Estonya ile yapılan STA hem Türkiye'nin bu ülkeye yaptığı ihracatta hem de Türkiye'nin bu ülkeden yaptığı ithalatta anlaşma kaynaklı istatistiksel olarak anlamlı negatif bir STA etkisi yaratmıştır.

Arnavutluk, Slovenya ve Filistin ile yapılan anlaşmalar Türkiye'nin bu ülkelerden ithalatında istatistiksel olarak anlamlı bir artış yaratmıştır. Ancak Türkiye'nin bu ülkelere ihracatında ise anlaşma kaynaklı istatistiksel olarak anlamlı negatif bir STA etkisi olmuştur.

Macaristan ve Polonya ile yapılan anlaşmalar da tam tersine Türkiye'nin bu ülkelere ihracatında istatistiksel olarak anlamlı bir artış yaratmıştır. Ancak Türkiye'nin bu ülkelerden ithalatında anlaşma kaynaklı istatistiksel olarak anlamlı negatif bir STA etkisi olmuştur.

Şili ile yapılan anlaşma sonucunda Türkiye'nin bu ülkeye ihracatında anlaşma kaynaklı istatistiksel olarak anlamlı negatif bir STA etkisi olmuştur. Ancak Türkiye'nin bu ülkeden ithalatında istatistiksel olarak anlamlı bir etki olmamıştır.

Gürcistan, Slovak Cumhuriyeti ve Letonya ile yapılan anlaşma sonucunda ise Türkiye'nin bu ülkelerden ithalatında anlaşma kaynaklı istatistiksel olarak anlamlı negatif bir STA etkisi olmuştur. Ancak Türkiye'nin bu ülkelere ihracatında istatistiksel olarak anlamlı bir etki olmamıştır.

Geriye kalan durumlarda ise STA kaynaklı ve istatistiksel olarak anlamlı herhangi bir etki oluşmamıştır. Detaylı bilgi ve istatistiksel olarak anlamlı olan sonuçlara ilişkin % değişim oranları Tablo 5'te yer almaktadır.

Konuyu STA'ların Türkiye'nin ihracatı ve Türkiye'nin ithalatı üzerine etkileri açısından değerlendirdiğimizde; bazı STA'ların Türkiye'nin ihracatı üzerinde pozitif bir etki yaptığı, bazı STA'ların da negatif bir etki yaptığı, bir grup STA'nın ise Türkiye'nin ihracatında istatistiksel olarak anlamlı bir etki yapmadığı anlaşılmıştır. Benzeri durumun Türkiye'nin STA yapılan ülkelere ithalatı açısından da geçerli olduğu görülmüştür. STA'ların ülke bazında Türkiye'nin ihracatı ve ithalatına etkileri Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Anlaşmaların Türkiye'nin İhracatına ve İthalatına Etkileri

Türkiye'den STA Yapılan Ülkeye İhracat Açısından Etkiler	Türkiye'nin STA Yapılan Ülkeden İthalatı Açısından Etkiler
İzlanda (+)	Litvanya (+)
İsrail (+)	Hırvatistan (+)
Bosna Hersek (+)	Bosna Hersek (+)
Norveç (+)	Fas (+)
Fas (+)	Romanya (+)
Hırvatistan (+)	İsrail (+)
Morityus (+)	Malezya (+)
Mısır (+)	Ürdün (+)
Bulgaristan (+)	Arnavutluk (+)
Polonya (+)	Bulgaristan (+)
Romanya (+)	Güney Kore (+)
Malezya (+)	Sırbistan-Karadağ (+)
Macaristan (+)	Mısır (+)
Sırbistan-Karadağ (+)	Filistin (+)
Şili (-)	Slovenya (+)
Slovenya (-)	Letonya (-)
Suriye (-)	Estonya (-)
Arnavutluk (-)	Gürcistan (-)
Estonya (-)	Suriye (-)
Filistin (-)	Macaristan (-)
Ürdün	Slovak Cumhuriyeti (-)
Gürcistan	Tunus (-)
Tunus	Polonya (-)
Makedonya	Makedonya
Letonya	Çek Cumhuriyeti
Çek Cumhuriyeti	Şili
Litvanya	İzlanda
İsviçre	İsviçre
EFTA	Norveç
Slovak Cumhuriyeti	EFTA
Güney Kore	Morityus

Tablo 7’de, Tablo 6’da olduğu gibi ihracat/ithalat üzerinde pozitif STA etkisi olan STA’lar yeşil, negatif STA etkisi olan anlaşmalar kırmızı, istatistiksel olarak anlamlı olmayan anlaşmalar ise siyah renkli olarak gösterilmiştir. İstatistiksel olarak

anlamli olan pozitif ve negatif etkiler kendi içinde analiz sonucunda elde edilen en büyük % etkiden en küçük % etkiye doğru sıralanmıştır.

Tablo 7’den de görüldüğü üzere İzlanda (EFTA yesi), İsrail, Bosna Hersek, Norveç (EFTA yesi), Fas, Hırvatistan, Morityus, Mısır, Bulgaristan, Polonya, Romanya, Malezya, Macaristan ve Sırbistan-Karadağ ile yapılmış olan STA’ların Türkiye’nin ihracatı üzerinde STA kaynaklı istatistiksel olarak anlamli pozitif bir etki yaptığı, şili, Slovenya, Suriye, Arnavutluk, Estonya ve Filistin ile yapılan anlaşmaların ise Türkiye’nin ihracatı üzerinde istatistiksel olarak anlamli negatif bir STA etkisi yarattığı anlaşılmıştır.

Litvanya, Hırvatistan, Bosna Hersek, Fas, Romanya, İsrail, Malezya, Ürdün, Arnavutluk, Bulgaristan, Güney Kore, Sırbistan-Karadağ, Mısır, Filistin ve Slovenya ile yapılmış olan STA’ların Türkiye’nin bu ülkelerden ithalatı üzerinde STA kaynaklı istatistiksel olarak anlamli pozitif bir etki yaptığı; bir başka deyişle bu ülkelerin Türkiye’ye ihracatını arttırıcı yönde etki yaptığı anlaşılmıştır.

Letonya, Estonya, Gürcistan, Suriye, Slovak Cumhuriyeti, Tunus, Polonya ve Macaristan ile yapılmış olan STA’ların ise Türkiye’nin bu ülkelerden yapmış olduğu ithalatta bir başka deyişle bu ülkelerin Türkiye’ye yönelik ihracatlarında istatistiksel olarak anlamli negatif bir STA etkisi yarattığı anlaşılmıştır.

Sonuç olarak, ticaretin yönü dikkate alınarak yapılan bu analiz sonucunda; bir önceki analizde anlaşma bazında değiştiği ortaya konulan heterojen STA etkisinin, ticaretin yönü dikkate alındığında da geçerli olduğu hatta heterojenliğin daha da derinleştiği görülmüştür. Bir sonraki bölümde anlaşma etkileri konusunda genel olarak etkili olmuş olabileceği değerlendirilen kriterler ile bu bölümde yer verilen analiz sonuçlarının söz konusu kriterler açısından değerlendirilmesine yer verilecektir.

5. BÖLÜM

ELDE EDİLEN BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİNE İLİŞKİN KRİTERLER VE ANLAŞMA ETKİLERİ

Dördüncü bölümde ayrıntılı olarak belirtildiği üzere çekim modeli kullanılarak yapılan analizden elde edilen bulgular, Türkiye'nin imzalamış olduğu STA'ların etkilerinin her bir anlaşma bazında farklılıklar gösterdiğini, hatta etkilerin anlaşma içinde Türkiye'nin ihracatçı veya ithalatçı olmasına bağlı olarak da değiştiğini ortaya koymaktadır. Türkiye'ye ilişkin olarak elde edilen bu sonuçlar anlaşma etkilerinin heterojen olması bakımından uluslararası literatürde yer alan ve başka ülke/ülke gruplarına ilişkin olan çalışmalar ile genel olarak uyumludur. Anlaşma etkilerindeki heterojenlik literatürde nispeten yeni bir konu olup heterojenliğin sebepleri genel ve somut kriterler olarak henüz ortaya konulamamıştır.

Kohl'a göre etkilerdeki heterojenliğin anlaşmanın yürürlüğe girdiği yıl, anlaşmaya taraf ülke sayısı, anlaşmanın kapsadığı ticaret politikası alanları gibi her bir anlaşmaya özel karakteristikler ile kısmen açıklanabilmesi mümkündür. (Kohl, 2014, s. 464). Anlaşmaya taraf ülkelere ilişkin ticaret profillerinin uyumluluğu, anlaşma öncesinde uygulanan tarifeler, coğrafi yakınlık gibi karakteristik özelliklerin de anlaşma etkileri açısından belirleyici olması mümkündür (Economic Commission for Africa, 2017, s. 65). Ayrıca doğrudan anlaşma etkilerindeki heterojenlik ile ilgili olmamakla birlikte genel olarak STA'ların belirleyicileri, ekonomik refaha etkileri ve doğal ticaret ortakları hipotezi (natural trading partners hypothesis) gibi konularda yapılmış olan ve ayrıntılarına takip eden kısımda yer verilmiş olan muhtelif çalışmalara göre anlaşmanın taraflarına ilişkin ekonomik büyüklük, taraflar arasındaki mesafe, ticaret yoğunluğu, faktör zenginliği vb. çeşitli özelliklerin de gerek anlaşma yapma ihtimali gerekse de anlaşma sonuçları açısından etkili olması mümkündür.

Bu çerçevede sonuçlarının değerlendirilmesini teminen bu bölümde ilk olarak anlaşma etkileri konusunda genel olarak etkili olmuş olabileceği değerlendirilen 14 adet kriter belirlenmiş ve bu kriterlerin anlaşma etkileri ile ne şekilde bağlantılı

olabilecekleri ortaya konulmuştur. STA etkilerini değerlendirmek üzere kullanılacak olan bu kriterlere ilişkin veri kaynaklarına Ek 5'te detaylı olarak yer verilmiştir. Kriterlerin belirlenmesinin akabinde analiz sonucunda elde edilen bulguların değerlendirilebilmesi için bu çalışmada etkisi ölçülen tüm anlaşmalar EFTA ülkeleri ile yapılan anlaşmadan başlayarak yürürlüğe giriş tarihi itibarıyla söz konusu kriterler çerçevesinde ayrı ayrı incelenmiştir. Her bir anlaşma, anlaşmanın kapsamı ve vergi indirimlerine ilişkin hükümlerinin ardından belirlenen 14 kriter açısından ayrıntılı olarak incelenmiştir. Anlaşma bazında ayrı ayrı yapılan bu inceleme ve değerlendirme, içeriği gereği oldukça uzun bir metin olması nedeniyle çalışmaya 6 numaralı ek olarak eklenmiştir. Daha sonrasında; Tablo 4 ve 5'te yer alan anlaşma etkilerine ilişkin analiz sonuçları, 6 no.lu ekte yer alan veriler çerçevesinde iki farklı açıdan değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda ilk olarak pozitif, negatif ve istatistiksel olarak anlamsız anlaşma etkilerinin belirlenen kriterler açısından ortak bir durum sergileyip sergilemediği, sergiliyorsa hangi kriterlerin ne şekilde etkili olduğu her bir kriter bazında ayrı ayrı incelenmiştir. İkinci olarak da anlaşmalar sonucunda ortaya çıkan etkiler her bir anlaşma bazında ayrı ayrı incelenmiştir.

5.1. Değerlendirme Kriterleri

STA etkilerine ilişkin bu çalışmada elde edilen bulguların değerlendirilmesi için belirlenen toplamda 14 kritere aşağıda yer verilmiştir.

1. Ekonomik Büyüklük (GSYH ve Nüfus)

Ekonomik büyüklük çekim modelinin temelinde de yer aldığı üzere ülkelerin arz ve talep miktarını ve buna bağlı olarak ticareti etkilediği değerlendirilen bir unsurdur. Schiff, STA'ların refahı arttırma etkisinin tarafların ekonomik büyüklüklerine göre değiştiğini belirtmiştir (Schiff, 2001, s. 259). Baier ve Bergstrand da STA'ya taraf ülkelerin ekonomilerinin büyük olması ve büyüklüklerin de benzer olması halinde anlaşma kaynaklı ticaret yaratımının daha fazla olacağını belirtmiştir. (Baier ve Bergstrand, 2004, s.33). Bu çerçevede ekonomik büyüklüğün Türkiye'nin yapmış olduğu STA'ların sonuçları açısından belirleyici olup olmadığı bu çalışmaya bir değerlendirme kriteri olarak eklenmiştir. Benzeri şekilde nüfus da ülkelerin arz ve

talep miktarını ve buna bağlı olarak ticareti etkilediği değerlendirilen bir unsur olarak kriterler arasına eklenmiştir.

2.Coğrafi Konum

Uluslararası ticarete genel olarak belirleyici unsur ticaret maliyetleri olup ticarete konu eşyanın iki ülke arasında taşınması da en önemli ticaret maliyetlerinden birini oluşturmaktadır (Anderson and van Wincoop, 2004, s. 691). Wonnacott ve Lutz (1989) ile Deardorff ve Stern (1994) ticaretin tarafları arasındaki uzaklık azaldıkça ticaret maliyetleri düşeceğini, bu durumun da bir ticaret anlaşması yapılması durumunda tarafların arasındaki ticareti ve anlaşmadan edinilecek faydayı arttıracaklarını savunmuşlardır (Schiff, 2001, s. 247). Literatürde Doğal Ticaret Ortakları hipotezi olarak da adlandırılan bu hipoteze göre aralarındaki uzaklık az olan ülkeler taşıma ve ticaret maliyetleri düşük olduğu için doğal ticaret ortağı olarak değerlendirilirler ve doğal ticaret ortakları arasındaki ticaret anlaşmalarının ticaret yaratma ihtimali yüksek, ticaret saptırma ihtimali ise düşüktür (Schiff, 2001, s. 245). Aynı konuda Krugman (1993) da taşıma ve iletişim maliyetlerinden dolayı ülkelerin komşu ülkelerle ticaret yapmaya meyilli olduklarını ve komşu ülkeler arasında tercihli ticaret anlaşmaları yapılırsa taraflar arasındaki ticaretin artacağını savunmuştur (Schiff, 2001, s. 247). Baier ve Bergstrand ise tarafların arasındaki mesafenin az olduğu durumlarda STA yapılması ve bu STA'nın refahı arttırması ihtimalinin daha yüksek olduğunu savunmuşlardır (Baier ve Bergstrand, 2004, s. 60). Bu çalışmalardan hareketle STA'nın tarafları arasındaki mesafe ve taşımacılık maliyetlerini doğrudan etkileyen bir unsur olan taraf ülkenin denize çıkışı olup olmaması bu çalışmaya bir değerlendirme kriteri olarak eklenmiştir.

3.Lojistik Performans İndeksi

Lojistik Performans İndeksi (LPI) Dünya Bankası tarafından ülkelerin lojistik alanında sergiledikleri performansı ölçmek üzere oluşturulmuş bir indekstir. İlk olarak 2007 yılında hesaplanmıştır. Daha sonra 2010, 2012, 2014, 2016 ve 2018 yıllarında da devam ettirilmiştir. Stevens vd., STA etkilerinin değerlendirilmesi açısından önemli unsurlardan birinin de anlaşma taraflarının fiziksel ve kurumsal altyapıları olduğunu

belirtmiştir (Stevens vd., 2015, s.22). Bu doğrultuda ülkeleri gümrüklemeye ilişkin işlemler, altyapı, milletlerarası taşımacılık faaliyetleri, lojistik alanda hizmet kalitesi, izlenebilirlik ve zamanında teslim olmak üzere 6 ayrı kategoride değerlendiren LPI indeksi bu çalışmaya değerlendirme kriterlerinden biri olarak eklenmiştir.

4.Ticari Dışa Açıklık İndeksi (Trade Openness Index)

Ticari dışa açıklık indeksi ülke ekonomisinde dış ticaretin yerini ve önemini göstermesi açısından önemli bir göstergedir. Ticarete açıklık, ticaretin gayri safi yurt içi hasılaya oranı olarak ölçülmektedir. Bu indeks bir ekonomide mal ve hizmet ithalat ve ihracatının önemini ölçmek için kullanılmakta ve yerli üreticilerin dış talebe ve yerli tüketicilerin yurt dışı arzına olan bağımlılığını göstermektedir. Dünya Bankası'na hesaplanan açıklık indeksi matematiksel olarak aşağıdaki şekilde tanımlanmaktadır.

$$\frac{X_{it}+M_{it}}{Y_{it}} \quad (15)$$

Formüldeki X ihracatın toplam değeri, M ithalatın toplam değeri, Y de ülkenin GSYH değeridir. 100'ün üzerinde olan bir ticari açıklık değeri ithalat ihracat toplamının GSYH'yi aştığını, 100'den küçük bir açıklık değeri ise ithalat ihracat toplamının GSYH'nin altında olduğunu gösterir (World Bank, 2013, s. 7). Ticari dışa açıklık indeksi bir ülkenin ekonomisinde dış ticaretin ne ölçüde önemli olduğunu göstermesi yönüyle tanımlayıcı bir indeks olup bu çerçevede STA etkilerinin değerlendirilmesi açısından bu çalışmaya bir kriter olarak eklenmiştir.

5.Ticaret Kısıtlama İndeksi (Overall Trade Restrictiveness Index (OTRI))

Uluslararası ticarete uygulanan vergilerin yanı sıra ticarete kısıtlamalar ve tarife dışı engeller de ticaret maliyetlerini arttıran politika unsurları arasında yer almaktadırlar (Anderson, 2004, ss 691-692). STA'lar ile vergilerde indirim yapılmasına ilave olarak taraflar arasında anlaşma hükümlerine bağlı olarak vergi dışı diğer bir takım ticaret kısıtlarının ve tarife dışı engellerin de kaldırılarak ticaretin serbestleştirilmesi söz konusu olmaktadır. Bu noktadan hareketle anlaşmaya taraf

ülkelerdeki ticaret kısıtlamalarına ilişkin düzeyin STA etkileri açısından belirleyici olabileceği değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda Dünya Bankasının ticaret kısıtlama indeksi bu çalışmaya bir değerlendirme kriteri olarak eklenilmiştir. Bu indeks ülkenin ticaret politikasına bağlı olarak ithalatta uyguladığı ticaret kısıtlamalarını ölçen bir indeks olup hem tarifeleri hem de tarife dışı engelleri kapsamaktadır. Konuyla ilgili bilgi aşağıdaki web adresinde yer almaktadır.

http://www.tcbresourceguide.org/vol1/multilateral_services/market_trade_info/wb.html

6. Anlaşma Öncesinde İki Ülke Arasındaki Ticaretin Tarafların Toplam Ticareti İçindeki Payı

Doğal Ticaret Ortakları hipotezini savunan çalışmalarda anlaşmanın tarafları arasındaki mesafenin az olmasına ilave olarak taraflar anlaşma öncesinde önemli bir ticaret ortağı ise, anlaşmanın ticaret yaratıcı, dolayısıyla refahı artırıcı etki yapma ihtimalinin arttığı görüşü savunulmaktadır (Schiff, 2001, s. 246). Krugman da anlaşma öncesinde taraflar arasındaki ticaretin diğer ülkelerle ticarete göre yüksek olması halinde anlaşmadan elde edilecek ticaret yaratımı ve faydanın oluşacak ticaret sapması ve zarardan fazla olacağını belirtmiştir (Krugman, 1991, s. 13). Buradan hareketle taraf ülkelerinin anlaşma öncesi ve sonrasını da kapsayacak şekilde ticaret hacimlerinin seyri bu çalışmaya bir değerlendirme kriteri olarak eklenmiştir. Yine taraflar arasındaki ihracat ve ithalatın tarafların toplam ihracat ve ithalatları içindeki % payı da bir değerlendirme kriteri olarak eklenmiştir. Bu % nin hesaplanmasında anlaşma imzalanan yıl ve öncesindeki 2 yıl dikkate alınmıştır.

7. Ticaret Yoğunluk İndeksi (Trade Intensity Index)

Anlaşma öncesinde iki ülke arasındaki ticaretin tarafların toplam ticareti içindeki payı ile ilgili olarak belirtilen gerekçelerden hareketle, bir ülkenin bir ticari ortağa yüzde olarak dünya ortalamasının üzerinde ihracat yapıp yapmadığının göstergesi olan ticaret yoğunluk indeksi de kriterler arasına eklenilmiştir. Ticaret yoğunluk indeksi, aşağıda belirtilen şekilde hesaplanmaktadır.

$$100 * \left[\frac{x_{ijk}}{x_{ik}} / \frac{x_{wjk}}{x_{wk}} \right] \quad (16)$$

Formüldeki x_{ik} , k ürününün kaynak i ülkesinden j ülkesine ihracat tutarını, X_{ik} , k ürününün kaynak i ülkesinden toplam ihracat tutarını, w_j ise kaynak olarak dünyaya işaret etmektedir. Ticaret yoğunluk indeksi matematiksel olarak i ülkesinin j ülkesine ihracatının toplam ihracatına oranının, j ülkesine yönelik ihracatının toplam dünya ihracatına oranına bölünmesi ile elde edilmektedir. Bu indeksin değer aralığı 0 ile ∞ arasında değişmekte olup 100'den büyük bir değer, ihracatçı ülkenin ticari ortağı ile dünya ortalamasından daha yoğun bir ticari ilişki içerisinde bulunduğunu göstermektedir (World Bank, 2013, s. 17).

8. Ticaret Tamamlayıcılık İndeksi (Trade Complementarity Index):

Ticaret tamamlayıcılık indeksi, ihracatçı ülkenin ihracat profilinin ticari ortağının ithalat profili ile ne ölçüde uyumlu olduğunu veya birbirini tamamladığını göstermektedir. Bir başka deyişle bu indeks bir ülkenin ticaretinin ticari ortakları ile ne ölçüde uyumlu olduğunu göstergesidir. Dünya bankasınca hesaplanan tamamlayıcılık indeksi matematiksel olarak aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir.

$$100 * \left[1 - \sum_k \left| \frac{m_{jk}}{M_j} - \frac{x_{ik}}{X_i} \right| \right] \quad (17)$$

Formüldeki x_{ik} , ihracatçı i ülkesinin k ürününü ihracat değerini, X_i , i ülkesinin toplam ihracatını, m_{jk} , ithalatçı ülke j 'nin k ürünü ithalatını, M_j ise j ülkesinin toplam ithalatını ifade eder. Bu indeksin değer aralığı 0 ila 100 arasında değişmektedir. 100 ideal bir ticaret ortaklığının, 0 puan ise; iki ülkenin ihraç ürünleri açısından tam bir rekabet içerisinde olduğunu göstermektedir.

Dünya Bankasınca yüksek bir ticaret tamamlayıcılık indeksinin, iki ülkenin artan ticaretten kazanç sağlayacağını gösterebileceği ve bu nedenle muhtemel ikili veya bölgesel ticaret anlaşmalarının etkilerini değerlendirmede özellikle yararlı olabileceği belirtilmiştir (World Bank, 2013, s. 19). Schiff de taraflar arasında ticaret tamamlayıcılığının yüksek olmasının STA'dan edinilecek faydayı arttıracığı sonucuna varmıştır (Schiff, 2001, s. 259). Buradan hareketle söz konusu indeks de değerlendirme kriterleri arasına eklenilmiştir.

9.Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi:

Uluslararası ticarete karşılaştırmalı olarak avantajlı veya dezavantajlı olduğunun göstergesi olan açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük indeksi (revealed comparative advantage (RCA) uluslararası rekabet gücünü dış ticaret göstergelerini kullanmak suretiyle açıklayan ve sıklıkla kullanılan bir indekstir. Söz konusu indeks Balassa'nın 1965 tarihli çalışması ile ortaya konulmuştur (Yalçınkaya, Çılbant, Erataş ve Hartoğlu, 2014, s. 44).

Dünya Bankası'na hesaplanan açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler indeksi, matematiksel olarak aşağıda gösterildiği şekilde ifade edilmektedir.

$$RCA_{ijk} = \frac{\frac{x_{ijk}}{x_{ij}}}{\frac{x_{wjk}}{x_{wj}}} \quad (18)$$

Formülde yer alan x, “k” ürününün i ülkesinden j ülkesine ihracat tutarını, X, i ülkesinden j ülkesine toplam ihracatı, w ile gösterilen değerler ise dünya ihracatını göstermektedir. İndeks değerinin 1'den yüksek olması, ülkenin belirtilen ürün veya sektördeki ihracatının, söz konusu ürünün dünya ihracatı içindeki payından büyük olduğunu ifade eder. Bu durumda ülkenin belirtilen üründe/sektörde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sonucu çıkarılır. Benzeri şekilde indeks değerinin 1'den küçük olması halinde ise ülkenin söz konusu ürün/endüstride karşılaştırmalı olarak dezavantajlı olduğu sonucu çıkarılmaktadır (World Bank, 2013, s. 9).

RCA Profilleri benzeyen iki ülkenin endüstri içi ticaret olması durumu haricinde yoğun olarak ticaret yapmaları beklenmemektedir. Bu yönüyle indeks, iki ülkenin ticaret potansiyelini ölçme konusunda fikir verici olabilmektedir. Pitigala da çalışmasında Güney Asya ülkeleri arasındaki bölgesel entegrasyonlarda karşılaştırmalı üstünlüğün önemine değinmiştir (Pitigala, 2005, ss 42-43). Buradan hareketle söz konusu indeks bu çalışmada değerlendirme kriterleri arasına eklenmiştir.

10.STA Öncesi ve Sonrası Etkin Olarak Uygulanan Tarife Oranları (Effectively Applied Tariff (AHS))

Tarifeler ticaret maliyetlerini doğrudan etkileyen politika önlemleridir (Anderson, 2004, s. 691). Her ne kadar GATT ve akabinde DTÖ bünyesinde yürütülen çok taraflı ticaret müzakereleri sonucunda tarifelerde genel olarak bir azalma olduysa da tarifeler halen uluslararası ticarete ticaret maliyetlerini oluşturan en önemli unsurlardan biri olma özelliğini korumaktadır. Tarifeler ticarete konu ürün bazında değişmekte olup her bir STA’da farklı ürünler için farklı indirimler ve indirim takvimleri bulunabilmektedir. Bu çerçevede anlaşma kapsamında ne kadar vergi indirimi yapıldığı, yüksek tarife uygulanan ürünlerin anlaşma kapsamına alınıp alınmadığı, alındıysa ne kadar sürede ne kadar indirim yapıldığı, tarifelerin anlaşma öncesinde zaten düşük olup olmadığı gibi faktörler ticaret maliyetlerini doğrudan etkilediğinden anlaşmadan edinilen fayda konusunda belirleyici olmaktadır.

Konu ile ilgili olarak Bergstrand vd., AB’nin 6 farklı STA’sının etkilerini inceledikleri çalışmalarında anlaşma öncesi tarifelerin yüksek olduğu ve bu tarifelerin kısa sürede kaldırıldığı durumda pozitif ve güçlü bir anlaşma etkisi ortaya çıktığını belirtmişlerdir (Bergstrand vd., 2011, s. 5) Behar ve Criville de anlaşma öncesinde tarafların aralarındaki ticarete uygulanan tarifelerin yüksekliğine bağlı olarak anlaşma etkilerinin değiştiğini, güney ülkelerinde tarifeler kuzey ülkelere göre daha yüksek olduğundan 2 tane güney ülkesi arasında yapılan anlaşmanın bir tane kuzey bir tane güney ülkesi arasında yapılan anlaşmaya göre ticareti arttırma konusunda daha etkili olduğunu belirtmişlerdir (Behar ve Criville, 2013, s. 778). Peridy ve Roux (2012) tarafından yapılan bir başka çalışmada da tarifelerdeki indirimlerin sınırlı olduğu Euro-Med anlaşmalarının etkilerinin de az olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Stevens vd., 2015, s. 20). Buradan hareketle anlaşmanın taraflarınca anlaşma öncesi ve sonrası dönemde uygulanmakta olan tarife oranları STA’ların ticaret yaratıcı etkilerini değerlendirmek açısından bu çalışmaya bir kriter olarak eklenmiştir.

Çalışmada Dünya Bankasının WITS portalında yer alan etkin tarife oranları baz alınmıştır. Tarife çeşitlerinden biri olan etkin olarak uygulanan tarife oranı, bir ülkenin mevcut olarak uyguladığı en düşük tarife oranı olarak tanımlanmaktadır. Taraflar arasında serbest ticaret anlaşması veya gümrük birliğinden kaynaklı bir

tercihli tarife varsa etkin olarak uygulanan tarife olarak bu tercihli düzenlemeler kapsamında uygulanan tarifeler kullanılmaktadır. İlgili ülkenin STA veya başkaca bir tercihli ticaret düzenlemesi bulunmayan ülkeler ile ticareti açısından uygulamada olan vergiler için ise MFN oranları kullanılmaktadır. Konuyla ilgili bilgi https://wits.worldbank.org/wits/wits/witshelp/content/data_retrieval/p/intro/c2.types_of_tariffs.htm adresinde yer almaktadır. Bu çalışmada ticaret rakamları dış ticarete konu ürünlerin tamamına ilişkin toplam ticaret rakamı olarak değerlendirildiğinden tarifeler de aynı şekilde tüm ürünler dikkate alınarak hesaplanan ortalama tarifeler olarak değerlendirmeye alınmıştır.

11.Anlaşmalardaki Geçiş Döneminin Süresi:

Anlaşmalarda vergilerin sıfırlanması için öngörülen geçiş dönemi her anlaşmada farklı olabilmektedir. Bazı durumlarda çok uzun geçiş dönemleri öngörülürken bazı durumlarda da vergiler anlaşmanın yürürlüğe girişi ile birlikte sıfırlanmaktadır. Geçiş döneminin süresi doğrudan uygulanan vergileri belirleyici olması nedeniyle “STA Öncesi ve Sonrası Etkin Olarak Uygulanan Tarife Oranları” ile ilgili maddede belirtilen gerekçeler doğrultusunda STA’nın etkinliğini etkilediğinden bu çalışmaya bir değerlendirme kriteri olarak eklenmiştir.

12.Vergi Oranı %0 Olan Tarife Satırlarının Yüzdesi

İthalatta uygulanan tarifeler bir başka deyişle vergiler ile ilgili olarak “STA Öncesi ve Sonrası Etkin Olarak Uygulanan Tarife Oranları” ile ilgili maddede belirtilen gerekçeler doğrultusunda ilgili ülkeler arasındaki ticarete %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki % payı kriterler arasına eklenilmiştir.

13.En Çok Kayrılan Ülke (Most Favoured Nation-MFN) Tarifesi

STA’ya taraf ülkelerin birbirlerine uyguladıkları vergi indiriminin yanı sıra tarafların diğer ülkelerle ticarete uygulamış olduğu vergilerin de STA sonucunda elde edilen avantaj konusunda etkili olabileceği değerlendirilmektedir. Diğer ülkelere uygulanan vergilerin yüksek olması bu ülkelere karşı STA’dan elde edilen vergi

avantajını arttıracaktır. Bu doğrultuda MFN oranları da bu çalışmaya bir kriter olarak eklenilmiştir.

14.Tarafların Diğer STA'ları

STA'ya taraf ülkenin başka ülkelerle de anlaşmalar imzalayıp imzalamadığı, söz konusu ülkenin diğer ülkelere uyguladığı vergi oranlarında ve genel olarak ticaret politikasında farklılık yaratacağından bu husus da değerlendirme kriterlerinden biri olarak bu çalışmaya eklenmiştir.

5.2. Serbest Ticaret Anlaşmaları Etkilerinin Değerlendirilmesi

Bu kısımda Türkiye'nin imzalamış olduğu STA'ların etkileri yukarıda belirtilen kriterler dikkate alınarak iki farklı açıdan değerlendirilmiştir. İlk olarak her bir kriterin STA'nın sonuçları açısından belirleyici olup olmadığı analize dahil edilen tüm anlaşmalar dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Burada amaç kriterlerin anlaşma etkileri açısından belirleyici olup olmadıklarının ortaya konulmasıdır. Akabinde de analize dahil edilen tüm anlaşmalar tek tek anlaşma bazında incelenmiş ve modelden elde edilen sonuçların olası sebepleri değerlendirilmiştir.

5.2.1. Analiz Sonuçlarının Analize Dahil Edilen Tüm Anlaşmalar Dikkate Alınarak Değerlendirilmesi

Anlaşma etkilerini belirleyen kriterlerin ortaya konulabilmesini teminen öncelikle Tablo 4'de yer alan anlaşma bazında etkiler ile Tablo 5'te yer alan ticaretin yönüne bağlı etkiler pozitif/negatif/istatistiksel olarak anlamsız şeklinde sınıflandırılmış akabinde bu etki tiplerinin her birinin görüldüğü ülkelerin ve ticaret rotalarının belirlenen 14 kriter açısından anlamlı gruplar oluşturup oluşturmadığı incelenmiştir. Yapılan bu değerlendirme neticesinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- GSYH ve nüfusun büyüklüğünün pozitif/negatif/istatistiksel olarak anlamsız etki tiplerinden birinde veya daha fazlasında farklılaşan veya yoğunlaşan bir özellik olmadığı görülmektedir.

- Coğrafi konum ve taraflar arasındaki mesafenin büyüklüğünün aynı şekilde pozitif/negatif/istatistiksel olarak anlamsız etki tiplerinden birinde veya daha fazlasında farklılaşan veya yoğunlaşan bir özellik olmadığı görülmektedir.
- Anlaşma yapılan ülkenin denize çıkışı olmama faktörü açısından yapılan değerlendirmede anlaşmaların pozitif etki yapmış olduğu durumlarda taraf ülkelerin tamamının denize çıkışı olduğu, denize çıkışı olmayan İsviçre, Makedonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti ile yapılan anlaşmaların istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç doğurmadığı, Slovak Cumhuriyeti ile yapılan anlaşmanın ise negatif bir sonuç doğurduğu görülmektedir. Ancak ticaretin yönüne bağlı etkilere bakıldığında, Türkiye’den Makedonya’ya yönelik ticarete anlaşmaya bağlı olarak pozitif bir etki görülürken, Makedonya’dan Türkiye’ye yönelik ticarete negatif bir etki görüldüğü, benzeri şekilde Türkiye’den Slovakya’ya yapılan ticarete herhangi bir etki görülmezken, Slovakya’dan Türkiye’ye yapılan ticarete negatif bir etki görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu durum dikkate alındığında denize çıkışı olmamanın bu çalışmadaki az sayıdaki örnekten hareketle anlaşma etkileri konusunda doğrudan belirleyici bir kriter olarak alınamayacağı değerlendirilmektedir.
- Lojistik performans indeksinin büyüklüğünün pozitif/negatif/istatistiksel olarak anlamsız etki tiplerinden birinde veya daha fazlasında farklılaşan veya yoğunlaşan bir özellik olmadığı görülmektedir.
- Ticari dışa açıklık indeksine bakıldığında Türkiye’ye ilişkin değer inceleme döneminde ortalamada %44,2 olduğu, anlaşma yaptığı ülkelerin ticari dışa açıklık indekslerinin de ortalama %49,1 ile %172,7 arasında değişen geniş bir bandta olduğu görülmektedir. Yapılan değerlendirmede gerek Türkiye’den ihracat gerekse de Türkiye’nin ithalatı yönüyle söz konusu indeks büyüklüğünün pozitif/negatif/istatistiksel olarak anlamsız etki tiplerinden birinde veya daha fazlasında farklılaşan veya yoğunlaşan bir özellik olmadığı görülmektedir.
- Ticaret kısıtlama indeksine (veri mevcudiyetine bağlı olarak) bakıldığında indeks değeri hem MFN hem de etkin tarife oranı açısından 0,10 ve üzeri olan, bir başka deyişle ticaret kısıtlamalarının yüksek olduğu Morityus, Mısır, Malezya, Fas ve Ürdün’e ihracatta, anlaşmanın Ürdün hariç olmak üzere

pozitif etki yarattığı görülmektedir. Ticaret kısıtlama indeksinin MFN ve etkin tarife oranı açısından en az biri veya her ikisi 0,10 ve altı olduğu durumlarda ise indeksin pozitif/negatif/istatistiksel olarak anlamsız etki tiplerinden birinde veya daha fazlasında farklılaşan veya yoğunlaşan bir özellik olmadığı görülmektedir. Bir başka deyişle her üç etki tipinde de 0,10 ve altında olan indeks değerlerine rastlanılmaktadır. STA'ların sadece vergisel boyutta değil diğer ticaret kısıtları açısından da serbestleşme sağladığı dikkate alındığında ticaret kısıtlamalarının yüksek olduğu ülkelerle yapılan STA'lar sonucunda anlaşmadan elde edilen faydanın ve pozitif etki yaratma potansiyelinin daha fazla olabileceği değerlendirilmektedir.

- Tarafların anlaşma öncesinde ticaret alışkanlığı ve yoğunluğunun ortaya konulması amacıyla çalışmaya eklenen anlaşma öncesinde iki ülke arasındaki ticaretin tarafların toplam ticareti içindeki payı ile ticaret yoğunluk indeksinin büyüklüğünün pozitif/negatif/istatistiksel olarak anlamsız etki tiplerinden birinde veya daha fazlasında farklılaşan veya yoğunlaşan özellikler olmadığı görülmektedir.
- Ticaret tamamlayıcılığına bakıldığında, Türkiye'nin anlaşma yaptığı ülkelere yönelik ihracatında ticaret tamamlayıcılık indeksinin %41,8 ila %60,4 arasında değiştiği, indeksin büyüklüğünün pozitif/negatif/istatistiksel olarak anlamsız etki tiplerinden birinde veya daha fazlasında farklılaşan veya yoğunlaşan bir özellik olmadığı görülmektedir. Konuya anlaşma yapılan ülkelerin Türkiye'ye yönelik ihracatı olarak bakıldığında da aynı sonuca ulaşılmaktadır.
- Karşılaştırmalı üstünlüklere bakıldığında gerek Türkiye'den anlaşma yapılan ülkelere gerekse de anlaşma yapılan ülkelere Türkiye'ye yönelik ticarete karşılaştırmalı üstünlükler açısından benzer veya farklı olmanın pozitif/negatif/istatistiksel olarak anlamsız etki tiplerinden birinde veya daha fazlasında farklılaşan veya yoğunlaşan bir özellik olmadığı görülmektedir.
- STA öncesi ve sonrasında etkin olarak uygulanan tarife oranlarına, özellikle de ticaret hacmi ve ticarete konu ürünler dikkate alınarak hesaplanan ağırlıklı ortalamalara bakıldığında anlaşma öncesinde uygulanmakta olan vergilerin ve anlaşmaya bağlı olarak bu vergilerde ne oranda indirimle gidildiğinin bazı istisnai durumlar hariç anlaşma sonuçları üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Bazı istisnalar olmakla birlikte; anlaşma sonucunda pozitif etkilerin yaşandığı

ticaret rotalarında anlaşma öncesi ve sonrasında uygulanmakta olan vergilerin karşılaştırılmasından, anlaşma sonrasında vergilerde belirgin bir düşüşün olduğu görülmektedir. Bu düşüşün bazen anlaşma öncesinde çok yüksek olan vergi oranlarının sıfırlanmasa bile ciddi oranda indirilmesi, bazen de anlaşma öncesi ortalama düzeyde olan vergilerin büyük oranda düşürülmesi ve zaman zaman sıfırlanması şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. Anlaşma sonucunda negatif etkilerin yaşandığı veya anlamlı bir etkinin olmadığı durumlarda ise yine bazı istisnalar olmakla birlikte genel olarak vergilerde kayda değer bir indirim olmadığı, bunun sebebinin bazı durumlarda uzun geçiş dönemleri olduğu anlaşılmaktadır. Sonuç olarak anlaşmanın taraflarının birbirleri kaynaklı ithalatta uyguladıkları vergi oranlarının özellikle de bu çalışmada toplam ticaret verileri kullanıldığı dikkate alınarak uygulanan ağırlıklı ortalama vergi oranlarının (ticaret hacmi ve ticarete konu ürünler dikkate alınarak hesaplanmaktadır) anlaşma etkileri açısından belirleyici oldukları değerlendirilmektedir. Bu çalışmanın amacı ve kapsamı dahilinde olmamakla birlikte; anlaşmanın tarafları arasında ticaretin ürün grupları veya spesifik ürünlere odaklanmak suretiyle incelenmesi halinde daha ayrıntılı bilgi edinilmesi mümkündür.

- Anlaşmada öngörülen geçiş süreleri ile ilgili olarak sürenin uzunluğundan ziyade hangi ürünlere ilişkin vergilerin ne kadar sürede sıfırlanacağı ve bu ürünlerin o ülkeden yapılan ithalattaki payının önemli olduğu da ortaya çıkmaktadır. Zira geçiş süresinin çok uzun olduğu bazı anlaşmalar ticarete pozitif etki yaratırken (Ürdün ve Malezya’dan Türkiye’ye yönelik, Türkiye’den Fas ve Mısır’a yönelik ticaret gibi) geçiş süresi kısa olan bazı anlaşmaların da istatistiki olarak anlamlı bir etki yaratmadığı hatta negatif etki yarattığı (Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Macaristan’dan Türkiye’ye yönelik ticaret veya Türkiye’den Slovenya ve Şili’ye yönelik ticaret gibi) örnekler mevcuttur.
- Taraflar arasındaki ticarete %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırları içindeki payına bakıldığında %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının oranının uygulanan vergi oranı ile doğrudan ilişkili olması sebebiyle anlaşma sonuçları açısından belirleyici kriterlerden biri olduğu değerlendirilmektedir. Burada unutulmaması gereken husus %0 vergi ile

ithalat yapılan tarife satırlarının oranı yüksek olsa dahi en çok ticaret yapılan kalemlerde uygulanan verginin yüksek olması halinde anlaşma etkinliğinin azalacağıdır.

- Tarafların diğer ülkelerle ticarete uyguladığı MFN vergilere ve tarafların diğer STA'larına bakıldığında ülkelerin MFN oranları ve imzalamış oldukları STA sayıları birbirinden farklılık arz etmekle birlikte gerek Türkiye'den anlaşma yapılan ülkeye doğru ticarete, gerekse de anlaşma yapılan ülkeden Türkiye'ye yönelik ticarete MFN oranlarının büyüklüğü ve STA sayılarının pozitif/negatif/istatistiksel olarak anlamsız etki tiplerinden birinde veya daha fazlasında farklılaşan veya yoğunlaşan bir özellik olmadığı görülmektedir.

Tüm bu açıklamalar bir arada değerlendirildiğinde, anlaşmanın tarafları arasında anlaşma öncesinde ve sonrasında uygulanan vergiler, STA'ya bağlı olarak yapılan vergi indirimleri (mahiyet ve etkinlik açısından) ile tarafların ticaret kısıtları açısından genel durumunun anlaşma etkilerini belirleyen en önemli unsurlardan oldukları görülmektedir. Diğer kriterlerin Türkiye özelinde yapılan bu çalışma sonuçlarına göre tek başına belirgin ve baskın bir faktör olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte; STA'nın sonuçları hakkında belirleyici olabileceği düşünülen söz konusu kriterlerin tek başına belirleyici olmadığı yönündeki bulgunun, bu kriterlerin anlaşma sonuçları açısından etkileri olmadığı anlamına gelmediği, STA etkilerinin, bu anlaşmalara karakteristiğini veren asli unsur olan vergi indirimleri ve ticaretin serbestleştirilmesini sağlayan düzenlemelerin etkileri ile anlaşmaya ve ülkeye göre değişen muhtelif diğer kriterlerden kaynaklı etkilerin birleşimi sonucu ortaya çıktığı değerlendirilmektedir. Bir başka deyişle STA etkilerinin bir veya iki kriterden ziyade anlaşma kapsamında yapılan vergi indirimleri, ticaretin serbestleştirilmesi, taraflar arasındaki ticaret tamamlayıcılığı, geçmişten gelen ticaret alışkanlığı, taraflar arasındaki mesafe ve benzeri muhtelif kriterlerin bütünleşik etkisi sonucunda oluştuğu değerlendirilmektedir. Örneğin taraflar arasındaki ticaret alışkanlığı ve ticaret tamamlayıcılığı düzeyinin STA'dan kaynaklı vergi indiriminin yarattığı sonuç üzerinde etkili olması gibi.

5.2.2. Analiz Sonuçlarının Her Bir Anlaşma Bazında Değerlendirilmesi

Bu kısımda analize dahil edilen tüm anlaşmalar her bir anlaşma bazında ayrı ayrı incelenerek analizden elde edilen sonuçların olası sebepleri yukarıda sıralanan kriterlerden yola çıkılarak değerlendirilmiştir. Tablo 4 ve Tablo 5'te yer verilen analiz sonuçlarından da açıkça görüldüğü üzere anlaşma etkileri her bir anlaşma bazında ve hatta anlaşma içinde ticaretin yönüne bağlı olarak değişmektedir. Türkiye'nin yapmış olduğu STA'lar bazı ticaret rotalarında pozitif bir etki yaratırken bazı ticaret rotalarında istatistiksel olarak anlamlı bir etki yaratmamış hatta bazı rotalarda negatif bir etki yaratmıştır.

STA'nın taraflar arasındaki ticaret üzerinde negatif bir etki yapması genel olarak STA'lardan beklenen ticaret yaratma etkisi ile uyumlu değildir. STA'ların yarattığı etkinin istatistiksel olarak anlamsız olması da STA'lardan beklenen pozitif etki ile uyumlu değildir. Ancak literatürde yer alan diğer çalışmalar da genel kabul görmüş beklentinin aksine istatistiksel olarak anlamsız ve negatif STA etkilerinin yer aldığı görülmektedir.

Bu çalışmada elde edilen bulgular genel olarak incelendiğinde üç husus dikkat çekmektedir:

- STA yapılan ülkelere Türkiye'nin yoğun olarak ihracat yaptığı (her bir anlaşmanın yürürlükte olduğu yıllar itibarıyla toplam ihracatın %1'inden büyük olan) Mısır, İsrail, İsviçre (EFTA), Romanya, Bulgaristan ve Suriye ile yapılan anlaşmalardan EFTA ve Suriye hariç diğerleri Türkiye'nin ihracatı üzerinde pozitif etki yapmıştır.
- Türkiye'nin ihracatı üzerinde istatistiksel olarak anlamsız veya negatif etki yapan STA'lar İsviçre (STA etkisi istatistiksel olarak anlamsızdır) ve Suriye (negatif STA etkisi mevcuttur) ile yapılan STA'lar hariç Türkiye'nin ihracatı açısından küçük ticaret ortaklarıdır.
- Türkiye'nin Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile yapmış olduğu ve genellikle kısa süre yürürlükte kalmış olan STA'ların önemli bir kısmı negatif veya istatistiksel olarak anlamlı olmayan STA etkisi yaratmıştır. Benzeri durum ekonomik dönüşüm sürecinde olan diğer ülkelerin bir kısmı için de geçerlidir.

Doğu Avrupa ülkelerinin yapmış olduğu STA'lar ile ilgili olarak benzeri genel bir tespit Kohl'un muhtelif STA'ların etkilerini ölçtüğü çalışmasında da yer almaktadır. Söz konusu çalışmada bu durumun muhtemel sebeplerinden birinin de Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından oluşan Doğu Avrupa ekonomik entegrasyonunun gerçek bir entegrasyon olmadan önce kağıt üzerinde gerçekleşmesi olabileceğinden bahsedilmiştir (Kohl, 2014, s. 463). Aynı konuda Pomfret de Doğu Avrupa STA'larının bölgeselleşme trendinden ziyade bölgede oluşan yeni duruma bir cevap niteliğinde olduğunu belirtmiştir (Pomfret, 2007, s. 928). Anlaşma bazında sonuçlar açısından genel anlamda dikkat çeken bu üç hususu takiben aşağıda bu çalışmaya dahil edilen her bir STA sonuçları itibariyle ayrı ayrı incelenmiştir.

1.EFTA STA

EFTA STA'nın etkileri ile ilgili olarak ticaretin yönü dikkate alınmadan anlaşma bazında yapılan analiz sonuçlarına göre, anlaşma taraflar arasındaki ticarete istatistiksel olarak anlamlı bir etki yapmamıştır. Aynı durum EFTA ülkeleri olan Norveç, İsviçre ve İzlanda için ayrı ayrı yapılan analiz sonucu için de geçerlidir. Ticaretin yönü dikkate alınarak yapılan analiz sonuçlarına göre ise anlaşma gerek Türkiye'nin EFTA ülkelerine ihracatında gerekse de EFTA ülkelerinden ithalatında istatistiksel olarak anlamlı bir etki yapmamıştır. Anlaşma etkileri Norveç, İsviçre ve İzlanda için ayrı ayrı değerlendirildiğinde ise, anlaşmanın Türkiye'nin Norveç ve İzlanda'ya ihracatında sırasıyla %91,36 ve %267,29 oranında pozitif bir etki yaptığı, diğer ticaret rotalarında ise istatistiksel olarak anlamlı bir etki oluşturmadığı görülmektedir.

EFTA STA'nın değerlendirilmesinde; vergi indirimlerine ilişkin geçiş döneminin özellikle de Türkiye tarafından uygulanan geçiş döneminin 7 yıl gibi çok uzun bir süre olması, EFTA tarafınca da 4 yıllık bir geçiş dönemi uygulanmış olması, vergilerin özellikle bazı ticaret yönlerinde anlaşma sonrasında da dalgalı bir seyir izlemiş olması, ticaret yoğunluğunun İsviçre'den Türkiye'ye yönelik ticaret dışında diğer tüm ticaret rotalarında % olarak dünya ortalamasının altında olması, ticaret tamamlayıcılık indeksinin İzlanda ve Norveç'ten Türkiye'ye yönelik ticarete oldukça

düşük olması, Türkiye’den bu ülkelere yönelik ticarete ise daha yüksek olması ve zaman içinde yükselme trendinde olması dikkat çekici noktalardır.

Bu hususlar bir arada değerlendirildiğinde; EFTA ülkeleri ile Türkiye arasında imzalanan anlaşmanın taraflar arasındaki ticarete istatistiksel olarak anlamlı bir etki yapmamış olmasında vergi indirimlerinin kısa süre içinde ve etkin bir şekilde gerçekleşmemiş olması, İsviçre dışında yoğun bir ticaret alışkanlığının olmaması, özellikle Norveç ve İzlanda’dan Türkiye’ye yönelik ticarete ticaret yoğunluğunun oldukça düşük olmasının etken olmuş olabileceği değerlendirilmektedir. Ticaretin yönüne bağlı olarak değerlendirme yapıldığında STA etkisinin (+) olduğu Türkiye’den İzlanda ve Norveç’e yönelik ticaret ile ilgili olarak öncelikle 2. bölümde yer alan verilerden İzlanda ve Norveç’in Türkiye’nin nispeten küçük ticaret partnerleri olduğu, özellikle İzlanda’ya yapılan ihracatın Türkiye’nin toplam ihracatı içinde çok düşük bir paya sahip olduğu görülmektedir. Türkiye’den bu ülkelere yönelik ihracatta STA’ya bağlı olarak oluşan pozitif etkide uygulanan vergilerde uzun geçiş dönemi olmakla birlikte belirli bir dönem sonrasında vergilerin düşük ve nispeten stabil olmasının etkisi olabileceği, Türkiye’den bu ülkelere yönelik ticarete özellikle anlaşma sonrasında artma eğiliminde olan ticaret tamamlama indeksine bağlı olarak ihracat potansiyeli oluşmuş olabileceği, bu durumun da düşen vergi oranlarının da etkisiyle Türkiye açısından olumlu bir etki yapmış olabileceği değerlendirilmektedir. Türkiye’nin önemli ihracat pazarlarından biri olan İsviçre’ye yönelik ihracatta istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç elde edilmemesinde vergilerde zaman zaman oluşan dalgalanmanın etili olmuş olabileceği, İsviçre, Norveç ve İzlanda’dan Türkiye’ye yönelik ticarete ise STA kaynaklı istatistiksel olarak anlamlı olan bir artış yaşanmamasında uzun geçiş dönemlerinin yanı sıra özellikle İzlanda ve Norveç açısından oldukça düşük olan tamamlayıcılık indeksinin de etkisi olmuş olabileceği değerlendirilmektedir.

2.İSRAİL STA

İsrail STA’nın etkileri ile ilgili olarak ticaretin yönü dikkate alınmadan anlaşma bazında yapılan analiz sonuçlarına göre, anlaşma taraflar arasındaki ticarete %130,94 oranında istatistiksel olarak anlamlı pozitif bir etki yapmıştır. Ticaretin yönü

dikkate alınarak yapılan analiz sonuçlarına göre ise anlaşma Türkiye'nin İsrail'e ihracatında %198,62 İsrail'den ithalatında da %64,87 oranında pozitif bir etki yapmıştır.

İsrail ile yapılmış olan STA'nın değerlendirilmesinde; anlaşmayı takip eden ilk yıllarda indirim tabi tutulmak kaydıyla devam eden vergilerin bir süre sonra her iki taraf için de %1'in altına düşmüş olması ve bu durumun istisnai durumlar dışında dalgalanma olmaksızın devam etmiş olması, iki ülkenin anlaşmanın öncesinden beri ticaret yoğunluğunun gerek Türkiye'nin İsrail'e gerekse de İsrail'in Türkiye'ye yönelik ihracatı açısından dünya ortalamasının üzerinde olması, tamamlayıcılık indeksinin Türkiye'den İsrail'e yönelik ticarete İsrail'den Türkiye'ye yönelik ticarete göre daha yüksek olması ve Türkiye'ye ilişkin indeksin anlaşma sonrası dönemde de yıllar içinde artması dikkat çekici noktalaradır.

Bu hususlar bir arada değerlendirildiğinde; analiz sonuçlarına göre anlaşmanın Türkiye ile İsrail arasında her iki yöndeki ticaret açısından da pozitif bir etki yapmış olmasında vergi oranlarındaki düzenli ve etkin indirimin etkenlerden biri olabileceği, ayrıca iki ülke arasında var olan yoğun ticaret akışı ile artan ticaret tamamlayıcılığının da özellikle vergilerdeki indirimler ile bir araya geldiğinde elde edilen pozitif sonuca katkı yapmış olabileceği değerlendirilmektedir. Ticarete tamamlayıcılığa ilişkin indeksin Türkiye'den İsrail'e yönelik ticarete İsrail'den Türkiye'ye yönelik ticarete göre daha yüksek olmasının anlaşma etkileri açısından belirleyici olabilecek diğer unsurlarla birleştğinde anlaşmadan tarafların edindiği farklı oranlarda faydanın açıklanması açısından anlamlı olabileceği değerlendirilmektedir.

3.ROMANYA STA

Romanya STA'nın etkileri ile ilgili olarak ticaretin yönü dikkate alınmadan anlaşma bazında yapılan analiz sonuçlarına göre, anlaşma taraflar arasındaki ticarete %46,96 oranında pozitif bir etki yapmıştır. Ticaretin yönü dikkate alınarak yapılan analiz sonuçlarına göre ise anlaşma Türkiye'nin Romanya'ya ihracatında %28,66 Romanya'dan ithalatında da %66,53 oranında pozitif bir etki yapmıştır.

Romanya ile yapılmış olan STA'nın değerlendirilmesinde; anlaşmanın 2007 yılında Romanya'nın AB üyeliği nedeniyle feshedilmiş olmasıyla birlikte 9 yıl yürürlükte kalmış olması, Türkiye'de anlaşma öncesinde uygulanan vergilerin Romanya'ya oranla daha düşük olması, indirimlerin anlaşmada öngörülen takvim ile genel olarak uyumlu olması ve etkin bir şekilde yapılması, Romanya'nın ise başlangıç vergi oranlarının Türkiye'ye oranla oldukça yüksek olması ve bu nedenle indirimlerin daha yavaş olması ancak indirimlerin etkin bir şekilde gerçekleşmiş olması, Romanya'nın MFN oranlarının Türkiye'ye oranla daha yüksek olması ve buna bağlı olarak Türkiye'nin anlaşma ile ciddi bir vergisel avantaj elde etmiş olması, iki ülkenin anlaşmanın öncesinden beri ticaret yoğunluğunun gerek Türkiye'den Romanya'ya gerekse de Romanya'dan Türkiye'ye yönelik ihracat açısından % olarak dünya ortalamasının çok üzerinde olması, ticarete tamamlayıcılığın her iki taraf içinde anlaşmanın yürürlükte olduğu dönemde nispeten yüksek olması, iki ülkenin coğrafi olarak yakın olması dikkat çekici noktalaradır.

Bu hususlar bir arada değerlendirildiğinde; analiz sonuçlarına göre anlaşmanın Türkiye ile Romanya arasındaki her iki yöndeki ticaret açısından da pozitif bir etki yapmış olmasında vergi oranlarındaki düzenli ve etkin indirimin etkenlerden biri olabileceği, ayrıca iki ülke arasındaki coğrafi yakınlık, buna bağlı var olan ticaret alışkanlığı ve yoğun ticaret akışı ile nispeten yüksek ticaret tamamlayıcılığının da özellikle vergilerdeki indirimler ile bir araya geldiğinde elde edilen pozitif sonuca katkı yapmış olabileceği değerlendirilmektedir. Anlaşmadan Romanya tarafından edinilen faydanın Türkiye tarafından edinilen faydaya oranla daha yüksek olmasında ise Türkiye tarafından vergilerde yapılan indirimin Romanya tarafından yapılan indirimlere kıyasla daha hızlı olması ve bu durumun %0 tarife oranı ile ithalat yapılan GTİP'lerin oranı açısından da geçerli olmasının etken olmuş olabileceği değerlendirilmektedir. Burada belirtilmesi gereken bir nokta da Romanya ile yapılan STA'nın ilerleyen dönemde AB üyeliği nedeniyle feshedilmiş olmasıyla birlikte bu anlaşmanın diğer Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ile yapılan anlaşmalara göre daha uzun süre yürürlükte kalmış olmasıdır.

4.LİTVANYA STA

Litvanya STA'nın etkileri ile ilgili olarak ticaretin yönü dikkate alınmadan anlaşma bazında yapılan analiz sonuçlarına göre, anlaşma taraflar arasındaki ticarete istatistiksel olarak anlamlı bir etki yapmamıştır. Ticaretin yönü dikkate alınarak yapılan analiz sonuçlarına göre ise anlaşma Türkiye'nin Litvanya'ya ihracatında istatistiksel olarak anlamlı bir etki yapmamış ancak Litvanya'dan ithalatında %215,5 oranında pozitif bir etki yapmıştır.

Litvanya ile yapılmış olan STA'nın değerlendirilmesinde; anlaşmanın 6 yıl yürürlükte kalması ve sonrasında Litvanya'nın AB üyeliği nedeniyle feshedilmiş olması, Litvanya'nın uyguladığı gerek basit ortalama gerekse ağırlıklı ortalama tarife oranlarının çok yüksek olmaması, Türkiye'nin Litvanya'ya uyguladığı etkin tarife oranlarında ise özellikle 2000 yılı ve sonrasında çok ciddi bir düşüş olması, anlaşmanın yürürlükte bulunduğu tarihler itibariyle Litvanya'dan Türkiye'ye yönelik ticarete yoğunluğun % olarak dünya ortalamasının üzerinde olması, Türkiye'den Litvanya'ya yönelik ticaret açısından ise aynı dönemde bazı yıllarda azalma göstermesi, her iki ticaret rotasında da ticaret tamamlayıcılığının nispeten yüksek olması dikkat çekici noktalardandır.

Bu hususlar bir arada değerlendirildiğinde; analiz sonuçlarına göre anlaşmanın Türkiye'den Litvanya'ya yönelik ticarete istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olmamasında Litvanya'nın anlaşma öncesinde uyguladığı gerek basit ortalama gerekse ağırlıklı ortalama tarife oranlarının çok yüksek olmaması, anlaşma sonrasında da tarifelerde çok küçük bir düşüş olması ve buna bağlı olarak Türkiye'nin anlaşma kaynaklı ciddi bir vergisel avantaj elde etmemiş olmasının etken olmuş olabileceği değerlendirilmektedir. Litvanya'dan Türkiye'ye yönelik ihracatlardaki artışta ise özellikle 2000 yılı ve sonrasında Türkiye'nin Litvanya'ya uyguladığı etkin tarife oranlarında çok ciddi bir düşüş olması ve Litvanya'nın buna bağlı olarak ciddi bir vergisel avantaj elde etmiş olmasının etken olmuş olabileceği değerlendirilmektedir. STA'nın yürürlükte bulunduğu dönem itibariyle Litvanya'ya yapılan ihracat ve bu ülkeden yapılan ithalatın toplam ihracat ve ithalat içindeki payı oldukça düşük olmakla birlikte; Litvanya'dan Türkiye'ye yönelik ticarete yoğunluğun % olarak dünya ortalamasının üzerinde olması ve ticaret tamamlayıcılığının da nispeten yüksek

olmasının vergi avantajı ile edinilen faydayı arttırır nitelikte olduğu değerlendirilmektedir.

5.MACARİSTAN STA

Macaristan STA'nın etkileri ile ilgili olarak ticaretin yönü dikkate alınmadan anlaşma bazında yapılan analiz sonuçlarına göre, anlaşma taraflar arasındaki ticarete istatistiksel olarak anlamlı bir etki yapmamıştır. Ticaretin yönü dikkate alınarak yapılan analiz sonuçlarına göre ise anlaşma Türkiye'nin Macaristan'a ihracatında %17,47 oranında pozitif, Macaristan'dan ithalatında ise %30,99 oranında negatif bir etki yapmıştır.

Macaristan ile yapılmış olan STA'nın değerlendirilmesinde; anlaşmanın 6 yıl yürürlükte kalması ve sonrasında Macaristan'ın AB üyeliği nedeniyle feshedilmiş olması, Macaristan'ın anlaşma öncesi vergilerinin Türkiye'nin anlaşma öncesi vergilerine göre oldukça yüksek olması, STA'nın yürürlükte olduğu dönemde kısıtlı sayıdaki verilere göre 2002 yılı itibariyle tüm ürünler açısından ortalama yaklaşık % 20 civarında bir indirim yapılmış olması, Türkiye'nin Macaristan'dan yaptığı ithalatlarda özellikle 2000 yılı ve sonrasında vergi oranlarının çok ciddi oranda indirilmiş olması, taraflar arasındaki ticaret yoğunluğunun anlaşma öncesinde ve anlaşmanın yürürlükte olduğu tarihlerde nispeten düşük olması, taraflar kendi içinde karşılaştırıldığında Macaristan'a ilişkin ticaret yoğunluğu verisinin Türkiye'ye ilişkin veriden daha düşük olması, Macaristan'dan Türkiye'ye yönelik ticarete anlaşmanın yürürlükte bulunduğu tarihler itibariyle ticarete tamamlayıcılığın nispeten yüksek olması dikkat çekici noktalardandır.

Bu hususlar bir arada değerlendirildiğinde; analiz sonuçlarına göre anlaşmanın Türkiye'den Macaristan'a yönelik ticarete anlaşma kaynaklı pozitif bir etki yaratmış olmasında başlangıç olarak yüksek olan vergilerde indirim yapılmış olmasına bağlı tarife avantajının etken olmuş olabileceği değerlendirilmektedir. Macaristan'dan Türkiye'ye yönelik ticarete ise özellikle 2000 yılı ve sonrasında vergi oranları çok ciddi oranda indirilmiş olmasına rağmen Macaristan'dan Türkiye'ye yönelik ticarete anlaşma kaynaklı negatif bir etki olması, STA'lardan beklenen genel kabul görmüş ticaret yaratma etkisi ile uyumlu değildir. Bununla birlikte STA'ların zaman zaman

tarafklar arasındaki ticarete negatif etki yaptığı literatürdeki diğler bazı örneklerden de görölmektedir. Bu sonuç bize vergilerde STA'ya bağılı olarak yapılan indirimlerin STA sonuçları açısından çok önemli ve genellikle belirleyici olmakla birlikte her zaman tek başına belirleyici olamayacağını, anlaşma etkisinin anlaşmanın hükümleri ve uygulanışı ile taraf ölkelerin karakteristiklerine bağılı etkilerin kümülatif bir sonucu olduğunu göstermektedir.

Konu bu çerçevede değlerlendirildiğinde, Macaristan'dan Türkiye'ye yönelik ticarete STA'ya bağılı negatif etkinin bahsedilen yıllarda Macaristan'ın içerisinde bulunduğı ekonomik dönüşüm süreci ve anlaşmanın çok kısa bir süre yürürlükte kalması ile bağılantılı olabileceğı değlerlendirilmektedir. Nitekim bu çalışmanın 1. bölümünde de belirtildiğı üzere anlaşma ile tanınan tercihli rejimden faydalanabilmek için gerekli olan idari yükümlölüklerin maliyeti, öngörölen menşle kurallarının sağlanmasındaki zorluk ve ölkeye ilişkin tedarik üretim esnekliğinin yeterli olmaması gibi faktörler STA etkisi açısından büyük önem arz etmektedir. Bununla birlikte STA öncesinde ve STA'nın yürürlükte bulunduğı dönemde Macaristan'ın Türkiye'ye ihracatının toplam ihracatı içindeki payının %1'in altında olduğı düşünöldüğünde, Türkiye'ye yönelik ihracatta STA'ya bağılı olarak oluşlan negatif etkinin de küçük boyutlu olduğı anlaşılmaktadır.

6.ESTONYA STA

Estonya STA'nın etkileri ile ilgili olarak ticaretin yönü dikkate alınmadan anlaşma bazında yapılan analiz sonuçlarına göre, anlaşma taraflar arasındaki ticarete %117,06 oranında negatif bir etki yapmıştır. Ticaretin yönü dikkate alınarak yapılan analiz sonuçlarına göre ise anlaşma Türkiye'nin Estonya'ya ihracatında %35,12 oranında negatif, Estonya'dan ithalatında ise %288,84 oranında negatif bir etki yapmıştır.

Estonya ile yapılmış olan STA'nın değlerlendirilmesinde; anlaşmanın 6 yıla yakın bir süre yürürlükte kalması ve sonrasında Estonya'nın AB üyeliğı nedeniyle feshedilmiş olması, Estonya'nın anlaşma öncesi uyguladığı vergilerin %0 ve/veya çok düşük vergiler olması nedeniyle Türkiye'den Estonya'ya yönelik ticarete anlaşmaya bağılı bir vergi indirimi oluşmamış olması, Estonya'dan Türkiye'ye yönelik ticaret

açısından ise anlaşma öncesinde uygulanan ortalama vergilerde anlaşma sonrasında düşüş olmakla birlikte dalgalı bir seyir olması ve stabil bir vergi indirimi söz konusu olmamış olması, iki ülke arasındaki vergi uygulamalarının dışında Estonya'nın genel olarak tüm ülkelerden yapmış olduğu ithalatlarda vergilerin %1'ler ve altında olması, taraflar arasında ticaretin STA'nın yürürlükte olduğu yılları da içeren ve Estonya'nın AB üyeliğine kadar olan dönemde düşük olması, ticaret yoğunluk indekslerinin de bu durumu yansıtacak şekilde düşük olması, AB üyeliği sonrasında ise gümrük birliğine geçişle birlikte ticarete ciddi bir artış yaşanması dikkat çekici noktalardır.

Bu hususlar bir arada değerlendirildiğinde; analiz sonuçlarına göre anlaşmanın taraflar arasında her iki yöndeki ticaret üzerinde de negatif bir etki yaratmış olması yukarıda da belirtildiği üzere öncelikle STA'lardan beklenen genel kabul görmüş ticaret yaratma etkisi ile uyumlu değildir. Türkiye'nin Estonya'ya ihracatı açısından oluşan negatif etkide anlaşma yapılması sonrasında ciddi bir vergisel avantaj oluşmazken anlaşma kurallarına bağlı olarak menşe kurallarını sağlama yükümlülüğü ve diğer idari yükümlülüklerin artması gibi potansiyel olumsuz etkenlerin iki ülke arasında yoğun olmayan ticaret hacmini ve alışkanlığını olumsuz etkilemiş olabileceği değerlendirilmektedir. Bununla birlikte anlaşma öncesinde ve anlaşmanın yürürlükte bulunduğu yıllar itibariyle Estonya'ya ihracatın Türkiye'nin toplam ihracatı içindeki payının oldukça düşük olduğu düşünüldüğünde (anlaşma öncesi dikkate alındığında %0,02'si, anlaşmanın yürürlükte olduğu yıllar dikkate alındığında ise %0,041'i), Estonya'ya yönelik ihracatta STA'ya bağlı olarak oluşan negatif etkinin de oldukça küçük boyutlu olduğu anlaşılmaktadır.

Estonya'nın Türkiye'ye ihracatı açısından bakıldığında ise anlaşmanın vergisel avantaj marjı olmakla birlikte bazı ürün gruplarına sınırlı taviz tanınması veya diğer sebeplerle stabil bir vergi indirimi gerçekleşmemiş olması hatta anlaşma sonrası bazı yıllarda vergilerin anlaşma öncesine göre daha yüksek olmasının ve anlaşmanın kısa bir süre yürürlükte kalmasının anlaşma etkisinin negatif olmasında etkili olmuş olabileceği değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra öngörülen menşe kurallarının sağlanmasındaki zorluk, anlaşma ile tanınan tercihli rejimden faydalanabilmek için gerekli olan idari yükümlülüklerin maliyeti ve ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik dönüşüm sürecinin de etkisiyle tedarik üretim esnekliğinin yeterli olmaması gibi olumsuz etkenlerin de oluşan sonuçta etkili olmuş olabileceği değerlendirilmektedir.

Bununla birlikte STA öncesinde ve STA'nın yürürlükte bulunduğu dönemde Estonya'nın Türkiye'ye ihracatının toplam ihracatı içindeki payının %0,5'in altında olduğu düşünüldüğünde, Estonya'nın Türkiye'ye yönelik ihracatında STA'ya bağlı olarak oluşan negatif etkinin de küçük boyutlu olduğu anlaşılmaktadır.

7.ÇEK CUMHURİYETİ STA

Çek Cumhuriyeti STA'nın etkileri ile ilgili olarak ticaretin yönü dikkate alınmadan anlaşma bazında yapılan analiz sonuçlarına göre, anlaşma taraflar arasındaki ticarete istatistiksel olarak anlamlı bir etki yapmamıştır. Ticaretin yönü dikkate alınarak yapılan analiz sonuçlarına göre ise anlaşma gerek Türkiye'nin Çek Cumhuriyeti'ne ihracatında gerekse de Çek Cumhuriyeti'nden ithalatında istatistiksel olarak anlamlı bir etki yapmamıştır.

Çek Cumhuriyeti ile yapılmış olan STA'nın değerlendirilmesinde; anlaşmanın sadece 5,5 yıl gibi kısa bir süre yürürlükte kalması ve sonrasında Çek Cumhuriyeti'nin AB üyeliği nedeniyle feshedilmiş olması, Türkiye'nin uyguladığı vergiler açısından genel olarak anlaşmada öngörülen indirim takvimine uyumlu bir indirim görülmesi, ancak Çek Cumhuriyeti tarafından uygulanan vergilerde anlaşmanın yürürlükte olduğu süre içinde ciddi bir indirim söz konusu olmaması hatta bazı durumlarda ağırlıklı ortalama vergilerde anlaşma öncesine göre daha yüksek vergilerin uygulanmış olması, aynı durum %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payı açısından da geçerli olması, taraflar arasında ticaret yoğunluğunun anlaşma öncesi ve anlaşmanın yürürlükte bulunduğu dönemde yüksek olmaması ve dünya ortalamasının altında olması, ticaret tamamlayıcılığı yönünden iki ülkenin diğer ülkelere oranla göreceli olarak daha yüksek bir tamamlayıcılık indeksine sahip olmaları, bu iki husus bir arada değerlendirildiğinde iki ülke arasında ticaret potansiyeli bulunmakla birlikte anlaşma öncesinde ve anlaşmanın yürürlükte olduğu süre boyunca iki ülke arasında yoğun bir ticaret alışkanlığı oluşmamış olması dikkat çekici noktalardandır.

Bu hususlar bir arada değerlendirildiğinde; öncelikle anlaşmanın kısa bir süre yürürlükte kalmasının her iki yöndeki ticaret açısından da oluşan sonuçta etken olmuş olabileceği, analiz sonuçlarına göre Türkiye'den Çek Cumhuriyeti'ne yapılan ihracatta

istatistiksel olarak anlamlı bir etki oluşmamış olmasında Çek Cumhuriyetince uygulanan vergilerde anlaşmaya bağlı ciddi bir indirim oluşmamış olması ve taraflar arasında anlaşma öncesinde de yoğun bir ticaret olmamasının etken olmuş olabileceği değerlendirilmektedir. Çek Cumhuriyeti'nden Türkiye'ye yönelik ihracatta ise vergilerde indirimlerin takvim ile uyumlu olarak yapılması ile birlikte taraflar arasında anlaşma öncesinde de yoğun bir ticaret olmayışı, Çek Cumhuriyeti'nin içerisinde bulunduğu ekonomik dönüşüm sürecinin de etkisiyle tedarik üretim esnekliğinin yeterli olmaması gibi olumsuz etkenlerin etkili olmuş olabileceği değerlendirilmektedir.

8.SLOVAK CUMHURİYETİ STA

Slovak Cumhuriyeti STA'nın etkileri ile ilgili olarak ticaretin yönü dikkate alınmadan anlaşma bazında yapılan analiz sonuçlarına göre, anlaşma taraflar arasındaki ticarete %22,14 oranında negatif bir etki yapmıştır. Ticaretin yönü dikkate alınarak yapılan analiz sonuçlarına göre ise anlaşma Türkiye'nin Slovak Cumhuriyeti'ne ihracatında istatistiksel olarak anlamlı bir etki yapmazken Slovak Cumhuriyeti'nden ithalatında ise %29,56 oranında negatif bir etki yapmıştır.

Slovak Cumhuriyeti ile yapılmış olan STA'nın değerlendirilmesinde; anlaşmanın 5,5 yıl gibi kısa bir süre yürürlükte kalması ve sonrasında Slovak Cumhuriyeti'nin AB üyeliği nedeniyle feshedilmiş olması, Slovak Cumhuriyetine ilişkin kısıtlı veri çerçevesinde anlaşma sonrasında 2002 yılında vergilerin oldukça yüksek olması, Slovakya'dan yapılan ithalatta Türkiye'nin uyguladığı vergilerde dalgalanma olmakla birlikte indirimlerin genel olarak anlaşma ile öngörülen takvime uygun olması, iki ülkenin ticaret tamamlayıcılık indeksi yönüyle diğer ülkelere oranla göreceli olarak daha yüksek bir indekse sahip olması ancak buna rağmen ticaret yoğunluğunun genel olarak düşük ve dünya ortalamasının altında olması dikkat çekici noktalardır.

Bu hususlar bir arada değerlendirildiğinde; öncelikle anlaşmanın kısa bir süre yürürlükte kalmasının her iki yöndeki ticaret açısından da oluşan sonuçta etken olmuş olabileceği, analiz sonuçlarına göre anlaşmanın Türkiye'nin Slovak Cumhuriyeti'ne ihracatında STA kaynaklı istatistiksel olarak anlamlı bir etki yapmamış olmasında

yoğun bir ticaret alışkanlığının olmaması ve bu yöndeki ticarete önemli boyutta vergisel bir avantajın oluşmamış olmasının etken olmuş olabileceği değerlendirilmektedir. Slovak Cumhuriyeti'nin Türkiye'ye ihracatında ortaya çıkan anlaşma kaynaklı negatif etkinin ise benzer şekilde düşük olan ticaret alışkanlığının yanı sıra ülkenin içinde bulunduğu ekonomik dönüşüm sürecinin de etkisiyle tedarik üretim esnekliğinin yeterli olmaması, anlaşma ile öngörülen menşe kuralları ve idari yükümlülükler gibi olumsuz etkenlerden kaynaklanmış olabileceği değerlendirilmektedir. Bununla birlikte STA öncesinde ve STA'nın yürürlükte bulunduğu dönemde Slovak Cumhuriyeti'nin Türkiye'ye ihracatının toplam ihracatı içindeki payının %0,5'in altında olduğu düşünüldüğünde, Slovak Cumhuriyeti'nin Türkiye'ye yönelik ihracatında STA'ya bağlı olarak oluşan negatif etkinin de küçük boyutlu olduğu anlaşılmaktadır.

9.BULGARİSTAN STA

Bulgaristan STA'nın etkileri ile ilgili olarak ticaretin yönü dikkate alınmadan anlaşma bazında yapılan analiz sonuçlarına göre, anlaşma taraflar arasındaki ticarete %40.07 oranında pozitif bir etki yapmıştır. Ticaretin yönü dikkate alınarak yapılan analiz sonuçlarına göre ise anlaşma Türkiye'nin Bulgaristan'a ihracatında %34,45 Bulgaristan'dan ithalatında da %45,35 oranında pozitif bir etki yapmıştır.

Bulgaristan ile yapılmış olan STA'nın değerlendirilmesinde; anlaşmanın 2007 yılında Bulgaristan'ın AB üyeliği nedeniyle feshedilmiş olmasıyla birlikte 8 yıl yürürlükte kalmış olması, Türkiye ile Bulgaristan'ın sınır komşusu olması, anlaşma öncesinde Bulgaristan tarafından uygulanan vergilerin Türkiye tarafından uygulanan vergilere göre daha yüksek olması, anlaşma sonrasında indirim takviminin de Türkiye'ye göre daha uzun süreye yayılmış olması, aynı durum %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırları açısından da geçerli olması, bu doğrultuda anlaşmanın sağladığı vergisel avantajlar açısından Bulgaristan'ın Türkiye'ye göre daha avantajlı olması, anlaşma öncesinde Türkiye'ye yapılan ihracat ve Türkiye'den yapılan ithalatın Bulgaristan'ın toplam ticareti içinde oransal olarak oldukça önemli bir yeri olması, taraflar arasında her iki yönde de ticaret yoğunluğunun % olarak dünya ortalamasının çok üzerinde olması, kendi içinde de Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelik ticarete

ilişkin yoğunluk indeksinin Türkiye’den Bulgaristan’a yönelik indeksten daha fazla olması dikkat çekici noktalardır.

Bu hususlar bir arada değerlendirildiğinde; analiz sonuçlarına göre anlaşmanın Türkiye ile Bulgaristan arasında her iki yöndeki ticaret açısından da pozitif bir etki yapmış olmasında anlaşmaya bağlı oluşan vergisel avantajın yanı sıra özellikle de coğrafi yakınlık ve Türkiye ile Bulgaristan’ın anlaşmanın öncesinden beri var olan ticaret yapma alışkanlığının etken olmuş olabileceği, Türkiye’nin anlaşmadan Bulgaristan’a kıyasla daha az fayda elde etmiş olmasında ise Bulgaristan tarafından uygulanan vergilerdeki indirimlerin oldukça yavaş olmasının etkili olmuş olabileceği değerlendirilmektedir. Burada belirtilmesi gereken bir nokta da Bulgaristan ile yapılan STA’nın ilerleyen dönemde AB üyeliği nedeniyle feshedilmiş olmasıyla birlikte bu anlaşmanın diğer Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ile yapılan anlaşmalara göre daha uzun süre yürürlükte kalmış olmasıdır.

10.POLONYA STA

Polonya STA’nın etkileri ile ilgili olarak ticaretin yönü dikkate alınmadan anlaşma bazında yapılan analiz sonuçlarına göre, anlaşma taraflar arasındaki ticarete istatistiksel olarak anlamlı bir etki yapmamıştır. Ticaretin yönü dikkate alınarak yapılan analiz sonuçlarına göre ise anlaşma Türkiye’nin Polonya’ya ihracatında %29,43 oranında pozitif, Polonya’dan ithalatında da %15,95 oranında negatif bir etki yapmıştır.

Polonya ile yapılmış olan STA’nın değerlendirilmesinde; anlaşmanın sadece 4 yıl gibi kısa bir süre yürürlükte kalması ve sonrasında Polonya’nın AB üyeliği nedeniyle feshedilmiş olması, Polonya’nın anlaşma öncesindeki vergilerinin oldukça yüksek olması dolayısıyla anlaşmaya bağlı olarak yapılan vergi indirimlerinin Türkiye’nin Polonya’ya yönelik ihracatı açısından avantaj yaratan bir durum ortaya koymuş olması, Türkiye’nin Polonya’ya uyguladığı vergilerin ise nispeten takvim ile uyumlu bir şekilde indirilmiş olması, Türkiye’den Polonya’ya yönelik ticarete yoğunluğun Polonya’dan Türkiye’ye yönelik ticarete göre daha yüksek olması, Polonya’dan Türkiye’ye yönelik ticarete ise yoğunluğun STA’nın yürürlükte

bulunduğu dönemde değil sonrasında AB üyeliği ve dolayısıyla gümrük birliği döneminde artmış olması dikkat çekici noktalardandır.

Bu hususlar bir arada değerlendirildiğinde; analiz sonuçlarına göre anlaşmanın Türkiye’den Polonya’ya yönelik ticarete pozitif bir etki yapmış olmasında anlaşmanın yürürlükte olduğu kısa süre içinde anlaşmaya bağlı olarak düşen vergi oranlarının ve buna ilaveten anlaşma öncesinde de var olan ticaret alışkanlığının etkili olmuş olabileceği değerlendirilmektedir. Polonya’dan Türkiye’ye yönelik ticarete oluşan negatif etki ise genel olarak STA’lardan beklenen genel kabul görmüş ticaret yaratma etkisi ile uyumlu değildir. Anlaşma ile sağlanan bir vergi indirimi olmakla birlikte bu negatif etkinin oluşmasında ülkenin içinde bulunduğu ekonomik dönüşüm sürecinin de etkisiyle tedarik üretim esnekliğinin yeterli olmaması, anlaşma doğrultusunda sağlanması gerekli menşe kuralları ve idari yükümlülükler gibi olumsuz etkenlerin etkili olmuş olabileceği değerlendirilmektedir. Ayrıca nispeten düşük olan ticaret alışkanlığının anlaşmanın yürürlükte bulunduğu kısıtlı süre dahilinde yukarıda bahsedilen olumsuz etkenlerin de etkisiyle artmamış olmasının da muhtemel olduğu değerlendirilmektedir. Bununla birlikte STA öncesinde ve STA’nın yürürlükte bulunduğu dönemde Polonya’nın Türkiye’ye ihracatının toplam ihracatı içindeki payının %1’in altında olduğu düşünüldüğünde, Polonya’nın Türkiye’ye yönelik ihracatında STA’ya bağlı olarak oluşan negatif etkinin de küçük boyutlu olduğu anlaşılmaktadır.

11.SLOVENYA STA

Slovenya STA’nın etkileri ile ilgili olarak ticaretin yönü dikkate alınmadan anlaşma bazında yapılan analiz sonuçlarına göre, anlaşma taraflar arasındaki ticarete istatistiksel olarak anlamlı bir etki yapmamıştır. Ticaretin yönü dikkate alınarak yapılan analiz sonuçlarına göre ise anlaşma Türkiye’nin Slovenya’ya ihracatında %48,59 oranında negatif, Slovenya’dan ithalatında da %19,36 oranında pozitif bir etki yapmıştır.

Slovenya ile yapılmış olan STA’nın değerlendirilmesinde; anlaşmanın sadece 4 yıldan daha kısa bir süre yürürlükte kalması ve sonrasında Slovenya’nın AB üyeliği nedeniyle feshedilmiş olması, Slovenya’nın başlangıç vergilerinin Türkiye’nin

vergilerine oranla oldukça yüksek olması, anlaşmayı takiben 2001 yılında halen yüksek ve sonrasında düşmesi, Türkiye'nin de anlaşma sonrasında aşağı yukarı anlaşmada öngörülen takvim çerçevesinde vergi indirimlerini gerçekleştirmiş olması, Türkiye'den Slovenya'ya yönelik ticarete ticaret yoğunluğunun yüzde olarak dünya ortalamasının üzerinde olması, Slovenya'dan Türkiye'ye yönelik ticarete tamamlayıcılık indeksinin nispeten yüksek bir değer olması ancak ticaret yoğunluğunun çoğunlukla dünya ortalamasının altında olması dikkat çeken noktalardandır.

Bu hususlar bir arada değerlendirildiğinde; analiz sonuçlarına göre anlaşmanın Türkiye'den Slovenya'ya yönelik ticarete negatif etki yapmış olması öncelikle STA'lardan beklenen genel kabul görmüş ticaret yaratma etkisi ile uyumlu değildir. Değerlendirme kriterleri incelendiğinde bu sonuçta anlaşmanın çok kısa süre yürürlükte kalması, yürürlüğe girdiği 2000 ve 2001 yıllarında vergilerin yüksek olması, anlaşmadan kaynaklı idari yükümlülükler ve menşe kurallarının etken olmuş olabileceği değerlendirilmektedir. Bununla birlikte anlaşma öncesinde ve anlaşmanın yürürlükte bulunduğu yıllar itibarıyla Slovenya'ya ihracatın Türkiye'nin toplam ihracatı içindeki payının düşük olduğu düşünüldüğünde (anlaşma öncesi dikkate alındığında %0,14'ü, anlaşmanın yürürlükte olduğu yıllar dikkate alındığında ise %0,21'i), Slovenya'ya yönelik ihracatta STA'ya bağlı olarak oluşan negatif etkinin de küçük boyutlu olduğu anlaşılmaktadır. Slovenya'dan Türkiye'ye yönelik ticarete ortaya çıkan pozitif etkide ise genel olarak vergilerde kısa sürede indirim yapılmış olması ve ticarete yüksek tamamlayıcılığın vergisel avantaj ile birleşmesinin etken olmuş olabileceği değerlendirilmektedir.

12.LETONYA STA

Letonya STA'nın etkileri ile ilgili olarak ticaretin yönü dikkate alınmadan anlaşma bazında yapılan analiz sonuçlarına göre, anlaşma taraflar arasındaki ticarete istatistiksel olarak anlamlı bir etki yapmamıştır. Ticaretin yönü dikkate alınarak yapılan analiz sonuçlarına göre ise anlaşma Türkiye'nin Letonya'ya ihracatında istatistiksel olarak anlamlı bir etki yapmamıştır. Letonya'dan ithalatında ise %722,35 oranında negatif bir etki yapmıştır.

Letonya ile yapılmış olan STA'nın değerlendirilmesinde; anlaşmanın sadece 4 yıldan kısa bir süre yürürlükte kalması ve sonrasında Letonya'nın AB üyeliği nedeniyle feshedilmiş olması, Türkiye tarafından Letonya'dan yapılan ithalatta uygulanan vergilerde anlaşmanın yürürlükte olduğu dönemde net ve düzenli bir indirim görülmemesi, hatta bazı yıllarda anlaşma öncesine göre daha yüksek vergilere rastlanması, benzeri durumun Letonya'nın Türkiye'den yaptığı ithalatlarda da söz konusu olması, veri mevcudiyeti kısıtlı olmakla birlikte mevcut veriye göre Letonya'nın uyguladığı vergilerin anlaşma öncesinde çok yüksek olmaması ancak anlaşma sonrasında da belirgin bir indirim olmaması, Letonya ile Türkiye arasındaki ticaret yoğunluğunun her iki ticaret yönünde de genel olarak dünya ortalamasının altında olması, Letonya'dan Türkiye'ye yönelik ticaretteki yoğunluğun Türkiye'den Letonya'ya yönelik ticarete göre daha düşük olması dikkat çekici noktalar.

Bu hususlar bir arada değerlendirildiğinde; analiz sonuçlarına göre anlaşmanın Türkiye'den Letonya'ya yönelik ticarete istatistiksel olarak anlamlı bir etki yaratmamış olmasında anlaşmanın çok kısa bir süre yürürlükte kalması ve bu kısa süre itibariyle belirgin bir vergi avantajı oluşmamış olmasının etken olmuş olabileceği değerlendirilmektedir. Letonya'dan Türkiye'ye yönelik ticarete STA'lardan beklenen genel kabul görmüş ticaret yaratma etkisi ile uyumlu olmayan yüksek oranda negatif bir etki yapmasında ise anlaşma sonrasında vergi avantajı oluşmaması, hatta zaman zaman vergilerin anlaşma öncesine göre artmış olması, belirgin bir vergisel avantaj oluşmamasına ilave olarak ülkenin içinde bulunduğu ekonomik dönüşüm sürecine bağlı olarak tedarik üretim esnekliğinin yeterli olmaması, anlaşmadan kaynaklı menşe kuralları, idari yükümlülükler gibi olumsuz etkenlerin bu sonuçta etkili olmuş olabileceği değerlendirilmektedir. Ayrıca her iki yöndeki ticaret trafiği açısından da dünya ortalamasına göre daha düşük olan ticaret alışkanlığının pozitif bir sonuç alınmamasında etkili olmuş olabileceği değerlendirilmektedir. Bununla birlikte STA öncesinde ve STA'nın yürürlükte bulunduğu dönemde Letonya'nın Türkiye'ye ihracatının toplam ihracatı içindeki payının %0,1'in altında olduğu düşünüldüğünde, Letonya'nın Türkiye'ye yönelik ihracatında STA'ya bağlı olarak oluşan negatif etkinin oransal olarak yüksek olmakla birlikte aslında küçük boyutlu olduğu anlaşılmaktadır.

13.MAKEDONYA STA

Makedonya STA'nın etkileri ile ilgili olarak ticaretin yönü dikkate alınmadan anlaşma bazında yapılan analiz sonuçlarına göre, anlaşma taraflar arasındaki ticarete istatistiksel olarak anlamlı bir etki yapmamıştır. Ticaretin yönü dikkate alınarak yapılan analiz sonuçlarına göre ise anlaşma ne Türkiye'nin Makedonya'ya ihracatında ne de Makedonya'dan ithalatında istatistiksel olarak anlamlı bir etki yapmamıştır.

Makedonya ile yapılmış olan STA'nın değerlendirilmesinde; Makedonya tarafından uygulanan vergilerin anlaşma öncesinde Türkiye tarafından uygulanan vergilere göre daha yüksek olması, anlaşma sonrasında da özellikle Makedonya tarafınca uygulanan vergilerin zaman zaman yüksek zaman zaman da düşük olması, dolayısıyla stabil bir indirim trendi olmaması, Türkiye tarafından vergilerin zaman zaman dalgalanma göstermekle birlikte genel olarak anlaşmada öngörülen şekilde indirilmiş olması, Makedonya'nın Türkiye'den yapmış olduğu ithalatın toplam ithalatı içinde önemli bir yeri olması, iki ülke arasında ticaret yoğunluğunun her iki yönde de dünya ortalamasının çok üzerinde olması özellikle Türkiye'den Makedonya'ya yönelik ticarete yoğunluk indeksinin oldukça yüksek olması, taraflar arasında karşılaştırmalı üstünlükler açısından oldukça yüksek bir benzerlik olması dikkat çekici noktalardır.

Bu hususlar bir arada değerlendirildiğinde; analiz sonuçlarına göre anlaşmanın taraflar arasında anlaşma öncesinden beri gelen ticaret alışkanlığına rağmen her iki yöndeki ticarete de istatistiksel olarak anlamlı bir etki yapmamış olmasında özellikle Türkiye'nin ihracatı açısından uzun geçiş dönemleri ve anlaşma sonrasında dalgalı seyir izleyen vergi uygulamalarının etken olmuş olabileceği değerlendirilmektedir. Makedonya'nın Türkiye'ye yönelik ihracatı açısından da ülkenin içinde bulunduğu ekonomik dönüşüm sürecine bağlı faktörlerin etken olmuş olabileceği değerlendirilmektedir. Ayrıca genel olarak her iki taraf için de karşılaştırmalı üstünlükler açısından yüksek benzerlik, anlaşmadan kaynaklı menşe kuralları ve idari yükümlülükler gibi etkenlerin anlaşmaya bağlı olarak beklenen ticaret artışının oluşmamasında etkili olmuş olabileceği değerlendirilmektedir.

14.HIRVATİSTAN STA

Hırvatistan STA'nın etkileri ile ilgili olarak ticaretin yönü dikkate alınmadan anlaşma bazında yapılan analiz sonuçlarına göre, anlaşma taraflar arasındaki ticarete %85,52 oranında pozitif bir etki yapmıştır. Ticaretin yönü dikkate alınarak yapılan analiz sonuçlarına göre ise anlaşma Türkiye'nin Hırvatistan'a ihracatında %82,58 Hırvatistan'dan ithalatında da %91,94 oranında pozitif bir etki yapmıştır.

Hırvatistan ile yapılmış olan STA'nın değerlendirilmesinde; anlaşmanın 2013 yılında Hırvatistan'ın AB üyeliği nedeniyle feshedilmiş olmasıyla birlikte 10 yıla yakın uzun bir süre yürürlükte kalması, vergilerdeki indirim takviminin Hırvatistan ile Türkiye arasında farklı olması, Türkiye tarafından vergilerin anlaşmanın yürürlüğe girişi ile kaldırılması taahhüt edilirken Hırvatistan tarafınca vergilerin aşamalı olarak 5 yıla yayılan bir süreçte kaldırılmasının taahhüt edilmesi, her iki tarafça da vergi indiriminin etkin bir şekilde yapılması, anlaşmada Hırvatistan tarafınca 5 yıllık bir geçiş dönemi öngörülmüş olmakla birlikte geçiş döneminin mahiyeti itibariyle hızlı ve etkin bir vergi indirimine engel olmamış olması, aynı durumun %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırları açısından da geçerli olması, öncesinde ticaret yoğunluğunun her iki ülke için de çok yüksek olmaması ancak anlaşma sonrasında genel olarak artış göstermesi, özellikle anlaşmanın yürürlükte bulunduğu yıllar itibariyle ticaret tamamlayıcılığın nispeten yüksek olması dikkat çekici noktalardır.

Bu hususlar bir arada değerlendirildiğinde; analiz sonuçlarına göre anlaşmanın Türkiye ile Hırvatistan arasında her iki yöndeki ticarete de pozitif bir etki yapmış olmasında özellikle hızlı ve etkin vergi indirimlerinin etken olmuş olabileceği değerlendirilmektedir. Her iki yöndeki ticarete de anlaşma öncesi ticaret yoğunluğunun çok yüksek olmadığı dikkate alındığında anlaşmadan kaynaklı vergi indirimlerinin anlaşma sonrasında ticaret yoğunluğunun artmasında etkili olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca taraflar arasındaki yüksek ticaret tamamlayıcılığının da anlaşmadan edinilen yüksek oranda fayda açısından etkili olmuş olabilecek önemli unsurlardan biri olduğu değerlendirilmektedir. Burada belirtilmesi gereken bir nokta da Hırvatistan ile yapılan STA'nın ilerleyen dönemde AB üyeliği nedeniyle feshedilmiş olmasıyla birlikte bu anlaşmanın diğer Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ile yapılan anlaşmalara göre daha uzun süre yürürlükte kalmış olmasıdır.

15.BOSNA HERSEK STA

Bosna Hersek STA'nın etkileri ile ilgili olarak ticaretin yönü dikkate alınmadan anlaşma bazında yapılan analiz sonuçlarına göre, anlaşma taraflar arasındaki ticarete %94,64 oranında pozitif bir etki yapmıştır. Ticaretin yönü dikkate alınarak yapılan analiz sonuçlarına göre ise anlaşma Türkiye'nin Bosna Hersek'e ihracatında %96,01 Bosna Hersek'ten ithalatında da %87,95 oranında pozitif bir etki yapmıştır.

Bosna Hersek ile yapılmış olan STA'nın değerlendirilmesinde; anlaşmanın kapsadığı ve vergi indirimine tabi tutulan ürün kapsamının oldukça geniş olması, vergilerdeki indirim takviminin Bosna Hersek ile Türkiye arasında farklı olması, Türkiye'nin vergileri anlaşmanın yürürlüğe girişi ile kaldırmayı taahhüt etmesi, Bosna Hersek tarafınca da vergilerin aşamalı olarak 4 yıla yayılan bir süreçte kaldırılmasının taahhüt edilmesi, her iki tarafta da vergi indirimlerinin anlaşmada öngörüldüğü gibi etkin bir şekilde gerçekleştirilmiş olması, aynı durumun %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırları açısından da geçerli olması, taraflar arasında özellikle de Türkiye'den Bosna Hersek'e yönelik ticarete yoğunluğun % olarak dünya ortalamasının oldukça üzerinde olması, Bosna Hersek'ten Türkiye'ye yönelik ticarete ise özellikle anlaşmanın yürürlükte olduğu 2003 yılı sonrasında ticaret yoğunluğunun yüksek olması, Türkiye'den Bosna Hersek'e yönelik ticarete tamamlayıcılık indeksinin yüksek bir değer olması, STA öncesinde Türkiye tarafından Bosna Hersek'e tek taraflı bir tavizli rejimin uygulanıyor olması ancak bu kapsamda vergi indirimi yapılmış olmakla birlikte vergilerin sıfırlanmamış olması ve STA'nın yürürlüğe girişi ile vergilerin kaldırılmasının öngörülmüş olması dikkat çekici noktalardır.

Bu hususlar bir arada değerlendirildiğinde; analiz sonuçlarına göre anlaşmanın Türkiye ile Bosna Hersek arasındaki her iki ticaret yönünde de pozitif bir etki yapmış olmasında, anlaşmanın kapsamının oldukça geniş olması ve önemli boyutta vergisel avantajının oluşmuş olmasının etken olmuş olabileceği değerlendirilmektedir. Türkiye ile Bosna Hersek arasında var olan ticaret alışkanlığı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan yüksek ticaret yoğunluğu ile nispeten yüksek ticaret tamamlayıcılığının da vergi indirimlerinin pozitif etkisini arttırarak anlaşmadan edinilen yüksek faydada etkili olmuş olabileceği değerlendirilmektedir.

16.FİLİSTİN STA

Filistin STA'nın etkileri ile ilgili olarak ticaretin yönü dikkate alınmadan anlaşma bazında yapılan analiz sonuçlarına göre, anlaşma taraflar arasındaki ticarete %20,8 oranında negatif bir etki yapmıştır. Ticaretin yönü dikkate alınarak yapılan analiz sonuçlarına göre ise anlaşma Türkiye'nin Filistin'e ihracatında %21,17 oranında negatif bir etki yapmıştır. Filistin'den ithalatında ise %23,86 oranında pozitif bir etki yapmıştır.

Filistin ile yapılmış olan STA'nın değerlendirilmesinde; anlaşma öncesi ve sonrasındaki vergilere ve diğer bazı değerlendirme kriterlerine ilişkin verilerin çok kısıtlı olması nedeniyle anlaşmadan kaynaklı vergi avantajına ilişkin sağlıklı bir yorum yapılamıyor olması, anlaşma ile tanınan tercihlerin özellikle tarım ürünleri açısından çok kısıtlı olması, Filistin'in az sayıda ülke/ülke grubu ile STA yapmış olması, Türkiye'nin anlaşma öncesinde Filistin'e yönelik ihracatının ve bu ülkeden ithalatının toplam ihracat ve ithalatı içerisinde çok küçük bir paya sahip olması, Filistin'in Türkiye'den ithalatının toplam ithalatı içinde oldukça önemli bir paya sahip olması, taraflar arasındaki ticaret tamamlayıcılığının nispeten düşük olması dikkat çekici noktalardır.

Bu hususlar bir arada değerlendirildiğinde; analiz sonuçlarına göre anlaşmanın Türkiye'den Filistin'e yönelik ticaret üzerinde oluşturduğu STA'lardan beklenen genel kabul görmüş ticaret yaratma etkisi ile uyumlu olmayan negatif etkide iki ülke arasındaki ticaretin dalgalı seyri ve tercihli rejimin kısıtlı olmasının etken olmuş olabileceği değerlendirilmektedir. Bununla birlikte anlaşma öncesinde ve anlaşmanın yürürlükte bulunduğu yıllar itibariyle Filistin'e ihracatın Türkiye'nin toplam ihracatı içindeki payının oldukça düşük olduğu düşünüldüğünde (anlaşma öncesi dikkate alındığında %0,014'ü, anlaşmanın yürürlükte olduğu yıllar dikkate alındığında ise %0,037'si), Filistin'e yönelik ihracatta STA'ya bağlı olarak oluşan negatif etkinin de oldukça küçük boyutlu olduğu anlaşılmaktadır. Filistin'den Türkiye'ye yönelik ihracat üzerindeki pozitif etkide ise Filistin'in önemli ihracat kalemlerinden olan hurma ithalatında anlaşmaya bağlı tercihli rejim tanınmış olmasının etkili olmuş olabileceği değerlendirilmektedir. Yukarıda da belirtildiği üzere vergilere ve diğer bazı

değerlendirme kriterlerine ilişkin verilerin kısıtlı olması sebebiyle daha ayrıntılı bir değerlendirme yapılamamıştır.

17.TUNUS STA

Tunus STA'nın etkileri ile ilgili olarak ticaretin yönü dikkate alınmadan anlaşma bazında yapılan analiz sonuçlarına göre, anlaşma taraflar arasındaki ticarete istatistiksel olarak anlamlı bir etki yapmamıştır. Ticaretin yönü dikkate alınarak yapılan analiz sonuçlarına göre ise anlaşma Türkiye'nin Tunus'a ihracatında istatistiksel olarak anlamlı bir etki yapmazken Tunus'tan ithalatında %19,72 oranında negatif bir etki yapmıştır.

Tunus ile yapılmış olan STA'nın değerlendirilmesinde; vergilerdeki indirim takviminin Tunus ile Türkiye arasında farklı olması, Türkiye tarafınca vergilerin anlaşmanın yürürlüğe girişi ile kaldırılacağına taahhüt edilmesi, Tunus tarafınca da vergilerin aşamalı olarak 7 ve 9 yıl gibi uzun bir süreçte kaldırılacağına taahhüt edilmesi, Türkiye tarafından indirimlerin öngörülen şekilde anlaşmanın yürürlüğe girişini takiben yapılmış olması, Tunus tarafındansa uzun bir döneme yayılmış şekilde indirimlerin gerçekleştirilmiş olması, Tunus'un Türkiye'den ithalatının toplam ithalatı içinde önemli bir paya sahip olması, Tunus ile Türkiye arasındaki ticarete ilişkin ticaret yoğunluk indeksinin özellikle Türkiye açısından oldukça yüksek olması, Tunus açısından da dünya ortalamasının üzerinde olması, ticaret tamamlayıcılığı yönüyle de Türkiye'den Tunus'a yönelik ticaret indeksinin Tunus'tan Türkiye'ye yönelik ticaret indeksine göre çok daha yüksek olması, bir başka deyişle Türkiye'nin ihracat portföyü itibarıyla Tunus'a göre daha avantajlı olması dikkat çekici noktalaradır.

Bu hususlar bir arada değerlendirildiğinde; Türkiye'den Tunus'a yönelik ticarete yüksek ticaret yoğunluğu ve tamamlayıcılık olmakla birlikte analiz sonuçlarına göre anlaşmanın istatistiksel olarak anlamlı bir etki yaratmamasında anlaşmanın bu yöndeki ticarete kısa sürede ciddi bir vergisel avantaj yaratmamış olmasının ve tarımsal ürünlerde tavizlerin de oldukça kısıtlı olmasının etken olmuş olabileceği değerlendirilmektedir. Anlaşmanın Tunus'tan Türkiye'ye yönelik ticarete STA'lardan beklenen genel kabul görmüş ticaret yaratma etkisi ile uyumlu olmayan negatif bir etki yapmış olmasında ise tarımsal ürünlerde tavizlerin oldukça kısıtlı

olması, ticarete tamamlayıcılığın nispeten düşük olması, anlaşmadan kaynaklı menşee kuralları ve idari yükümlülüklerin etken olmuş olabileceği değerlendirilmektedir. Bununla birlikte STA öncesinde ve STA'nın yürürlükte bulunduğu dönemde Tunus'un Türkiye'ye ihracatının toplam ihracatı içindeki payının %1,1 civarında olduğu düşünüldüğünde, Tunus'un Türkiye'ye yönelik ihracatında STA'ya bağlı olarak oluşan negatif etkinin ilgili ülke açısından dikkate değer olabileceği değerlendirilmektedir.

18.FAS STA

Fas STA'nın etkileri ile ilgili olarak ticaretin yönü dikkate alınmadan anlaşma bazında yapılan analiz sonuçlarına göre, anlaşma taraflar arasındaki ticarete %82,21 oranında pozitif bir etki yapmıştır. Ticaretin yönü dikkate alınarak yapılan analiz sonuçlarına göre ise anlaşma Türkiye'nin Fas'a ihracatında %90,79 oranında, Fas'tan ithalatında da %67,36 oranında pozitif bir etki yapmıştır.

Fas ile yapılmış olan STA'nın değerlendirilmesinde; vergilerdeki indirim takviminin Fas ile Türkiye arasında farklı olması, Türkiye tarafınca vergilerin anlaşmanın yürürlüğe girişi ile kaldırılacağına taahhüt edilmesi, Fas tarafınca ise vergilerin bir kısım ürün için hemen bir kısım ürün içinse aşamalı olarak 9 yıl gibi uzun bir süreçte kaldırılacağına taahhüt edilmesi, Fas'ın anlaşma öncesinde uyguladığı vergilerin oldukça yüksek olması, bu nedenle bazı ürünlerde uzun bir geçiş süreci öngörülse de yine de anlaşmaya bağlı olarak ciddi bir vergi indirimi söz konusu olması, Türkiye açısından da vergilerin genel olarak anlaşmada öngörüldüğü gibi hızlı bir şekilde indirilmiş olması, Fas'ın ticaret kısıtlama indeksinin oldukça yüksek olması, Fas'ın Türkiye'den ithalatının toplam ithalatı içinde önemli bir yeri olması, ticaret yoğunluğu açısından her iki yöndeki ticaretin de ortalamada dünya yüzdesinin üzerinde olması, ticaret tamamlayıcılığı açısından ise Fas'tan Türkiye'ye yönelik ticarete tamamlayıcılığın nispeten düşük seviyede olması dikkat çekici noktalardandır.

Bu hususlar bir arada değerlendirildiğinde; analiz sonuçlarına göre anlaşmanın Türkiye'den Fas'a yönelik ticarete pozitif bir etki yaratmasında Fas tarafından anlaşma öncesinde uygulanan yüksek vergiler ve vergi dışı ticaret engellerinin

anlaşmaya bağlı olarak azaltılmasının etken olmuş olabileceği, ayrıca anlaşma öncesinden bu yana var olan ticaret alışkanlığı ve ticaret tamamlayıcılığının da elde edilen pozitif sonuçta etkili olmuş olabileceği değerlendirilmektedir. Fas'tan Türkiye'ye yönelik ticaret üzerindeki pozitif etkide de benzeri şekilde anlaşmaya bağlı olarak ticaretin etkin bir şekilde serbestleştirilmesi ve yıllar içinde artan ticaret tamamlayıcılığının etken olmuş olabileceği değerlendirilmektedir.

19.SURİYE STA

Suriye STA'nın etkileri ile ilgili olarak ticaretin yönü dikkate alınmadan anlaşma bazında yapılan analiz sonuçlarına göre, anlaşma taraflar arasındaki ticarete %49,48 oranında negatif bir etki yapmıştır. Ticaretin yönü dikkate alınarak yapılan analiz sonuçlarına göre ise anlaşma Türkiye'nin Suriye'ye ihracatında %48,29 oranında Suriye'den ithalatında da %51,89 oranında negatif bir etki yapmıştır.

Suriye ile yapılmış olan STA'nın değerlendirilmesinde; anlaşmanın 5 yıla yakın kısa bir süre yürürlükte olması ve akabinde askıya alınmış olması vergilerdeki indirim takviminin Suriye ile Türkiye arasında farklı olması, Türkiye tarafınca vergilerin anlaşmanın yürürlüğe girişi ile kaldırılmasının taahhüt edilmesi, Suriye tarafınca ise vergilerin bir kısım ürün için hemen bir kısım ürün içinse aşamalı olarak 3,6,9 ve 12 yıl gibi uzun bir süreçte kaldırılacağının taahhüt edilmesi, Suriye tarafınca uzun geçiş dönemi çerçevesinde etkin bir vergi indirimi uygulanmamış olması, aynı durumun %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payı açısından da geçerli olması, Suriye'nin Türkiye'ye yaptığı ihracat ve Türkiye'den yapmış olduğu ithalatın toplam ticareti içinde oldukça önemli bir yüzdeye sahip olması, ticaret yoğunluğunun her iki yöndeki ticarete de dünya ortalamasının çok üzerinde olması, tamamlayıcılık açısından ise Türkiye'nin Suriye'ye göre ihracat portföyü itibarıyla daha avantajlı olması, dikkat çekici noktalardır.

Bu hususlar bir arada değerlendirildiğinde; analiz sonuçlarına göre anlaşmanın Türkiye ile Suriye arasındaki ticarete her iki yönde de genel olarak STA'lardan beklenen ticaret yaratma etkisi ile uyumlu olmayan negatif bir etki yapmış olmasında anlaşma öncesinde de sonrasında da özellikle Suriye'den Türkiye'ye yönelik ticaretin çok dalgalı olması, veri mevcudiyeti kısıtlı olmakla birlikte anlaşma ile özellikle

Suriye tarafınca etkin bir vergi indirimi yapılmamış olması, anlaşmanın çok kısa bir süre yürürlükte kalmış olup sonrasında askıya alınmış olmasının etken olmuş olabileceği, ayrıca anlaşmadan kaynaklı menşe kuralları ve idari yükümlülükler gibi olumsuz etkenlerin de bu sonuçta etkili olmuş olabileceği değerlendirilmektedir. Bununla birlikte anlaşma öncesinde ve anlaşmanın yürürlükte bulunduğu yıllar itibariyle Suriye'ye ihracatın Türkiye'nin toplam ihracatı içindeki payının %0,73 ve %1,15 olduğu düşünüldüğünde Suriye'ye yönelik ihracatta STA'ya bağlı olarak oluşan negatif etkinin büyük boyutlu olmamakla birlikte dikkate değer olduğu, Suriye'nin Türkiye'ye ihracatının ise anlaşma öncesinde ve anlaşmanın yürürlükte bulunduğu yıllar itibariyle Türkiye'ye toplam ihracatı içindeki payının %3,85 ve %4,62 olduğu düşünüldüğünde Suriye'nin Türkiye'ye yönelik ihracatında STA'ya bağlı olarak oluşan negatif etkinin ilgili ülke açısından kayda değer olduğu değerlendirilmektedir.

20.MISIR STA

Mısır STA'nın etkileri ile ilgili olarak ticaretin yönü dikkate alınmadan anlaşma bazında yapılan analiz sonuçlarına göre, anlaşma taraflar arasındaki ticarete %38,54 oranında pozitif bir etki yapmıştır. Ticaretin yönü dikkate alınarak yapılan analiz sonuçlarına göre ise anlaşma Türkiye'nin Mısır'a ihracatında %42,62 oranında Mısır'dan ithalatında ise %30,60 oranında pozitif bir etki yapmıştır.

Mısır ile yapılmış olan STA'nın değerlendirilmesinde; vergilerdeki indirim takviminin Mısır ile Türkiye arasında farklı olması, Türkiye tarafınca vergilerin anlaşmanın yürürlüğe girişi ile kaldırılmasının taahhüt edilmesi, Mısır tarafınca ise vergilerin aşamalı olarak anlaşmanın imzalandığı tarih itibariyle 3,9,12 ve 15 yıl gibi uzun bir süreçte kaldırılacağına taahhüt edilmesi, Mısır tarafından uzun bir geçiş dönemi olmakla birlikte başlangıç vergileri çok yüksek olduğundan Türkiye için indirimlere bağlı önemli bir avantaj oluşmuş olması, Türkiye'nin de vergi indirimini etkin bir şekilde yapmış olması, Mısır'a ilişkin ticaret kısıtlama indeksinin oldukça yüksek olması, anlaşma öncesinde Mısır'ın gerek Türkiye'ye ihracatı gerekse de Türkiye'den ithalatının toplam ihracat ve ithalatı içinde önemli bir paya sahip olması, her iki yöndeki ticaret yoğunluğunun da % olarak dünya ortalamasının oldukça

üzerinde olması, ticarete tamamlayıcılık açısından Türkiye'nin Mısır'a göre daha avantajlı olması dikkat çeken noktalardandır.

Bu hususlar bir arada değerlendirildiğinde; analiz sonuçlarına göre anlaşmanın Türkiye ile Mısır arasındaki ticarete her iki yönde de pozitif bir etki yapmış olmasında Türkiye'den Mısır'a yönelik ticaret üzerindeki pozitif etkinin var olan ticaret alışkanlığı ve ticaret tamamlayıcılığının yanı sıra özellikle de Mısır tarafından uygulanan yüksek vergiler ve vergi dışındaki diğer ticaret engellerinin anlaşmaya bağlı olarak azaltılması kaynaklı olabileceği değerlendirilmektedir. Mısır'dan Türkiye'ye yönelik ticaret üzerindeki pozitif anlaşma etkisinde de benzeri şekilde ticaretin etkin bir şekilde serbestleşmesi, var olan ticaret alışkanlığı ve yıllar içinde artan ticaret tamamlayıcılığının etken olmuş olabileceği değerlendirilmektedir.

21. ARNAVUTLUK STA

Arnavutluk STA'nın etkileri ile ilgili olarak ticaretin yönü dikkate alınmadan anlaşma bazında yapılan analiz sonuçlarına göre, anlaşma taraflar arasındaki ticarete %32,31 oranında negatif bir etki yapmıştır. Ticaretin yönü dikkate alınarak yapılan analiz sonuçlarına göre ise anlaşma Türkiye'nin Arnavutluk'a ihracatında %43,05 oranında negatif bir etki yaptığı, Arnavutluk'tan ithalatında %45,79 oranında pozitif bir etki yapmıştır.

Arnavutluk ile yapılmış olan STA'nın değerlendirilmesinde; vergilerdeki indirim takviminin Arnavutluk ile Türkiye arasında farklı olması, Türkiye tarafınca vergilerin anlaşmanın yürürlüğe girişi ile kaldırılmasının taahhüt edilmesi, Arnavutluk tarafınca ise vergilerin aşamalı olarak 5 yıllık bir geçiş süreci içinde indirilmesinin taahhüt edilmiş olması, vergilerin bazı yıllarda yükselmeler göstermekle birlikte indirimlerin genel olarak yapılmış olması, MFN oranı baz alındığında ticarete uygulanan kısıtlamaların Arnavutluk'ta Türkiye'ye oranla daha az olması, anlaşma öncesinde Arnavutluk'un gerek Türkiye'ye ihracatı gerekse de Türkiye'den ithalatının toplam ihracat ve ithalatı içinde önemli bir paya sahip olması, iki ülke arasındaki ticaret yoğunluğunun her iki yöndeki ticarete de dünya yüzdesinin üzerinde olması ve Arnavutluk için indeks değerinin anlaşma sonrasında anlaşma öncesi döneme göre daha yüksek, Türkiye indeksinin ise anlaşma sonrasında anlaşma öncesine göre daha

düşük olması, ticaret tamamlayıcılığı açısından Türkiye'ye ilişkin indeks değerlerinin Arnavutluk'a ilişkin indeks değerlerinin oldukça üzerinde olması dikkat çeken noktalardandır.

Bu hususlar bir arada değerlendirildiğinde; analiz sonuçlarına göre Türkiye'den Arnavutluk'a yönelik ticarete genel olarak STA'lerden beklenen ticaret yaratma etkisi ile uyumlu olmayan bu negatif sonuç gerek ticaret yoğunluğu ve tamamlayıcılığına ilişkin indekslerin yüksekliği gerekse de geçiş dönemi olmakla birlikte Arnavutluk tarafından vergilerde zaman içinde yapılan indirimler dikkate alındığında değerlendirme kriterleri itibariyle beklenen bir durum değildir. Bu sonuçta anlaşmadan kaynaklı menşe kuralları ve idari yükümlülüklerden kaynaklı olumsuzlukların etkisi olmuş olabileceği değerlendirilmektedir. Bununla birlikte anlaşma öncesinde ve anlaşmanın yürürlükte bulunduğu yıllar itibariyle Arnavutluk'a ihracatın Türkiye'nin toplam ihracatı içindeki payının düşük olduğu düşünüldüğünde (anlaşma öncesi dikkate alındığında %0,26'sı, anlaşmanın yürürlükte olduğu yıllar dikkate alındığında ise %0,21'i), Arnavutluk'a yönelik ihracatta STA'ya bağlı olarak oluşan negatif etkinin de küçük boyutlu olduğu anlaşılmaktadır. Arnavutluk açısından ise yaşanan pozitif anlaşma etkisinin ticaretteki serbestleşme ve Türkiye ile ticaretin Arnavutluk'un toplam ticareti içerisinde yüksek bir paya sahip olması kaynaklı olabileceği değerlendirilmektedir.

22.GÜRCİSTAN STA

Gürcistan STA'nın etkileri ile ilgili olarak ticaretin yönü dikkate alınmadan anlaşma bazında yapılan analiz sonuçlarına göre, anlaşma taraflar arasındaki ticarete istatistiksel olarak anlamlı bir etki yapmamıştır. Ticaretin yönü dikkate alınarak yapılan analiz sonuçlarına göre ise anlaşma Türkiye'nin Gürcistan'a ihracatında istatistiksel olarak anlamlı bir etki yapmazken Gürcistan'dan ithalatında %209,87 oranında negatif bir etki yapmıştır.

Gürcistan ile yapılmış olan STA'nın değerlendirilmesinde; anlaşma sonrasında vergilerde genel olarak beklenen indirimlerin gerçekleşmiş olması, Gürcistan'a ilişkin MFN oranlarının özellikle anlaşmanın yürürlükte olduğu yıllar itibariyle çok düşük olması, anlaşma öncesinde Gürcistan'ın gerek Türkiye'ye ihracatının gerekse

Türkiye’den ithalatının toplam ihracat ve ithalatının içinde %13’ler gibi çok yüksek bir paya sahip olması ancak Türkiye’ye ihracatında anlaşmanın yürürlüğe girdiği 2008 yılı sonrasında ciddi bir düşüş yaşanmış olması, taraflar arasındaki ticaret yoğunluğunun her iki yönde de % olarak dünya ortalamasının çok üzerinde olması, ticaret tamamlayıcılığı açısından Türkiye’nin ihracat portföyü itibariyle Gürcistan’a göre daha avantajlı olması dikkat çeken noktalardır.

Bu hususlar bir arada değerlendirildiğinde; analiz sonuçlarına göre anlaşmanın Türkiye’nin Gürcistan’a yönelik ihracatında istatistiksel olarak anlamlı bir etki yaratmamasında Gürcistan’ın çok düşük olan MFN oranları nedeniyle anlaşma kaynaklı ciddi bir karşılaştırmalı avantaj elde edilmemiş olmasının etkisi olabileceği değerlendirilmektedir. Analizden elde edilen sonuçlara göre Gürcistan’ın Türkiye’ye ihracatında anlaşmaya bağlı olarak ortaya çıkan ve genel olarak STA’lardan beklenen ticaret yaratma etkisi ile uyumlu olmayan negatif etkide ise STA’dan faydalanmak için sağlanması gerekli menşe kuralları ve idari yükümlülüklerden kaynaklı olumsuzluklar ile ekonomik dönüşüme bağlı olarak ülkeye ilişkin tedarik üretim esnekliğinin yeterli olmaması gibi etkenlerin etkisi olmuş olabileceği değerlendirilmektedir. Gürcistan’ın Türkiye’ye ihracatının ise anlaşma öncesinde ve anlaşmanın yürürlükte bulunduğu yıllar itibariyle Türkiye’ye toplam ihracatı içindeki payının %13,55 ve %12,54 olduğu düşünüldüğünde, Gürcistan’ın Türkiye’ye yönelik ihracatında STA’ya bağlı olarak oluşan negatif etkinin ilgili ülke açısından kayda değer olduğu değerlendirilmektedir.

23.SIRBİSTAN KARADAĞ STA

Sırbistan ve Karadağ ile yapılan STA’ların etkileri ile ilgili olarak ticaretin yönü dikkate alınmadan anlaşma bazında yapılan analiz sonuçlarına göre, anlaşmalar taraflar arasındaki ticarete %19,36 oranında pozitif bir etki yapmıştır. Ticaretin yönü dikkate alınarak yapılan analiz sonuçlarına göre ise anlaşma Türkiye’nin Sırbistan ve Karadağ’a ihracatında %15,72 Sırbistan ve Karadağ’dan ithalatında da %34,04 oranında pozitif bir etki yapmıştır.

Sırbistan ve Karadağ ile yapılmış olan STA’nın değerlendirilmesinde; vergilerdeki indirim takviminin Sırbistan ve Karadağ ile Türkiye arasında farklı olması, Türkiye tarafınca vergilerin anlaşmanın yürürlüğe girişi ile kaldırılmasının

taahhüt edilmesi, Sırbistan ve Karadağ tarafınca ise vergilerin aşamalı olarak anlaşmanın imzalandığı tarih itibariyle Karadağ için 3 ve 5, Sırbistan için ise 2, 4 ve 5 yıllık bir süreçte kaldırılacağına taahhüt edilmesi, Sırbistan'ın vergi indiriminde 5 yıla varan bir geçiş dönemi olmakla birlikte başlangıç vergilerinin nispeten yüksek olması nedeniyle anlaşma çerçevesinde aşamalı indirimlere bağlı olarak Türkiye tarafından vergisel bir avantaj elde edilmesi, Türkiye'nin Karadağ'dan yapılan ithalatlarda uyguladığı vergi indiriminin Sırbistan'dan ithalatta uygulanan vergi indirimine göre daha etkin olması Sırbistan ve Karadağ'ın Türkiye'den ithalatının toplam ithalatı içinde önemli bir paya sahip olması, ticaret yoğunluğunun özellikle Türkiye'den Sırbistan ve Karadağ'a yönelik ticarete fazla olması, ticaret tamamlayıcılığının da Sırbistan ile her iki yönde, Karadağ ile de Türkiye'den Karadağ'a yönelik ticarete nispeten yüksek olması dikkat çekici noktalardır.

Bu hususlar bir arada değerlendirildiğinde; analiz sonuçlarına göre anlaşmanın gerek Türkiye'den Sırbistan ve Karadağ'a yönelik ihracatında gerekse de Sırbistan ve Karadağ'ın Türkiye'ye yönelik ihracatında pozitif bir etki yapmış olmasında etken olmuş olabilecek unsurlara bakıldığında, temel olarak taraflar arasında karşılıklı olarak sağlanan vergisel avantajın etken olmuş olabileceği değerlendirilmektedir. Vergi indirimlerine ilaveten anlaşma öncesinden bu yana var olan ticaret alışkanlığı ve yüksek ticaret yoğunluğu ile nispeten yüksek ticaret tamamlayıcılığının da bütünlük katkısının elde edilen sonuçta etken olmuş olabileceği değerlendirilmektedir.

24.ŞİLİ STA

Şili STA'nın etkileri ile ilgili olarak ticaretin yönü dikkate alınmadan anlaşma bazında yapılan analiz sonuçlarına göre, anlaşma taraflar arasındaki ticarete istatistiksel olarak anlamlı bir etki yapmamıştır. Ticaretin yönü dikkate alınarak yapılan analiz sonuçlarına göre ise anlaşma Türkiye'nin Şili'ye ihracatında %64,04 oranında negatif bir etki yaparken Şili'den ithalatında istatistiksel olarak anlamlı bir etki yapmamıştır.

Şili ile yapılmış olan STA'nın değerlendirilmesinde; anlaşmayı müteakip Şili tarafından Türkiye'den ithalatta uygulanan vergilerde dalgalı bir seyir olması ve düzenli bir indirim seyri olmaması, ancak 2015 yılı itibariyle geçiş dönemi sonunda

indirimli vergilere yaklaşıması, Türkiye'nin Şili'den yaptığı ithalatta uygulanan vergilerde ise anlaşma sonrasında etkin bir indirim oluşmaması hatta bazı yıllarda anlaşma öncesi vergilere göre daha yüksek vergi oranlarına rastlanması, ticaret yoğunluğunun gerek Şili'nin Türkiye'ye gerekse de Türkiye'nin Şili'ye yönelik ihracatı açısından % olarak dünya ortalamasının oldukça altında olması, Türkiye'den Şili'ye ihracatta bu değerin daha da düşük olması, bir başka deyişle iki ülke arasında yerleşmiş bir ticaret alışkanlığının olmaması, ticaret yoğunluğu düşük olmakla birlikte esasen ticaret tamamlayıcılığının Türkiye'den Şili'ye yönelik ticaret açısından nispeten yüksek olması bir başka deyişle bu yönde bir ticaret potansiyeli bulunması, Şili'nin Türkiye'ye ihracatı açısından ise ticaret tamamlayıcılığının da düşük seviyede olması dikkat çeken noktalardır.

Bu hususlar bir arada değerlendirildiğinde; analiz sonuçlarına göre Türkiye'den Şili'ye yönelik olan ticaret üzerindeki genel olarak STA'lerden beklenen ticaret yaratma etkisi ile uyumlu olmayan negatif etkinin oluşmasında anlaşmaya bağlı olarak kısa sürede etkin bir vergi indirimi oluşmaması, taraflar arasında ticaret alışkanlığının düşük olması, anlaşmadan kaynaklı menşe kurallarının sağlanması gerekliliği ve idari yükümlülüklerin ortaya çıkardığı ilave maliyetlerin etken olmuş olabileceği değerlendirilmektedir. Bununla birlikte anlaşma öncesinde ve anlaşmanın yürürlükte bulunduğu yıllar itibarıyla Şili'ye ihracatın Türkiye'nin toplam ihracatı içindeki payının oldukça düşük olduğu düşünüldüğünde (anlaşma öncesi dikkate alındığında %0,054'ü, anlaşmanın yürürlükte olduğu yıllar dikkate alındığında ise %0,13'ü), Şili'ye yönelik ihracatta STA'ya bağlı olarak oluşan negatif etkinin de oldukça küçük boyutlu olduğu anlaşılmaktadır. Anlaşmanın Şili'den Türkiye'ye yönelik ticarete istatistiksel olarak anlamlı bir etki yapmamış olmasında da benzeri şekilde öncelikle kısa sürede etkin bir vergi indirimi olmaması, buna ilaveten de düşük ticaret alışkanlığı gibi diğer unsurların etkili olmuş olabileceği değerlendirilmektedir.

25.ÜRDÜN STA

Ürdün STA'nın etkileri ile ilgili olarak ticaretin yönü dikkate alınmadan anlaşma bazında yapılan analiz sonuçlarına göre, anlaşma taraflar arasındaki ticarete istatistiksel olarak anlamlı bir etki yapmamıştır. Ticaretin yönü dikkate alınarak

yapılan analiz sonuçlarına göre ise anlaşma Türkiye'nin Ürdün'e ihracatında istatistiksel olarak anlamlı bir etki yapmazken Ürdün'den ithalatında %55,12 oranında pozitif bir etki yapmıştır.

Ürdün ile yapılmış olan STA'nın değerlendirilmesinde; Ürdün'de başlangıç vergilerin oldukça yüksek olması ve geçiş döneminin de uzun olması, vergilerin %0 olarak uygulandığı tarifelerin yüzdesine bakıldığında Ürdün'e ilişkin yüzdenin sınırlı kalmış olması ve Türkiye açısından oluşan vergi avantajının bu yönüyle de sınırlı olması, Türkiye'de STA'ya bağlı indirimler neticesinde vergilerde oluşan azalmanın Ürdün için bir avantaj oluşturmaması, bu avantajlı durumun Türkiye tarafından Ürdün'den ithalatı vergilerin %0 olarak uygulandığı tarifelerin yüzdesinin yüksekliği ile de teyit edilmesi, ithalatı uygulanan ticaret kısıtlarının Ürdün'de Türkiye'ye oranla daha fazla olması, Türkiye'nin Ürdün'e yönelik ihracatına ilişkin gerek ticaret yoğunluk indeksi gerekse de ticaret tamamlayıcılık indeksinin oldukça yüksek olması, Ürdün'ün Türkiye'den ithalatının toplam ithalatı içinde yüksek bir orana sahip olması, Ürdün'ün Türkiye'ye yönelik ihracatında ise ticaret tamamlayıcılık indeksinin genel olarak düşük olması, dalgalı bir seyir izleyen bu indeksin STA'nın yürürlüğe girdiği tarihten sonra tekrar artış göstermeye başlamış olması dikkat çeken noktalardır.

Bu hususlar bir arada değerlendirildiğinde; analiz sonuçlarına göre yüksek ticaret yoğunluğu ve tamamlayıcılığı olmakla birlikte anlaşmanın Türkiye'den Ürdün'e yönelik ticarete pozitif bir etki yaratmamış olmasında Ürdün tarafından sağlanan vergisel avantajların yeterli olmamasının etken olmuş olabileceği değerlendirilmektedir. Ürdün'den Türkiye'ye yönelik ticarete oluşan pozitif etkide ise temel olarak STA'ya bağlı olarak oluşan vergisel avantajın ve artış eğilimi gösteren ticaret tamamlayıcılık indeksinin etkili olmuş olabileceği değerlendirilmektedir.

26.GÜNEY KORE

Güney Kore STA'nın etkileri ile ilgili olarak ticaretin yönü dikkate alınmadan anlaşma bazında yapılan analiz sonuçlarına göre, anlaşma taraflar arasındaki ticarete %36,75 oranında pozitif bir etki yapmıştır. Ticaretin yönü dikkate alınarak yapılan analiz sonuçlarına göre ise anlaşma Türkiye'nin Güney Kore'ye ihracatında

istatistiksel olarak anlamlı bir etki yapmazken Güney Kore'den ithalatında %40,92 oranında pozitif bir etki yapmıştır.

Güney Kore ile yapılmış olan STA'nın değerlendirilmesinde; anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile taraflar arasında bir kısım üründe vergiler kaldırılırken bir kısım ürün için de oldukça uzun geçiş dönemlerinin öngörülmüş olması, anlaşmanın öngördüğü geçiş dönemi ve nispeten yeni bir anlaşma olması nedeniyle Türkiye tarafından anlaşma sonrasında uygulanan vergilerde büyük boyutta bir indirim oluşmaması, Güney Kore tarafından anlaşma sonrasında uygulanan vergilerde ise Türkiye'ye oranla daha fazla indirim oluşmuş olması, aynı durumun %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payı açısından da geçerli olması, Türkiye'nin Güney Kore'den ithalatının toplam ithalatı içinde önemli bir paya sahip olması, her iki ülkenin birbirlerine ihracatının da % olarak dünya ortalamasının altında olması özellikle Türkiye'den Güney Kore'ye yönelik ihracatın bu açıdan oldukça düşük olması, ticaret tamamlayıcılığı olarak bakıldığında ise Güney Kore'nin ihracat portföyü itibarıyla Türkiye'ye göre daha avantajlı olması, Güney Kore'nin MFN oranlarının ağırlıklı ortalama dikkate alındığında Türkiye'den nispeten daha yüksek olması dikkat çeken noktalardır.

Bu hususlar bir arada değerlendirildiğinde; analiz sonuçlarına göre Güney Kore tarafından uygulanan vergilerde oransal olarak düşme olmakla birlikte anlaşmanın Türkiye'den Güney Kore'ye yönelik ticarete istatistiksel olarak anlamlı bir etki yaratmamasında Türkiye'den bu ülkeye yönelik ticarete yoğunluğun ve aynı zamanda ticaret tamamlayıcılığının düşük olmasının etkili olmuş olabileceği değerlendirilmektedir. Güney Kore'den Türkiye'ye yönelik ticarete Türkiye tarafından yapılan vergi indirimleri çok yüksek olmamasına rağmen oluşan pozitif etkinin de bu yöndeki yüksek ticaret yoğunluğu ve nispeten yüksek ticaret tamamlayıcılığının vergilerdeki indirimin etkisini arttırması sonucu ortaya çıkmış olabileceği değerlendirilmektedir.

27.MORİTYUS STA

Morityus STA'nın etkileri ile ilgili olarak ticaretin yönü dikkate alınmadan anlaşma bazında yapılan analiz sonuçlarına göre, anlaşma taraflar arasındaki ticarete

%34,31 oranında pozitif bir etki yapmıştır. Ticaretin yönü dikkate alınarak yapılan analiz sonuçlarına göre ise anlaşma Türkiye'nin Morityus'a ihracatında %43,91 oranında pozitif bir etki yaparken Morityus'tan ithalatında istatistiksel olarak anlamlı bir etki yapmamıştır.

Morityus ile yapılmış olan STA'nın değerlendirilmesinde; anlaşmanın öngördüğü geçiş dönemi çerçevesinde her iki tarafta da indirimler ve buna bağlı vergisel avantaj oluşmuş olması, taraflar arasındaki ticaretin genel olarak dalgalı bir seyrinin olması ve özellikle Türkiye'nin Morityus'tan ithalatının toplam ithalatı içinde oldukça düşük bir seviyede olması, gerek Morityus'un Türkiye'ye yönelik ihracatı gerekse de Türkiye'nin Morityus'a yönelik ihracatının % olarak dünya ortalamasının altında olması, ticaret yoğunluğu açısından taraflar kendi içinde karşılaştırılırsa Morityus'tan Türkiye'ye yönelik ticaret yoğunluğu indeksinin çok daha düşük olması, ticaret tamamlayıcılığı olarak bakıldığında ise Türkiye'nin ihracat portföyü itibariyle Morityus'a göre daha avantajlı olması, Morityus'un Türkiye'ye yönelik ihracatında ticaret tamamlayıcılığının oldukça düşük seviyede olması dikkat çeken noktalardır.

Bu hususlar bir arada değerlendirildiğinde; analiz sonuçlarına göre anlaşmanın Türkiye'den Morityus'a yönelik ticarete pozitif bir etki yapmış olmasında vergisel avantajlara ilaveten bu yöndeki ticaret yoğunluğunun daha fazla olması ve bu yöndeki ticarete tamamlayıcılığın da yüksek olmasının etken olmuş olabileceği değerlendirilmektedir. Morityus'tan Türkiye'ye yönelik ticarete ise genel olarak vergi indirimi oluşmakla birlikte anlaşmaya bağlı olarak istatistiksel olarak anlamlı bir etki oluşmamasında Morityus'un Türkiye'ye yönelik ticarete yoğunluğun bir başka deyişle ticaret alışkanlığının ve aynı zamanda ticaret tamamlayıcılığının düşük olmasının etkili olmuş olabileceği değerlendirilmektedir. Ayrıca Ticaret Bakanlığı'nın web sitesinde yürürlükteki STA'lar ile ilgili olarak ülke bazında yayımladığı rapora göre Morityus'tan ithal edilen eşyalar arasında yüzde olarak önemli bir yeri olan tekstil ürünlerinin bir kısmında indirimlerin ertelendiği anlaşılmakta olup bu durumun da anlaşmadan elde edilen sonuçta etken olmuş olabileceği değerlendirilmektedir.

28.MALEZYA STA

Malezya STA'nın etkileri ile ilgili olarak ticaretin yönü dikkate alınmadan anlaşma bazında yapılan analiz sonuçlarına göre, anlaşma taraflar arasındaki ticarete %54,19 oranında pozitif bir etki yapmıştır. Ticaretin yönü dikkate alınarak yapılan analiz sonuçlarına göre ise anlaşma Türkiye'nin Malezya'ya ihracatında %17,70 Malezya'dan ithalatında %62,25 oranında pozitif bir etki yapmıştır.

Malezya ile yapılmış olan STA'nın değerlendirilmesinde; anlaşmanın 2015 yılının sonuna doğru yürürlüğe girmiş olması ve bu çalışmada inceleme döneminde yer alan son yılın 2016 yılı olması nedeniyle özellikle bazı ürünlerdeki geçiş döneminin tamamlanmamış olması, Malezya'nın anlaşma sonrasına ilişkin verisi bulunmamakla birlikte Türkiye'ye ilişkin mevcut verilerden Malezya'dan yapılan ithalatla Türkiye tarafından uygulanan vergilerde 2016 yılında 2015 yılına oranla indirim yapılmış olması, ticaret kısıtlarının Malezya'da Türkiye'ye oranla daha fazla ve genel olarak yüksek olması, gerek Türkiye'nin Malezya'ya yönelik ihracatının gerekse de Malezya'nın Türkiye'ye yönelik ihracatının % olarak dünya ortalamasının altında olması yani taraflar arasında yoğun bir ticaretin olmaması, ticaret tamamlayıcılığı açısından Malezya'nın ihracat portföyü itibariyle Türkiye'ye göre daha avantajlı olması dikkat çeken noktalardır.

Bu hususlar bir arada değerlendirildiğinde; analiz sonuçlarına göre anlaşmanın gerek Türkiye'den Malezya'ya yönelik ticarete gerekse de Malezya'dan Türkiye'ye yönelik ticarete pozitif bir etki yapmış olmasında anlaşma ile öngörülen geçiş dönemi henüz sonlanmamış olmakla birlikte vergi indirimlerinin etkili olmuş olabileceği değerlendirilmektedir. Vergisel avantaja ilaveten ticaret kısıtlarının Malezya'da Türkiye'ye oranla genel olarak daha fazla olduğu ve anlaşmaların vergi dışı ticaret kısıtlarının da serbestleştirilmesine ilişkin hükümler içerdiği dikkate alındığında, bu durumun da anlaşmadan elde edilen pozitif sonuçta etkili olmuş olabileceği değerlendirilmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye'nin imzalamış olduğu STA'ların Türkiye'nin dış ticaretine etkilerinin makro ve mikro boyutta ölçülmesi ve elde edilen sonuçların nedenlerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Konuyla ilgili literatür taramasında da belirtildiği üzere Türkiye'nin imzalamış olduğu STA'ların etkileri konusunda yapılmış az sayıda çalışma bulunmakta olup mevcut çalışmalar da genellikle STA etkilerinin topluca ölçümüne yöneliktir. Ancak uluslararası literatürde yer alan yakın tarihli çalışmalar, anlaşma etkilerinin heterojen olduğunu, hatta etkilerin anlaşmanın tarafları arasında ticaretin yönüne bağlı olarak dahi değiştiğini net olarak ortaya koymaktadır. Bu çerçevede bu çalışmadan elde edilen sonuçlar STA'ların Türkiye'nin ithalat ve ihracatına makro bazda etkilerinin yanı sıra her bir anlaşma ve anlaşma içinde Türkiye'nin ihracatçı veya ithalatçı olmasına bağlı olarak değişen mikro bazda heterojen etkiler konusuna da açıklık getirerek bu konudaki boşluğun doldurulmasına katkı yapmıştır.

STA'ların ve diğer ekonomik entegrasyon türlerinin giderek yaygınlaşması ve uluslararası ticaret sisteminin önemli unsurlarından biri haline gelmesi, bu anlaşmaların etkileri konusunda yapılan araştırmaları da arttırmış ve bu türden anlaşmaların etkilerinin ölçümü uluslararası ticaret literatüründe popüler konulardan biri haline gelmiştir. Ekonomik entegrasyonlara bağlı olarak oluşan etkilerin ölçümünde sıklıkla kullanılan çekim modelinin uygulamasında ve teorik alt yapısının oluşturulmasında da zaman içinde önemli gelişmeler kaydedilmiştir.

Bu çalışmada çekim modelinin uygulanması hakkındaki gelişmeler doğrultusunda çok yönlü ticaret dirençlerinin dikkate alındığı yapısal çekim modeli uygulanmıştır. Yapısal çekim modeli kullanılarak Türkiye'nin imzaladığı STA'ların dış ticaretine etkilerinin analiz edilmesini teminen 92 ülkenin 1988-2016 yılları arasındaki ticaret verilerinden oluşan panel veri seti kullanılmıştır. Yapısal çekim modelinin temel özelliği olan çok yönlü ticaret dirençlerinin modele dahil edilebilmesi için modele zamana bağlı değişen ithalatçı ve ihracatçı sabit etkileri eklenmiştir. STA'ların içsellik probleminin bertaraf edilmesi için de ülke çifti sabit etkileri

eklenmiştir. Oluşturulan modelin tahmininde PPML tahmin yöntemi kullanılmış ve bu sayede aralarında ticaret olmayan ülkelere ilişkin sıfır ticaret verilerinin analize katılması sağlanmış ve aynı zamanda ticaret verilerinde sıklıkla rastlanılan değişen varyans sorununu da ortadan kaldırılmıştır. Sonuç olarak çekim modelinin uygulanmasında karşılaşılan ileri düzey sorunlar olan sıfır ticaret verilerinin modele dahil edilmesi, ticaret politikası argümanlarının içsellik sorunu ve ticaret verilerinin değişen varyans sorunlarının tamamı dikkate alınarak ve çözüm getirilerek bir model oluşturulmuştur. Modelin STATA Programı ile tahmininde Zylkin (2016a) çalışmasında geliştirilen kod kullanılmış ve böylece ülke ve ülke çifti etkilerinden kaynaklı olarak yüksek sayıda kukla değişken olması nedeniyle gerekli hesaplama süreleri kısaltılmıştır.

Oluşturulan model ile 4 ayrı set halinde analiz yapılmıştır. Analizlere STA'ların Türkiye'nin dış ticaretine makro bazda etkilerinin ölçümü ile başlanılmıştır. Akabinde analizler aşama aşama detaylandırılarak mikro bazda her bir anlaşma bazındaki etkiler ve her bir anlaşma içinde Türkiye'nin ihracatçı veya ithalatçı olmasına bağlı etkiler analiz edilmiştir.

Analiz sonuçları Türkiye'nin imzalamış olduğu STA'ların Türkiye'nin ticareti üzerindeki etkilerini açıkça ortaya koymuştur. İmzalanmış olan tüm STA'ların etkisini ve mevcut durumda yürürlükte bulunan STA'ların etkisini toplu olarak ölçen makro düzeyde yapılan ölçümler, STA'ların Türkiye ile anlaşma imzalamış olduğu ülkeler arasındaki toplam ticareti arttığını ortaya koymuştur. Ancak ticaretteki artış oranı dünya çapında muhtelif STA'ların etkileri konusunda yapılmış pek çok çalışmayı bir araya getiren 2 farklı meta-analizde elde edilen oranlara göre daha düşüktür. Bu durumun iki sebebi olabileceği değerlendirilmektedir. Bunlardan birincisi STA'lar kapsamında yapılan ticaretin Türkiye'nin toplam ticareti içerisinde nispeten küçük bir payı olması, ikincisi ise STA yapılan ülkelerin seçiminin AB ile gümrük birliği doğrultusunda ticaret politikasının uyumlulaştırılması yükümlülüğü çerçevesinde belirleniyor olmasıdır.

STA'ların etkilerinin topluca ölçüldüğü makro analiz ticaretin yönü dikkate alınarak tekrarlandığında ulaşılan sonuçlar, STA'ların Türkiye'nin ithalatında ihracatına oranla daha fazla artış yaptığını ortaya koymaktadır. Bu yöndeki bulgu genel

olarak Türkiye'nin ithalatının ihracatından daha fazla olması durumu ile uyumludur. Bununla birlikte; STA'lardan mümkün olan en fazla getiriye elde etmek için anlaşmalar ile tanınan düşük veya sıfır vergi avantajının daha iyi değerlendirilmesi ve STA yapılan ülkelere yönelik ihracatın artırılması için gerekli önlemlerin alınması gerektiği değerlendirilmektedir.

Makro düzeyde ölçülen toplu etki her bir anlaşmanın etkisini ayrı ayrı ölçmek üzere mikro düzeye ayrıştırıldığında, anlaşmaların etkilerinin birbirinden farklı olduğu, hatta aynı anlaşma içinde ticaretin yönüne bağlı olarak dahi etkilerinin farklılaştığı net olarak ortaya koyulmuştur. Mikro bazda yapılan analizin sonuçları anlaşma etkilerinin heterojen olduğunu ve her STA'nın ticareti artırma konusunda aynı düzeyde etkin olmadığını göstermiştir. Yapılan analizden elde edilen bulgulara göre genel kabul görmüş beklentinin aksine her STA ticareti artırıcı yönde etki yapmamıştır. Bazı anlaşmalar ticaret üzerinde istatistiksel olarak anlamlı olan bir etki yapmamış, hatta bazı anlaşmalar da ticaret üzerinde negatif bir etki yapmıştır. Elde edilen sonuçların literatürde farklı ülkelere ilişkin muhtelif STA'ların etkileri konusunda yapılan güncel çalışmalarda ulaşılan sonuçlar ile uyumlu olması sonuçları doğrulamaktadır.

Konu STA'ların Türkiye'nin anlaşma yapılan ülkelere ihracatı ve bu ülkelere ithalatına etkileri açısından değerlendirildiğinde de analiz sonuçları bazı anlaşmaların Türkiye'nin ihracatı üzerinde pozitif etki yaparken bazı anlaşmaların istatistiksel olarak anlamlı etki yapmadığını, hatta bazı anlaşmaların Türkiye'nin ihracatını negatif etkilediğini göstermektedir. Aynı durum Türkiye'nin STA yapılan ülkelere ithalatı için de geçerlidir. Bununla birlikte ülke bazında yapılan değerlendirmede STA yapılan ülkeler arasında Türkiye'nin yoğun olarak ihracat yaptığı ülkeler ile yapılan anlaşmaların genel anlamda Türkiye'nin ihracatı üzerinde pozitif etki yaptığı, Türkiye'nin ihracatı üzerinde istatistiksel olarak anlamsız veya negatif etki yapan STA'ların da İsviçre ve Suriye ile yapılan STA'lar hariç Türkiye'nin ihracatı açısından küçük ticaret ortakları oldukları sonucuna varılmıştır.

Anlaşma etkilerindeki heterojenlik literatürde nispeten yeni bir konu olup bu heterojenliğin sebepleri genel somut kriterler olarak henüz ortaya konulabilmiş değildir. Uluslararası ticaret literatüründe STA'ların belirleyicileri, ekonomik

entegrasyonun derinliğine bağılı olarak ticarete etkiler, anlaşmaların ekonomik refaha ilişkin etkileri gibi konularda yapılmış bazı çalışmalarda anlaşma sonuçlarını etkilediği değerlendirilen bazı kriterlere yer verilmiştir. Bu çalışmalardan yola çıkılarak heterojenliğin genel olarak her bir anlaşmanın dizaynı, koşulları ve anlaşmanın taraflarından kaynaklı faktörlerin farklı olmasından kaynaklı olduğu söylenilebilir.

Bu çalışmada literatürde anlaşma sonuçları ile ilgili olabileceği değerlendirilen muhtelif kriterler bir araya toplanarak analiz sonucunda elde edilen anlaşma etkileri bu kriterler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Yapılan değerlendirme sonucunda anlaşmanın tarafları arasında anlaşma öncesinde ve sonrasında uygulanan vergiler, STA'ya bağılı olarak yapılan vergi indirimlerinin mahiyeti ve etkinliği ile tarafların ticaret kısıtları açısından genel durumunun anlaşma etkilerini belirleyen en önemli unsurlardan oldukları sonucuna varılmıştır. Nitekim istisnai durumlar dışında anlaşma sonrasında vergilerin kısa sürede ve etkin bir şekilde indirilmesi ve sıfırlanması, yine benzeri şekilde yüksek orandaki ticaret kısıtlamalarının anlaşmaya bağılı olarak kaldırılması veya azaltılması hallerinde genel olarak anlaşma etkilerinin pozitif olduğu sonucuna varılmıştır.

Anlaşmanın etkileri açısından en önemli faktörlerden biri STA'lara karakteristiğini veren asli unsur olan vergi indirimleri ve ticaretin serbestleştirilmesi olmakla birlikte analiz sonuçlarının detaylı olarak incelenmesinden bu faktörün her durumda tek başına etkili olmadığı anlaşma sonuçlarının bir ya da iki kriterden ziyade anlaşmaya ve ülkeye göre değişen muhtelif diğer kriterlerden kaynaklı etkilerin birleşimi sonucu ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Örneğin bazı anlaşmalarda vergi indirimlerinin etkisini güçlendiren anlaşma öncesinde de yoğun olarak ticaret yapma, taraflar arasındaki ticaret tamamlayıcılığının yüksek olması gibi faktörler devreye girerken bazı anlaşmalarda da vergi indirimlerine rağmen bu indirimlerden kaynaklı etkiyi zayıflatan menşe kuralları, anlaşmadan faydalanmak için yerine getirilmesi gerekli idari yükümlülükler gibi faktörler devreye girebilmektedir. Özellikle de ticaret üzerinde negatif etki yaratan anlaşmaların bu önermeyi doğruladığı değerlendirilmektedir.

STA'lar etkin ve başarılı olduklarında uluslararası pazarlara giriş ve ihracatı arttırma konusunda etkili bir araçtırlar. Uluslararası ticaretin ekonomik kalkınmanın

en önemli itici güçlerinden biri olduğu dikkate alındığında gerek Türkiye gerekse diğer gelişme yolundaki ülkeler için STA’lardan maksimum fayda sağlamak büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmanın sonuçları itibariyle anlaşma etkilerinin heterojenliği ve her anlaşmanın aynı düzeyde etkin olmadığı, STA’ların pazar payını arttırmak için sistematik olarak kullanılabilecek araçlar olmadığı net bir biçimde ortaya konulmuştur. Bu doğrultuda özellikle de anlaşma yapılmak üzere müzakerelere başlanılmış veya müzakerelere başlanılmamış olmakla birlikte anlaşma yapılması planlanan çok sayıda ülke olduğu dikkate alındığında anlaşmaların sonuçları ve bu sonuçların ortaya çıkmasındaki etkenlerin iyi anlaşılması, konunun her bir ülke bazında muhtelif kriterler açısından değerlendirilerek sürecin yönetilmesi büyük önem arz etmektedir.

EKLER

EK 1

Tablo 8. AB'nin Yürürlükte Bulunan Anlaşmaları

Ülke	Anlaşmanın Türü	Yürürlük Tarihi
Arnavutluk	İstikrar ve Ortaklık Anlaşması	2009
Cezayir	Ortaklık Anlaşması	2005
Andora	Gümrük Birliği	1991
Ermenistan	Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması	1999
Azerbaycan	Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması	1999
Bosna ve Hersek	İstikrar ve Ortaklık Anlaşması	2015
Botsvana	Ekonomik Ortaklık Anlaşması	2018
Şili	Ortaklık Anlaşması ve Ek Protokol	2005
Mısır	Ortaklık Anlaşması	2004
Faroe Adaları	Ticaret Anlaşması	1997
Gürcistan	Ortaklık Anlaşması	2016
İzlanda	Ekonomik Alan Anlaşması	1994
İsrail	Ortaklık Anlaşması	2000
Ürdün	Ortaklık Anlaşması	2002
Kazakistan	Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması	1999
Kosova	İstikrar ve Ortaklık Anlaşması	2016
Lübnan	Ortaklık Anlaşması	2006
Lesotho	Ekonomik Ortaklık Anlaşması	2018
Makedonya	İstikrar ve Ortaklık Anlaşması	2004
Meksika	Küresel Anlaşma	2000
Moldova	Ortaklık Anlaşması	2016
Karadağ	İstikrar ve Ortaklık Anlaşması	2010
Fas	Ortaklık Anlaşması	2000
Mozambik	Ekonomik Ortaklık Anlaşması	2018
Namibya	Ekonomik Ortaklık Anlaşması	2018
Norveç	Ekonomik Alan Anlaşması	1994
Filistin	Geçici Ortaklık Anlaşması	1997
Rusya	Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması	1997
San Marino	Gümrük Birliği	2002
Sırbistan	İstikrar ve Ortaklık Anlaşması	2013
Güney Afrika	Ekonomik Ortaklık Anlaşması	2018
Güney Kore	Serbest Ticaret Anlaşması	2016
Svaziland	Ekonomik Ortaklık Anlaşması	2018
İsviçre	Ekonomik Alan Anlaşması	1973
Suriye	İşbirliği Anlaşması	1977
Tunus	Ortaklık Anlaşması	1998
Türkiye	Gümrük Birliği	1996

Kaynak: AB Komisyonu web sitesi <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/negotiations-and-agreements/> (Erişim Tarihi: 15 Eylül 2018)

Tablo 9. AB'nin Geçici/Koşullu Olarak Yürürlükte Olan Anlaşmaları

Ülke	Anlaşmanın Türü	Yürürlük Tarihi*
Antigua ve Barbuda	Ekonomik Ortaklık Anlaşması	2008
Bahamalar	Ekonomik Ortaklık Anlaşması	2008
Barbados	Ekonomik Ortaklık Anlaşması	2008
Belize	Ekonomik Ortaklık Anlaşması	2008
Botsvana	Ekonomik Ortaklık Anlaşması	2016
Kamerun	Geçici Ekonomik Ortaklık Anlaşması	2014
Kanada	Kapsamlı Ekonomik ve Ticaret Anlaşması	2017
Kolombiya	Ticaret Anlaşması	2013
Fil Dişi Sahili	Ekonomik Ortaklık Anlaşması	2016
Kosta Rika	Ortaklık Anlaşması	2013
Küba	Politik Diyalog ve İşbirliği Anlaşması	2017
Dominika	Ekonomik Ortaklık Anlaşması	2008
Dominik Cumhuriyeti	Ekonomik Ortaklık Anlaşması	2008
Ekvador	Ticaret Anlaşması	2013
El Salvador	Ortaklık Anlaşması	2013
Gana	Aşamalı Ekonomik Ortaklık Anlaşması	2016
Grenada	Ekonomik Ortaklık Anlaşması	2008
Guatemala	Ortaklık Anlaşması	2013
Guyana	Ekonomik Ortaklık Anlaşması	2008
Honduras	Ortaklık Anlaşması	2013
Jamaika	Ekonomik Ortaklık Anlaşması	2008
Madagaskar	Ekonomik Ortaklık Anlaşması	2012
Seyşeller	Ekonomik Ortaklık Anlaşması	2012
Zimbabve	Ekonomik Ortaklık Anlaşması	2012
Morityus	Ekonomik Ortaklık Anlaşması	2012
Namibya	Ekonomik Ortaklık Anlaşması	2016
Nikaragua	Ortaklık Anlaşması	2013
Panama	Ortaklık Anlaşması	2013
Peru	Ticaret Anlaşması	2013
Güney Afrika	Ekonomik Ortaklık Anlaşması	2016
St.Kitts ve Nevis	Ekonomik Ortaklık Anlaşması	2008
St. Lucia	Ekonomik Ortaklık Anlaşması	2008
St. Vincent ve Grenadinler	Ekonomik Ortaklık Anlaşması	2008
Surinam	Ekonomik Ortaklık Anlaşması	2008
Trinidad ve Tobago	Ekonomik Ortaklık Anlaşması	2008
Ukrayna	Serbest Ticaret ve Ortaklık Anlaşması	2016

Kaynak: AB Komisyonu web sitesi <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/negotiations-and-agreements/> (Erişim Tarihi: 15 Eylül 2018)

*Yürürlük tarihi geçici/koşullu uygulamanın (provisional application) yürürlük tarihidir. Geçici uygulama anlaşmanın tüm veya bazı önemli hükümlerinin resmi yürürlük için gerekli olan yasal süreci beklemeden uygulanmasını mümkün kılan uygulamadır.

Tablo 10. AB'nin İmzalanmış Ancak Henüz Yürürlüğe Girmemiş Anlaşmaları

Ülke	Anlaşmanın Türü	Yürürlük Tarihi*
Komor Adaları	Ekonomik Ortaklık Anlaşması	Henüz yürürlükte değil
Cibuti	Ekonomik Ortaklık Anlaşması	Henüz yürürlükte değil
Eritre	Ekonomik Ortaklık Anlaşması	Henüz yürürlükte değil
Etiyopya	Ekonomik Ortaklık Anlaşması	Henüz yürürlükte değil
Sudan	Ekonomik Ortaklık Anlaşması	Henüz yürürlükte değil
Zambia	Ekonomik Ortaklık Anlaşması	Henüz yürürlükte değil

Kaynak: AB Komisyonu web sitesi <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/negotiations-and-agreements/> (Erişim Tarihi: 15 Eylül 2018)

Tablo 11. AB'nin Müzakereleri Devam Eden Anlaşmaları

Ülke	Anlaşmanın Türü
Arjantin	MERCOSUR* Ortaklık Anlaşması
Bahreyn	Serbest Ticaret Anlaşması
Brezilya	MERCOSUR Ortaklık Anlaşması
Çin	AB-Çin Yatırım Anlaşması
Hindistan	Serbest Ticaret Anlaşması
Endonezya	Serbest Ticaret Anlaşması
Kuveyt	Serbest Ticaret Anlaşması
Malezya	Serbest Ticaret Anlaşması
Myanmar	Yatırımları Koruma Anlaşması
Oman	Serbest Ticaret Anlaşması
Paraguay	MERCOSUR Ortaklık Anlaşması
Filipinler	Serbest Ticaret Anlaşması
Katar	Serbest Ticaret Anlaşması
Suudi Arabistan	Serbest Ticaret Anlaşması
Tayland	Serbest Ticaret Anlaşması
Birleşik Arap Emirlikleri	Serbest Ticaret Anlaşması
Amerika Birleşik Devletleri	TTIP**
Uruguay	MERCOSUR Ortaklık Anlaşması
Venezuela	MERCOSUR Ortaklık Anlaşması

Kaynak: AB Komisyonu web sitesi <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/negotiations-and-agreements/> (Erişim Tarihi: 15 Aralık 2018)

*Arjantin, Brezilya, Paraguay ve Uruguay'ın tam üye, Şili, Bolivya, Ekvator, Peru, Kolombiya ve Venezuela'nın (üyeliği askıya alındı) ortak üye olduğu Güney Ortak Pazarı

**AB ile ABD arasında imzalanması planlanan Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı Anlaşması

EK 2

Tablo 12. Türkiye’nin İhracatında İlk 20 Ülke

	İhracat		
	2015	2016	2017
1	Almanya	Almanya	Almanya
2	İngiltere	İngiltere	İngiltere
3	Irak	Irak	BAE
4	İtalya	İtalya	Irak
5	ABD	ABD	ABD
6	Fransa	Fransa	İtalya
7	İsviçre	BAE	Fransa
8	İspanya	İspanya	İspanya
9	BAE	İran	Hollanda
10	İran	Hollanda	İsrail
11	Rusya	Suudi Arabistan	İran
12	Suudi Arabistan	İsrail	Belçika
13	Hollanda	Mısır	Romanya
14	Mısır	İsviçre	Polonya
15	Romanya	Romanya	Çin
16	İsrail	Polonya	Bulgaristan
17	Belçika	Belçika	Rusya Federasyonu
18	Çin	Bulgaristan	Suudi Arabistan
19	Polonya	Çin	Mısır
20	Azerbaycan	Cezayir	Cezayir

Kaynak: TÜİK verileri

Tablo 13. Türkiye’nin İthalatında İlk 20 Ülke

	İthalat		
	2015	2016	2017
1	Çin	Çin	Çin
2	Almanya	Almanya	Almanya
3	Rusya Federasyonu	Rusya Federasyonu	Rusya Federasyonu
4	ABD	ABD	ABD
5	İtalya	İtalya	İtalya
6	Fransa	Fransa	Fransa
7	Güney Kore	Güney Kore	İran
8	İran	Hindistan	İsviçre
9	Hindistan	İspanya	Güney Kore
10	İspanya	İngiltere	İngiltere
11	İngiltere	İran	İspanya
12	Ukrayna	Japonya	Hindistan
13	Belçika	BAE	BAE
14	Japonya	Polonya	Japonya
15	Polonya	Belçika	Hollanda
16	Hollanda	Hollanda	Belçika
17	Romanya	Çek Cumhuriyeti	Polonya
18	İsviçre	Ukrayna	Malezya
19	Bulgaristan	İsviçre	Vietnam
20	Çek Cumhuriyeti	Romanya	Çek Cumhuriyeti

Kaynak: TÜİK verileri

EK 3

Tablo 14: STA Yapılan Ülkelere İhracatın Toplam İhracata Oranı

YILLAR	STA	TOPLAM	Bin ABD \$
			% ORAN
1996	335.941,04	23.224.465	1,45
1997	805.786,89	26.261.072	3,07
1998	1.546.510,49	26.973.952	5,73
1999	1.909.226,39	26.587.225	7,18
2000	2.164.329,84	27.774.906	7,79
2001	2.575.548,11	31.334.216	8,22
2002	3.184.718,12	36.059.089	8,83
2003	4.641.353,92	47.252.836	9,82
2004	6.242.480,81	63.167.153	9,88
2005	6.015.354,72	73.476.408	8,19
2006	8.071.829,72	85.534.676	9,44
2007	7.032.196,19	107.271.750	6,56
2008	11.995.761,32	132.027.196	9,09
2009	12.913.315,70	102.142.613	12,64
2010	12.049.302,92	113.883.219	10,58
2011	13.611.524,51	134.906.869	10,09
2012	14.075.888,89	152.461.737	9,23
2013	13.888.336,05	151.802.637	9,15
2014	17.043.815,26	157.610.158	10,81
2015	18.790.774,11	143.838.871	13,06
2016	16.296.947,37	142.529.584	11,43
2017	15.984.551,15	156.992.940	10,18

Kaynak: TÜİK verilerinden yola çıkılarak yapılan yazarın kendi hesaplamaları

Tablo 15: STA Yapılan Ülkelerden İthalatın Toplam İthalata Oranı

Bin ABD \$

YILLAR	STA	TOPLAM	% ORAN
1996	1.112.067,63	43.626.642	2,55
1997	1.520.900,77	48.558.721	3,13
1998	2.155.781,06	45.921.392	4,69
1999	2.290.804,62	40.671.272	5,63
2000	3.547.966,17	54.502.821	6,51
2001	3.553.457,54	41.399.083	8,58
2002	5.410.897,71	51.553.797	10,50
2003	7.279.128,91	69.339.692	10,50
2004	10.394.616,70	97.539.766	10,66
2005	7.800.559,67	116.774.151	6,68
2006	7.641.799,32	139.576.174	5,48
2007	8.352.337,53	170.062.715	4,91
2008	10.323.362,81	201.963.574	5,11
2009	5.677.786,44	140.928.421	4,03
2010	8.248.508,21	185.544.332	4,45
2011	11.994.057,16	240.841.676	4,98
2012	10.405.776,47	236.545.141	4,40
2013	23.080.972,42	251.661.250	9,17
2014	19.777.926,00	242.177.117	8,17
2015	16.547.091,75	207.234.359	7,98
2016	16.910.604,81	198.618.235	8,51
2017	24.172.044,04	233.799.651	10,34

Kaynak: TÜİK verilerinden yola çıkılarak yapılan yazarın kendi hesaplamaları

EK 4

Tablo 16. Modele Dahil Olan Ülkeler

Ülke	Ülke Kodu ISO3	Modele Dahil Olduğu Yıl
ABD	USA	1988
Almanya	DEU	1988
Arjantin	ARG	1988
Arnavutluk	ALB	1988
Avustralya	AUS	1988
Avusturya	AUT	1988
Azerbaycan	AZE	1992
Birleşik Arap Emirlikleri	ARE	1988
Bangladeş	BGD	1988
Belçika-Lüksemburg	BLX	1988
Bolivya	BOL	1988
Bosna Hersek	BIH	1992
Brezilya	BRA	1988
Bulgaristan	BGR	1988
Cezayir	DZA	1988
Çek Cumhuriyeti	CZE	1993
Çin	CHN	1988
Danimarka	DNK	1988
Dominik	DOM	1988
Ekvador	ECU	1988
Endonezya	IDN	1988
Estonya	EST	1992
Faroe adaları	FRO	1988
Fas	MAR	1988
Filipinler	PHL	1988
Filistin	PSE	2000
Finlandiya	FIN	1988
Fransa	FRA	1988
Güney Afrika	ZAF	1988
Güney Kore	KOR	1988
Gürcistan	GEO	1992
Hırvatistan	HRV	1992
Hindistan	IND	1988
Hollanda	NLD	1988
Hong Kong	HKG	1988
Irak	IRQ	1988
İngiltere	GBR	1988
İran	IRN	1988
İrlanda	IRL	1988
İspanya	ESP	1988
İsrail	ISR	1988
İsveç	SWE	1988
İsviçre	CHE	1988
İtalya	ITA	1988

Tablo 16. (Devamı)

İzlanda	ISL	1988
Japonya	JPN	1988
Kanada	CAN	1988
Katar	QAT	1988
Kazakistan	KAZ	1992
Kıbrıs	CYP	1988
Kırgızistan	KGZ	1992
Kolombiya	COL	1988
Kuveyt	KWT	1988
Letonya	LVA	1992
Libya	LBY	1988
Litvanya	LTU	1992
Lübnan	LBN	1988
Macaristan	HUN	1988
Makedonya	MKD	1993
Malezya	MYS	1988
Malta	MLT	1988
Meksika	MEX	1988
Mısır	EGY	1988
Moldova	MDA	1992
Moritus	MUS	1988
Nijerya	NGA	1988
Norveç	NOR	1988
Pakistan	PAK	1988
Panama	PAN	1988
Peru	PER	1988
Polonya	POL	1988
Portekiz	PRT	1988
Romanya	ROU	1988
Rusya	RUS	1988
Sırbistan-Karadağ	SCG	1992
Singapur	SGP	1988
Slovak Cumhuriyeti	SVK	1993
Slovenya	SVN	1992
Suriye	SYR	1988
Suudi Arabistan	SAU	1988
Şili	CHL	1988
Tayland	THA	1988
Tayvan	TWN	1988
Tunus	TUN	1988
Türkiye	TUR	1988
Ukrayna	UKR	1992
Ürdün	JOR	1988
Vietnam	VNM	1988
Yeni Zelanda	NZL	1988
Yunanistan	GRC	1988

EK 5

DEĞERLENDİRME KRİTERLERİNE İLİŞKİN VERİ KAYNAKLARI

Bu çalışmada kullanılan değerlendirme kriterlerine ilişkin veri kaynakları aşağıda sırasıyla belirtilmiştir:

1. GSYH'ye ilişkin veriler, Dünya Bankası web sitesinden temin edilmiştir. Söz konusu verilere aşağıdaki web adresinden erişilebilmektedir. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?view=map> Bu verilere dayanarak akabinde ilgili ülkenin GSYH değeri, Türkiye GSYH'sinin % si olarak yazar tarafından hesaplanılmıştır. Benzeri şekilde nüfusa ilişkin veriler de Dünya Bankası web sitesinden temin edilmiştir. Söz konusu verilere <https://data.worldbank.org/indicator/sp.pop.totl> adresinden erişilebilmektedir. Bu verilere dayanarak akabinde ilgili ülkenin nüfusu Türkiye nüfusunun % si olarak yazar tarafından hesaplanılmıştır.
2. Ülkeler arasındaki mesafe, www.cepii.fr web sitesinde yer alan Gravity CEPII data setinden temin edilmiştir. Ülkeler arasında uzaklığı hesaplamanın farklı yolları olmakla birlikte bu çalışmada sonuçların yorumu için ağırlıklı hesaplama yöntemi ile hesaplanan uzaklık kullanılmıştır. Bu hesaplama yönteminde iki ülke arasındaki uzaklık, ülkeler içerisinde nüfusun coğrafi dağılımı dikkate alınarak hesaplanmaktadır. Bu hesaplama yönteminde temel nokta iki ülkenin en büyük şehirleri arasındaki mesafeyi dikkate alarak ağırlıklı ortalama yoluyla hesaplama yapılmasıdır. Hesaplama yöntemi ile ilgili detaylı bilgi http://www.cepii.fr/distance/noticedist_en.pdf web adresinde yer almaktadır.
3. Lojistik Performans İndeksi, Dünya Bankasının bu konuda hazırladığı raporlardan temin edilmiştir. İlgili web adresi: <https://lpi.worldbank.org/> dir.
4. Ticari Dışa Açıklık İndeksi ve Ticaret Kısıtlama İndeksi, Dünya Bankası web sitesinden temin edilmiştir. Ticari açıklık için ilgili web adresi: <https://data.worldbank.org/indicator/ne.trd.gnfs.zs> olup ticaret kısıtlama

indeksi ise her bir ülke için ayrı ayrı olarak hazırlanan country profile sayfalarından temin edilmiştir. İlgili web adresi: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/> dir.

5. Türkiye ile anlaşmaya taraf ülkenin aralarındaki ticaretin seyrine ilişkin değerlendirmeler bu çalışmada kullanılan ikili ticaret verilerden yola çıkılarak yapılmıştır. Anlaşma öncesinde ve anlaşma sürecinde iki ülke arasındaki ticaretin tarafların toplam ticareti içindeki payı, TUIK verileri ve WITS portalında yer alan UN COMTRADE verilerinden faydalanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.
6. Ticari Yoğunluk İndeksi, Ticaret Tamamlayıcılık İndeksi, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi, Etkin Olarak Uygulanan Tarife (AHS) Oranları, Vergi Oranı %0 olan Tarife Satırlarının Yüzdesi, En Çok Kayrılan Ülke (MFN) Tarifesi WITS Portalından temin edilmiştir.
7. Anlaşma imzalanan ülkelerin diğer STA'larına ilişkin bilgi, DTÖ'nün "Participation in Regional Trade Agreements" haritasından, ITC Market Access Map'ten ve DTÖ'nün her bir ülke için ayrı ayrı düzenlenen "Trade Policy Review" raporlarından temin edilmiştir.
8. Anlaşmalara ilişkin metinlere ilgili Resmi Gazetelerden ulaşılmış olup Resmi Gazete sayı ve tarihleri Ek 6'da her bir anlaşma ile ilgili kısımda belirtilmiştir. Ayrıca yürürlükte olan anlaşmaların metinlerine ve bilgi notlarına Ticaret Bakanlığının web sitesinden de ulaşılabilir. İlgili web adresi: <https://www.ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/serbest-ticaret-anlasmalari>

EK 6

TÜRKİYE’NİN İMZALAMIŞ OLDUĞU STA’LARIN DEĞERLENDİRME KRİTERLERİ AÇISINDAN İNCELEMESİ

Bu ekte Türkiye’nin imzalamış olduğu ve bu çalışmaya dahil edilmiş olan tüm STA’ların beşinci bölümde belirtilen değerlendirme kriterleri açısından incelenmesine yer verilmiştir. STA’lar yürürlük tarihleri itibariyle en erken tarihli STA’dan başlayarak sıralanmıştır.

EFTA STA

İmza Tarihi	: 10.12.1991
Yürürlük Tarihi	: 01.04.1992
Resmi Gazete	: 18.04.1992 tarihli ve 21203 sayılı (1. Mükerrer)
Üye ülkeler	: İsviçre, Norveç, İzlanda ve Lihtenştayn

Anlaşmanın Kapsamı ve Gümrük Vergilerinde İndirim

Anlaşma genel olarak hem tarım ürünlerini hem de sanayi ürünlerini kapsamaktadır. Tarım ürünlerinde her bir EFTA üyesi ülke ile Türkiye arasında ayrı ayrı olmak üzere ikili tavizli rejim uygulaması yapılmaktadır. Sanayi ürünlerinde ise tüm EFTA ülkeleri ile tek bir anlaşma söz konusudur.

EFTA Anlaşması kapsamında gümrük vergilerinin kademeli bir şekilde indirilmesi öngörülmüştür. Bu çerçevede Türkiye’nin EFTA üyesi ülkeler menşeli ürünlerin ithalatında uygulanan vergileri kademeli olarak indirmesi ve indirimin 1999 yılında tamamlanması, EFTA tarafının ise, Türkiye menşeli sanayi ürünlerinin ithalatında uygulanan gümrük vergilerini büyük oranda anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile, bir kısım üründe ise kademeli olarak 1996 yılında tamamlanacak şekilde kaldırması öngörülmüştür. Tarım ürünlerinde ise Türkiye ile her bir EFTA üyesi arasında ayrı ayrı olmak üzere belirlenen indirimli vergi oranları üzerinden ticaret gerçekleştirilmesi hususunda mutabık kalınmıştır.

Değerlendirme Kriterleri Açısından Durum Tespiti

Konu anlaşma etkileri açısından belirleyici olabileceği düşünülen faktörler açısından her bir EFTA üyesi ülke için ayrı ayrı değerlendirilecektir.

İsviçre'nin GSYH'sinin 2000 yılına kadar Türkiye'ninkinden daha fazla ancak takip eden yıllarda daha az olduğu ve inceleme döneminde ortalama Türkiye'nin GSYH değerinin %122,9'u civarında olduğu, Norveç'in GSYH değerlerinin de inceleme döneminde 1988 yılı hariç Türkiye'nin GSYH değerlerinden daha az olduğu ve ortalama %70,4'ü civarında olduğu, İzlanda'nın GSYH değerlerinin ise Türkiye'ye göre daha küçük olduğu ve ortalama %3,37 si olduğu görülmektedir. Nüfus olarak ise her üç ülkenin nüfusunun da Türkiye'ye oranla çok daha az olduğu, 3 ülkenin toplam nüfusunun Türkiye nüfusunun yaklaşık %17,5'i civarında olduğu görülmektedir.

Ülkeler arasındaki mesafe İsviçre ile Türkiye arasında 2122,57 km, İzlanda ile Türkiye arasında 4385,53 km, Norveç ile Türkiye arasında da 2813,99 km olup taşımacılık açısından bakıldığında İsviçre'nin denize çıkışı bulunmamakta, Norveç ve İzlanda'nın ise denize çıkışı bulunmaktadır. Lojistik performans indeksine bakıldığında indeksin ölçüldüğü 5 yıl (2007, 2010, 2012, 2014, 2016 yılları) için ortalama değerin İsviçre için 3,93 Norveç için 3,82 İzlanda için 3,33 (2010, 2012, 2014, 2016 yılları için) Türkiye için ise 3,36 olduğu görülmektedir.

Toplam ticaretinin GSYH içindeki yüzdesi olarak tanımlanan ticari dışa açıklık indeksleri incelendiğinde, çalışmanın yapıldığı dönem itibarıyla İsviçre, Norveç ve İzlanda'nın dışa açıklık indeksinin sırasıyla %76,9 ila %131,7, %65,5 ila %74,8 ve %59,3 ila %107,4, arasında değiştiği ve inceleme döneminde sırasıyla ortalama %98,2, %69,9 ve %77,5 olduğu görülmektedir. Türkiye'nin ticari dışa açıklık indeksinin de çalışmanın kapsadığı dönemde %30 ila %54 arasında değiştiği ve ortalama %44,2 olduğu, sonuç olarak her üç ülkenin de dışa açıklık indeksinin Türkiye'ninkine oranla daha yüksek olduğu görülmektedir.

Ticaret kısıtlama indeksine bakıldığında Dünya Bankası tarafından İsviçre için indeks değerinin MFN oranı dikkate alındığında 0,05 etkin tarife oranı baz alındığında 0,04 olarak hesaplandığı, Norveç için MFN oranı dikkate alındığında 0,09, etkin tarife

oranı baz alındığında yine 0,09 olarak hesaplandığı, İzlanda için de MFN oranı dikkate alındığında 0,06, etkin tarife oranı baz alındığında ise 0,04 olarak hesaplandığı görülmektedir. Türkiye için ise MFN oranı dikkate alındığında 0,10 etkin tarife oranı baz alındığında ise 0,07 olarak hesaplandığı, dolayısıyla ithalatı uygulanan ticaret kısıtlarının İsviçre ve İzlanda'da Türkiye'ye göre daha az Norveç'te ise Türkiye'ye daha yakın olduğu görülmektedir.

İsviçre ile Türkiye'nin 1988-2016 yılları arasındaki ticareti incelendiğinde Türkiye'nin İsviçre'ye yönelik ihracatının gerek anlaşmadan önce gerek anlaşmadan sonra uzun süre ciddi bir artış göstermediği, 2004 yılı ve sonrasında dalgalı bir seyir izlemekle birlikte artış gösterdiği görülmektedir. Türkiye'nin İsviçre'den ithalatının ise 2000'li yıllarda artış göstermekle birlikte genel olarak dalgalı bir seyri olduğu zaman zaman ciddi düşüşler gösterdiği görülmektedir. Her iki yönde de anlaşmanın yürürlüğe girmesini takiben ticaretin seyrinde belirgin bir değişiklik olmadığı görülmektedir.

Norveç ile Türkiye'nin 1988-2016 yılları arasındaki ticareti incelendiğinde Türkiye'nin Norveç'e yönelik ihracatının gerek anlaşmadan önce gerek anlaşmadan sonra dalgalı bir seyir izlediği ve genel trendin 90'lı yılların ortalarından sonra zaman zaman düşüşler olmakla birlikte artış yönünde olduğu görülmektedir. Türkiye'nin Norveç'ten ithalatının ise anlaşmadan öncesi ve sonrasında dalgalı ancak zaman zaman yaşanan düşüşler dışında artan bir seyir izlediği görülmektedir. İsviçre ile ticarete olduğu gibi Norveç'te de her iki yönde anlaşmanın yürürlüğe girmesini takiben ticaretin seyrinde belirgin bir değişiklik olmadığı görülmektedir.

İzlanda ile Türkiye'nin 1988-2016 yılları arasındaki ticareti incelendiğinde Türkiye'nin İzlanda'ya yönelik ihracatının gerek anlaşmadan önce gerek anlaşmadan sonra uzun süre ciddi bir artış göstermediği ve daha çok yatay düzleme yakın hareket ettiği, sonrasında da özellikle 2005-2006 ve 2014-2015 yıllarındaki artışlarla kısmen artış gösterdiği görülmektedir. Türkiye'nin İzlanda'dan ithalatının ise anlaşmadan öncesi ve sonrasında uzun süre yataya yakın dalgalı bir seyir izlediği sonrasında özellikle 2010, 2011, 2014 ve 2015 yıllarındaki artışlarla dalgalı ancak artan bir seyir izlediği görülmektedir. Her üç ülke için de durumun uzun geçiş dönemleri ile uyumlu olduğu değerlendirilmektedir.

Türkiye ile EFTA arasındaki STA'nın 1992 yılında yürürlüğe girdiği dikkate alınarak anlaşma öncesi 1990 ve 1991 yıllarında Türkiye'nin İsviçre, Norveç ve İzlanda'ya yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde sırasıyla ortalama %2,03, %0,29 ve %0,01 lik, bu ülkelerde ithalatının ise toplam ithalatı içinde sırasıyla ortalama %2,36, %0,25 ve %0,008'lik bir paya sahip olduğu görülmektedir. İsviçre, Norveç ve İzlanda açısından ise bu ülkelerin Türkiye'ye yönelik ihracatının toplam ihracatları içinde sırasıyla ortalama %0,85, %0,18 ve %0,09'luk bir paya sahip olduğu, Türkiye'den ithalatlarının ise toplam ithalatları içinde sırasıyla ortalama %0,24, %0,2 ve %0,098'lik bir payı olduğu görülmektedir.

EFTA ülkeleri ile Türkiye arasındaki ticarete ilişkin ticaret yoğunluk indeksinin Türkiye'nin İsviçre'ye yönelik ihracatı açısından da 1989-2016 yılları arasında ortalama 88, İsviçre'nin Türkiye'ye ihracatı açısından inceleme döneminde ortalama 144,04 olduğu görülmektedir. Türkiye'nin ihracatı açısından ise indeks değerlerinin inceleme döneminin büyük kısmında 100'ün altında olduğu, dolayısıyla Türkiye'den İsviçre'ye yönelik yönelik ihracatının % olarak dünya ortalamasının altında olduğu, İsviçre'nin Türkiye'ye yönelik ihracatında ise indeks değerlerinin inceleme döneminin büyük kısmında 100'ün üzerinde olduğu, bir başka deyişle İsviçre'nin Türkiye'ye yönelik ihracatının % olarak dünya ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. Her iki yöndeki ticaret açısından da anlaşma sonrasında ticaret yoğunluğunda bir artış görülmemektedir.

Benzeri şekilde ticaret yoğunluk indeksinin Türkiye'nin Norveç'e yönelik ihracatı açısından 1989-2016 yılları arasında ortalama 58,06 olduğu Norveç'in Türkiye'ye ihracatı açısından da veri mevcudiyetine bağlı olarak 1993-2016 yılları arasında ortalama 47,52 olduğu görülmektedir. İndeks değeri ortalama Türkiye'den Norveç'e yönelik ticarete daha yüksek olmakla birlikte; genel olarak Norveç ile Türkiye arasındaki ticarete her iki yönde de tüm yıllarda 100'ün altında olması gerek Norveç'in Türkiye'ye ihracatı gerekse de Türkiye'nin Norveç'e ihracatının % olarak dünya ortalamasının altında olduğunu göstermektedir.

Ticaret yoğunluk indeksinin Türkiye'nin İzlanda'ya yönelik ihracatı açısından 1989-2016 yılları arasında ortalama 40,17 olduğu, İzlanda'nın Türkiye'ye ihracatı açısından da inceleme döneminde ortalama 17,18 olduğu görülmektedir. İndeks değeri

ortalamada Türkiye’den İzlanda’ya yönelik ticarete daha yüksek olmakla birlikte; genel olarak İzlanda ile Türkiye arasındaki ticarete her iki yönde de tüm yıllarda 100’ün altında olması gerek İzlanda’nın Türkiye’ye ihracatı gerekse de Türkiye’nin İzlanda’ya ihracatının % olarak dünya ortalamasının altında olduğunu göstermektedir.

Türkiye ile EFTA ülkeleri arasındaki ticaret, ticaret tamamlayıcılığı yönüyle değerlendirildiğinde; Türkiye’den İsviçre’ye yönelik ihracat açısından tamamlayıcılık indeksinin anlaşma öncesinde %37’ler civarında olduğu ve anlaşma sonrasında artma eğiliminde olduğu ancak 2010’lardan sonra düştüğü, ortalama olarak %47,69 olduğu görülmektedir. İsviçre’den Türkiye’ye yönelik ticaret açısından ise tamamlayıcılık indeksinin anlaşma öncesinde de sonrasında da genel olarak %50 ila %60 arasında seyrettiği, 2010 yılından sonra %50’nin altına düştüğü ve inceleme döneminde ortalama %50,97 olduğu, anlaşma kaynaklı herhangi bir yükselme göstermediği görülmektedir. Türkiye ile İsviçre arasındaki ticaret bu anlamda değerlendirildiğinde, iki ülkenin ihracat portföyleri itibariyle tam bir rekabet içinde olmadıkları ancak İsviçre’nin ihracat portföyü itibariyle Türkiye’ye göre daha avantajlı olduğu görülmektedir.

Türkiye’den Norveç’e yönelik ihracat açısından tamamlayıcılık indeksinin veri mevcudiyetine bağlı olarak 1993 yılından sonra artma eğiliminde olduğu %37’lerden %65’lere yükseldiği, ortalamada da %55,15 olduğu görülmektedir. Norveç’ten Türkiye’ye yönelik ticaret açısından ise tamamlayıcılık indeksinin genel olarak yıllar içinde düşme eğiliminde olduğu, zaman zaman dalgalı bir seyir izlediği ve 1993-2016 yılları arasında ortalamada %37,33 olduğu görülmektedir. Türkiye ile Norveç arasındaki ticaret bu anlamda değerlendirildiğinde, Türkiye’den Norveç’e yönelik ticaret açısından iki ülkenin ihracat portföyleri itibariyle tam bir rekabet içinde olmadığı ancak Norveç’ten Türkiye’ye yönelik ihracat açısından tamamlayıcılığın daha düşük olduğu bu nedenle de Türkiye’nin Norveç’e göre ihracat portföyü itibariyle Türkiye’ye göre daha avantajlı olduğu görülmektedir.

Türkiye’den İzlanda’ya yönelik ihracat açısından tamamlayıcılık indeksinin anlaşma öncesinde %37’ler civarında olduğu ve anlaşma sonrasında artma eğiliminde olduğu ancak 2010’lardan sonra düştüğü, ortalama olarak %48,67 olduğu görülmektedir. İzlanda’dan Türkiye’ye yönelik ticaret açısından ise tamamlayıcılık

indeksinin anlaşma sonrasında zaman zaman dalgalanmakla birlikte artma eğiliminde olduğu ancak yine de oldukça düşük olduğu ve yıllar içinde ortalama %16,77 olduğu görülmektedir. Türkiye ile İzlanda arasındaki ticaret bu anlamda değerlendirildiğinde, iki ülkenin ihracat portföyleri itibarıyla tam bir rekabet içinde olmadıkları ancak İzlanda'dan Türkiye'ye yönelik ihracat açısından tamamlamayıcılığın çok daha düşük olduğu bu nedenle de Türkiye'nin İzlanda'ya göre daha avantajlı olduğu görülmektedir.

Türkiye ile EFTA ülkelerinin arasındaki ticaret açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük indeksi açısından karşılaştırıldığında tarafların karşılaştırmalı olarak avantajlı oldukları ürün grubu/sektörlerin kısmen benzediği görülmüştür. Türkiye ara ürünler, tüketici ürünleri, gıda maddeleri, metaller, mineraller, tekstil ürünleri, plastik ve kauçuk ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahipken İsviçre'nin ara ürünler, muhtelif ürünler, kimyasallar, taşlar ve camlarda, Norveç'in ham maddeler, hayvansal ürünler ve yakıtlarda, İzlanda'nın ise ara ürünler, hammaddeler, hayvansal ürünler, gıda ürünleri ve metallerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir.

Anlaşmada genel olarak sanayi ürünlerindeki vergi indirimi ile ilgili olarak EFTA için 4, Türkiye için 7 yıllık bir geçiş dönemi öngörülmüştür. Türkiye ile EFTA ülkeleri arasında uygulamada bulunan “etkin olarak uygulanan tarife oranları” na bakıldığında; Türkiye'den yapılan ithalatta İsviçre tarafından uygulanan vergilerin veri mevcudiyetine bağlı olarak yapılan incelemesinde, STA öncesi ve geçiş döneminde yani STA'nın ilk yıllarında basit ortalama vergilerin %10 ila %16 arasında değiştiği, 1996 yılından sonra ise %1,9 ila %6,4 arasında dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Ticaret hacmi ve ticarete konu ürünler dikkate alınarak hesaplanan ağırlıklı ortalamanın da STA öncesi ve geçiş döneminde STA'nın ilk yıllarında %7,2 ila %11,4 oranında iken 1996 yılı sonrasında ilerleyen yıllarda %0,3 ila %3,6 lık bir orana düştüğü ancak dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir.

İsviçre'den yapılan ithalatta Türkiye tarafından uygulanan vergilere bakıldığında anlaşmada öngörülen indirim takvimi ile daha uyumlu olduğu anlaşma öncesi ve STA öncesi ve geçiş döneminde STA'nın ilk yıllarında basit ortalama vergilerin en yüksek %9,3, ticaret hacmi ve ticarete konu ürünler dikkate alınarak

hesaplanan ağırlıklı ortalamanın da en yüksek %6,8 civarında olduğu, 2000 yılından itibaren ise hem basit hem ağırlıklı ortalamanın %1'in altında olduğu görülmektedir.

Türkiye'den yapılan ithalatta Norveç tarafından uygulanan vergilerin veri mevcudiyetine bağlı olarak yapılan incelemesinde STA öncesi ve geçiş döneminde STA'nın ilk yıllarında basit ortalama vergilerin %10 ila %14 arasında değiştiği, 2000 yılından sonra ise %2,9 ila %5,6 arasında dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Ticaret hacmi ve ticarete konu ürünler dikkate alınarak hesaplanan ağırlıklı ortalamanın da STA öncesi ve geçiş döneminde STA'nın ilk yıllarında %10-11,5 oranında olduğu, 2000 yılı sonrasında ve ilerleyen yıllarda ise zaman zaman küçük dalgalanmalar olmakla birlikte genel olarak %1,5'in altında olduğu görülmektedir.

Norveç'ten yapılan ithalatta Türkiye tarafından uygulanan vergilere bakıldığında STA öncesi ve geçiş döneminde STA'nın ilk yıllarında basit ortalama vergilerin en yüksek %8,4 ticaret hacmi ve ticarete konu ürünler dikkate alınarak hesaplanan ağırlıklı ortalamanın da en yüksek %6,4 civarında olduğu, 2000 yılından itibaren ise hem basit hem ağırlıklı ortalamanın %1'in altında olduğu görülmektedir.

Türkiye'den yapılan ithalatta İzlanda tarafından uygulanan vergilerin veri mevcudiyetine bağlı olarak yapılan incelemesinde STA öncesi ve STA sonrası 2005 yılı sonuna kadar basit ortalama vergilerin %8,6 ila %11,1 arasında değiştiği 2005 yılı sonrasında ise %1'in altında olduğu görülmektedir. Ticaret hacmi ve ticarete konu ürünler dikkate alınarak hesaplanan ağırlıklı ortalamanın da STA öncesi ve STA sonrası 2005 yılı sonuna kadar %5,9 ila %8,7 oranında olduğu, 2005 yılı sonrasında ilerleyen yıllarda ise %1'in altında olduğu görülmektedir.

İzlanda'dan yapılan ithalatta Türkiye tarafından uygulanan vergilere bakıldığında STA öncesi ve sonrasında tamamen dalgalı bir seyir izlediği herhangi bir azalma trendi olmadığı, basit ortalama vergilerin %0 ila %9,5 ticaret hacmi ve ticarete konu ürünler dikkate alınarak hesaplanan ağırlıklı ortalamanın da %0 ila %28,2 bandında değişkenlik gösterdiği görülmektedir.

Etkin olarak uygulanan tarife oranları açısından Türkiye'den EFTA ülkelerine ihraç edilen ve EFTA ülkelerinden Türkiye'ye ihraç edilen burada %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak

bakıldığında; Türkiye’den ihraç edilip İsviçre’de ithal edilen eşya için oranın 1996 yılı öncesinde %3,8 ile %5,5 oranında olduğu, ancak 1996 yılı ve sonrasında bu oranın artarak %55,4 ile %84,7 bandında değiştiği ve dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Benzeri şekilde İsviçre’den ihraç edilip Türkiye’de ithalata konu olan eşyadan %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında oranın 2000 yılından önce çok dalgalı bir seyir izlediği, bu yıldan sonra ise %93,9’un üzerinde olduğu görülmektedir.

Norveç için bu oranın 2001 yılı öncesinde geniş bir bantta dalgalı bir seyir izlediği, 2001 yılı ve sonrasında ise, %89,7 ile %92,3 bandında değiştiği ve dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Benzeri şekilde Norveç’ten ihraç edilip Türkiye’de ithalata konu olan eşyadan %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında oranın 2000 yılından önce çok dalgalı bir seyir izlediği, bu yıldan sonra ise %97,1’in üzerinde olduğu görülmektedir.

İzlanda için ise oranın 2006 yılı öncesinde çok dalgalı bir seyir izlediği ancak 2006 yılından itibaren %94,6 ‘nın üzerinde olduğu görülmektedir. Benzeri şekilde İzlanda’dan ihraç edilip Türkiye’de ithalata konu olan eşyadan %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında 2000 yılından önce çok dalgalı bir seyir izlediği, bu yıldan sonra ise oranın %97,2’nin üzerinde olduğu görülmektedir.

STA’dan kaynaklı olarak Türkiye ve EFTA ülkelerinin edinmiş olduğu vergi avantajını daha iyi değerlendirmek için her iki ülkenin herhangi bir tercihlî ticaret düzenlemesi bulunmadığı durumda genel olarak dünya ülkeleri ele alındığında uyguladığı en çok kayırlan ülke MFN vergi oranlarına bakıldığında İsviçre’nin veri mevcudiyetine bağlı olarak basit ortalama MFN oranlarının %7,5 ile %17,4’lük bir bantta dalgalı bir seyir izlediği, ağırlıklı ortalamasının ise %2,8 ile %16,7 bandında değiştiği ve dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Norveç’in veri mevcudiyetine bağlı olarak basit ortalama MFN oranlarının %5,6 ile %15,3’lük bir bantta dalgalı bir seyir izlediği, ağırlıklı ortalamasının ise %3,0 ile %6,4 bandında değiştiği ve dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. İzlanda’nın da veri mevcudiyetine bağlı olarak basit ortalama MFN oranlarının %3,4 ile %10,4’lük bir bantta dalgalı bir seyir izlediği,

ağırlıklı ortalamanın ise %2,8 ila %5,4 bandında değiştii ve dalgalı bir seyir izlediği görölmektedir.

Türkiye'nin ise veri mevcudiyetine bağlı olarak 1993'den bu yana basit ortalama MFN değerlerinin %9 ila %11 bandında değişkenlik gösterdiği, ortalama olarak ise %10,08 olduğu, 1993-2016 yılları arasında ağırlıklı ortalama MFN değerlerinin ise çoğunlukla %3,8 ila %5 bandında değişkenlik gösterdiği ve ortalamada %4,98 olduğu görölmektedir. Bu çerçevede İsviçre ve Norveç'in MFN oranlarının Türkiye'ye göre daha yüksek olduğu, İzlanda'nın ise basit ortalamada Türkiye'ye göre daha düşük, ağırlıklı ortalamada ise benzer düzeyde olduğu görölmektedir.

EFTA'nın STA yapmış olduğu diğer ölkelere bakıldığında en önemli ticaret ortakları arasında olan AB ile STA'sı olduğu ayrıca Kanada, Şili, Panama, Meksika, Singapur, Fas, Tunus, Mısır, Ürdün, Arnavutluk, Karadağ, Makedonya gibi geniş bir STA yelpazesi bulunduğu görölmektedir.

TÜRKİYE – İSRAİL STA

İmza Tarihi : 14.03.1996

Yürürlük Tarihi : 01.05.1997

Resmi Gazete : 18.07.1997 tarihli ve 23053 sayılı (1. Mükerrer)

Anlaşmanın Kapsamı ve Gümrük Vergilerinde İndirim

İsrail ile imzalanan anlaşmanın kapsamı dışında bırakılan herhangi bir negatif liste bulunmamakta olup bu çerçevede hem tarım ürünleri hem de sanayi ürünleri Anlaşma kapsamındadır. Anlaşma ile Türkiye ile İsrail arasında ticarete konu sanayi ürünlerinin bir kısmında gümrük vergisinin anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte kaldırılması, kalan sanayi ürünlerinde ise vergilerin tedricen indirilerek 1999 ve 2000 yılında tamamen kaldırılması öngörülmüştür. Tarım ürünlerinde ise; bir kısım üründe belirlenen tarife kotaları/kontenjanları çerçevesinde bir kısım üründe ise herhangi bir miktar sınırlaması olmaksızın taraflar arasında vergi indirimi veya vergisiz ithalat yapılması öngörülmüştür.

Değerlendirme Kriterleri Açısından Durum Tespiti

Konu anlaşma etkileri açısından belirleyici olabileceği düşünülen faktörler açısından değerlendirildiğinde; İsrail'in Gayrisafi Milli Hasılasının Türkiye'nin GSYH'sinden daha az olduğu, inceleme dönemi içinde Türkiye'nin GSYH değerinin %26,4'ü ile %66'sı arasında değiştiği ve ortalamada %42'si olduğu görülmektedir. Nüfus olarak ise İsrail nüfusunun inceleme döneminde Türkiye nüfusunun ortalama %9,9'u olduğu görülmektedir. İki ülke arasındaki mesafe 941,7722 km olup, taşımacılık açısından İsrail'in denize çıkışı bulunmaktadır. Lojistik performans indeksine bakıldığında indeksin ölçüldüğü 4 yıl (2007, 2010, 2014, 2016 yılları) için ortalama değerin İsrail için 3,38 Türkiye için ise indeksin ölçüldüğü 5 yıl (2007, 2010, 2012, 2014, 2016 yılları) için ortalama değerin 3,36 olduğu görülmektedir.

Ticari dışa açıklık indeksleri incelendiğinde, çalışmanın yapıldığı dönem itibariyle İsrail'in dışa açıklık indeksinin %58 ila %81 arasında değiştiği ve inceleme döneminde ortalama %67,14 olduğu, Türkiye'nin ticari dışa açıklık indeksinin de

çalışmanın kapsadığı dönemde %30 ila %54 arasında değiştiği ve ortalamada %44,2 olduğu, sonuç olarak İsrail'in ticari dışa açıklık indeksinin Türkiye'ninkine oranla daha yüksek olduğu görülmektedir.

Ticaret kısıtlama indeksine bakıldığında Dünya Bankası tarafından İsrail için indeks değerinin MFN oranı dikkate alındığında 0,03 etkin tarife oranı baz alındığında yine 0,03 olarak hesaplandığı, Türkiye için ise MFN oranı dikkate alındığında 0,10 etkin tarife oranı baz alındığında ise 0,07 olarak hesaplandığı, dolayısıyla İsrail'de ithalatta uygulanan ticaret kısıtlarının Türkiye'ye oranla daha az olduğu görülmektedir.

İki ülkenin 1988-2016 yılları arasındaki ticareti incelendiğinde Türkiye'nin İsrail'e yönelik ihracatının yıllar içerisinde genel olarak artış trendinde olduğu, 2009, 2012 ve 2015 yıllarında ihracatın bir önceki yıla göre azaldığı, bu yıllarda ihracatta azalma görülmekle birlikte bunun genel trendi etkileyecek mahiyette olmadığı görülmektedir. Türkiye'nin İsrail'den ithalatının ise 2015 ve 2016 yıllarında görülen ciddi boyuttaki negatif etkinin dışında zaman zaman dalgalanma göstermekle birlikte genel olarak artış trendinde olduğu görülmektedir. Ayrıca, Ticaretteki artış hızının STA imzalanmasını müteakip her iki yöndeki ticaret açısından da arttığı görülmektedir.

Anlaşma öncesi ticaret yoğunluğuna bakıldığında, Türkiye ile İsrail arasındaki STA'nın 1997 yılında yürürlüğe girdiği dikkate alınarak anlaşma öncesi 1995 ve 1996 yıllarında Türkiye'nin İsrail'e yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %1,1 lik, İsrail'den ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %0,45'lik bir paya sahip olduğu görülmektedir. İsrail açısından ise, İsrail'in Türkiye'ye yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,96'lık, Türkiye'den ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %0,86'lık bir payı olduğu görülmektedir.

İsrail ile Türkiye arasındaki ticarete ilişkin ticaret yoğunluk indeksinin Türkiye açısından 365,93 İsrail açısından veri mevcudiyetine bağlı olarak 1995-2016 yılları arasında ortalama 214,76 olduğu görülmektedir. Her iki değer de 100'ün üzerinde olması gerek İsrail'in Türkiye'ye gerekse de Türkiye'nin İsrail'e yönelik ihracatının % olarak dünya ortalamasının üzerinde olduğunu göstermektedir. Ticaret yoğunluk

indeksinin STA'nın yapıldığı 1997 öncesi ve sonrası değerleri veri mevcudiyetine bağlı olarak karşılaştırıldığında, her iki indeksin anlaşma öncesinde de genel olarak 100 değerinin üzerinde olduğu ve anlaşma sonrasında anlaşma öncesine göre genel olarak arttığı görülmektedir.

Türkiye ile İsrail arasındaki ticaret, ticaret tamamlayıcılığı yönüyle değerlendirildiğinde; Türkiye'den İsrail'e yönelik ihracat açısından tamamlayıcılık indeksinin anlaşma öncesinde %38'ler civarında olduğu ve anlaşma sonrasında da artma eğiliminde olduğu ve 2016 yılında %64,61 olarak hesaplandığı, ortalamada da %49,9 olduğu görülmektedir. İsrail'den Türkiye'ye yönelik ticaret açısından ise anlaşma öncesinde %44'ler civarında olduğu, anlaşma sonrasında da çok fazla yükselmediği, ortalama %42'ler civarında seyrettiği ve ortalamada %42 olduğu görülmektedir. Türkiye ile İsrail arasındaki ticaret bu anlamda değerlendirildiğinde, iki ülkenin ihracat portföyleri itibariyle tam bir rekabet içinde olmadıkları, Türkiye'nin ihracat portföyü itibariyle İsrail'e göre daha avantajlı olduğu görülmektedir.

Türkiye ile İsrail arasındaki ticaret açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük indeksi açısından karşılaştırıldığında tarafların karşılaştırmalı olarak avantajlı oldukları ürün grubu/sektörlerin genel olarak farklı olduğu görülmüştür. Türkiye ara ürünler, tüketici ürünleri, gıda maddeleri, metaller, mineraller, tekstil ürünleri, plastik ve kauçuk ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahipken İsrail'in ara ürünler, kimyasallar, sebzeler ile taşlar ve camlar da karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir.

Anlaşmada genel olarak sanayi ürünlerindeki vergi indirimi ile ilgili olarak 4 yıllık bir geçiş dönemi öngörülmüştür. İki ülke arasında uygulamada bulunan “etkin olarak uygulanan tarife oranları” na bakıldığında Türkiye'den yapılan ithalatta İsrail tarafından anlaşma öncesinde uygulanan vergi oranlarına ilişkin veri olmadığı, anlaşma sonrasında ise öngörülen indirim takviminden geç olduğu düşünülmekle birlikte 2004 yılı ve sonrasında vergilerin hem basit ortalamasının hem de ağırlıklı ortalamasının istisnai durum olarak değerlendirilen 2009 ve 2011 yılları dışında %1'in altında olduğu görülmektedir.

İsrail'den yapılan ithalatta Türkiye tarafından uygulanan vergilerin ise anlaşma öncesinde basit ortalama %7,7 ila %9,1 arasında, ağırlıklı ortalama verilerin ise

%5,7 ile %6,1 arasında değiştiği, anlaşma sonrasında ise özellikle STA’da öngöröldüğü şekilde geçiş döneminin bitimini müteakip 2000 yılı sonrasında ciddi bir düşüş gösterdiği görölmektedir. Nitekim basit ortalama vergilerin 2000 yılı ve sonrasında yıllara göre %0,87 ile %1,81 arasında değişen oranlara, ağırlıklı ortalama vergilerin ise %0,32 ile %1,19 luk bir orana düştüğü görölmektedir.

Etkin olarak uygulanan tarife oranları açısından Türkiye’den İsrail’e ihraç edilen ve burada %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında anlaşma öncesi tarihlere ilişkin veri olmadığı, mevcut verilere göre oranın 2004 yılı öncesinde (1999 yılı hariç olmak üzere) %37-38 oranında olduğu, ancak; 2004 yılı ve sonrasında (2009 ve 2011 yılları hariç) ciddi boyutta artarak %93-96 bandında değiştiği görölmektedir. Benzeri şekilde İsrail’den ihraç edilip Türkiye’de ithalata konu olan eşyadan %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında oranın anlaşma öncesinde ve sonrasında 2000 yılına kadar %2 ile %13 arasında değiştiği 2000 yılı ve sonrasında %91-94 bandında değiştiği görölmektedir.

MFN vergi oranlarına bakıldığında İsrail’in veri mevcudiyetine bağlı olarak 1999 yılında %14,53 olan basit ortalamanın yıllar içinde azalarak %4’ler civarına düştüğü, yine 1999 yılında %6 olan ağırlıklı ortalamanın %3’ler civarına düştüğü görölmektedir. Bu çerçevede İsrail’in basit ortalama MFN değerlerinin Türkiye’ninkine oranla daha düşük olduğu, ağırlıklı ortalama MFN değerlerinin ise birbirine yakın olduğu görölmektedir.

İsrail’in STA yapmış olduğu diğer ölkelere bakıldığında en önemli ticaret ortakları arasında olan AB, EFTA, ABD ile STA’sı olduğu ayrıca Peru, şili, Brezilya, Paraguay, Uruguay, Meksika, Mısır, Tunus gibi muhtelif ölkelerle de anlaşma yapmış olduğu görölmektedir.

TÜRKİYE – ROMANYA STA

İmza Tarihi : 29.04.1997

Yürürlük Tarihi : 01.02.1998

Resmi Gazete : 17.01.1998 tarihli ve 23233 sayılı (1. Mükerrer)

Anlaşmanın Kapsamı ve Gümrük Vergilerinde İndirim

Anlaşma genel olarak hem tarım ürünlerini hem de sanayi ürünlerini kapsamaktadır. Anlaşma ile Türkiye'nin, Romanya menşeli sanayi ürünlerinin ithalatında uygulanan gümrük vergilerini, bir kısım sanayi ürünü için anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte kaldırması, bu ürünler dışında kalan diğer sanayi ürünlerine ilişkin vergileri de 2002 yılında kaldırması öngörülmüştür. Romanya'nın da benzeri şekilde Türkiye'den ithal ettiği Türk menşeli sanayi ürünlerinden bir kısmına uygulanan vergileri anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte kaldırması, bu ürünler dışındaki diğer sanayi ürünlerinde uygulanan vergileri ise; aşamalı olarak en son 1.1.2002 tarihi itibarıyla kaldırması öngörülmüştür.

Tarım ürünlerinde ise taraflar, belirli sayıda tarım ürününde karşılıklı olarak tercihli rejim uygulamayı taahhüt etmişlerdir. Tercihli rejim kapsamında olan tarım ürünlerinin bir kısmına miktar kısıtlaması olmaksızın, bir kısmına da tarife kotaları kapsamında gümrük vergisi indirimi veya vergi muafiyeti sağlanması şeklinde uygulama yapılması öngörülmüştür. Anlaşma Romanya'nın 01.01.2007 tarihinde AB üyesi olması ile birlikte feshedilmiştir.

Değerlendirme Kriterleri Açısından Durum Tespiti

Konu anlaşma etkileri açısından belirleyici olabileceği düşünülen faktörler açısından değerlendirildiğinde; Romanya'nın GSYH'sinin Türkiye'nin GSYH'sinden daha küçük olduğu, yıllara göre değişkenlik arz etmekle birlikte Romanya'ya ilişkin GSYH değerlerinin Türkiye'nin GSYH'sinin %13 ila %44'ü arasında değiştiği ve inceleme döneminde ortalamada %21,8'i kadar olduğu görülmektedir. Nüfusunun da Türkiye nüfusunun ortalama %33,8'i olduğu görülmektedir. İki ülke arasındaki mesafe 881,9863 km olup taşımacılık açısından bakıldığında Romanya'nın denize çıkışı

bulunmaktadır. Lojistik performans indeksine bakıldığında indeksin anlaşmanın yürürlükte bulunduğu tarih itibariyle değerlendirildiğinde en yakın tarih olan 2007 yılında ölçülen değerinin 2,91 olduğu (listede 51. sırada), aynı yıl Türkiye için ölçülen değer de 3,15 (34. sırada) olduğu görülmektedir.

Ticari dışa açıklık indeksleri incelendiğinde, çalışmanın yapıldığı dönem itibariyle Romanya'nın dışa açıklık indeksinin %39 ila %82 arasında değiştiği ve veri mevcudiyetine bağlı olarak 1990-2016 yılları arasında ortalama %67,79 olduğu ve bu itibarla Türkiye'nin ortalamada %44,2 olan açıklık indeksinin üzerinde bir değer olduğu görülmektedir. Ticaret kısıtlama indeksine bakıldığında WITS Portalında Dünya Bankası tarafından genel olarak AB için indeks hesaplandığı dolayısıyla Romanya'nın AB üyeliği öncesi için herhangi bir indeks hesaplanmadığı görülmüştür.

İki ülkenin ticareti incelendiğinde Türkiye'nin Romanya'ya yönelik ihracatının anlaşmanın yürürlükte olduğu 1998-2006 yılları arasında 1999 yılı hariç olmak üzere artış gösterdiği görülmektedir. 1998 yılı öncesinde ise artış hızı anlaşma sonrasına göre çok daha düşük ve dalgalı bir seyir olmakla birlikte genel olarak artış trendi gösterdiği görülmektedir. Türkiye'nin Romanya'dan ithalatının ise anlaşmanın yürürlükte olduğu 1998-2006 yılları arasında 2001 yılı hariç olmak üzere artış gösterdiği görülmektedir. 1998 yılı öncesinde de artış hızı ihracatta olduğu gibi anlaşma sonrasına göre çok daha düşük ve dalgalı bir seyir olmakla birlikte genel olarak artış trendi gösterdiği görülmektedir.

Türkiye ile Romanya arasındaki STA'nın 1998 yılında yürürlüğe girdiği dikkate alınarak anlaşma öncesi 1996 ve 1997 yıllarında Türkiye'nin Romanya'ya yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %1,36 lık, Romanya'dan ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %0,91'lik bir paya sahip olduğu görülmektedir. Romanya açısından ise, Romanya'nın Türkiye'ye yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %04,5'lik, Türkiye'den ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %1,89'luk bir payı olduğu görülmektedir.

Romanya ile Türkiye arasındaki ticarete ilişkin ticaret yoğunluk indeksinin Türkiye açısından 1989-2016 ortalamasının 671,71 anlaşmanın feshi öncesinde 1989-2006 yılları arasında hesaplanan ortalamasının ise 749,2 olduğu, Romanya açısından

ise 1989-2016 yılları dikkate alındığında ortalama 661,1, anlaşmanın feshi öncesinde 1989-2006 yılları arasında hesaplanan ortalamasının ise 746,5 olduğu görülmektedir. Her iki yönde de indeks veri mevcudiyetine bağlı olarak 1989-2016 yılları arasında ölçülmüş bu yıllar arasında her iki taraf için de tüm değerlerin 100'ün çok üzerinde olduğu görülmüştür. Bu itibarla gerek Türkiye'nin Romanya'ya yönelik ihracatının gerekse de Romanya'nın Türkiye'ye yönelik ihracatının % olarak dünya ortalamasının çok üzerinde olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Romanya arasındaki ticaret, ticaret tamamlayıcılığı yönüyle incelendiğinde; Türkiye'den Romanya'ya yönelik ihracat açısından tamamlayıcılık indeksinin veri mevcudiyetine bağlı olarak 1989-2016 yılları arasında %27 ila %68 bandında, seyrettiği, bazı yıllarda dalgalı olmakla birlikte genel olarak yıllar içinde artış trendinde olduğu ve inceleme döneminde ortalama %53,72, anlaşmanın yürürlükte olduğu dönemde ise ortalama %57,2 olduğu görülmektedir. Romanya'dan Türkiye'ye yönelik ticaret açısından ise aynı dönemde tamamlayıcılık indeksinin veri mevcudiyetine bağlı olarak 1989-2016 yılları arasında %43 ila %65 bandında, seyrettiği, genel olarak dalgalı bir seyir izlediği ve inceleme döneminde ortalama %56,2 olduğu, anlaşmanın yürürlükte olduğu dönemde ise ortalama %52,2 olduğu görülmektedir. Türkiye ile Romanya arasındaki ticaret bu anlamda değerlendirildiğinde, iki ülkenin ihracat portföyleri itibariyle tam bir rekabet içinde olmadıkları bazı yıllarda Romanya'nın ihracat portföyü itibariyle Türkiye'ye göre daha avantajlı olduğu, bazı yıllarda ise Türkiye'nin daha avantajlı olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Romanya arasındaki ticaret açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük indeksi açısından karşılaştırıldığında tarafların karşılaştırmalı olarak avantajlı oldukları ürün grubu/sektörlerin büyük oranda benzerlik gösterdiği görülmüştür. Türkiye'nin ara ürünler, tüketici ürünleri, gıda maddeleri, metaller, mineraller, tekstil ürünleri, plastik ve kauçuk ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu, Romanya'nın tüketici ürünleri, ara ürünler, ayakkabı, metaller ve tekstil hazır giyimde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir.

Anlaşmada genel olarak sanayi ürünlerindeki vergi indirimi ile ilgili olarak her iki taraf için de 5 yıllık bir geçiş dönemi öngörülmüştür. İki ülke arasında uygulamada

bulunan “etkin olarak uygulanan tarife oranları” na bakıldığında veri mevcudiyetine bağlı olarak 1993 yılı ile anlaşmanın geçerli olduğu son yıl olan 2006 yılı arasında Romanya’ dan yapılan ithalatta anlaşma öncesinde vergilerin basit ortalama %6,3 ile %8,7 bandında, ağırlıklı ortalama ise %5,9 ile %8,4 bandında değiştiği görülmektedir. Anlaşma sonrasında ise Türkiye tarafından uygulanan vergilerin basit ortalama değerinin %8,7 ile %0,58 bandında değiştiği, ticaret hacmi ve ticarete konu ürünler dikkate alınarak hesaplanan ağırlıklı ortalamanın da %10,2 ile %0,3 bandında değiştiği ve genel olarak STA ile öngörülen indirim takvimine uyduğu, 2001-2006 yılları arasında %1’in altında olduğu görülmüştür. Türkiye’den yapılan ithalatta Romanya tarafından uygulanan vergilere bakıldığında ise veri mevcudiyetinin oldukça kısıtlı olduğu görülmektedir. Anlaşmanın öncesinde 1991 yılında basit ortalama verginin %22,3 olduğu, aşamalı olarak indirildiği ve 2004 yılında %1,2’ye düştüğü görülmektedir. Ağırlıklı ortalama vergi oranının da benzeri şekilde 1991 yılında %15,8’den aşamalı olarak indirilerek 2004 yılında %1,4’e düştüğü görülmektedir. Anlaşma öncesinde Romanya tarafından uygulanan vergilerin Türkiye tarafından uygulanan vergilere göre daha yüksek olduğu bu itibarla her ne kadar STA kapsamında vergi indirimi aşamalı olsa da yine de vergilerde zaman içinde ciddi oranda bir düşüş sonucu doğmuştur.

Etkin olarak uygulanan tarife oranları açısından Türkiye’den Romanya’ya ihraç edilen ve burada %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında veri mevcudiyetine bağlı olarak anlaşma öncesinde 1991 yılında %0,16 olduğu, anlaşmanın imzalanmasından uzun bir süre sonra 2004 yılında %90,14 2005 yılında ise %87,4 oranında olduğu görülmektedir. Romanya’ dan ihraç edilip Türkiye’de ithalata konu olan eşyadan %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında oranın anlaşmanın yürürlüğe girmesinden önce %3 ile %15 arasında değiştiği, geçiş dönemi içerisinde 2000 yılı ve sonrasında 2006 yılı sonuna kadar olan yıllarda ise %90’ın üzerinde olduğu görülmektedir. Gerek AHS oranları gerekse de %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının incelenmesinden Romanya tarafından yapılan indirimin Türkiye tarafından yapılan indirimle oranla çok daha yavaş ve uzun sürede olduğu görülmektedir.

MFN vergi oranlarına bakıldığında Romanya'nın oldukça kısıtlı sayıda olan verisinden yola çıkılarak 1991 yılı ile 2005 yılları arasında MFN oranlarının basit ortalamasının %15 ila %17 arasında değiştiği, ağırlıklı ortalama verisinin ise %11 ila %14 bandında değiştiği görülmektedir. Bu çerçevede genel olarak Romanya'nın MFN değerlerinin Türkiye'nin MFN oranlarından daha yüksek olduğu görülmektedir.

Romanya'nın ticaret anlaşması yapmış olduğu diğer ülkelere bakıldığında çok sayıda ülke ile STA'sı olmamakla birlikte, en önemli ticaret ortakları arasında olan AB'nin yanı sıra Bulgaristan, Hırvatistan ve EFTA gibi ülkelerle anlaşmalar imzalamış olduğu görülmektedir.

TÜRKİYE – LİTVANYA STA

İmza Tarihi : 02.06.1997

Yürürlük Tarihi : 01.03.1998

Resmi Gazete : 01.03.1998 tarihli ve 23273 sayılı (1. Mükerrer)

Anlaşmanın Kapsamı ve Gümrük Vergilerinde İndirim

Anlaşma genel olarak hem tarım ürünlerini hem de sanayi ürünlerini kapsamaktadır. Bir kısım tekstil ürününe ilişkin ise özel düzenleme öngörülmüştür. Anlaşma ile Türkiye'nin, Litvanya menşeli sanayi ürünlerinin ithalatında uygulanan gümrük vergilerini, bir kısım sanayi ürünü için anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte, bu ürünler dışında kalan diğer sanayi ürünlerine ilişkin vergileri de kademeli olarak indirmesi ve 2001 yılı başında kaldırması öngörülmüştür. Litvanya'nın da benzeri şekilde Türkiye'den ithal ettiği Türk menşeli sanayi ürünlerinden bir kısmına uygulanan vergileri anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte kaldırması, bu ürünler dışındaki diğer sanayi ürünlerinde uygulanan vergileri ise; aşamalı olarak en son 2001 yılı başı itibariyle kaldırması öngörülmüştür.

Tarım ürünlerinde ise taraflar, belirli sayıda tarım ürününde karşılıklı olarak tercihli rejim uygulamayı taahhüt etmişlerdir. Tercihli rejim kapsamında olan tarım ürünlerinin bir kısmına miktar kısıtlaması olmaksızın, bir kısmına da tarife kotaları/kontenjanları kapsamında gümrük vergisi indirimi veya vergi muafiyeti sağlanması şeklinde uygulama yapılması öngörülmüştür. Anlaşma Litvanya'nın 01.05.2004 tarihinde AB üyesi olması ile birlikte feshedilmiştir.

Değerlendirme Kriterleri Açısından Durum Tespiti

Konu anlaşma etkileri açısından belirleyici olabileceği düşünülen faktörler açısından değerlendirildiğinde; Litvanya'nın GSYH'sinin Türkiye'nin GSYH'sinden daha küçük olduğu, yıllara göre değişkenlik arz etmekle birlikte Litvanya'ya ilişkin GSYH değerlerinin Türkiye'nin GSYH'sinin %4 ila %6,2'si arasında değiştiği, inceleme döneminde ortalamada da %5,19 olduğu görülmektedir. Nüfusunun Türkiye nüfusunun %5,3'ü civarında olduğu görülmektedir. İki ülke arasındaki mesafe

1862.079 km olup Litvanya'nın denize çıkışı bulunmaktadır. Lojistik performans indeksine bakıldığında indeksin anlaşmanın yürürlükte bulunduğu tarih itibarıyla değerlendirildiğinde en yakın tarih olan 2007 yılında ölçülen değerinin 2,78 olduğu (listede 58. sırada), aynı yıl Türkiye için ölçülen değerin de 3,15 (34. sırada) olduğu görülmektedir.

Ticari dışa açıklık indeksleri incelendiğinde, çalışmanın yapıldığı dönem itibarıyla Litvanya'nın dışa açıklık indeksinin %83,2 ile %162,3 arasında değiştiği ve veri mevcudiyetine bağlı olarak 1995-2016 yılları arasında ortalama %117 olduğu ve bu itibarla Türkiye'nin ortalamada %44,2 olan açıklık indeksinin oldukça üzerinde bir değer olduğu görülmektedir. Ticaret kısıtlama indeksine bakıldığında WITS Portalında Dünya Bankası tarafından genel olarak AB için indeks hesaplandığı dolayısıyla Litvanya'nın AB üyeliği öncesine ilişkin dönem için herhangi bir indeks hesaplanmadığı görülmüştür.

İki ülkenin 1992-2016 yılları arasındaki ticareti incelendiğinde Türkiye'nin Litvanya'ya yönelik ihracatının anlaşmanın imzalandığı 1998 yılı öncesinde dalgalı bir seyir izlediği, anlaşmanın imzalanmasını ve geçiş sürecinin tamamlanmasını müteakip 2002 yılından itibaren artış trendine girdiği, sonra tekrardan dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Türkiye'nin Litvanya'dan ithalatının ise 1998 yılı öncesinde dalgalı ancak yukarı yönlü bir seyir sergilediği, anlaşma sonrasında geçiş dönemini takiben 2002-2004 yılları arasında ciddi bir artış gösterdiği, anlaşmanın feshedilmesinden sonra ise genel olarak dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir.

Türkiye ile Litvanya arasındaki STA'nın 1998 yılında yürürlüğe girdiği dikkate alınarak anlaşma öncesi 1996 ve 1997 yıllarında Türkiye'nin Litvanya'ya yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,13 lük, Litvanya'dan ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %0,075'lik bir paya sahip olduğu görülmektedir. Litvanya açısından ise, Litvanya'nın Türkiye'ye yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,82'lik, Türkiye'den ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %0,3'lük bir payı olduğu görülmektedir.

Litvanya ile Türkiye arasındaki ticarete ilişkin ticaret yoğunluk indeksinin Türkiye açısından ise ortalama 131,8, Litvanya açısından da ortalama 117,34 olduğu

görülmektedir. Türkiye için indeksin 1992, 1996, 2000 ve 2001 yılları dışında 100'ün üzerinde olduğu, anlaşmanın yürürlükte olduğu dönemde anlaşma öncesine oranla daha düşük olduğu görülmektedir. Bu çerçevede Türkiye'nin Litvanya'ya yönelik ihracatının genel anlamda % olarak dünya ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. Litvanya'ya ilişkin değerlerin ise 1994-2016 yılları arasında mevcut olduğu indeksin 1994-2005 yılları arasında 100'ün üzerinde olduğu ancak 2005 sonrasında düşerek 100'ün altına ildiği görülmektedir. Dolayısıyla Litvanya'nın AB üyeliği öncesinde Türkiye'ye yönelik ihracatının dünya ortalamasının üzerinde olduğu, anlaşmanın yürürlükte olduğu dönemde de genel olarak anlaşma öncesine oranla daha yüksek olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Litvanya arasındaki ticaret, ticaret tamamlayıcılığı yönüyle incelendiğinde; Türkiye'den Litvanya'ya yönelik ihracat açısından tamamlayıcılık indeksinin veri mevcudiyetine bağlı olarak 1994-2016 yılları arasında %40 ila %66,7 bandında değiştiği, ortalamada %54,4 olduğu, anlaşmanın yürürlükte olduğu dönem artış trendinde olduğu, sonrasında da bir süre artışı devam ettirdiği ve akabinde dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Litvanya'dan Türkiye'ye yönelik ticaret açısından ise tamamlayıcılık indeksinin 1994-2016 yılları arasında %51,1 ila %60,3 arasında değiştiği ve dalgalı bir seyir izlediği, ortalamada %57,3 olduğu ve anlaşmanın yürürlükte olduğu yıllarda herhangi bir farklılık göstermediği görülmektedir. Türkiye ile Litvanya arasındaki ticaret bu anlamda değerlendirildiğinde, iki ülkenin ihracat portföyleri itibarıyla tam bir rekabet içinde olmadıkları ve indeks değerlerinin birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Litvanya arasındaki ticaret açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük indeksi açısından karşılaştırıldığında tarafların karşılaştırmalı olarak avantajlı oldukları ürün grubu/sektörlerin kısmen benzerlik gösterdiği görülmüştür. Türkiye'nin ara ürünler, tüketici ürünleri, gıda maddeleri, metaller, mineraller, tekstil ürünleri, plastik ve kauçuk ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu, Litvanya'nın da ara ürünler, tüketici ürünleri, hayvanlar/hayvansal ürünler, gıda maddeleri, yakıtlar, tekstil ve ahşapta karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir.

Anlaşmada genel olarak sanayi ürünlerindeki vergi indirimi ile ilgili olarak her iki taraf için de 4 yıllık bir geçiş dönemi öngörülmüştür. İki ülke arasında uygulamada

bulunan “etkin olarak uygulanan tarife oranları” na bakıldığında Türkiye’den yapılan ithalat Litvanya tarafından uygulanan vergilere bakıldığında veri mevcudiyetinin oldukça kısıtlı olduğu, sadece 1995, 1997, 2002 ve 2003 yıllarına ilişkin veri bulunduğu, anlaşma öncesinde gerek basit ortalama gerekse de ağırlıklı ortalamanın %5-%7 civarında olduğu, anlaşma sonrasında ise veri mevcudiyetine bağlı olarak %4-%5 civarında olduğu görülmektedir. Litvanya’dan yapılan ithalat ise Türkiye tarafından uygulanan vergilerin anlaşma öncesinde basit ortalama %8,6 ile %10,6 arasında değiştiği, anlaşmanın yürürlükte olduğu dönemde ise %4,7 ile %10,4 bandında değiştiği, ticaret hacmi ve ticarete konu ürünler dikkate alınarak hesaplanan ağırlıklı ortalamanın da anlaşma öncesinde %2 ile %13,8 arasında değiştiği, anlaşmanın yürürlükte olduğu dönemde ise geniş bir bantta nispeten dalgalı bir seyir izlemekle birlikte 2000 yılı ve sonrasında ağırlıklı ortalama vergilerin % 1 ve altında olduğu görülmektedir.

Etkin olarak uygulanan tarife oranları açısından Türkiye’den Litvanya’ya ihraç edilen ve burada %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında, Litvanya açısından veri mevcudiyetinin oldukça sınırlı olduğu, anlaşma öncesinde bu oranın 1995 yılında %54, 1997 yılında ise %48,3 olduğu, anlaşma sonrasında ise 2002 yılında %66,4 2003 yılında ise %70 olduğu görülmektedir. Benzeri şekilde Litvanya’dan ihraç edilip Türkiye’de ithalata konu olan eşyadan %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında oranın 1998 yılı öncesinde maksimum %26’larda olduğu anlaşmanın yürürlükte olduğu dönemde %50-%60’lara ulaştığı görülmektedir.

MFN vergi oranlarına bakıldığında Litvanya’nın veri mevcudiyetinin oldukça kısıtlı olduğu, mevcut veriye göre anlaşmanın yürürlüğe girdiği 1998 yılı öncesi ve sonrasında basit ortalama MFN verginin %3 civarında, ağırlıklı ortalama MFN verginin ise %2’ler civarında olduğu görülmektedir. Genel olarak Litvanya tarafından uygulanan MFN oranlarının Türkiye tarafından uygulanan oranlara göre daha düşük olduğu görülmektedir. Litvanya’nın AB üyesi olmadan önce STA yapmış olduğu diğer ülkelere bakıldığında en önemli ticaret ortakları arasında olan AB’nin yanı sıra Letonya, Estonya, Slovenya, Slovakya, Polonya, Macaristan, EFTA ülkeleri, Hırvatistan ile STA imzalamış olduğu görülmektedir.

TÜRKİYE – MACARİSTAN STA

İmza Tarihi : 08.01.1997

Yürürlük Tarihi : 01.04.1998

Resmi Gazete : 24.02.1998 tarihli ve 23268 sayılı (1. Mükerrer)

Anlaşmanın Kapsamı ve Gümrük Vergilerinde İndirim

Anlaşma genel olarak hem tarım ürünlerini hem de sanayi ürünlerini kapsamaktadır. Ancak bir kısım tekstil ürünleri ile kömür, demir ve çelik ürünlerine ilişkin özel düzenleme öngörülmüştür. Anlaşma ile Türkiye'nin Macaristan menşeli sanayi ürünlerinin ithalatında uygulanan gümrük vergilerini, bir kısım sanayi ürünü için anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte kaldırması, bu ürünler dışında kalan diğer sanayi ürünlerine ilişkin vergileri de kademeli olarak indirmesi ve 2001 yılı başında kaldırması öngörülmüştür. Macaristan'ın da benzeri şekilde Türkiye'den ithal ettiği Türk menşeli sanayi ürünlerinden bir kısmına uygulanan vergileri anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte kaldırması, bu ürünler dışındaki diğer sanayi ürünlerinde uygulanan vergileri ise aşamalı olarak indirmesi ve en son 2001 yılı başı itibariyle kaldırması öngörülmüştür. Tarım ürünlerinde ise taraflar, belirli sayıda tarım ürününde karşılıklı olarak tercihli rejim uygulamayı taahhüt etmişlerdir. Bu çerçevede tercihli rejim dahilinde olan tarım ürünlerinin bir kısmına miktar kısıtlaması olmaksızın, bir kısmına da tarife kotaları/kontenjanları kapsamında vergi indirimi veya vergi muafiyeti sağlanması şeklinde uygulama yapılması öngörülmüştür. Anlaşma Macaristan'ın 01.05.2004 tarihinde AB üyesi olması ile birlikte feshedilmiştir.

Değerlendirme Kriterleri Açısından Durum Tespiti

Konu anlaşma etkileri açısından belirleyici olabileceği düşünülen faktörler açısından değerlendirildiğinde; Macaristan'ın GSYH'sinin Türkiye'nin GSYH'sinden daha az olduğu, yıllara göre değişkenlik arz etmekle birlikte Macaristan'a ilişkin GSYH değerlerinin Türkiye'nin GSYH'sinin %14,5 ila %33'ü arasında değiştiği, inceleme döneminde ortalama olarak da %21,3'ü olduğu görülmektedir. Nüfusunun da Türkiye'ye oranla çok daha az, Türkiye nüfusunun %16'sı civarında olduğu görülmektedir. İki ülke arasındaki mesafe 1352,7 km olup taşımacılık açısından

bakıldığında Macaristan'ın denize çıkışı bulunmadığı görülmektedir. Lojistik performans indeksine bakıldığında indeksin anlaşmanın yürürlükte bulunduğu tarih itibariyle değerlendirildiğinde en yakın tarih olan 2007 yılında ölçülen değerinin 3,15 olduğu (listede 35. sırada), aynı yıl Türkiye için ölçülen değer de 3,15 (34. sırada) olduğu görülmektedir.

Ticari dışa açıklık indeksleri incelendiğinde, Macaristan'ın dışa açıklık indeksinin %53,4 ila %171,5 arasında değiştiği ve zaman zaman düşüş göstermekle birlikte genel olarak artış gösterdiği, veri mevcudiyetine bağlı olarak 1991-2016 yılları arasında ortalama %124 olduğu ve bu itibarla Türkiye'nin ortalamada %44,2 olan açıklık indeksinin üzerinde bir değer olduğu görülmektedir. Ticaret kısıtlama indeksine bakıldığında WITS Portalında Dünya Bankası tarafından genel olarak AB için indeks hesaplandığı dolayısıyla Macaristan'ın AB üyeliği öncesindeki döneme ilişkin herhangi bir indeks hesaplanmadığı görülmüştür.

İki ülkenin 1988-2016 yılları arasındaki ticareti incelendiğinde Türkiye'nin Macaristan'a ihracatının inceleme döneminin ilk yıllarında dalgalı nispeten yatay seyrettiği, 2001 yılından sonra artışa geçtiği ve anlaşmanın yürürlükte bulunduğu dönemde artış trendini devam ettirdiği görülmektedir. Türkiye'nin Macaristan'dan ithalatının ise inceleme döneminin başlarında dalgalı ve genellikle yatay seyrettiği, 2000'li yıllarda artış trendine girdiği ve anlaşmanın yürürlükte bulunduğu dönemde artış trendini devam ettirdiği görülmektedir. STA'nın yürürlükte olduğu 1998-2004 tarihleri arasında ufak dalgalanmalar olmakla birlikte genel olarak her iki yönde de ticaretin yıllar içinde artış trendinde olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Macaristan arasındaki STA'nın 1998 yılında yürürlüğe girdiği dikkate alınarak anlaşma öncesi 1996 ve 1997 yıllarında Türkiye'nin Macaristan'a yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,47 lik, Macaristan'dan ise toplam ithalatı içinde ortalama %0,22 lik bir paya sahip olduğu görülmektedir. Macaristan açısından ise, Macaristan'ın Türkiye'ye yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,41'lik, Türkiye'den ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %0,27'lik bir payı olduğu görülmektedir.

Macaristan ile Türkiye arasındaki ticarete ilişkin ticaret yoğunluk indeksinin Türkiye açısından ortalama 98,4 olduğu Macaristan açısından ise ortalama 124,2 olduğu görülmektedir. Türkiye'nin Macaristan'a ihracatı açısından indeksin dalgalı bir seyir izlediği, bazı yıllar 100'ün üzerinde olmakla birlikte çoğunlukla 100'ün altında olduğu görülmektedir. Bu çerçevede Türkiye'nin Macaristan'a ihracatının genel olarak dünya ortalamasının atında olduğu görülmektedir. Macaristan'a ilişkin değerler ise veri mevcudiyetine bağlı olarak 1992-2016 yılları arasında değerlendirildiğinde genel olarak dalgalı bir seyir izlediği, 1992, 1993 ve 2002 yılı hariç olmak üzere 2004 yılı öncesinde 100'ün altında, 2004 yılı sonrasında ise 100'ün üzerinde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Macaristan'ın Türkiye'ye ihracatının 2004 yılı ve sonrası haricinde genelde dünya ortalamasının altında olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Macaristan arasındaki ticaret, ticaret tamamlayıcılığı yönüyle incelendiğinde; Türkiye'den Macaristan'a yönelik ihracat açısından tamamlayıcılık indeksinin veri mevcudiyetine bağlı olarak 1993-2016 yılları arasında indeksin %36,5 ile %57,8 arasında değiştiği, anlaşmanın yürürlükte olduğu dönemde de bir miktar artış kaydettiği, ortalamada da %48,1 olduğu görülmektedir. Macaristan'dan Türkiye'ye yönelik ticaret açısından ise tamamlayıcılık indeksinin 1994-2016 yılları arasında %51 ve %65 arasında değiştiği, ortalamada %57,8 olduğu ve anlaşmanın yürürlükte olduğu yıllarda bir miktar düşüş gösterdiği görülmektedir. Türkiye ile Macaristan arasındaki ticaret bu anlamda değerlendirildiğinde, iki ülkenin ihracat portföyleri itibariyle tam bir rekabet içinde olmadıkları görülmektedir.

Türkiye ile Macaristan arasındaki ticaret açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük indeksi açısından karşılaştırıldığında tarafların karşılaştırmalı olarak avantajlı oldukları ürün grubu/sektörlerin çoğunlukla benzerlik göstermediği görülmüştür. Türkiye'nin ara ürünler, tüketici ürünleri, gıda maddeleri, metaller, mineraller, tekstil ürünleri, plastik ve kauçuk ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu, Macaristan'ın sermaye malları, tüketici ürünleri, hayvanlar/hayvansal ürünler ile makine ve elektrikli aletlerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir.

Anlaşmada sanayi ürünlerindeki vergi indirimi ile ilgili olarak her iki taraf için de 4 yıllık bir geçiş dönemi öngörülmüştür. İki ülke arasında uygulamada bulunan etkin olarak uygulanan tarife oranları açısından Türkiye'den yapılan ithalatla

Macaristan tarafından uygulanan vergilere bakıldığında veri mevcudiyetinin kısıtlı olduğu, 1993, 1996, 1997 ve 2002 yılı arasındaki verilere göre anlaşma öncesinde vergilerin basit ortalamasının %11 ve %12 bandında , ağırlıklı ortalamasının ise %14 ve %17 bandında olduğu, anlaşma sonrasında ise vergilerde dikkate değer bir indirim görülmediği, basit ortalama vergilerin %9,5 civarında olduğu, ağırlıklı ortalamasının ise %14,1 olduğu görülmektedir. Macaristan'dan yapılan ithalatta Türkiye tarafından uygulanan vergilerin ise anlaşma öncesinde basit ortalama %6,1 ile %9, ağırlıklı ortalama ise anlaşma öncesinde %5,3 ile %7,4 arasında değiştiği, 2000 yılından sonra anlaşmanın yürürlükte olduğu dönemde ve sonrasında ise hem basit ortalama hem ağırlıklı ortalama 2004 haricinde %1 ve altında seyrettiği görülmektedir.

Etkin olarak uygulanan tarife oranları açısından Türkiye'den Macaristan'a ihraç edilen ve burada %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında, Macaristan açısından veri mevcudiyetinin sınırlı olduğu, mevcut verilere göre anlaşma öncesi 1993,1996 ve 1997 yıllarında %3,6 ile %4,4 bandında olduğu, anlaşma sonrası ise 2002 yılında %6,5 olduğu görülmektedir. Macaristan'dan ihraç edilip Türkiye'de ithalata konu olan eşyadan %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında oranın anlaşma öncesinde maksimum %12,5'lerde iken, 2001 yılından itibaren ise 2004 yılları hariç olmak üzere %92'nin üzerinde olduğu görülmektedir.

MFN vergi oranlarına bakıldığında Macaristan'ın veri mevcudiyetinin kısıtlı olduğu, 1993, 1996, 1997 ve 2002 yıllarında veri mevcut olduğu, basit ortalama vergilerin %9,5 ile %11,9, ağırlıklı ortalama vergilerin %7,9 ile 9,4 arasında olduğu görülmektedir. Bu çerçevede Macaristan ile basit ortalama MFN değerlerinin yakın olduğu, ağırlıklı ortalama verilerinin ise Macaristan'da daha yüksek olduğu görülmektedir.

Macaristan'ın AB üyesi olmadan önce STA yapmış olduğu diğer ülkelere bakıldığında en önemli ticaret ortakları arasında olan AB'nin yanı sıra Estonya, Letonya, Litvanya, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya gibi Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile EFTA, Sırbistan Karadağ ve İsrail ile STA imzalamış olduğu görülmektedir.

TÜRKİYE – ESTONYA STA

İmza Tarihi : 03.06.1997

Yürürlük Tarihi : 01.07.1998

Resmi Gazete : 06.03.1998 tarih ve 23278 sayılı (1. Mükerrer)

Anlaşmanın Kapsamı ve Gümrük Vergilerinde İndirim

Anlaşma genel olarak hem tarım ürünlerini hem de sanayi ürünlerini kapsamaktadır. Anlaşma ile Türkiye'nin Estonya menşeli, Estonya'nın da Türk menşeli sanayi ürünleri ithalatında alınan gümrük vergileri ve eş etkili vergileri anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte karşılıklı olarak kaldırması, tarım ürünleri ile ilgili olarak Türkiye'nin Estonya menşeli bir grup tarım ürününün ithalatında tercihli rejim uygulaması, Estonya'nın ise anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte tarım ürünleri için vergi uygulanmadığından bahisle ilerleyen zamanda herhangi bir değişiklik olması halinde ancak kısıtlı sayıda Türk menşeli tarım ürünü için vergi koyabilmesi öngörülmüştür. Anlaşma Estonya'nın 01.05.2004 tarihinde AB üyesi olması ile birlikte feshedilmiştir.

Değerlendirme Kriterleri Açısından Durum Tespiti

Konu anlaşma etkileri açısından belirleyici olabileceği düşünülen faktörler açısından değerlendirildiğinde; Estonya'nın GSYH'sinin Türkiye'nin GSYH'sinden daha küçük olduğu, yıllara göre değişkenlik arz etmekle birlikte Estonya'ya ilişkin GSYH değerlerinin inceleme döneminde Türkiye'nin GSYH'sinin %2 ila %3,2'si arasında değiştiği görülmektedir. Nüfusunun da Türkiye'ye oranla çok daha az, Türkiye nüfusunun %2'si civarında olduğu görülmektedir. İki ülke arasındaki mesafe 2243,1 km olup taşımacılık açısından bakıldığında Estonya'nın denize çıkışı bulunmaktadır. Lojistik performans indeksine bakıldığında indeksin anlaşmanın yürürlükte bulunduğu tarih itibarıyla değerlendirildiğinde en yakın tarih olan 2007 yılında ölçülen değerinin 2,95 olduğu (listede 47. sırada), aynı yıl Türkiye için ölçülen değer de 3,15 (34. sırada) olduğu görülmektedir.

Ticari dışa açıklık indeksleri incelendiğinde, çalışmanın yapıldığı dönem itibariyle Estonya'nın dışa açıklık indeksinin %116,6 ila %170,4 arasında değiştiği ve veri mevcudiyetine bağlı olarak 1995-2016 yılları arasında ortalama %143 olduğu ve bu itibarla Türkiye'nin ortalamada %44,2 olan açıklık indeksinin üzerinde bir değer olduğu görülmektedir. Ticaret kısıtlama indeksine bakıldığında WITS Portalında Dünya Bankası tarafından genel olarak AB için indeks hesaplandığı dolayısıyla Estonya'nın AB üyeliği öncesi döneme ilişkin herhangi bir indeks hesaplanmadığı görülmüştür.

İki ülkenin 1992-2016 yılları arasındaki ticareti incelendiğinde Türkiye'nin Estonya'ya yönelik ihracatının 1992-2008 yılları arasında genel olarak artış trendinde olduğu, 2008 yılı sonrasında ise dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Türkiye'nin Estonya'dan ithalatının ise 2008 yılına kadar zaman zaman dalgalı bir seyir izlemekle birlikte genel olarak artış trendi içinde olduğu, 2008 yılı sonrasında ise dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Anlaşmanın yürürlükte olduğu dönemde ise Türkiye'den Estonya'ya yönelik ihracatın artış gösterdiği, Estonya'dan ithalatın ise genel olarak azalan ve yatay bir seyir izlediği görülmektedir.

Türkiye ile Estonya arasındaki STA'nın 1998 yılında yürürlüğe girdiği dikkate alınarak anlaşma öncesi 1996 ve 1997 yıllarında Türkiye'nin Estonya'ya yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,02 lik, Estonya'dan ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %0,05'lik bir paya sahip olduğu görülmektedir. Estonya açısından ise, Estonya'nın Türkiye'ye yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,39'luk, Türkiye'den ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %0,2'lik bir payı olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Estonya arasındaki ticarete ilişkin ticaret yoğunluk indeksinin 1992-2016 yılları baz alındığında ortalama 65,06 olduğu 1992 ile anlaşmanın feshedildiği yıl olan 2004 yılı arası baz alındığında 37,44 olduğu görülmektedir. 2004 yılına kadar tüm değerlerin 100'ün altında olduğu görülmektedir. Estonya açısından ise ticarete ilişkin ticaret yoğunluk indeksinin 1995-2016 yılları baz alındığında ortalama 77,9 olduğu 1995 ile anlaşmanın feshedildiği yıl olan 2004 yılı arası baz alındığında 46,8 olduğu görülmektedir. 2004 yılına kadar tüm değerlerin 100'ün altında olduğu görülmektedir. Bu itibarla gerek Türkiye'nin Estonya'ya yönelik

ihracatının gerekse de Estonya'nın Türkiye'ye yönelik ihracatının % olarak dünya ortalamasının altında olduğu, Türkiye'ye ilişkin değerlerin Estonya'ya ilişkin değerlerin de altında olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Estonya arasındaki ticaret, ticaret tamamlayıcılığı yönüyle incelendiğinde; Türkiye'den Estonya'ya yönelik ihracat açısından tamamlayıcılık indeksinin anlaşmanın yürürlüğe girdiği 1998 yılı öncesinde %45 ila %49 bandında, sonrasında anlaşma yürürlükte iken %50 ila %58 bandında seyrettiği, anlaşmanın feshedilmesinden sonra da bu civarda dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Veri mevcudiyetine bağlı olarak 1995-2004 yılları arasında ortalama %51,4, 1995-2016 yılları arasında da ortalama 55,6 olduğu görülmektedir. Estonya'dan Türkiye'ye yönelik ticaret açısından ise tamamlayıcılık indeksinin anlaşmanın yürürlüğe girdiği 1998 yılı öncesinde %50 ila %52 bandında, sonrasında anlaşma yürürlükte iken düşerek %45 ila %50 bandında seyrettiği, anlaşmanın feshedilmesinden sonra da bir miktar yükseldiği görülmektedir. Veri mevcudiyetine bağlı olarak 1995-2004 yılları arasında ortalama %53,3, 1995-2016 yılları arasında da ortalama %48,7 olduğu görülmektedir. Türkiye ile Estonya arasındaki ticaret bu anlamda değerlendirildiğinde, iki ülkenin ihracat portföyleri itibarıyla tam bir rekabet içinde olmadıkları, tamamlayıcılığın iki tarafta da %50'ler civarında olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Estonya arasındaki ticaret açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük indeksi açısından karşılaştırıldığında tarafların karşılaştırmalı olarak avantajlı oldukları ürün grubu/sektörlerin benzerlik göstermediği görülmüştür. Türkiye'nin ara ürünler, tüketici ürünleri, gıda maddeleri, metaller, mineraller, tekstil ürünleri, plastik ve kauçuk ürünlerinde, Estonya'nın da hayvanlar/hayvansal ürünler ile ahşapta karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir.

Anlaşmada genel olarak sanayi ürünlerindeki vergi indirimi ile ilgili olarak herhangi bir geçiş dönemi olmadığı görülmektedir. İki ülke arasında uygulamada bulunan “etkin olarak uygulanan tarife oranları” na bakıldığında Türkiye'den yapılan ithalatta Estonya tarafından uygulanan vergilere ilişkin veri mevcudiyetinin oldukça kısıtlı olduğu, mevcut verilere göre gerek basit ortalama gerekse ağırlıklı ortalama vergilerin anlaşma öncesi ve sonrasında %0 ila %1,1 arasında değiştiği, bir başka deyişle anlaşma yapılmış olmasının vergisel bir avantajı olmadığı görülmektedir.

Estonya'dan yapılan ithalatla ise Türkiye tarafından 1998 yılı ve öncesinde uygulanan basit ortalama vergilerin %4,3 ile %8,1 bandında değiştiği, STA'nın yürürlükte bulunduğu 1999 ila 2004 arasında %0 ile %13,1 arasında dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Ticaret hacmi ve ticarete konu ürünler dikkate alınarak hesaplanan ağırlıklı ortalamanın ise anlaşma öncesinde %0,2 ile %5,1 bandında değiştiği, anlaşmanın yürürlükte bulunduğu 1999 ila 2004 yılları arasında ise %0 ile %6,9 bandında değiştiği görülmektedir. Bu durumun sadece kısıtlı sayıda tarım ürününe vergi indirimi yapılmasından kaynaklı olabileceği değerlendirilmektedir.

Etkin olarak uygulanan tarife oranları açısından Türkiye'den Estonya'ya ihraç edilen ve burada %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında anlaşma öncesi oranlar %98 ila %100 iken veri mevcudiyetine bağlı olarak 1999-2003 yılları arasında %92,8 ila %100 bandında değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Benzeri şekilde Estonya'dan ihraç edilip Türkiye'de ithalata konu olan eşyadan %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında anlaşmanın yürürlüğü öncesinde oranın %31 ila %53,2 arasında değiştiği, anlaşmanın yürürlükte olduğu 2004 yılına kadar ise %19 ila %100 arasında değişen dengeli olmayan ve dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Genel olarak bakıldığında gerek Estonya tarafından gerekse Türkiye tarafından hem etkin olarak uygulanan tarifeler hem de vergiden muaf tarife satır sayılarının anlaşma sonrasında, anlaşma öncesine göre ciddi bir iyileşme göstermediği hatta bazı yıllarda kötüleştiği ve daha az avantajlı olduğu görülmektedir.

MFN vergi oranlarına bakıldığında Estonya'nın veri mevcudiyetine bağlı olarak 1995-2003 yılları arasında basit ortalama MFN vergilerinin %0 ile %1,5 arasında değiştiği, ağırlıklı ortalama MFN verilerinin ise %0 ile %1 arasında değiştiği görülmektedir. Bu çerçevede genel olarak Estonya'nın MFN oranlarının Türkiye'ye göre daha düşük olduğu hatta bazı durumlarda vergi dahi olmadığı görülmektedir.

Estonya'nın AB üyesi olmadan önce STA yapmış olduğu diğer ülkelere bakıldığında en önemli ticaret ortakları arasında olan AB'nin yanı sıra Litvanya, Letonya, Slovenya, Slovakya, Macaristan gibi Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile anlaşmaları olduğu görülmektedir.

TÜRKİYE – ÇEK CUMHURİYETİ STA

İmza Tarihi : 03.10.1997

Yürürlük Tarihi : 01.09.1998

Resmi Gazete : 06.03.1998 tarihli ve 23278 sayılı (1. Mükerrer)

Anlaşmanın Kapsamı ve Gümrük Vergilerinde İndirim

Anlaşma genel olarak hem tarım ürünlerini hem de sanayi ürünlerini kapsamaktadır. Anlaşma ile Türkiye'nin, Çek Cumhuriyeti menşeli sanayi ürünlerinin ithalatında uygulanan gümrük vergilerini, bir kısım sanayi ürünü için anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte kaldırması, bu ürünler dışında kalan diğer sanayi ürünlerine ilişkin vergileri de kademeli olarak indirmesi ve bir grup ürün için 1999, bir grup ürün için ise 2001 yılı başında kaldırması öngörülmüştür. Çek Cumhuriyeti'nin de Türkiye'den ithal ettiği Türk menşeli sanayi ürünlerinden bir kısmına uygulanan vergileri anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte kaldırması, bu ürünler dışındaki diğer sanayi ürünlerinde uygulanan vergileri ise; aşamalı olarak indirmesi ve bir kısım ürün için 1999, bir kısım ürün için de 2001 yılı başı itibariyle kaldırması öngörülmüştür. Tarım ürünlerinde ise taraflar, belirli sayıda tarım ürünüde karşılıklı olarak tercihli rejim uygulamayı taahhüt etmişlerdir. Bu çerçevede tercihli rejim dahilinde olan tarım ürünlerinin bir kısmına miktar kısıtlaması olmaksızın, bir kısmına da tarife kotaları kapsamında vergi indirimi/muafiyeti sağlanması şeklinde uygulama yapılması öngörülmüştür. Anlaşma Çek Cumhuriyeti'nin 01.05.2004 tarihinde AB üyesi olması ile birlikte feshedilmiştir.

Değerlendirme Kriterleri Açısından Durum Tespiti

Konu anlaşma etkileri açısından belirleyici olabileceği düşünülen faktörler açısından değerlendirildiğinde; Çek Cumhuriyeti'nin GSYH'sinin Türkiye'nin GSYH'sinden daha az olduğu, yıllara göre değişmekle birlikte Çek Cumhuriyeti'ne ilişkin GSYH değerlerinin Türkiye'nin GSYH'sinin %21,7 ila %36,9'u arasında değiştiği, inceleme döneminde ortalamada da %27,6'sı olduğu görülmektedir. Nüfusunun da Türkiye nüfusunun %16'sı civarında olduğu görülmektedir. İki ülke arasındaki mesafe 1738,87 km olup Çek Cumhuriyeti'nin denize çıkışı

bulunmamaktadır. Lojistik performans indeksine bakıldığında indeksin anlaşmanın yürürlükte bulunduğu tarih itibarıyla en yakın tarih olan 2007 yılında ölçülen değerinin 3,13 olduğu (listede 38. sırada), aynı yıl Türkiye için ölçülen değerin de 3,15 (34. sırada) olduğu görülmektedir.

Ticari dışa açıklık indeksleri incelendiğinde, Çek Cumhuriyeti'nin dışa açıklık indeksinin %63,8 ile %158,7 arasında değiştiği ve zaman zaman düşüş göstermekle birlikte genel olarak artış gösterdiği, veri mevcudiyetine bağlı olarak 1990-2016 yılları arasında ortalama %108,7 olduğu ve bu itibarla Türkiye'nin ortalamada %44,2 olan açıklık indeksinin üzerinde bir değer olduğu görülmektedir. Ticaret kısıtlama indeksine bakıldığında WITS Portalında Dünya Bankası tarafından genel olarak AB için indeks hesaplandığı dolayısıyla Çek Cumhuriyeti'nin AB üyeliği öncesi dönemine ilişkin herhangi bir indeks hesaplanmadığı görülmüştür.

İki ülkenin 1993-2016 yılları arasındaki ticareti incelendiğinde Türkiye'nin Çek Cumhuriyeti'ne yönelik ihracatının inceleme döneminin ilk yıllarında nispeten yatay seyrettiği, 2000 yılından sonra artışa geçtiği, 2009 yılında ciddi bir düşüş yaşamakla birlikte genel olarak artış trendini devam ettirdiği görülmektedir. Türkiye'nin Çek Cumhuriyeti'nden ithalatının ise inceleme döneminin başlarında genellikle yatay seyrettiği, 2002 yılından sonra artış trendine geçtiği, zaman zaman düşüşler olmakla birlikte genel olarak bu şekilde devam ettiği görülmektedir. STA'nın yürürlükte olduğu 1998-2004 tarihleri arasında ise her iki yöndeki ticaretin de dalgalı ancak genel olarak artış trendinde olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Çek Cumhuriyeti arasındaki STA'nın 1998 yılında yürürlüğe girdiği dikkate alınarak anlaşma öncesi 1996 ve 1997 yıllarında Türkiye'nin Çek Cumhuriyeti'ne yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,35 lik, Çek Cumhuriyeti'nden ise toplam ithalatı içinde ortalama %0,22 lik bir paya sahip olduğu görülmektedir. Çek Cumhuriyeti açısından ise, Çek Cumhuriyeti'nin Türkiye'ye yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,38'lik, Türkiye'den ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %0,27'lik bir payı olduğu görülmektedir.

Çek Cumhuriyeti ile Türkiye arasındaki ticarete ilişkin ticaret yoğunluk indeksinin Türkiye açısından ortalama 70,4 olduğu Çek Cumhuriyeti açısından ise

ortalama 81,3 görülmektedir. Türkiye’den Çek Cumhuriyeti’ne yönelik ihracatta indeksin 1993 yılı hariç inceleme döneminin tamamında 100’ün altında olduğu görülmektedir. Bu çerçevede Türkiye’nin Çek Cumhuriyeti’ne yönelik ihracatının genel olarak dünya ortalamasının atında olduğu görülmektedir. Çek Cumhuriyeti’ne ilişkin değerlerin ise genel olarak dalgalı bir seyir izlediği, 1993 yılı hariç olmak üzere 2012 yılı öncesinde 100’ün altında olduğu, 2012 yılı sonrasında ise 100’ün üzerinde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Çek Cumhuriyeti’nin Türkiye’ye yönelik ihracatının 2012 yılı ve sonrası haricinde dünya ortalamasının altında olduğu görülmektedir. Her iki yönlü ticaret açısından da anlaşmanın yürürlükte olduğu dönemde belirgin bir farklılık görülmemektedir.

Türkiye ile Çek Cumhuriyeti arasındaki ticaret, ticaret tamamlayıcılığı yönüyle incelendiğinde; Türkiye’den Çek Cumhuriyeti’ne yönelik ihracat açısından tamamlayıcılık indeksinin veri mevcudiyetine bağlı olarak 1993-2016 yılları arasında indeksin %37,7 ile %62,6 arasında değiştiği, anlaşmanın yürürlükte olduğu dönemde de bir miktar artış kaydettiği, ortalamada da %54,1 olduğu görülmektedir. Çek Cumhuriyeti’nden Türkiye’ye yönelik ticaret açısından ise tamamlayıcılık indeksinin 1994-2016 yılları arasında %55,8 ile %67,5 arasında değiştiği, ortalamada %61,5 olduğu ve anlaşmanın yürürlükte olduğu yıllarda farklılık göstermediği görülmektedir. Türkiye ile Çek Cumhuriyeti arasındaki ticaret bu anlamda değerlendirildiğinde, iki ülkenin ihracat portföyleri itibariyle tam bir rekabet içinde olmadıkları ve Çek Cumhuriyeti’ne ilişkin indeks değerlerinin daha düşük olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Çek Cumhuriyeti arasındaki ticaret açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük indeksi açısından karşılaştırıldığında tarafların karşılaştırmalı olarak avantajlı oldukları ürün grubu/sektörlerin çoğunlukla benzerlik gösterdiği görülmüştür. Türkiye’nin ara ürünler, tüketici ürünleri, gıda maddeleri, metaller, mineraller, tekstil ürünleri, plastik ve kauçuk ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu, Çek Cumhuriyeti’nin tüketici ürünleri, metaller, plastik ve kauçuk ile ahşapta karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir.

Anlaşmada sanayi ürünlerindeki vergi indirimi ile ilgili olarak 3 yıllık bir geçiş dönemi öngörülmüştür. İki ülke arasında uygulamada bulunan “etkin olarak uygulanan tarife oranları” na bakıldığında Türkiye’den yapılan ithalatta Çek Cumhuriyeti

tarafından uygulanan vergilerin veri mevcudiyetinin kısıtlı olduğu, 1996-2003 yılı arasındaki verilere göre anlaşma öncesinde vergilerin basit ortalamasının %6 ve %7 bandında, ağırlıklı ortalamasının ise %5 ve %6 bandında olduğu, anlaşma sonrasında vergilerde dikkate değer bir indirim görülmediği, basit ortalama vergilerin %4 ve %5 bandında olduğu, ağırlıklı ortalamasının ise yükselerek %4 ila %8,5 bandında değiştiği görülmektedir. Çek Cumhuriyeti'nden yapılan ithalatta ise Türkiye tarafından uygulanan vergilerin anlaşma öncesinde basit ortalama %5 ila %8,8 arasında, ağırlıklı ortalama ise anlaşma öncesinde %7,8 ila %8,4 arasında değiştiği, 2000 yılından sonra anlaşmanın yürürlükte olduğu dönemde ve sonrasında hem basit ortalama hem ağırlıklı ortalama 2004 yılı hariç %1 ve altında seyrettiği görülmektedir.

Etkin olarak uygulanan tarife oranları açısından Türkiye'den Çek Cumhuriyeti'ne ihraç edilen ve burada %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında, Çek Cumhuriyeti açısından veri mevcudiyetinin sınırlı olduğu, mevcut verilere göre anlaşma öncesi 1996 ve 1997 yıllarında %4 ve %9'lar civarında olduğu, anlaşma sonrası ise maksimum %15'lerde olduğu görülmektedir. Çek Cumhuriyeti'nden ihraç edilip Türkiye'de ithalata konu olan eşyadan %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında oranın anlaşma öncesinde maksimum %12'lerde iken, 2001 yılından itibaren ise 2004 yılları hariç olmak üzere %95'in üzerinde olduğu görülmektedir.

MFN oranlarına bakıldığında Çek Cumhuriyeti'nin veri mevcudiyetinin kısıtlı olduğu, 1996-2003 yıllarında veri mevcut olduğu, basit ortalama vergilerin %4,9 ila %6,1 ağırlıklı ortalama vergilerin ise %4,2 ila %5,8 arasında olduğu görülmektedir. Bu çerçevede Çek Cumhuriyeti'nin basit ortalama MFN değerlerinin Türkiye'den daha düşük olduğu, ağırlıklı ortalama açısından ise yakın olduğu görülmektedir.

Çek Cumhuriyeti'nin AB üyesi olmadan önce STA yapmış olduğu diğer ülkelere bakıldığında en önemli ticaret ortakları arasında olan AB'nin yanı sıra Estonya, Letonya, Litvanya, Polonya, Macaristan, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya gibi Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile EFTA ve İsrail STA imzalamış olduğu görülmektedir.

TÜRKİYE – SLOVAK CUMHURİYETİ STA

İmza Tarihi : 20.10.1997

Yürürlük Tarihi : 01.09.1998

Resmi Gazete : 06.03.1998 tarihli ve 23278 sayılı (1. Mükerrer)

Anlaşmanın Kapsamı ve Gümrük Vergilerinde İndirim

Anlaşma genel olarak hem tarım ürünlerini hem de sanayi ürünlerini kapsamaktadır. Anlaşma ile Türkiye'nin Slovak Cumhuriyeti menşeli sanayi ürünlerinin ithalatında uygulanan gümrük vergilerini, bir kısım sanayi ürünü için anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte kaldırması, bu ürünler dışında kalan diğer sanayi ürünlerine ilişkin vergileri de kademeli olarak indirmesi, bir grup ürün için 1999, bir grup ürün için ise 2001 yılı başında kaldırılması öngörülmüştür. Slovak Cumhuriyeti'nin ise benzeri şekilde Türkiye'den ithal ettiği Türk menşeli sanayi ürünlerinden bir kısmına uygulanan vergileri anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte kaldırması, bu ürünler dışındaki diğer sanayi ürünlerinde uygulanan vergileri aşamalı olarak indirmesi ve bir kısım ürün için 1999, bir kısım ürün için de 2001 yılı başı itibariyle kaldırması öngörülmüştür. Tarım ürünlerinde ise taraflar, belirli sayıda tarım ürününde karşılıklı olarak tercihli rejim uygulamayı taahhüt etmişlerdir. Bu çerçevede tercihli rejim dahilinde olan tarım ürünlerinin bir kısmına miktar kısıtlaması olmaksızın, bir kısmına da tarife kotaları kapsamında vergi indirimi/muafiyeti sağlanması şeklinde uygulama yapılması öngörülmüştür. Anlaşma Slovak Cumhuriyetinin 01.05.2004 tarihinde AB üyesi olması ile birlikte feshedilmiştir.

Değerlendirme Kriterleri Açısından Durum Tespiti

Konu anlaşma etkileri açısından belirleyici olabileceği düşünülen faktörler açısından değerlendirildiğinde; Slovak Cumhuriyeti'nin GSYH'sinin Türkiye'nin GSYH'sinden daha küçük olduğu, yıllara göre değişkenlik arz etmekle birlikte Slovak Cumhuriyeti'ne ilişkin GSYH değerlerinin Türkiye'nin GSYH'sinin %8,2 ila %15,3'ü arasında değiştiği ve inceleme döneminde ortalamada %12,24'ü olduğu görülmektedir. Nüfusunun da Türkiye'ye oranla daha az, Türkiye nüfusunun %8,3'ü civarında olduğu görülmektedir. İki ülke arasındaki mesafe 1457,34 km olup

Slovakya'nın denize çıkışı bulunmamaktadır. Lojistik performans indeksine bakıldığında indeksin anlaşmanın yürürlükte bulunduğu tarih itibarıyla değerlendirildiğinde en yakın tarih olan 2007 yılında ölçülen değerinin 2,92 olduğu (listede 50. sırada), aynı yıl Türkiye için ölçülen değerin de 3,15 (34. sırada) olduğu görülmektedir.

Ticari dışa açıklık indeksleri incelendiğinde, 1992-2016 yılları arasında Slovak Cumhuriyeti'nin dışa açıklık indeksinin %99,3 ila %185,7 arasında değiştiği ve ortalama %142,1 olduğu ve bu itibarla Türkiye'nin ortalamada %44,2 olan açıklık indeksinin üzerinde bir değer olduğu görülmektedir. Ticaret kısıtlama indeksine bakıldığında WITS Portalında Dünya Bankası tarafından genel olarak AB için indeks hesaplandığı dolayısıyla Slovak Cumhuriyeti'nin AB üyeliği öncesindeki dönem için herhangi bir indeks hesaplanmadığı görülmüştür.

İki ülkenin 1993-2016 yılları arasındaki ticareti incelendiğinde Türkiye'nin Slovak Cumhuriyeti'ne ihracatının anlaşmanın imzalandığı 1998 yılı öncesinde dalgalı ama çoğunlukla stabil bir seyir izlediği, bu seyrin anlaşmanın yürürlüğe girmesini takiben de bir süre devam ettiği, 2000'li yıllarda artış eğiliminin başladığı, anlaşmanın fesh edilmesinden sonra ise zaman zaman sert düşüşler olmakla birlikte genel olarak artış gösterdiği görülmektedir. Türkiye'nin Slovak Cumhuriyeti'nden ithalatının ise 1998 yılı öncesinde yatay bir seyir izlediği, anlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra ufak artışlar gösterdiği 2001 yılından sonra ciddi artış gösterdiği, 2004 yılında anlaşmanın feshedilmesinden sonra ise son yıllarda zaman zaman düşüşler görülmekle birlikte genel trend olarak artan bir seyir izlediği görülmektedir.

Türkiye ile Slovakya arasındaki STA'nın 1998 yılında yürürlüğe girdiği dikkate alınarak anlaşma öncesi 1996 ve 1997 yıllarında Türkiye'nin Slovak Cumhuriyeti'ne yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,09 luk, Slovak Cumhuriyeti'nden ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %0,04'lük bir paya sahip olduğu görülmektedir. Slovak Cumhuriyeti açısından ise, Türkiye'ye yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,23'lük, Türkiye'den ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %0,24'lük bir payı olduğu görülmektedir.

Slovak Cumhuriyeti ile Türkiye arasındaki ticarete ilişkin ticaret yoğunluk indeksinin Türkiye açısından ortalama 55,8 Slovak Cumhuriyeti açısından ise ortalama 95,4 olduğu görülmektedir. Türkiye'nin Slovak Cumhuriyeti'ne ihracatı açısından indeksin genel olarak 100'ün altında olduğu, dalgalı bir seyir izlediği, anlaşmaya bağlı herhangi bir artış göstermediği görülmektedir. Bu itibarla Türkiye'nin Slovak Cumhuriyeti'ne yönelik ihracatının % olarak dünya ortalamasının altında olduğu görülmektedir. Slovak Cumhuriyetine ilişkin değerlerin ise STA'nın yürürlükte olduğu yıllarda ve öncesinde 1994 yılı hariç 100'ün altında olduğu, anlaşmanın feshini müteakip AB ile gümrük birliği çerçevesinde yapılan ticaret döneminde 100'ün üzerinde olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Slovak Cumhuriyeti arasındaki ticaret, ticaret tamamlayıcılığı yönüyle incelendiğinde; Türkiye'den Slovak Cumhuriyeti'ne yönelik ihracat açısından tamamlayıcılık indeksinin anlaşmanın yürürlüğe girdiği 1998 yılı öncesinde %38 ila %41 bandında, sonrasında anlaşmanın yürürlükte olduğu süre içerisinde ise artış göstererek %45 ila %58 bandında seyrettiği ve inceleme döneminde ortalama %54,8 olduğu görülmektedir. Slovak Cumhuriyeti'nden Türkiye'ye yönelik ticaret açısından ise tamamlayıcılık indeksinin anlaşmanın yürürlüğe girdiği 1998 yılı öncesinde %58 ila %63 bandında olduğu, anlaşmanın yürürlükte olduğu dönemde ve sonrasında ise belirgin bir yükseliş göstermediği anlaşma öncesine benzer bir bantta dalgalı bir seyir sergilediği ve ortalamada %60,1 olduğu görülmektedir. Anlaşmanın yürürlükte olduğu dönemde ise Türkiye açısından ortalama %51,2 Slovak Cumhuriyeti açısından ise ortalama %60,8 olduğu görülmektedir. Türkiye ile Slovak Cumhuriyeti arasındaki ticaret bu anlamda değerlendirildiğinde, iki ülkenin ihracat portföyleri itibariyle tam bir rekabet içinde olmadıkları ancak Türkiye'nin ihracat portföyü itibariyle Slovak Cumhuriyetine göre daha az avantajlı olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Slovak Cumhuriyeti arasındaki ticaret açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük indeksi açısından karşılaştırıldığında tarafların karşılaştırmalı olarak avantajlı oldukları ürün grubu/sektörlerin kısmen benzerlik gösterdiği görülmüştür. Türkiye'nin ara ürünler, tüketici ürünleri, gıda maddeleri, metaller, mineraller, tekstil ürünleri, plastik ve kauçuk ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu, Slovak Cumhuriyetinin de tüketici ürünleri, ayakkabı, metaller, plastik ve kauçuk ile ahşapta karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir.

Anlaşmada genel olarak sanayi ürünlerindeki vergi indirimi ile ilgili olarak her iki taraf için de 3 yıllık bir geçiş dönemi öngörülmüştür. İki ülke arasında uygulamada bulunan “etkin olarak uygulanan tarife oranları” na bakıldığında Türkiye’den yapılan ithalatta Slovak Cumhuriyeti tarafından uygulanan vergi ile ilgili olarak sadece 2002 yılına ilişkin veri mevcut olduğu ve bu çerçevede 2002 yılı için basit ortalama verginin %5,8, ağırlıklı ortalama verginin ise %8,6 olduğu görülmektedir. Slovak Cumhuriyeti’nden yapılan ithalatta Türkiye tarafından uygulanan vergilerin ise anlaşma öncesi dönemde basit ortalama %5,2 ile %8,2 arasında, ağırlıklı ortalama ise %4,3 ile %9,52 arasında değiştiği, anlaşmanın yürürlükte bulunduğu 1999-2004 yılları arasında ise basit ortalama %0,5 ile %9,6 ağırlıklı ortalama %0,1 ile %12,91 gibi geniş bir bantta dalgalı bir seyir izlediği, ancak 2000’li yıllardan sonra istisnai bazı yıllar dışında genel olarak %1’ler ve altında olduğu görülmektedir.

Etkin olarak uygulanan tarife oranları açısından Türkiye’den Slovak Cumhuriyeti’ne ihraç edilen ve burada %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında veri mevcudiyetinin kısıtlı olduğu ve sadece 2002 yılına ilişkin %10,98 değerinin bulunduğu görülmektedir. Bu çerçevede anlaşmanın yürürlükte olduğu bu yılda %0 vergi oranı uygulanan tarife pozisyonlarının oranının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Slovak Cumhuriyeti’nden ihraç edilip Türkiye’de ithalata konu olan eşyadan %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında oranın 1998 öncesinde maksimum %3,7 ile %10,9 arasında değiştiği, anlaşmanın yürürlüğe girmesini müteakip bu oranların arttığı ve %98’lere ulaştığı görülmektedir.

MFN vergi oranlarına bakıldığında Slovak Cumhuriyetine ilişkin sadece 2002 yılına ilişkin veri olduğu ve bu yılda MFN Vergi Oranının basit ortalama %5,8 ağırlıklı ortalama ise %8,6 olduğu görülmektedir. Bu çerçevede Slovak Cumhuriyeti tarafından 2002 yılında uygulanan verginin basit ortalama Türkiye’den daha düşük, ağırlıklı ortalama ise daha yüksek olduğu görülmektedir. Slovak Cumhuriyeti’nin AB üyesi olmadan önce STA yapmış olduğu diğer ülkelere bakıldığında en önemli ticaret ortakları arasında olan AB’nin yanı sıra İsrail, EFTA ülkeleri, eski CEFTA ülkeleri olan Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Polonya, Romanya ve Macaristan ile STA imzalamış olduğu görülmektedir.

TÜRKİYE – BULGARİSTAN STA

İmza Tarihi : 11.07.1998

Yürürlük Tarihi : 01.01.1999

Resmi Gazete : 26.09.1998 tarihli ve 23475 sayılı

Anlaşmanın Kapsamı ve Gümrük Vergilerinde İndirim

Anlaşma genel olarak hem tarım ürünlerini hem de sanayi ürünlerini kapsamaktadır. Anlaşma ile Türkiye'nin, Bulgaristan menşeli sanayi ürünlerinin ithalatında uygulanan gümrük vergilerini bir kısım sanayi ürünü için anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte, bu ürünler dışında kalan diğer sanayi ürünlerine ilişkin vergileri de kademeli olarak indirerek 2002 yılı başında tamamen kaldırması öngörülmüştür. Bulgaristan'ın da benzeri şekilde Türkiye'den ithal ettiği Türk menşeli sanayi ürünlerinden bir kısmına uygulanan vergileri anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte kaldırması, bu ürünler dışındaki diğer sanayi ürünlerinde uygulanan vergileri ise Türkiye ile aynı tarihte 2002 yılı başı itibariyle kaldırması öngörülmüştür.

Tarım ürünlerinde ise taraflar, belirli sayıda tarım ürününde karşılıklı olarak tercihli rejim uygulamayı taahhüt etmişlerdir. Bu çerçevede tercihli rejim dahilinde olan tarım ürünlerinin bir kısmına miktar kısıtlaması olmaksızın, bir kısmına da tarife kotaları/kontenjanları kapsamında vergi indirimi veya vergi muafiyeti sağlanması şeklinde uygulama yapılması öngörülmüştür. Anlaşma Bulgaristan'ın 01.01.2007 tarihinde AB üyesi olması ile birlikte feshedilmiştir.

Değerlendirme Kriterleri Açısından Durum Tespiti

Konu anlaşma etkileri açısından belirleyici olabileceği düşünülen faktörler açısından değerlendirildiğinde; Bulgaristan'ın GSYH'sinin Türkiye'nin GSYH'sinden daha küçük olduğu, yıllara göre değişkenlik arz etmekle birlikte Bulgaristan'a ilişkin GSYH değerlerinin Türkiye'nin GSYH'sinin %4 ila %24'ü arasında değiştiği ve inceleme döneminde ortalamada %7,77'si kadar olduğu görülmektedir. Nüfusunun da Türkiye nüfusunun ortalama %12,47'si olduğu görülmektedir. İki ülke arasındaki mesafe 712,009 km olup taşımacılık açısından

bakıldığında Bulgaristan'ın denize çıkışı bulunmaktadır. Lojistik performans indeksine bakıldığında indeksin anlaşmanın yürürlükte bulunduğu tarih itibariyle değerlendirildiğinde en yakın tarih olan 2007 yılında ölçülen değerinin 2,87 olduğu (listede 55. sırada), aynı yıl Türkiye için ölçülen değerin de 3,15 (34. sırada) olduğu görülmektedir.

Ticari dışa açıklık indeksleri incelendiğinde, çalışmanın yapıldığı dönem itibariyle Bulgaristan'ın dışa açıklık indeksinin %69 ila %129 arasında değiştiği ve veri mevcudiyetine bağlı olarak 1990-2016 yılları arasında ortalama %99,7 olduğu ve bu itibarla Türkiye'nin ortalama %44,2 olan açıklık indeksinin oldukça üzerinde bir değer olduğu görülmektedir. Ticaret kısıtlama indeksine bakıldığında WITS Portalında Dünya Bankası tarafından genel olarak AB için indeks hesaplandığı dolayısıyla Bulgaristan için AB üyeliği öncesindeki döneme ilişkin herhangi bir indeks hesaplanmadığı görülmüştür.

İki ülkenin ticareti incelendiğinde Türkiye'nin Bulgaristan'a yönelik ihracatının anlaşmanın yürürlükte bulunduğu 1999-2006 yılları arasında sürekli olarak artış gösterdiği görülmektedir. 1999 yılı öncesinde ise artış hızı anlaşma sonrasına göre çok daha düşük ve zaman zaman düşüşler gösteren dalgalı bir seyir olmakla birlikte genel olarak ticaretin artış trendinde olduğu görülmektedir. Türkiye'nin Bulgaristan'dan ithalatının ise anlaşmanın yürürlükte olduğu 1999-2006 yılları arasında 2001 yılı hariç olmak üzere artış gösterdiği görülmektedir. 1998 yılı öncesinde de artış hızının ise ihracatta olduğu gibi anlaşma sonrasına göre çok daha düşük ve dalgalı bir seyir olmakla birlikte ticaretin genel olarak artış trendinde olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Bulgaristan arasındaki STA'nın 1999 yılında yürürlüğe girdiği dikkate alınarak anlaşma öncesi 1997 ve 1998 yıllarında Türkiye'nin Bulgaristan'a yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,73 lük, Bulgaristan'dan ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %0,18'lik bir paya sahip olduğu görülmektedir. Bulgaristan açısından ise, Bulgaristan'ın Türkiye'ye yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %8,4'lük, Türkiye'den ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %2,35'lik bir payı olduğu görülmektedir.

Bulgaristan ile Türkiye arasındaki ticarete ilişkin ticaret yoğunluk indeksinin Türkiye açısından veri mevcudiyetine bağlı olarak 1989-2016 yılları dikkate alındığında ortalama 826,18 anlaşmanın feshi öncesinde 1989-2006 yılları arasında hesaplanan ortalamasının ise 844,28 olduğu görülmektedir. Bulgaristan açısından ise ortalama 1996-2016 ortalamasının 1026,8 1996-2006 yılı ortalamasının ise 1200,3 olduğu görülmektedir. Sonuç olarak her iki taraf için de tüm değerlerin 100'ün çok üzerinde olduğu görülmüştür. Bu itibarla gerek Türkiye'nin Bulgaristan'a yönelik ihracatının gerekse de Bulgaristan'ın Türkiye'ye yönelik ihracatının % olarak dünya ortalamasının çok üzerinde olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ticaret, ticaret tamamlayıcılığı yönüyle incelendiğinde; Türkiye'den Bulgaristan'a yönelik ihracat açısından tamamlayıcılık indeksinin veri mevcudiyetine bağlı olarak 1996-2016 yılları arasında %43 ila %61 bandında, seyrettiği, bazı yıllarda dalgalı olmakla birlikte genel olarak yıllar içinde artış trendinde olduğu ve inceleme döneminde ortalama %55,8 olduğu görülmektedir. Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelik ticaret açısından ise aynı dönemde tamamlayıcılık indeksinin veri mevcudiyetine bağlı olarak 1996-2016 yılları arasında %49 ila %63 bandında, seyrettiği, genel olarak dalgalı bir seyir izlediği ve inceleme döneminde ortalama %55,8 olduğu görülmektedir. Anlaşmanın yürürlükte olduğu yıllar dikkate alındığında ise tamamlayıcılık indeksinin Türkiye açısından %55,6 Bulgaristan açısından ise %52,2 olduğu görülmektedir. Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ticaret bu anlamda değerlendirildiğinde, iki ülkenin ihracat portföyleri itibarıyla tam bir rekabet içinde olmadıkları bazı yıllarda Bulgaristan'ın ihracat portföyü itibarıyla Türkiye'ye göre daha avantajlı olduğu, bazı yıllarda ise Türkiye'nin daha avantajlı olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ticaret açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük indeksi açısından karşılaştırıldığında tarafların karşılaştırmalı olarak avantajlı oldukları ürün grubu/sektörlerin büyük oranda benzerlik gösterdiği görülmüştür. Türkiye'nin ara ürünler, tüketici ürünleri, gıda maddeleri, metaller, mineraller, tekstil ürünleri, plastik ve kauçuk ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu, Bulgaristan'ın tüketici ürünleri, ara ürünler, gıda, sebze, ayakkabı, metaller ve tekstil/hazır giyimde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir.

Anlaşmada genel olarak sanayi ürünlerindeki vergi indirimi ile ilgili olarak her iki taraf için de 3 yıllık bir geçiş dönemi öngörülmüştür. İki ülke arasında STA sonrasında uygulamada bulunan “etkin olarak uygulanan tarife oranları” na bakıldığında Bulgaristan tarafından Türkiye’ye uygulanan vergiler açısından anlaşma öncesine ilişkin veri mevcudiyetinin kısıtlı olduğu görülmektedir. Mevcut veriler incelendiğinde vergilerin basit ortalama değerinin anlaşma öncesi 1998 yılında %19,7 olduğu anlaşma sonrasında ise 2006 yılına kadar dalgalı bir şekilde %5 ila %14 bandında değiştiği, 2006 yılında ise %1,38 olduğu görülmektedir. Ticaret hacmi ve ticarete konu ürünler dikkate alınarak hesaplanan ağırlıklı ortalamanın da 1998 yılında %14 olduğu anlaşma sonrasında ise 2006 yılına kadar dalgalı bir şekilde %6 ila %15 bandında değiştiği, 2006 yılında ise %0,91 olduğu görülmektedir.

Bulgaristan’dan yapılan ithalatla Türkiye tarafından uygulanan vergilere bakıldığında basit ortalama değerlerinin anlaşma öncesinde %6-%7 bandında olduğu, anlaşma sonrasında ise azalarak 2001 yılından sonra (2005 yılı hariç olmak üzere) %1’ler civarında olduğu görülmektedir. Ticaret hacmi ve ticarete konu ürünler dikkate alınarak hesaplanan ağırlıklı ortalamanın da anlaşma öncesinde %5 ila %7 bandında değiştiği, anlaşma sonrasında ise 2000-2006 yılları arasında 2004 ve 2005 yılları hariç olmak üzere %1’ler ve altında olduğu görülmektedir. Sonuç olarak anlaşma öncesinde Bulgaristan tarafından uygulanan vergilerin Türkiye tarafından uygulanan vergilere göre daha yüksek olduğu, anlaşma sonrasında indirim takviminin de Türkiye’ye göre daha uzun süreye yayılmış olduğu görülmektedir.

Etkin olarak uygulanan tarife oranları açısından Türkiye’den Bulgaristan’a ihraç edilen ve burada %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında kısıtlı olan veri mevcudiyetine bağlı olarak anlaşma öncesi 1998 yılında %4,12 olduğu, anlaşmanın imzalanmasından sonra 1999 yılı hariç olmak üzere 2006 yılına kadar %9 ila %12 bandında seyrettiği 2006 yılında ise %89,3’e ulaştığı görülmektedir. Bulgaristan’dan ihraç edilip Türkiye’de ithalata konu olan eşyadan %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında oranın anlaşmanın yürürlüğe girmesinden önce 1993-1998 yılları arasında %3 ila %17 bandında değiştiği, anlaşma sonrasında ise 2000-2006 yılları arasında bu oranının 86 ila %93 bandına yükseldiği görülmektedir. Gerek AHS oranları gerekse de %0 vergi ile ithalat yapılan

tarife satırlarının incelenmesinden Bulgaristan tarafından yapılan indirimin Türkiye tarafından yapılan indirimle oranla daha az ve uzun sürede olduğu görülmektedir.

MFN vergi oranlarına bakıldığında Bulgaristan'ın oldukça kısıtlı sayıda olan verisinden yola çıkılarak 1998-2006 yılları arasında MFN oranlarının basit ortalamasının %9 ila %16 arasında değiştiği ortalamada %11,8 olduğu, ağırlıklı ortalama verisinin ise %8 ila %14 bandında değiştiği, ortalamada %10,5 olduğu görülmektedir. Bu çerçevede genel olarak Bulgaristan'ın ağırlıklı ortalama MFN değerlerinin Türkiye'nin ağırlıklı ortalama MFN oranlarından daha yüksek olduğu, basit ortalamada ise değerlerin birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Bulgaristan'ın ticaret anlaşması yapmış olduğu diğer ülkelere bakıldığında çok sayıda ülke ile STA'sı olmamakla birlikte, en önemli ticaret ortakları arasında olan AB ve Romanya'nın yanı sıra İsrail, Makedonya, Moldova ve Romanya ile anlaşmalar imzalamış olduğu, Türkiye'nin de Bulgaristan'ın en önemli ticari partnerlerinden biri olduğu görülmektedir.

TÜRKİYE – POLONYA STA

İmza Tarihi : 04.10.1999

Yürürlük Tarihi : 01.05.2000

Resmi Gazete : 29.03.2000 tarihli ve 240004 sayılı (1. Mükerrer)

Anlaşmanın Kapsamı ve Gümrük Vergilerinde İndirim

Anlaşma genel olarak hem tarım ürünlerini hem de sanayi ürünlerini kapsamaktadır. Anlaşma ile Türkiye'nin, Polonya menşeli sanayi ürünleri ithalatında uygulanan gümrük vergilerini bir kısım sanayi ürünü için anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte kaldırması, bu ürünler dışında kalan diğer sanayi ürünlerine ilişkin vergileri de kademeli olarak indirerek 2002 yılı başında tamamen kaldırması öngörülmüştür. Polonya'nın ise Türkiye'den ithal ettiği Türk menşeli sanayi ürünlerinden bir kısmına uygulanan vergileri anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte kaldırması, bu ürünler dışındaki diğer sanayi ürünlerinde uygulanan vergileri ise bir kısım ürün için 2001 yılı, bir kısım ürün için ise 2002 yılı başı itibarıyla kaldırması öngörülmüştür.

Tarım ürünlerinde ise taraflar, belirli sayıda tarım ürününe karşılıklı olarak tercihli rejim uygulamayı taahhüt etmişlerdir. Bu çerçevede tercihli rejim dahilinde olan tarım ürünlerinin bir kısmına miktar kısıtlaması olmaksızın, bir kısmına da tarife kotaları/kontenjanları kapsamında vergi indirimi veya vergi muafiyeti sağlanması şeklinde uygulama yapılması öngörülmüştür. Anlaşma Polonya'nın 01.05.2004 tarihinde AB üyesi olması ile birlikte feshedilmiştir.

Değerlendirme Kriterleri Açısından Durum Tespiti

Konu anlaşma etkileri açısından belirleyici olabileceği düşünülen faktörler açısından değerlendirildiğinde; Polonya'nın GSYH'sinin Türkiye'den daha az olduğu, yıllara göre değişkenlik arz etmekle birlikte Polonya'ya ilişkin GSYH değerlerinin Türkiye'nin GSYH'sinin %43 ila %95'i arasında değiştiği, inceleme döneminde ortalama olarak da %66,2 si olduğu görülmektedir. Nüfusunun da Türkiye nüfusunun %59'u civarında olduğu, dolayısıyla oldukça büyük bir pazar olduğu görülmektedir. İki ülke arasındaki mesafe 1691,02 km olup taşımacılık açısından bakıldığında

Polonya'nın denize çıkışı bulunmaktadır. Lojistik performans indeksine bakıldığında indeksin anlaşmanın yürürlükte bulunduğu tarih itibarıyla değerlendirildiğinde en yakın tarih olan 2007 yılında ölçülen değerinin 3,04 olduğu (listede 40. sırada), aynı yıl Türkiye için ölçülen değerin de 3,15 (34. sırada) olduğu görülmektedir.

Ticari dışa açıklık indeksleri incelendiğinde, Polonya'nın dışa açıklık indeksinin %40,7 ile %100,4 arasında değiştiği ve zaman içinde genel olarak artış gösterdiği, veri mevcudiyetine bağlı olarak 1990-2016 yılları arasında ortalama %66,9 olduğu ve bu itibarla Türkiye'nin ortalama %44,2 olan açıklık indeksinin üzerinde bir değer olduğu görülmektedir. Ticaret kısıtlama indeksine bakıldığında WITS Portalında Dünya Bankası tarafından genel olarak AB için indeks hesaplandığı dolayısıyla Polonya'nın AB üyeliği öncesi döneme ilişkin herhangi bir indeks hesaplanmadığı görülmüştür.

İki ülkenin 1988-2016 yılları arasındaki ticareti incelendiğinde Türkiye'nin Polonya'ya yönelik ihracatının bazı yıllarda düşüş göstermekle birlikte genel olarak inceleme döneminde artış trendi gösterdiği, bu durumun STA'nın yürürlükte olduğu 2000-2004 yılları arası için de geçerli olduğu, 2000'li yıllarda artışın daha hızlı olduğu görülmektedir. Türkiye'nin Polonya'dan ithalatının ise inceleme döneminde uzun süre yatay seyrettiği, 2000'li yıllarda artışa geçtiği ve zaman zaman düşüş göstermekle birlikte genel olarak artış trendinde olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Polonya arasındaki STA'nın 2000 yılında yürürlüğe girdiği dikkate alınarak anlaşma öncesi 1998 ve 1999 yıllarında Türkiye'nin Polonya'ya yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,95 lik, Polonya'dan ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %0,19'luk bir paya sahip olduğu görülmektedir. Polonya açısından ise, Polonya'nın Türkiye'ye yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,25'lik, Türkiye'den ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %0,38'lik bir payı olduğu görülmektedir.

Polonya ile Türkiye arasındaki ticarete ilişkin ticaret yoğunluk indeksinin Türkiye açısından ortalama 151,2 Polonya açısından ise ortalama 100,03 olduğu görülmektedir. Türkiye'den Polonya'ya yönelik ihracat açısından indeksin 2000 ve 2008 yılları dışında 100'ün üzerinde olduğu, inceleme döneminin başlarında daha

yüksek olan değerlerin ilerleyen yıllarda genel olarak azaldığı görülmektedir. Polonya'ya ilişkin değerler açısından ise 2004 yılı öncesinde indeksin 100'ün altında olduğu, 2004 yılı ve sonrasında ise 2008 yılı hariç olmak üzere 100'ün üzerinde olduğu, bir başka deyişle anlaşmanın yürürlükte olduğu yıllarda da ticaret yoğunluğu önceki yıllara göre artmakla birlikte; esas olarak ülkenin AB'ye üye olması sonrasında artış olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Polonya'nın AB üyeliği öncesinde Türkiye'ye yönelik ihracatının dünya ortalamasının altında, sonrasında ise üzerinde olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Polonya arasındaki ticaret, ticaret tamamlayıcılığı yönüyle incelendiğinde; Türkiye'den Polonya'ya yönelik ihracat açısından tamamlayıcılık indeksinin veri mevcudiyetine bağlı olarak 1994-2016 yıllar arasında %41,9 ila %64,9 bandında değiştiği, anlaşmanın yürürlükte olduğu dönem artış trendinde olduğu, sonrasında da %60'lar düzeyinde devam ettiği görülmektedir. Polonya'dan Türkiye'ye yönelik ticaret açısından ise tamamlayıcılık indeksinin 1994-2016 yılları arasında %52,2 ila %67,14 arasında değiştiği, ortalamada %59,5 olduğu ve anlaşmanın yürürlükte olduğu yıllarda belirgin bir artış göstermediği görülmektedir. Türkiye ile Polonya arasındaki ticaret bu anlamda değerlendirildiğinde, iki ülkenin ihracat portföyleri itibarıyla tam bir rekabet içinde olmadıkları ve indeks değerlerinin birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Polonya arasındaki ticaret açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük indeksi açısından karşılaştırıldığında tarafların karşılaştırmalı olarak avantajlı oldukları ürün grubu/sektörlerin kısmen benzerlik gösterdiği görülmüştür. Türkiye ara ürünler, tüketici ürünleri, gıda maddeleri, metaller, mineraller, tekstil ürünleri, plastik ve kauçuk ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip iken, Polonya'nın tüketici ürünleri, hayvanlar/hayvansal ürünler, gıda maddeleri, metaller ve ahşapta karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir.

Anlaşmada genel olarak sanayi ürünlerindeki vergi indirimi ile ilgili olarak her iki taraf için de 3 yıllık bir geçiş dönemi öngörülmüştür. İki ülke arasında uygulamada bulunan “etkin olarak uygulanan tarife oranları” na bakıldığında Türkiye'den yapılan ithalatta Polonya tarafından uygulanan vergilere ilişkin veri mevcudiyetinin kısıtlı olduğu, 1995-2003 yılları arasına ilişkin verilerin incelenmesinden STA öncesinde

vergilerinin basit ortalamasının %5 ila %15,9 arasında, ağırlıklı ortalamasının ise %3,8 ila %31,8 arasında değiştiği, anlaşmanın yürürlüğe girmesini müteakip ise 2002 yılında uygulanan yüksek vergi oranları dışında gerek basit ortalama verginin gerekse ağırlıklı ortalama verginin %1 ila %5 bandında olduğu görülmektedir. Polonya'dan yapılan ithalatta ise Türkiye tarafından uygulanan vergilerin anlaşma öncesinde basit ortalama %5,8 ila %8,9 arasında değiştiği, anlaşmanın yürürlükte olduğu dönemde ise 2004 yılı hariç %1'lerde olduğu, ticaret hacmi ve ticarete konu ürünler dikkate alınarak hesaplanan ağırlıklı ortalamasının da anlaşma öncesinde %5,7 ila %9,8 arasında değiştiği, anlaşmanın yürürlükte olduğu dönemde ise 2004 yılı hariç %2,3 ve altında olduğu görülmektedir.

Etkin olarak uygulanan tarife oranları açısından Türkiye'den Polonya'ya ihraç edilen ve burada %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında, Polonya açısından veri mevcudiyetinin sınırlı olduğu, 1995-2003 yılları arasındaki veriler incelendiğinde %0,6 ila %86 arasında değişen değerler olduğu ve anlaşma öncesinde de oldukça dalgalı bir seyir olduğu, yüzdelerin yıldan yıla ciddi farklılık arz ettiği görülmektedir. Benzeri şekilde Polonya'dan ihraç edilip Türkiye'de ithalata konu olan eşyadan %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında oranın anlaşma öncesinde maksimum %16'larda iken, anlaşma sonrasında 2004 yılı hariç olmak üzere %80 ve 90'lara çıktığı görülmektedir.

MFN vergi oranlarına bakıldığında Polonya'nın veri mevcudiyetinin kısıtlı olduğu, 1995-2003 yılları arasındaki verilere göre basit ortalama MFN verginin %9,6 ila %19,3 civarında, ağırlıklı ortalama MFN verginin ise %8,9 ila %14,1 arasında değiştiği görülmektedir. Bu çerçevede genel olarak Polonya'nın MFN oranlarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Polonya'nın AB üyesi olmadan önce STA yapmış olduğu diğer ülkelere bakıldığında en önemli ticaret ortakları arasında olan AB'nin yanı sıra EFTA, İsrail, Faroe Adaları, CEFTA ülkeleri ile STA imzalamış olduğu görülmektedir.

TÜRKİYE – SLOVENYA STA

İmza Tarihi : 05.05.1998

Yürürlük Tarihi : 01.06.2000

Resmi Gazete : 17.04.2000 tarihli ve 24023 sayılı

Anlaşmanın Kapsamı ve Gümrük Vergilerinde İndirim

Anlaşma genel olarak hem tarım ürünlerini hem de sanayi ürünlerini kapsamaktadır. Anlaşma ile Türkiye'nin, Slovenya menşeli sanayi ürünleri ithalatında uygulanan gümrük vergilerini, bir kısım sanayi ürünü için anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte kaldırması, bu ürünler dışında kalan diğer sanayi ürünlerine ilişkin vergileri de kademeli olarak indirmesi ve bir grup ürün için 2000 yılında, bir grup ürün için ise 2001 yılı başında tamamen kaldırması öngörülmüştür. Slovenya'nın da aynı şekilde Türkiye'den ithal ettiği Türk menşeli sanayi ürünlerinden bir kısmına uygulanan vergileri anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte kaldırılması, bu ürünler dışındaki diğer sanayi ürünlerinde uygulanan vergileri ise bir kısım ürün için 2000 yılı, bir kısım ürün için ise 2001 yılı başı itibarıyla kaldırılması öngörülmüştür.

Tarım ürünlerinde ise taraflar, belirli sayıda tarım ürününde karşılıklı olarak tercihli rejim uygulamayı taahhüt etmişlerdir. Bu çerçevede tercihli rejim dahilinde olan tarım ürünlerinin bir kısmına miktar kısıtlaması olmaksızın, bir kısmına da tarife kotaları/kontenjanları kapsamında vergi indirimi veya vergi muafiyeti sağlanması şeklinde uygulama yapılması öngörülmüştür. Anlaşma Slovenya'nın 01.05.2004 tarihinde AB üyesi olması ile birlikte feshedilmiştir.

Değerlendirme Kriterleri Açısından Durum Tespiti

Konu anlaşma etkileri açısından belirleyici olabileceği düşünülen faktörler açısından değerlendirildiğinde; Slovenya'nın GSYH'sinin Türkiye'den daha az olduğu, yıllara göre değişkenlik arz etmekle birlikte Slovenya'ya ilişkin GSYH değerlerinin Türkiye'nin GSYH'sinin %5,1 ila %12,5'i arasında değiştiği, inceleme döneminde ortalama olarak da %7,85'i olduğu görülmektedir. Nüfusunun da Türkiye nüfusunun %3'ü civarında olduğu görülmektedir. İki ülke arasındaki mesafe 691,6 km

olup taşımacılık açısından bakıldığında Slovenya'nın denize çıkışı bulunmaktadır. Lojistik performans indeksine bakıldığında indeksin anlaşmanın yürürlükte bulunduğu tarih itibariyle değerlendirildiğinde en yakın tarih olan 2007 yılında ölçülen değerinin 3,14 olduğu (listede 37. sırada), aynı yıl Türkiye için ölçülen değerin de 3,15 (34. sırada) olduğu görülmektedir.

Ticari dışa açıklık indeksleri incelendiğinde, Slovenya'nın dışa açıklık indeksinin %93,4 ila %146,5 arasında değiştiği ve zaman zaman dalgalanmalar olmakla birlikte genel olarak artış gösterdiği, veri mevcudiyetine bağlı olarak 1995-2016 yılları arasında ortalama %118,9 olduğu ve bu itibarla Türkiye'nin ortalamada %44,2 olan açıklık indeksinin üzerinde bir değer olduğu görülmektedir. Ticaret kısıtlama indeksine bakıldığında WITS Portalında Dünya Bankası tarafından genel olarak AB için indeks hesaplandığı dolayısıyla Slovenya'nın AB üyeliği öncesindeki döneme ilişkin herhangi bir indeks hesaplanmadığı görülmüştür.

İki ülkenin 1992-2016 yılları arasındaki ticareti incelendiğinde Türkiye'nin Slovenya'ya yönelik ihracatının inceleme döneminin ilk yıllarında nispeten yatay seyrettiği, anlaşmanın yürürlüğe girdiği 2000 yılından sonra artış gösterdiği, daha sonra ise zaman zaman düşüşlerin görüldüğü dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Türkiye'nin Slovenya'dan ithalatının ise inceleme döneminde dalgalı bir seyir izlediği, zaman zaman düşüşler yaşanmakla birlikte genel olarak artış eğiliminde olduğu, anlaşmanın yürürlükte bulunduğu 2003 ve 2004 yıllarında ise ciddi bir artış gösterdiği görülmektedir.

Türkiye ile Slovenya arasındaki STA'nın 2000 yılında yürürlüğe girdiği dikkate alınarak anlaşma öncesi 1998 ve 1999 yıllarında Türkiye'nin Slovenya'ya yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,14 lük Slovenya'dan ise toplam ithalatı içinde ortalama %0,1'lik bir paya sahip olduğu görülmektedir. Slovenya açısından ise, Slovenya'nın Türkiye'ye yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,69'luk, Türkiye'den ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %0,48'lik bir payı olduğu görülmektedir.

Slovenya ile Türkiye arasındaki ticarete ilişkin ticaret yoğunluk indeksinin Türkiye açısından ortalama 175,8 Slovenya açısından ise ortalama 84,65 olduğu

görülmektedir. Türkiye'nin Slovenya'ya yönelik ihracatı açısından indekse ilişkin verinin 1992-2016 yılları arasında mevcut olduğu, 1992-1999 yılları arasında genel olarak 100'ün altında olduğu, 2000 yılı ve sonrasında ise, ki bu dönem STA ve akabinde gümrük birliğinin geçerli olduğu döneme tekabül etmektedir, 100'ün üzerinde olduğu görülmektedir. Bu çerçevede Türkiye'nin Slovenya'ya yönelik ihracatının anlaşma sonrasındaki dönemde % olarak dünya ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. Slovenya'ya ilişkin değerlerin ise 1995-2016 yılları arasında mevcut olduğu indeksin genel olarak dalgalı bir seyir izlediği, inceleme döneminde bazı yıllarda 100'ün üzerinde olmakla birlikte çoğunlukla 100'ün altında olduğu, anlaşmanın yürürlükte olduğu dönemde herhangi bir artış göstermediği görülmektedir. Dolayısıyla Slovenya'nın Türkiye'ye yönelik ihracatının bazı yıllar haricinde dünya ortalamasının altında olduğu görülmektedir

Türkiye ile Slovenya arasındaki ticaret, ticaret tamamlayıcılığı yönüyle incelendiğinde; Türkiye'den Slovenya'ya yönelik ihracat açısından tamamlayıcılık indeksinin veri mevcudiyetine bağlı olarak 1994-2016 yılları arasında %43,3 ila %67,9 bandında değiştiği, anlaşmanın yürürlükte olduğu dönem artış trendinde olduğu, sonrasında da %60'lar civarında devam ettiği görülmektedir. İndeks verisinin ortalamada %60,4 olduğu görülmektedir. Slovenya'dan Türkiye'ye yönelik ticaret açısından ise tamamlayıcılık indeksinin 1994-2016 yılları arasında %51 ila %66,8 arasında değiştiği ve dalgalı bir seyir izlediği, ortalamada %60,12 olduğu ve anlaşmanın yürürlükte olduğu yıllarda herhangi bir farklılık göstermediği hatta kısmen düştüğü görülmektedir. Türkiye ile Slovenya arasındaki ticaret bu anlamda değerlendirildiğinde, iki ülkenin ihracat portföyleri itibarıyla tam bir rekabet içinde olmadıkları ve Slovenya'ya ilişkin indeks değerlerinin daha yüksek olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Slovenya arasındaki ticaret açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük indeksi açısından karşılaştırıldığında tarafların karşılaştırmalı olarak avantajlı oldukları ürün grubu/sektörlerin çoğunlukla benzerlik gösterdiği görülmüştür. Türkiye'nin ara ürünler, tüketici ürünleri, gıda maddeleri, metaller, mineraller, tekstil ürünleri, plastik ve kauçuk ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu, Slovenya'nın ise tüketici ürünleri, ara ürünler, kimyasallar, metaller, plastik ve kauçuklar ve ahşapta karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir.

Anlaşmada genel olarak sanayi ürünlerindeki vergi indirimi ile ilgili olarak 3 yıllık bir geçiş dönemi öngörülmüştür. İki ülke arasında uygulamada bulunan “etkin olarak uygulanan tarife oranları” na bakıldığında Türkiye’den yapılan ithalatta Slovenya tarafından uygulanan vergilerde veri mevcudiyetinin kısıtlı olduğu, 1999, 2001, 2002 ve 2003 yıllarına ilişkin verilerin incelenmesinden STA öncesinde vergilerinin basit ortalamasının %13’lerde, ağırlıklı ortalamasının ise %11’lerde olduğu, anlaşmayı müteakip 2001 yılında da vergilerin benzer düzeyde olduğu, 2002 ve 2003 yıllarında ise gerek basit ortalama gerekse de ağırlıklı ortalama vergilerin %1’in altında olduğu görülmektedir. Slovenya’dan yapılan ithalatta Türkiye tarafından uygulanan vergilerin anlaşma öncesinde basit ortalama %4,9 ila %9,7 arasında ağırlıklı ortalama ise %2,9 ile %7,9 arasında değiştiği, anlaşmanın yürürlükte olduğu dönemde ve sonrasında ise 2000 yılı hariç tüm yıllarda gerek basit ortalama gerekse de ağırlıklı ortalama açısından %1’ler ve daha altında olduğu görülmektedir.

Etkin olarak uygulanan tarife oranları açısından Türkiye’den Slovenya’ya ihraç edilen ve burada %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında, Slovenya açısından veri mevcudiyetinin sınırlı olduğu, mevcut verilere göre anlaşma öncesi 1999 yılında oranın %2,5 olduğu, anlaşma sonrası 2001’de de %5,9 civarında olduğu, ancak 2002 ve 2003 yıllarında %86-87 civarına yükseldiği görülmektedir. Slovenya’dan ihraç edilip Türkiye’de ithalata konu olan eşyadan %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında oranın anlaşma öncesinde maksimum %16’larda iken, 2001 yılından itibaren ise 2004 yılı hariç olmak üzere %96-%99 bandında olduğu görülmektedir.

MFN vergi oranlarına bakıldığında Slovenya’nın veri mevcudiyetinin kısıtlı olduğu, 1999, 2001, 2002 ve 2003 yıllarında veri mevcut olduğu, basit ortalama vergilerin %9, ağırlıklı ortalama vergilerin %10 ila %11 arasında olduğu görülmektedir. Bu çerçevede genel olarak Slovenya’nın ağırlıklı ortalama MFN oranlarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Slovenya’nın AB üyesi olmadan önce STA yapmış olduğu diğer ülkelere bakıldığında en önemli ticaret ortakları arasında olan AB’nin yanı sıra EFTA, İsrail ve CEFTA ülkeleri ile STA imzalamış olduğu görülmektedir.

TÜRKİYE – LETONYA STA

İmza Tarihi : 16.06.1998

Yürürlük Tarihi : 01.07.2000

Resmi Gazete : 10.05.2000 tarihli ve 24045 sayılı (1. Mükerrer)

Anlaşmanın Kapsamı ve Gümrük Vergilerinde İndirim

Anlaşma genel olarak hem tarım ürünlerini hem de sanayi ürünlerini kapsamaktadır. Anlaşma ile Türkiye'nin Letonya menşeli sanayi ürünlerinin ithalatında uygulanan gümrük vergilerini, bir kısım sanayi ürünü için anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte kaldırması, bu ürünler dışında kalan diğer sanayi ürünlerine ilişkin vergileri de kademeli olarak indirmesi öngörülmüştür. Letonya'nın da aynı şekilde Türkiye'den ithal ettiği Türk menşeli sanayi ürünlerinden bir kısmına uygulanan vergileri anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte kaldırması, bu ürünler dışındaki diğer sanayi ürünlerinde uygulanan vergileri ise 2000 yılı başı itibarıyla kaldırması öngörülmüştür.

Tarım ürünlerinde ise taraflar, belirli sayıda tarım ürünüde karşılıklı olarak tercihli rejim uygulamayı taahhüt etmişlerdir. Bu çerçevede tercihli rejim dahilinde olan tarım ürünlerinin bir kısmına miktar kısıtlaması olmaksızın, bir kısmına da tarife kotaları/kontenjanları kapsamında vergi indirimi veya vergi muafiyeti sağlanması şeklinde uygulama yapılması öngörülmüştür. Anlaşma Letonya'nın 01.05.2004 tarihinde AB üyesi olması ile birlikte feshedilmiştir.

Değerlendirme Kriterleri Açısından Durum Tespiti

Konu anlaşma etkileri açısından belirleyici olabileceği düşünülen faktörler açısından değerlendirildiğinde; Letonya'nın GSYH'sinin Türkiye'nin GSYH'sinden çok daha az olduğu, yıllara göre değişkenlik arz etmekle birlikte Letonya'ya ilişkin GSYH değerlerinin Türkiye'nin GSYH'sinin %2,6 ila %4,5'i arasında değiştiği, inceleme döneminde ortalama olarak da %3,5'i olduğu görülmektedir. Nüfusunun da Türkiye nüfusunun %3,6'sı civarında olduğu görülmektedir. İki ülke arasındaki mesafe 2023,37 km olup taşımacılık açısından bakıldığında Letonya'nın denize çıkışı

bulunmaktadır. Lojistik performans indeksine bakıldığında indeksin anlaşmanın yürürlükte bulunduğu tarih itibarıyla değerlendirildiğinde en yakın tarih olan 2007 yılında ölçülen değerinin 3,02 olduğu (listede 42. sırada), aynı yıl Türkiye için ölçülen değer de 3,15 (34. sırada) olduğu görülmektedir.

Ticari dışa açıklık indeksleri incelendiğinde, Letonya'nın dışa açıklık indeksinin %73,8 ile %127 arasında değiştiği ve zaman zaman düşüş göstermekle birlikte genel olarak artış gösterdiği, veri mevcudiyetine bağlı olarak 1995-2016 yılları arasında ortalama %98,7 olduğu ve bu itibarla Türkiye'nin ortalama %44,2 olan açıklık indeksinin üzerinde bir değer olduğu görülmektedir. Ticaret kısıtlama indeksine bakıldığında WITS Portalında Dünya Bankası tarafından genel olarak AB için indeks hesaplandığı dolayısıyla Letonya'nın AB üyeliği öncesi dönem için herhangi bir indeks hesaplanmadığı görülmüştür.

İki ülkenin 1992-2016 yılları arasındaki ticareti incelendiğinde Türkiye'nin Letonya'ya yönelik ihracatının inceleme döneminin ilk yıllarında nispeten yatay seyrettiği, devamında ise zaman zaman düşüşler olmakla birlikte genel olarak yukarı yönlü bir trend izlediği görülmektedir. Türkiye'nin Letonya'dan ithalatının ise inceleme döneminin büyük bir kısmında yataya yakın bir seyir izlediği, bu durumun anlaşmanın yürürlükte bulunduğu süre için de geçerli olduğu, 2007 yılından sonra yani gümrük birliğinin söz konusu olduğu dönemde ise zaman zaman düşüş yaşanmakla birlikte genel olarak yükseldiği görülmektedir.

Türkiye ile Letonya arasındaki STA'nın 2000 yılında yürürlüğe girdiği dikkate alınarak anlaşma öncesi 1998 ve 1999 yıllarında Türkiye'nin Letonya'ya yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,04 lük, Letonya'dan ise toplam ithalatı içinde ortalama %0,005'lik bir paya sahip olduğu görülmektedir. Letonya açısından ise, Letonya'nın Türkiye'ye yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,08'lik, Türkiye'den ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %0,32'lik bir payı olduğu görülmektedir.

Letonya ile Türkiye arasındaki ticarete ilişkin ticaret yoğunluk indeksinin Türkiye açısından ortalama 62,7 Letonya açısından ise ortalama 46,79 olduğu görülmektedir. Türkiye için indekse ilişkin verinin 1993-2016 yılları arasında mevcut

olduğu, indeksin genel olarak dalgalı bir seyir izlediği ve 2005 ile 2016 yılları haricinde 100'ün altında olduğu görülmektedir. Bu çerçevede Türkiye'nin Letonya'ya yönelik ihracatının genel olarak dünya ortalamasının atında olduğu görülmektedir. Letonya'ya ilişkin değerlerin ise 2011 yılına kadar dalgalı bir seyir izlediği ve 100'ün altında olduğu, 2011 yılı ve sonrasında ise indeksin 100'ün üzerinde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Letonya'nın Türkiye'ye yönelik ihracatının 2011 yılı ve sonrası haricinde dünya ortalamasının oldukça altında olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Letonya arasındaki ticaret, ticaret tamamlayıcılığı yönüyle incelendiğinde; Türkiye'den Letonya'ya yönelik ihracat açısından tamamlayıcılık indeksinin veri mevcudiyetine bağlı olarak 1994-2016 yılları arasında incelenmesi neticesinde anlaşma öncesinde indeksin %38 ila %50'ler bandında değiştiği, anlaşmanın yürürlükte olduğu dönem biraz artarak %52 ila %60 bandında seyrettiği sonrasında da yine %60'lar civarında devam ettiği görülmektedir. İndeks verisinin ortalamada %56,4 olduğu görülmektedir. Letonya'dan Türkiye'ye yönelik ticaret açısından ise tamamlayıcılık indeksinin 1994-2016 yılları arasında %37,1 ila %63,8 arasında değiştiği ve dalgalı bir seyir izlediği, ortalamada %48,7 olduğu ve anlaşmanın yürürlükte olduğu yıllarda ciddi bir artış göstermediği görülmektedir. Türkiye ile Letonya arasındaki ticaret bu anlamda değerlendirildiğinde, iki ülkenin ihracat portföyleri itibariyle tam bir rekabet içinde olmadıkları ve Letonya'ya ilişkin indeks değerlerinin daha düşük olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Letonya arasındaki ticaret açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük indeksi açısından karşılaştırıldığında tarafların karşılaştırmalı olarak avantajlı oldukları ürün grubu/sektörlerin çoğunlukla benzerlik gösterdiği görülmüştür. Türkiye'nin ara ürünler, tüketici ürünleri, gıda maddeleri, metaller, mineraller, tekstil ürünleri, plastik ve kauçuk ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu, Letonya'nın ara ürünler, gıda ürünleri, yakıtlar, metaller ve ahşapta karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir.

Anlaşmada genel olarak sanayi ürünlerindeki vergi indirimi ile ilgili olarak 2 yıllık bir geçiş dönemi öngörülmüştür. İki ülke arasında uygulamada bulunan “etkin olarak uygulanan tarife oranları” na bakıldığında Türkiye'den yapılan ithalatta Letonya tarafından uygulanan vergilere ilişkin veri mevcudiyetinin kısıtlı olduğu,

1996, 1997 ve 2001 yıllarına ilişkin verilerin incelenmesinden STA öncesinde vergilerinin basit ortalamasının 1996 yılında %4,9 1997 yılında ise %8,7 olduğu, ağırlıklı ortalamasının ise daha düşük ve %2,6 ile %3,4 olduğu, anlaşmayı müteakip 2001 yılında ise basit ortalamanın %5,6, ağırlıklı ortalamanın ise %3,2 olduğu görülmektedir. Letonya'dan yapılan ithalatta ise Türkiye tarafından uygulanan vergilerin anlaşma öncesinde basit ortalamada %4,1 ile %8,9 arasında değiştiği, anlaşmanın yürürlükte olduğu dönemde ise %0 ile %8,7 gibi geniş bir bantta dalgalı seyir izlediği, ağırlıklı ortalamanın ise daha düşük olduğu, anlaşma öncesinde %1 ile %4,1 arasında değiştiği, anlaşma döneminde ise oldukça dalgalı bir seyir izlediği ve %0 ile %12,2 gibi geniş bir bantta dalgalı seyir izlediği görülmektedir.

Etkin olarak uygulanan tarife oranları açısından Türkiye'den Letonya'ya ihraç edilen ve burada %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında, Letonya açısından veri mevcudiyetinin sınırlı olduğu, mevcut verilere göre anlaşma öncesi 1996 ve 1997 yıllarında %9 ve %3'ler civarında olduğu, anlaşma sonrası 2001 yılında ise %25'lerde olduğu görülmektedir. Letonya'dan ihraç edilip Türkiye'de ithalata konu olan eşyadan %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında oranın anlaşma öncesinde maksimum %27,5'larda iken, anlaşmanın yürürlükte olduğu dönemde 2001 yılından itibaren ise %21,6 ile %100 bandında olduğu, anlaşmanın yürürlükte olduğu yıllarda da dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir.

MFN vergi oranlarına bakıldığında Letonya'nın veri mevcudiyetinin kısıtlı olduğu, 1996, 1997 ve 2001 yıllarında veri mevcut olduğu, basit ortalama vergilerin %3,4 ile %4,9, ağırlıklı ortalama vergilerin %2,1 ile %3,2 arasında olduğu görülmektedir. Bu çerçevede genel olarak Letonya'nın MFN oranlarının daha düşük olduğu görülmektedir.

Letonya'nın AB üyesi olmadan önce STA yapmış olduğu diğer ülkelere bakıldığında en önemli ticaret ortakları arasında olan AB'nin yanı sıra EFTA, Bulgaristan, Ukrayna Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Litvanya, Estonya, Slovenya ve Slovakya gibi Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile STA imzalamış olduğu görülmektedir.

TÜRKİYE – MAKEDONYA STA

İmza Tarihi : 07.09.1999

Yürürlük Tarihi : 01.09.2000

Resmi Gazete : 25.07.2000 tarihli ve 24120 sayılı

Anlaşmanın Kapsamı ve Gümrük Vergilerinde İndirim

Anlaşmanın kapsamı dışında bırakılan herhangi bir negatif liste bulunmamakta olup bu çerçevede hem tarım ürünleri hem de sanayi ürünleri anlaşma kapsamındadır. Anlaşma ile Makedonya tarafından, Türkiye menşeli sanayi ürünleri için uygulanan gümrük vergilerinin bir kısım ürün için anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile, bir kısım ürün için aşamalı olarak indirimler sonucunda 2003 yılında, diğer ürünler için ise yine aşamalı indirimler sonucunda 2008 yılında kaldırılması öngörülmüştür. Türkiye tarafından da Makedonya menşeli sanayi ürünlerinin ithalatında uygulanan gümrük vergilerinin bir kısım özel hükümlerin uygulanması ile 2003 yılından itibaren tamamen kaldırılması öngörülmüştür.

Tarım ürünleri ile ilgili olarak ise; Türkiye'nin bir kısım Makedonya menşeli tarım ürünü için anlaşma ile belirlenen tarife kotaları/kontenjanları kapsamında, bir kısım ürün için ise miktar kısıtlamasına tabi olmaksızın vergi indirimi veya vergi muafiyeti sağlanması, Makedonya'nın ise; belirli sayıda Türkiye menşeli tarım ürününün ithalatında bir kısmı tarife kotasına bağlı bir kısmı ise miktar kısıtlaması olmaksızın vergi indirimi veya vergi muafiyeti sağlaması öngörülmüştür.

Değerlendirme Kriterleri Açısından Durum Tespiti

Konu anlaşma etkileri açısından belirleyici olduğu düşünülen kilit faktörler açısından değerlendirildiğinde; Makedonya'nın GSYH'sinin Türkiye'nin GSYH'sinden daha küçük olduğu, yıllara göre değişkenlik arz etmekle birlikte Makedonya'ya ilişkin GSYH değerlerinin Türkiye'nin GSYH'sinin %1,1 ila %3,1'i arasında değiştiği, inceleme döneminde ortalamada da %1,63 olduğu görülmektedir. Nüfusunun da Türkiye'ye oranla daha az, Türkiye nüfusunun %3'ü civarında olduğu görülmektedir. İki ülke arasındaki mesafe 921,5 km olup taşımacılık açısından

bakıldığında Makedonya'nın denize çıkışı bulunmamaktadır. Lojistik performans indeksine bakıldığında indeksin ölçüldüğü 5 yıl (2007, 2010, 2012, 2014, 2016 yılları) için ortalama değerin Makedonya için 2,56 Türkiye için ise 3,36 olduğu görülmektedir.

Ticari dışa açıklık indeksleri incelendiğinde, çalışmanın yapıldığı dönem itibariyle Makedonya'nın dışa açıklık indeksinin %48,7 ile %113,8 arasında değiştiği ve 1990-2016 yılları arasında ortalama %90,9 olduğu ve bu itibarla Türkiye'nin ortalamada %44,2 olan açıklık indeksinin üzerinde bir değer olduğu görülmektedir. Ticaret kısıtlama indeksine bakıldığında Dünya Bankası tarafından Makedonya için indeks değerinin MFN oranı dikkate alındığında 0,06 Etkin Tarife Oranı baz alındığında yine 0,02 olarak hesaplandığı, Türkiye için ise MFN oranı dikkate alındığında 0,10 Etkin Tarife Oranı baz alındığında ise 0,07 olarak hesaplandığı, dolayısıyla ithalatı uygulanan ticaret kısıtlarının Makedonya'da Türkiye'ye oranla daha az olduğu görülmektedir.

İki ülkenin 1993-2016 yılları arasındaki ticareti incelendiğinde Türkiye'nin Makedonya'ya yönelik ihracatının zaman zaman düşüş sergilemekle birlikte inceleme döneminin tamamında artış trendinde olduğu görülmektedir. Türkiye'nin Makedonya'dan ithalatının inceleme döneminde genel olarak dalgalı bir seyir izlediği, anlaşmanın öncesinde de sonrasında da bu dalgalı seyrin devam ettiği görülmektedir.

Türkiye ile Makedonya arasındaki STA'nın 2000 yılında yürürlüğe girdiği dikkate alınarak anlaşma öncesi 1998 ve 1999 yıllarında Türkiye'nin Makedonya'ya yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,3 lük, Makedonya'dan ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %0,024'lük bir paya sahip olduğu görülmektedir. Makedonya açısından ise, Makedonya'nın Türkiye'ye yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,69'luk, Türkiye'den ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %2,84'lük bir payı olduğu görülmektedir.

Makedonya ile Türkiye arasındaki ticarete ilişkin ticaret yoğunluk indeksinin Türkiye açısından ortalama 815,1 Makedonya açısından ise ortalama 218,2 olduğu görülmektedir. Türkiye'nin Makedonya'ya yönelik ihracatına ilişkin indeks, veri mevcudiyetine bağlı olarak 1993-2016 yılları arasında incelenmiş olup anlaşma öncesinde de sonrasında da 100'ün çok üzerinde olduğu bu itibarla Türkiye'nin

Makedonya'ya yönelik ihracatının % olarak dünya ortalamasının çok üzerinde olduğu görülmektedir. Makedonya'ya ilişkin değer ise veri mevcudiyetine bağlı olarak 1994-2016 yılları arasında incelenmiş ve 1998 yılı hariç olmak üzere inceleme döneminin tamamında 100'ün üzerinde olduğu, bu itibarla Makedonya'nın Türkiye'ye yönelik ihracatının % olarak dünya ortalamasının üzerinde olduğu görülmüştür.

Türkiye ile Makedonya arasındaki ticaret, ticaret tamamlayıcılığı açısından veri mevcudiyetine bağlı olarak 1994-2016 yılları arasında incelendiğinde; Türkiye'den Makedonya'ya yönelik ihracat açısından tamamlayıcılık indeksinin inceleme döneminde %40,9 ila %64,2 bandında dalgalı bir seyir izlediği, ortalamada da %55,3 olduğu görülmektedir. Makedonya'dan Türkiye'ye yönelik ticaret açısından ise 1994-2016 yılları arasında tamamlayıcılık indeksinin %32,2 ila %49,9 bandında seyrettiği, çoğunlukla dalgalı bir seyir izlediği ve ortalamada %38 civarında olduğu ve Türkiye'ye göre daha düşük olduğu görülmektedir. Türkiye ile Makedonya arasındaki ticaret bu anlamda değerlendirildiğinde, iki ülkenin ihracat portföyleri itibariyle tam bir rekabet içinde olmadıkları ancak Türkiye'nin ihracat portföyü itibariyle Makedonya'ya göre daha avantajlı olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Makedonya arasındaki ticaret açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük indeksi açısından karşılaştırıldığında tarafların karşılaştırmalı olarak avantajlı oldukları ürün grubu/sektörlerin çoğunlukla benzerlik gösterdiği görülmüştür. Türkiye'nin ara ürünler, tüketici ürünleri, gıda maddeleri, metaller, mineraller, tekstil ürünleri, plastik ve kauçuk ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu, Makedonya'nın da tüketici ürünleri, ara ürünler, gıda, ayakkabı, metaller, mineraller, tekstil ve sebzelerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir.

Anlaşmada genel olarak sanayi ürünlerindeki vergi indirimi ile ilgili olarak Türkiye açısından 3 yıllık, Makedonya açısından ise 3 ve 8 yıllık bir geçiş dönemi öngörülmüştür. İki ülke arasında uygulamada bulunan “etkin olarak uygulanan tarife oranları” na bakıldığında Türkiye'den yapılan ithalatta Makedonya tarafından uygulanan vergilere ilişkin anlaşma öncesine ait veri olmadığı, anlaşma sonrasında ise bazı yıllarda %1, bazı yıllarda ise %3 ila %17 arasında değişen vergiler olduğu, dalgalı bir seyir olduğu ve belirgin bir indirim trendi olmadığı, bazı yıllarda çok düşük takip eden yılda yüksek vergiler uygulandığı görülmektedir. Ağırlıklı ortalamasının ise aynı

şekilde bazı yıllarda %1, bazı yıllarda ise %5 ila %19 arasında değiştiği görülmektedir. Makedonya'dan yapılan ithalatta Türkiye tarafından uygulanan vergilerin anlaşma öncesinde basit ortalama %4,7 ila %7,7 bandında, ağırlıklı ortalama ise %3,2 ila %7,9 bandında değiştiği görülmektedir. Anlaşma sonrasında ise basit ortalama değerinin %0,08 ila %2,4 arasında değiştiği, ağırlıklı ortalamanın ise %0,04 ila %1,7 arasında değiştiği görülmektedir

Etkin olarak uygulanan tarife oranları açısından Türkiye'den Makedonya'ya ihraç edilen ve burada %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında anlaşma öncesine ilişkin veri olmadığı, sonrasında ise %4 ila %90 oranı arasında değiştiği, 2008 yılından bu yana 2013 yılı hariç %89-90 civarında olduğu görülmektedir. Makedonya'dan ihraç edilip Türkiye'de ithalata konu olan eşyadan %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında oranın anlaşma öncesinde oranın %5,4 ila %26 arasında değiştiği, anlaşma sonrasında ise %78 ila %98 ve üzeri olarak gerçekleştiği görülmektedir.

MFN vergi oranlarına bakıldığında Makedonya'nın anlaşmanın yürürlüğe girdiği 2000 yılı öncesine ilişkin veri bulunmadığı, 2001 yılı ve sonrasında basit ortalama vergi oranının %6,4 ila %14,4'ler civarında, ağırlıklı ortalama olarak ise %5,9 ila %13,8 'lar civarında olduğu görülmektedir. Bu çerçevede genel olarak Makedonya'nın MFN oranlarının Türkiye'ye göre daha fazla olduğu görülmektedir.

Makedonya'nın ticaret anlaşması yapmış olduğu diğer ülkelere bakıldığında en önemli ticaret ortakları arasında olan AB ülkelerinin yanı sıra EFTA, CEFTA ve Ukrayna ile anlaşması olduğu görülmektedir.

TÜRKİYE – HIRVATİSTAN STA

İmza Tarihi : 13.03.2002

Yürürlük Tarihi : 01.07.2003

Resmi Gazete : 27.05.2003 tarih ve 25120 sayılı (1. Mükerrer)

Anlaşmanın Kapsamı ve Gümrük Vergilerinde İndirim

Anlaşma genel olarak hem tarım ürünlerini hem de sanayi ürünlerini kapsamaktadır. Anlaşmada Türkiye'nin, Hırvatistan menşeli sanayi ürünlerinin ithalatında uygulanan gümrük vergilerini, anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte kaldırması, Hırvatistan'ın ise Türkiye'den ithal ettiği Türk menşeli sanayi ürünlerinden bir kısmına uygulanan vergileri anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte kaldırması, bu ürünler dışındaki diğer sanayi ürünlerinde uygulanan vergileri ise aşamalı olarak bir grup ürün için 2004, bir grup ürün için 2006 ve son olarak bir grup ürün için 2007 yılı başı itibariyle kaldırması öngörülmüştür. Tarım ürünlerinde ise taraflar, belirli sayıda tarım ürününde karşılıklı olarak tercihli rejim uygulamayı taahhüt etmişlerdir. Bu çerçevede tercihli rejim dahilinde olan tarım ürünlerinin bir kısmına miktar kısıtlaması olmaksızın, bir kısmına da tarife kotaları/kontenjanları kapsamında vergi indirimi veya vergi muafiyeti sağlanması şeklinde uygulama yapılması öngörülmüştür. Anlaşma Hırvatistan'ın 01.06.2013 tarihinde AB üyesi olması ile birlikte feshedilmiştir.

Değerlendirme Kriterleri Açısından Durum Tespiti

Konu anlaşma etkileri açısından belirleyici olabileceği düşünülen faktörler açısından değerlendirildiğinde; Hırvatistan'ın GSYH'sinin Türkiye'nin GSYH'sinden daha küçük olduğu, yıllara göre değişkenlik arz etmekle birlikte Hırvatistan'a ilişkin GSYH değerlerinin Türkiye'nin GSYH'sinin %5 ila %13'ü arasında değiştiği ve inceleme döneminde ortalamada %9,13'ü olduğu görülmektedir. Nüfusunun da ortalamada Türkiye nüfusunun %5'i civarında olduğu görülmektedir. İki ülke arasındaki mesafe 1442,74 km olup taşımacılık açısından bakıldığında Hırvatistan'ın denize çıkışı bulunmaktadır. Lojistik performans indeksine bakıldığında anlaşmanın yürürlükte olduğu 2007, 2010 ve 2012 yılları için ortalama değerin Hırvatistan için

2,88 Türkiye için ise 3,30 olduğu ve zaman içinde her iki ülke içinde lojistik performansta iyileşme olduğu görülmektedir.

Ticari dışa açıklık indeksleri incelendiğinde, çalışmanın yapıldığı dönem itibariyle Hırvatistan'ın dışa açıklık indeksinin %65 ila %96 arasında değiştiği ve veri mevcudiyetine bağlı olarak 1995-2016 yılları arasında ortalama %80,5 olduğu ve bu itibarla Türkiye'nin ortalama %44,2 olan açıklık indeksinin oldukça üzerinde bir değer olduğu görülmektedir. Ticaret kısıtlama indeksine bakıldığında Dünya Bankası tarafından Hırvatistan için indeks değerinin MFN oranı dikkate alındığında 0,06 Etkin Tarife Oranı baz alındığında 0,02 olarak hesaplandığı görülmektedir. Bu çerçevede Hırvatistan'ın bu değerlerinin Türkiye için hesaplanan değerlerden daha düşük değerler olduğu ve sonuç olarak ticaret kısıtlarının Hırvatistan'da Türkiye'ye oranla daha az olduğu görülmektedir.

İki ülkenin 1992-2016 yılları arasındaki ticareti incelendiğinde Türkiye'nin Hırvatistan'a yönelik ihracatının anlaşmanın imzalandığı 2003 yılı öncesinde dalgalı bir seyir izlediği, anlaşmanın imzalanmasını müteakip 2003 ila 2008 yılları arasında hızlı bir artış kaydettiği, 2009 yılı ve sonrasında ise dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Türkiye'nin Hırvatistan'dan ithalatının ise 2003 yılı öncesinde dalgalı bir seyir izlediği ancak anlaşma sonrasında öncelikle artış gösterdiği, 2013 yılı sonrasında ise düşüş trendine girdiği görülmektedir.

Türkiye ile Hırvatistan arasındaki STA'nın 2003 yılında yürürlüğe girdiği dikkate alınarak anlaşma öncesi 2001 ve 2002 yıllarında Türkiye'nin Hırvatistan'a yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,1 lik, Hırvatistan'dan ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %0,03'lük bir paya sahip olduğu görülmektedir. Hırvatistan açısından ise, Hırvatistan'ın Türkiye'ye yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,19'lük, Türkiye'den ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %0,54'lük bir payı olduğu görülmektedir.

Hırvatistan ile Türkiye arasındaki ticarete ilişkin ticaret yoğunluk indeksinin Türkiye açısından ortalama 117,6, Hırvatistan açısından ise ortalama 72,2 olduğu görülmektedir. Türkiye'nin Hırvatistan'a yönelik ihracatı için indeksin anlaşma öncesi 2 yıl hariç 100'ün altında olduğu ancak anlaşma sonrasında 100'ün üzerinde olduğu,

bu itibarla Türkiye'nin Hırvatistan'a yönelik ihracatının % olarak dünya ortalamasının üzerinde olduğunu göstermektedir. Hırvatistan'a ilişkin değerlerin ise, inceleme döneminde toplam 5 yılda 100'ün üzerinde olmakla birlikte genel olarak 100'ün altında olduğu dolayısıyla Hırvatistan'ın Türkiye'ye yönelik ihracatının dünya ortalamasının altında olduğu, Ticaret yoğunluk indeksinin STA'nın yapıldığı 2003 öncesi ve sonrası değerleri karşılaştırıldığında, her iki ülke açısından da ticaret yoğunluk indeksinin anlaşma sonrasında genel olarak artış gösterdiği ancak Hırvatistan'a ilişkin değerlerin Türkiye'ye göre çok daha düşük olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Hırvatistan arasındaki ticaret, ticaret tamamlayıcılığı yönüyle incelendiğinde; Türkiye'den Hırvatistan'a yönelik ihracat açısından tamamlayıcılık indeksinin anlaşmanın yürürlüğe girdiği 2003 yılı öncesinde %40 ila %56 bandında, sonrasında ise %59 ila %64 bandında seyrettiği ve inceleme döneminde ortalama %55,42 olduğu görülmektedir. Hırvatistan'dan Türkiye'ye yönelik ticaret açısından ise tamamlayıcılık indeksinin anlaşmanın yürürlüğe girdiği 2003 yılı öncesinde %44 ila %52 bandında, sonrasında ise %53 ila %62 bandında seyrettiği ve inceleme döneminde ortalama %53,7 olduğu ve Türkiye'ye göre az miktarda düşük olduğu görülmektedir. Türkiye ile Hırvatistan arasındaki ticaret bu anlamda değerlendirildiğinde, iki ülkenin ihracat portföyleri itibariyle tam bir rekabet içinde olmadıkları ancak Türkiye'nin ihracat portföyü itibariyle Hırvatistan'a göre az da olsa daha avantajlı olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Hırvatistan arasındaki ticaret açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük indeksi açısından incelendiğinde tarafların karşılaştırmalı olarak avantajlı oldukları ürün grubu/sektörlerin benzerlik gösterdiği görülmüştür. Türkiye'nin ara ürünler, tüketici ürünleri, gıda maddeleri, metaller, mineraller, tekstil ürünleri, plastik ve kauçuk ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu, Hırvatistan'ın da ara ürünler, tüketici ürünleri, hayvanlar/hayvansal ürünler, gıda maddeleri, ayakkabı, post ve deriler, mineraller, tekstil ve ahşapta karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir.

Anlaşmada genel olarak sanayi ürünlerindeki vergi indirimi ile ilgili olarak Hırvatistan için 5 yıllık bir geçiş dönemi öngörülmüştür. Bununla birlikte Hırvatistan tarafından vergi indirimi etkin bir şekilde uygulanmış ve anlaşmanın akabinde

vergilerde ciddi ve hızlı bir düşüş sağlanmıştır. İki ülke arasında uygulamada bulunan “etkin olarak uygulanan tarife oranları” na bakıldığında Türkiye’den yapılan ithalatta Hırvatistan tarafından uygulanan vergilerin anlaşma öncesinde veri mevcudiyetine bağlı olarak sadece 2001 ve 2002 yılı dikkate alınarak değerlendirme yapıldığında vergilerin basit ve ağırlıklı ortalama sırasıyla %15’ler ve %7’ler civarında olduğu görülmektedir. Anlaşma sonrasında ise vergi oranlarının hem basit ortalama hem de ağırlıklı ortalama düştüğü ve 2006 yılı ve sonrasında da %1’in altında olduğu görülmektedir. Hırvatistan’dan yapılan ithalatta Türkiye tarafından uygulanan vergilerin ise anlaşma öncesinde basit ortalama %4 ila %7 bandında, ağırlıklı ortalama ise %3 ila %10 bandında değiştiği görülmektedir. Anlaşma sonrasında ise 2005 yılındaki istisnai durum dışında oldukça düşürüldüğü ve vergilerin basit ortalama değerinin en yüksek %1,7 civarında çoğunlukla da %1’ler veya altında olduğu, ticaret hacmi ve ticarete konu ürünler dikkate alınarak hesaplanan ağırlıklı ortalamanın da en yüksek %2,8 civarında olduğu ve çoğunlukla da %1’in altında olduğu görülmektedir.

Etkin olarak uygulanan tarife oranları açısından Türkiye’den Hırvatistan’a ihraç edilen ve burada %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında anlaşma öncesi ve anlaşmanın yürürlüğe girdiği 2002 ve 2003 yıllarında oran %26-27 iken 2004 yılından itibaren oranın %72 ila %88 bandında seyrettiği görülmektedir. Benzeri şekilde Hırvatistan’dan ihraç edilip Türkiye’de ithalata konu olan eşyadan %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında oranın 2003 öncesinde maksimum %23’lerde olduğu ancak 2004 yılı ve sonrasında ise 2005 yılı hariç olmak üzere %91’in üzerinde olduğu görülmektedir.

MFN vergi oranlarına bakıldığında Hırvatistan’ın anlaşmanın yürürlüğe girdiği 2003 yılı ve sonrasında gerek basit ortalama gerekse de ağırlıklı ortalamanın %4 civarında olduğu görülmektedir. Bu çerçevede genel olarak Hırvatistan’ın MFN oranlarının Türkiye’ye göre daha düşük olduğu görülmektedir.

Hırvatistan’ın AB üyesi olmadan önce STA yapmış olduğu diğer ülkelere bakıldığında en önemli ticaret ortakları arasında olan AB ve Bosna Hersek’in yanı sıra EFTA, Arnavutluk, Makedonya, Sırbistan, Karadağ ve Moldova ile STA imzalamış olduğu görülmektedir.

TÜRKİYE – BOSNA HERSEK STA

İmza Tarihi : 03.07.2002

Yürürlük Tarihi : 01.07.2003

Resmi Gazete : 05.05.2003 tarihli ve 25099 sayılı

Anlaşmanın Kapsamı ve Gümrük Vergilerinde İndirim

Genel olarak hem tarım hem de sanayi ürünleri anlaşma kapsamında olmakla birlikte Bosna Hersek menşeli bir kısım canlı hayvan, et ve et ürünleri anlaşma kapsamı dışında bırakılmıştır. Anlaşma ile Türkiye’den Bosna Hersek’e ihraç edilen tarım ve sanayi ürünlerinde Bosna Hersek tarafınca uygulanan gümrük vergileri ve diğer eş etkili vergilerin ve mali nitelikli ithalat vergilerinin anlaşma ile belirlenen takvime uygun olarak aşamalı olarak azaltılması ve 1 Ocak 2007 tarihinden itibaren de tamamen kaldırılması öngörülmüştür. Bosna Hersek’ten Türkiye ihraç edilen ürünlerde uygulanan gümrük vergileri için ise Anlaşma ekinde listelenen bir kısım canlı hayvan, et ve et ürünleri hariç olmak üzere Anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte kaldırılması öngörülmüştür.

Değerlendirme Kriterleri Açısından Durum Tespiti

Konu anlaşma etkileri açısından belirleyici olabileceği düşünülen faktörler açısından değerlendirildiğinde; Bosna Hersek’in GSYH’sinin Türkiye’nin GSYH’sinden daha küçük olduğu, yıllara göre değişkenlik arz etmekle birlikte Bosna Hersek’e ilişkin GSYH değerlerinin Türkiye’nin GSYH’sinin %0,9 ila %2,8’i arasında değiştiği ve inceleme döneminde ortalamada %2,1 olduğu görülmektedir. Nüfus olarak ise Bosna Hersek nüfusunun inceleme döneminde Türkiye nüfusunun ortalama %6,1’i olduğu görülmektedir. İki ülke arasındaki mesafe 1273,498 km olup taşımacılık açısından ise Bosna Hersek’in denize çıkışı bulunmaktadır. Lojistik performans indeksine bakıldığında indeksin ölçüldüğü 5 yıl (2007, 2010, 2012, 2014, 2016 yılları) için ortalama değerin Bosna Hersek için 2,69 Türkiye için ise 3,36 olduğu görülmektedir.

Ticari dışa açıklık indeksleri incelendiğinde, çalışmanın yapıldığı dönem itibariyle Bosna'nın dışa açıklık indeksinin %73,74 ila %125,66 arasında değiştiği ve veri mevcudiyetine bağlı olarak 1994-2016 yılları arasında ortalama %97,04 olduğu ve bu itibarla Türkiye'nin ortalamada %44,2 olan açıklık indeksinin oldukça üzerinde bir değer olduğu görülmektedir. Ticaret kısıtlama indeksine bakıldığında Dünya Bankası tarafından Bosna Hersek için indeks değerinin MFN oranı dikkate alındığında 0,09 Etkin Tarife Oranı baz alındığında 0,03 olarak hesaplandığı görülmektedir. Bu çerçevede Bosna'nın bu değerlerinin Türkiye için hesaplanan değerlerden daha düşük değerler olduğu ve sonuç olarak ticaret kısıtlarının Bosna Hersek'te Türkiye'ye oranla daha az olduğu görülmektedir.

İki ülkenin 1992-2016 yılları arasındaki ticareti incelendiğinde Türkiye'nin Bosna Hersek'e yönelik ihracatının anlaşmanın yürürlüğe girdiği 2003 yılı öncesinde artış yönünde olmakla birlikte dalgalı bir seyir izlediği, anlaşmanın imzalanmasını müteakip ciddi bir artış kaydettiği, 2009 ve 2010 yıllarındaki düşüşü müteakip tekrar genel bir artış trendine girdiği görülmektedir. Türkiye'nin Bosna'dan ithalatının ise 2003 yılı öncesinde dalgalı bir seyir izlediği ancak anlaşma sonrasında 2006 yılı hariç sürekli artan bir trend izlediği görülmektedir. Ayrıca, ticaretteki artış hızının STA imzalanmasını müteakip her iki yöndeki ticaret açısından da arttığı görülmektedir.

Türkiye ile Bosna Hersek arasındaki STA'nın 2003 yılında yürürlüğe girdiği dikkate alınarak anlaşma öncesi 2001 ve 2002 yıllarında Türkiye'nin Bosna Hersek'e yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,1 lik, Bosna Hersek'ten ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %0,012'lik bir paya sahip olduğu görülmektedir. Bosna Hersek açısından ise, Bosna Hersek'in Türkiye'ye yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,54'lük, Türkiye'den ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %1,13'lük bir payı olduğu görülmektedir.

Bosna Hersek ile Türkiye arasındaki ticarete ilişkin ticaret yoğunluk indeksinin Türkiye açısından ortalama 322,31 Bosna Hersek açısından ise ortalama 145,61 olduğu görülmektedir (WITS verilerinin mevcudiyetine bağlı olarak Bosna Hersek'e ilişkin indeks ortalaması 2003-2016 yıllarına ait veriler kullanılarak, Türkiye'ye ilişkin indeks ortalaması ise 1992-2016 yıllarına ait veriler kullanılarak hesaplanmıştır). Her iki değerin de 100'ün üzerinde olması gerek Bosna Hersek'in Türkiye'ye gerekse de

Türkiye'nin Bosna Hersek'e yönelik ihracatının % olarak dünya ortalamasının üzerinde olduğunu göstermektedir. Ticaret yoğunluk indeksinin STA'nın yapıldığı 2003 öncesi ve sonrası değerleri veri mevcudiyetine bağlı olarak karşılaştırıldığında, Türkiye açısından 2003 yılı öncesinde de 1994 yılı hariç olmak üzere 100 değerinin üzerinde olduğu, Bosna Hersek açısından ise indeks değerinin 2010 yılı sonrasında 100'ün üzerinde olduğu, önceki dönemlerde 100'ün altında olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Bosna Hersek arasındaki ticaret, ticaret tamamlayıcılığı yönüyle veri mevcudiyetine bağlı olarak 2003 yılı ve sonrasında değerlendirilebilmiştir. Türkiye'den Bosna Hersek'e yönelik ihracat açısından tamamlayıcılık indeksinin anlaşmanın yürürlüğe girdiği 2003 yılı ve sonrasında %45 ila %60 bandında seyrettiği ve ortalama %57,02 olduğu görülmektedir. Bosna Hersek'ten Türkiye'ye yönelik ticaret açısından ise tamamlayıcılık indeksinin daha düşük olduğu %33 ila %52 bandında seyrettiği ve ortalama %47,7 olduğu görülmektedir. Türkiye ile Bosna Hersek arasındaki ticaret bu anlamda değerlendirildiğinde, iki ülkenin ihracat portföyleri itibariyle tam bir rekabet içinde olmadıkları ancak Türkiye'nin ihracat portföyü itibariyle Bosna Hersek'e göre daha avantajlı olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Bosna Hersek arasındaki ticaret açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük indeksi açısından değerlendirildiğinde tarafların karşılaştırmalı olarak avantajlı oldukları ürün grubu/sektörlerin kısmen benzerlik gösterdiği görülmüştür. Türkiye'nin ara ürünler, tüketici ürünleri, gıda maddeleri, metaller, mineraller, tekstil ürünleri, plastik ve kauçuk ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu, Bosna Hersek'in de ara ürünler, tüketici ürünleri, metaller, tekstil, ayakkabı, post ve deri ile ahşapta karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir.

İki ülke arasında uygulamada bulunan “etkin olarak uygulanan tarife oranları” na bakıldığında Türkiye'den yapılan ithalatta Bosna Hersek tarafından uygulanan vergilerin anlaşma öncesinde basit ortalama değerinin %9,16, ticaret hacmi ve ticarete konu ürünler dikkate alınarak hesaplanan ağırlıklı ortalama değerinin de %11,99 luk bir orana sahip olduğu görülmektedir. Anlaşma sonrasında ise 2007 yılı ve sonrasında vergilerin tamamen kaldırıldığı görülmektedir. Bosna Hersek'ten yapılan ithalatta Türkiye tarafından uygulanan vergilerin ise anlaşma öncesinde gerek basit ortalama değerinin gerekse de ağırlıklı ortalama değerinin %8 lerden başlayarak yıllar içinde

düştüğü ve 2000 yılı sonrasında ise %2 lerin altında olduğu görülmektedir. Anlaşma sonrasında ise 2015 ve 2016 yıllarındaki istisnai durum dışında STA'da öngörüldüğü şekilde anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte vergilerin kaldırıldığı görülmektedir.

Etkin olarak uygulanan tarife oranları açısından Türkiye'den Bosna Hersek'e ihraç edilen ve burada %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında anlaşma öncesine ilişkin veri mevcut olmadığı, anlaşma sonrasında oranın 2006 yılında %11'lerde iken 2007 yılı ve sonrasında %99 ila %100 bandında seyrettiği görülmektedir. Benzeri şekilde Bosna Hersek'ten ihraç edilip Türkiye'de ithalata konu olan eşyadan %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında oranın anlaşma öncesinde 2000 ila 2002 yılları arasında ortalama %88,16 civarında olduğu, anlaşmanın yürürlüğe girdiği 2003 yılı sonrasında ise %98,9 ila %100 bandında seyrettiği görülmektedir. Burada anlaşmanın öncesinde de Bosna Hersek'ten %0 vergi ile ithalata konu olan tarife satır sayısının oldukça yüksek olması dikkat çekicidir. Bu durumda STA öncesinde Bosna Hersek'e uygulanan tek taraflı tavizli rejimin etkili olduğu değerlendirilmektedir.

MFN vergi oranlarına bakıldığında Bosna Hersek'in veri mevcudiyetine bağlı olarak 2006-2016 yılları arasındaki basit ortalamanın yıllar içinde %6,71 civarında olduğu, ağırlıklı ortalamanın ise %8,19 civarında bulunduğu görülmektedir. Bu çerçevede Bosna Hersek tarafından uygulanan MFN değerlerinin basit ortalama bakımından Türkiye'den daha düşük ancak ağırlıklı ortalama açısından Türkiye'den daha yüksek olduğu görülmektedir.

Bosna Hersek'in STA yapmış olduğu diğer ülkelere bakıldığında en önemli ticaret ortakları arasında olan AB ve EFTA'nın yanı sıra Arnavutluk, Makedonya, Sırbistan, Moldova ile STA imzalamış olduğu ve ithalat/ihracat açısından ilk 5 sırada yer alan ticaret partnerleri ile (Çin hariç) STA imzalamış olduğu görülmektedir.

TÜRKİYE – FİLİSTİN STA

İmza Tarihi : 20.07.2004

Yürürlük Tarihi : 01.06.2005

Resmi Gazete : 18.04.2005 tarihli ve 25790 sayılı (1. Mükerrer)

Anlaşmanın Kapsamı ve Gümrük Vergilerinde İndirim

Anlaşma genel olarak sanayi ürünlerini kapsamaktadır. Anlaşmada tarım ürünlerinde de taviz verilmesi öngörülmüş olmakla birlikte uygulamada tarım ürünlerine tanınan tavizler çok sınırlı kalmıştır. Anlaşma ile tarafların anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren, Türkiye Cumhuriyeti ile Batı Şeria ve Gazze Şeridi menşeli ürünlerin ithalatında uygulanan gümrük vergileri ile eş etkili vergileri kaldırmaları öngörülmüştür. Ancak Filistin Yönetiminin, gümrük vergilerinin yükseltilmesi yönünde istisnai bir önlemi sınırlı bir süre için almasına da imkan tanınmıştır. Tarım ürünleri konusunda tavizli rejim uygulaması çok sınırlı kalmış olup taviz uygulaması sadece Türkiye'nin Filistin menşeli hurma için kota kapsamında uyguladığı vergi muafiyeti ile sınırlıdır. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgiye Ticaret Bakanlığı'nın web sitesinden (<https://www.ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/serbest-ticaret-anlasmalari/yururlukte-bulunan-stalar>) ulaşılabilmektedir.

Değerlendirme Kriterleri Açısından Durum Tespiti

Konu anlaşma etkileri açısından belirleyici olabileceği düşünülen faktörler açısından değerlendirildiğinde; Filistin'in GSYH'sinin Türkiye'nin GSYH'sinden daha az olduğu, inceleme döneminde veri mevcudiyetine bağlı olarak 1993-2015 yılları arasında Türkiye'nin GSYH 'sinin %0,9 ila %2,1'i arasında değiştiği ve inceleme döneminde ortalamada %1,41'i olduğu görülmektedir. Nüfusunun da Türkiye nüfusunun ortalama %4,7'si olduğu görülmektedir. İki ülke arasındaki mesafe 978,57 km olup taşımacılık açısından bakıldığında Filistin'in denize çıkışı bulunmaktadır. Filistin için lojistik performans indeksi hesaplanmadığından bu konuda karşılaştırma yapılamamıştır.

Toplam ticaretinin GSYH içindeki yüzdesi olarak tanımlanan ticari dışa açıklık indeksleri incelendiğinde, 1994-2016 yılları arasında Filistin'in dışa açıklık indeksinin %71,1 ila %97,1 arasında değiştiği ve inceleme döneminde ortalama %83,2 olduğu, Türkiye'nin ortalamada %44,2 olan indeksinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Ticaret kısıtlama indeksine bakıldığında WITS Portalında Dünya Bankası tarafından Filistin için hesaplanmış bir indeks bulunmadığı anlaşılmaktadır.

İki ülkenin veri mevcudiyetine bağlı olarak 2000-2016 yılları arasındaki ticareti incelendiğinde Türkiye'nin Filistin'e yönelik ihracatının gerek anlaşmadan önce gerek anlaşmadan sonra dalgalı bir seyir izlediği zaman zaman artış zaman zaman da düşüş gösterdiği görülmektedir. Filistin'den ithalatının ise 2011 yılına kadar dalgalı bir seyir izlediği, bu yıldan sonra ise artma eğilimi sergilediği görülmektedir. Türkiye ile Filistin arasındaki STA'nın 2005 yılında yürürlüğe girdiği dikkate alınarak anlaşma öncesi 2003 ve 2004 yıllarında Türkiye'nin Filistin'e ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,014 lük, Filistin'den ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %0,0006 lık bir paya sahip olduğu görülmektedir. Filistin açısından ise, Filistin'in Türkiye'ye yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,28'lik, Türkiye'den ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %5,5'lik bir payı olduğu görülmektedir.

Filistin ile Türkiye arasındaki ticarete ilişkin ticaret yoğunluk indeksi Filistin'e ilişkin gerekli veri bulunmadığı için incelenememiştir. Türkiye ile Filistin arasındaki ticaret, ticaret tamamlayıcılığı yönüyle değerlendirildiğinde; veri mevcudiyetine bağlı olarak 2007-2016 tarihleri arasında Türkiye'den Filistin'e yönelik ihracat açısından tamamlayıcılık indeksinin anlaşma öncesinde ve sonrasında genel olarak %41,2 ila %51,7 bandında değiştiği ve dalgalı bir seyir izlediği, ortalamada da %47,22 olduğu görülmektedir. Filistin'den Türkiye'ye yönelik ticaret açısından ise 2007-2016 yılları arasında %34 ila %40,7 bandında değişkenlik gösterdiği ve ortalamada %38,18 olduğu görülmektedir. Türkiye ile Filistin arasındaki ticaret bu anlamda değerlendirildiğinde, iki ülkenin ihracat portföyleri itibarıyla tam bir rekabet içinde olmadıkları ancak Türkiye'nin ihracat portföyü itibarıyla Filistin'e göre daha avantajlı olduğu görülmektedir. Türkiye ile Filistin arasındaki ticaret açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük indeksi açısından karşılaştırıldığında tarafların karşılaştırmalı olarak avantajlı oldukları ürün grubu/sektörlerin büyük oranda benzerlik göstermediği görülmektedir. Türkiye ara ürünler, tüketici ürünleri, gıda maddeleri, metaller, mineraller, tekstil

ürünleri, plastik ve kauçuk ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahipken Filistin'in ise, tüketici ürünleri, gıda ürünleri, ayakkabı, taş ve camlar ile sebzelerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir.

Anlaşmada genel olarak sanayi ürünlerindeki vergi indirimi ile ilgili olarak geçiş dönemi öngörülmemiştir. İki ülke arasında uygulamada bulunan “etkin olarak uygulanan tarife oranları” na bakıldığında veri mevcudiyetinin oldukça kısıtlı olduğu görülmektedir. Türkiye’den yapılan ithalatta Filistin tarafından uygulanan veri mevcudiyetinin kısıtlı olduğu, anlaşma öncesine ilişkin veri bulunmadığı, sadece 2013-2015 yıllarına ilişkin veri olduğu ve bu veriler çerçevesinde basit ortalama verginin %1 veya altında olduğu, ağırlıklı ortalama vergilerin ise %2 ila %3,4 arasında değiştiği görülmektedir. Filistin’den yapılan ithalatta Türkiye tarafından uygulanan vergilere ilişkin verinin de kısıtlı olduğu, anlaşma öncesine ilişkin veri olmadığı, 2007-2016 yılları arasında vergilerin basit ortalamasının %0 ila %8,5 arasında değişen dalgalı bir seyir izlediği ticaret hacmi ve ticarete konu ürünler dikkate alınarak hesaplanan ağırlıklı ortalamasının da %0 ila %24,4 arasında değiştiği ve dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Etkin olarak uygulanan tarife oranları açısından Türkiye’den Filistin’e ihraç edilen ve burada %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında kısıtlı veri mevcudiyetine bağlı olarak 2013-2015 yılları arasında %93,9 ila %95,3 arasında değiştiği görülmektedir. Benzeri şekilde Filistin’den ihraç edilip Türkiye’de ithalata konu olan eşyadan %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının 2000-2016 yılları arasında toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında verilerin çok dalgalı bir seyir izlediği bazı yıllarda yüksek bazı yıllarda ise çok düşük olduğu görülmekte olup genel bir trendin olmadığı görülmektedir.

MFN vergi oranlarına bakıldığında Filistin’e ilişkin veri mevcudiyetinin çok kısıtlı olduğu, bu çerçevede 2013-2015 yılları arasında MFN basit ortalamasının %4,5 ila %4,9 arasında değiştiği, ağırlıklı ortalama bakıldığında ise; %4,2 ila %5,3 bandında değiştiği, bu çerçevede Filistin tarafından uygulanan basit ortalama MFN vergilerinin Türkiye’ye göre daha düşük, ağırlıklı ortalama MFN vergilerinin ise aşağı yukarı aynı düzeyde olduğu görülmektedir. Filistin’in anlaşma yapmış olduğu diğer ülkelere bakıldığında AB ve EFTA ülkeleri ile ticaret anlaşmaları olduğu görülmektedir.

TÜRKİYE – TUNUS STA

İmza Tarihi : 25.11.2004

Yürürlük Tarihi : 01.07.2005

Resmi Gazete : 10.05.2005 tarihli ve 25811 sayılı (1. Mükerrer)

Anlaşmanın Kapsamı ve Gümrük Vergilerinde İndirim

Hem tarım ürünleri hem de sanayi ürünleri Anlaşma kapsamında olmakla birlikte bir grup ürün Ortaklık Komitesinde tekrar gözden geçirilmek üzere serbestleştirmeden muaf tutulmuştur. Anlaşma ile Türkiye'nin Tunus menşeli sanayi ürünleri ithalatında uyguladığı gümrük vergileri ve eş etkili vergileri anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte kaldırması, Tunus'un ise, Türkiye menşeli bir kısım sanayi ürününün ithalinde alınan gümrük vergisi ve eş etkili vergileri anlaşmanın yürürlüğe girişi ile birlikte sıfırlaması, diğer sanayi ürünlerinin tabi olduğu vergileri ise aşamalı olarak bir grup üründe 7 yıl bir grup üründe ise 9 yıl içinde kaldırması öngörülmüştür. Oldukça kısıtlı sayıda tarım ürünü için de anlaşma eki protokolde belirtilen şekilde anlaşma ile belirlenen tarife kotaları/kontenjanları kapsamında vergi indirimi veya vergi muafiyeti sağlanması karara bağlanılmıştır.

Değerlendirme Kriterleri Açısından Durum Tespiti

Konu anlaşma etkileri açısından belirleyici olabileceği düşünülen faktörler açısından değerlendirildiğinde; Tunus'un GSYH'sinin Türkiye'nin GSYH'sinden daha küçük olduğu, yıllara göre değişkenlik arz etmekle birlikte Tunus'a ilişkin GSYH değerlerinin Türkiye'nin GSYH'sinin %4,8 ila %11,9'u arasında değiştiği, inceleme döneminde ortalamada da %7,89'u olduğu görülmektedir. Nüfusunun da Türkiye'ye oranla daha az, Türkiye nüfusunun %15'i civarında olduğu görülmektedir. İki ülke arasındaki mesafe 1953,54 km olup taşımacılık açısından bakıldığında Tunus'un denize çıkışı bulunmaktadır. Lojistik performans indeksine bakıldığında indeksin ölçüldüğü 5 yıl (2007, 2010, 2012, 2014, 2016 yılları) için ortalama değerin Tunus için 2,76 Türkiye için ise 3,36 olduğu görülmektedir.

Ticari dışa açıklık indeksleri incelendiğinde, çalışmanın yapıldığı dönem itibarıyla Tunus'un dışa açıklık indeksinin %77,9 ila %114,3 arasında değiştiği ve 1988-2016 yılları arasında ortalama %91,8 olduğu ve bu itibarla Türkiye'nin ortalamada %44,2 olan açıklık indeksinin üzerinde bir değer olduğu görülmektedir. Ticaret kısıtlama indeksine bakıldığında Dünya Bankası tarafından Tunus için indeks değeri hesaplanmadığı görülmektedir.

İki ülkenin 1988-2016 yılları arasındaki ticareti incelendiğinde Türkiye'nin Tunus'a yönelik ihracatının genel olarak dalgalı bir seyir izlediği, anlaşmanın yürürlüğe girmesini müteakip ihracatta artış görülmekle birlikte dalgalı seyrin de devam ettiği görülmektedir. Türkiye'nin Tunus'tan ithalatının ise inceleme döneminin ilk yıllarında nispeten yatay seyrettiği, 2000'li yıllarda artış trendine geçtiği, 2008'den sonra da dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir.

Türkiye ile Tunus arasındaki STA'nın 2005 yılında yürürlüğe girdiği dikkate alınarak anlaşma öncesi 2003 ve 2004 yıllarında Türkiye'nin Tunus'a yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,43 lük, Tunus'tan ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %0,12'lik bir paya sahip olduğu görülmektedir. Tunus açısından ise, Tunus'un Türkiye'ye yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,94'lük, Türkiye'den ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %2,17'lik bir payı olduğu görülmektedir.

Tunus ile Türkiye arasındaki ticarete ilişkin ticaret yoğunluk indeksinin Türkiye açısından ortalama 420,6 Tunus açısından ise ortalama 128 olduğu görülmektedir. Türkiye'nin Tunus'a yönelik ihracatına ilişkin indeks, veri mevcudiyetine bağlı olarak 1989-2016 yılları arasında incelenmiş olup anlaşma öncesinde de sonrasında da 100'ün üzerinde olduğu bu itibarla Türkiye'nin Tunus'a yönelik ihracatının % olarak dünya ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. Tunus'a ilişkin değer ise veri mevcudiyetine bağlı olarak 1991-2016 yılları arasında incelenmiş ve inceleme döneminde sadece 5 yıl 100'ün altında olduğu, diğer yıllarda 100'ün üzerinde olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Tunus arasındaki ticaret, ticaret tamamlayıcılığı yönüyle incelendiğinde; Türkiye'den Tunus'a yönelik ihracat açısından tamamlayıcılık

indeksinin inceleme döneminde %42 ila %58 bandında, seyrettiği, 2000’li yıllardan sonra stabil kaldığı, genel olarak yıllar içerisinde artış gösterdiği ve inceleme döneminde ortalama %55,2 olduğu görülmektedir. Tunus’tan Türkiye’ye yönelik ticaret açısından ise veri mevcudiyetine bağlı olarak 1993-2016 yılları arasında tamamlayıcılık indeksinin %33,4 ila %48 bandında seyrettiği, çoğunlukla dalgalı bir seyir izlediği ve yıllar içinde artış gösterdiği, ortalamada %39,7 civarında olduğu ve Türkiye’ye göre daha düşük olduğu görülmektedir. Türkiye ile Tunus arasındaki ticaret bu anlamda değerlendirildiğinde, iki ülkenin ihracat portföyleri itibariyle tam bir rekabet içinde olmadıkları ancak Türkiye’nin ihracat portföyü itibariyle Tunus’a göre daha avantajlı görülmektedir.

Türkiye ile Tunus arasındaki ticaret açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük indeksi açısından karşılaştırıldığında tarafların karşılaştırmalı olarak avantajlı oldukları ürün grubu/sektörlerin kısmen benzerlik gösterdiği görülmüştür. Türkiye’nin ara ürünler, tüketici ürünleri, gıda maddeleri, metaller, mineraller, tekstil ürünleri, plastik ve kauçuk ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu, Tunus’un da tüketici ürünleri, ayakkabı, tekstil ve sebze de karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir.

Anlaşmada genel olarak sanayi ürünlerindeki vergi indirimi ile ilgili olarak Türkiye için bir geçiş dönemi olmaması, Tunus tarafı için ise bazı eşyalarda 9 yıla varan bir geçiş dönemi olması öngörülmüştür. İki ülke arasında uygulamada bulunan “etkin olarak uygulanan tarife oranları” na bakıldığında Türkiye’den yapılan ithalatta Tunus tarafından uygulanan vergilerin anlaşma öncesinde oldukça yüksek olduğu, basit ortalamada %28,8 ila %32,5 bandında, ağırlıklı ortalama ise %24,6 ila %46,6 bandında değiştiği görülmektedir. STA kapsamındaki vergi indirimi için tanınan uzun geçiş dönemi ile uyumlu olarak 2005 yılında %27’lerde olan basit ortalama vergi oranının aşamalı olarak indirildiği ve 2013 yılında %5, 2015 yılında ‘da %1’lere düştüğü görülmektedir. Ağırlıklı ortalama vergi oranının da benzeri şekilde 2005 yılında %23’lerden aşamalı olarak indirildiği ve 2013’te %5’lere, 2016’da da %1’lere düştüğü görülmektedir. Tunus’tan yapılan ithalatta ise Türkiye tarafından uygulanan vergilerin anlaşma öncesinde basit ortalama %6,9 ila %9,6 bandında, ağırlıklı ortalama ise %2,4 ila %7,3 bandında değiştiği görülmektedir. Anlaşma sonrasında ise gerek basit ortalama değerinin gerekse de ağırlıklı ortalama değerinin genel olarak

(ağırlıklı ortalama için 2015 ve 2016 yılları dışında) %1'in altında olduğu ve STA ile öngörülen indirim takvimine uyduğu görülmüştür.

Etkin olarak uygulanan tarife oranları açısından Türkiye'den Tunus'a ihraç edilen ve burada %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında anlaşma öncesinde oranın %1 ila %17 arasında değiştiği, anlaşma sonrasında da uzunca bir süre ciddi bir artış göstermediği, 2013 yılında %35, 2015 yılında ise %93 oranına yükseldiği görülmektedir. Benzeri şekilde Tunus'tan ihraç edilip Türkiye'de ithalata konu olan eşyadan %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında oranın 2005 yılı öncesinde maksimum %28'lerde olduğu ancak 2006 yılı ve sonrasında ise %94 ve üzerinde olduğu görülmektedir.

MFN vergi oranlarına bakıldığında Tunus'un anlaşmanın yürürlüğe girdiği 2005 yılı öncesinde veri mevcudiyetine bağlı olarak 1993 yılından sonra basit ortalama vergi oranının ağırlıklı olarak %28 ila %33 ler civarında sonrasında ise %24'lerden inerek inceleme döneminin sonunda %14'lere ulaştığı görülmektedir. Ağırlıklı ortalama olarak ise %19 ila %26 'lar civarında sonrasında ise %19'lerden inerek inceleme döneminin sonunda %11'lere ulaştığı görülmektedir. Bu çerçevede genel olarak Tunus'un MFN oranlarının Türkiye'ye göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tunus'un ticaret anlaşması yapmış olduğu diğer ülkelere bakıldığında çok sayıda ülke ile STA imzalamış olduğu, en önemli ticaret ortakları arasında olan AB ve Türkiye'nin yanı sıra EFTA ülkeleri, Mısır, Ürdün, Cezayir, Libya, Fas, Suriye, GAFTA Ülkeleri gibi ülkelerle anlaşmalar imzalamış olduğu görülmektedir.

TÜRKİYE – FAS STA

İmza Tarihi : 07.04.2004

Yürürlük Tarihi : 01.01.2006

Resmi Gazete : 28.12.2004 tarihli ve 25684 sayılı (1. Mükerrer)

Anlaşmanın Kapsamı ve Gümrük Vergilerinde İndirim

Hem tarım ürünleri hem de sanayi ürünleri Anlaşma kapsamında olmakla birlikte bir grup ürün Ortaklık Komitesinde tekrar gözden geçirilmek üzere serbestleştirmeden muaf tutulmuştur. Anlaşma ile Türkiye'nin Fas menşeli sanayi ürünlerinin ithalatında uyguladığı gümrük vergileri ve eş etkili vergileri anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte kaldırması, Fas'ın ise, Türkiye menşeli bir kısım sanayi ürününün ithalinde alınan gümrük vergisi ve eş etkili vergileri anlaşmanın yürürlüğe girişi ile birlikte sıfırlaması, diğer sanayi ürünlerinin tabi olduğu vergileri ise aşamalı olarak 9 yıl içinde kaldırması öngörülmüştür. Belirli sayıda tarım ürünü için ise her iki taraf Anlaşma eki protokolde belirtilen şekilde anlaşma ile belirlenen tarife kotaları/kontenjanları kapsamında vergi indirimi veya vergi muafiyeti sağlanmasını öngörmüştür. Türkiye'nin taviz tanıdığı Fas menşeli tarım ürünleri listesi görece Fas'ın taviz tanıdığı Türk menşeli tarım ürünleri listesine göre daha geniştir.

Değerlendirme Kriterleri Açısından Durum Tespiti

Konu anlaşma etkileri açısından belirleyici olabileceği düşünülen faktörler açısından değerlendirildiğinde; Fas'ın GSYH'sinin Türkiye'nin GSYH'sinden daha küçük olduğu, yıllara göre değişkenlik arz etmekle birlikte Fas'a ilişkin GSYH değerlerinin Türkiye'nin GSYH'sinin %11 ila %28'i arasında değiştiği ve inceleme döneminde ortalamada %16,8'i olduğu görülmektedir. Nüfusunun da Türkiye nüfusunun %44'ü civarında olduğu görülmektedir. İki ülke arasındaki mesafe 3499,82 km olup taşımacılık açısından bakıldığında Fas'ın da denize çıkışı bulunmaktadır. Lojistik performans indeksine bakıldığında Fas için indeksin ölçüldüğü 2007, 2012 ve 2016 yılları için ortalama değerin 2,69 olduğu, Türkiye için ise indeksin ölçüldüğü 5 yıl için (2007, 2010, 2012, 2014, 2016 yılları) 3,36 olduğu görülmektedir.

Ticari dışa açıklık indeksleri incelendiğinde, çalışmanın yapıldığı dönem itibariyle Fas'ın dışa açıklık indeksinin %47 ila %85 arasında değiştiği ve 1988-2016 yılları arasında ortalama %63,5 olduğu ve bu itibarla Türkiye'nin ortalamada %44,2 olan açıklık indeksinin üzerinde bir değer olduğu görülmektedir. Ticaret kısıtlama indeksine bakıldığında ise Dünya Bankası tarafından Fas için indeks değerinin MFN oranı dikkate alındığında 0,23 Etkin Tarife Oranı baz alındığında 0,15 olarak hesaplandığı görülmektedir. Bu çerçevede Fas'ın bu değerlerinin Türkiye için hesaplanan değerlerden daha yüksek değerler olduğu ve sonuç olarak ticaret kısıtlarının Fas'ta Türkiye'ye oranla daha fazla olduğu görülmektedir.

İki ülkenin 1988-2016 yılları arasındaki ticareti incelendiğinde Türkiye'nin Fas'a yönelik ihracatının anlaşmanın yürürlüğe girdiği 2006 yılı öncesinde dalgalı bir seyir izlediği, anlaşmanın imzalanmasını müteakip ise 2009-2010 yılları dışında ciddi bir artış gösterdiği görülmektedir. Türkiye'nin Fas'tan ithalatının ise 2006 yılı öncesinde dalgalı bir seyir izlediği ancak anlaşma sonrasında 2009 yılı haricinde sürekli artış gösterdiği görülmektedir.

Türkiye ile Fas arasındaki STA'nın 2006 yılında yürürlüğe girdiği dikkate alınarak anlaşma öncesi 2004 ve 2005 yıllarında Türkiye'nin Fas'a yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,51 lik, Fas'tan ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %0,11'lik bir paya sahip olduğu görülmektedir. Fas açısından ise, Fas'ın Türkiye'ye yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,71'lik, Türkiye'den ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %1,98'lik bir payı olduğu görülmektedir.

Fas ile Türkiye arasındaki ticarete ilişkin ticaret yoğunluk indeksinin Türkiye açısından ortalama 255,5, Fas açısından ise ortalama 143,6 olduğu görülmektedir. Türkiye'nin Fas'a yönelik ihracatına ilişkin indeks, veri mevcudiyetine bağlı olarak 1989-2016 yılları arasında incelenmiş olup anlaşma öncesinde de sonrasında da 1989 yılı hariç 100'ün üzerinde olduğu bu itibarla Türkiye'nin Fas'a yönelik ihracatının % olarak dünya ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. Fas'a ilişkin değer ise veri mevcudiyetine bağlı olarak 1993-2016 yılları arasında incelenmiş ve inceleme döneminde bazen 100'ün altında bazen de 100'ün üzerinde olduğu görülmektedir. Ticaret yoğunluk indeksinin STA'nın yapıldığı 2006 öncesi ve sonrası değerleri karşılaştırıldığında, her iki ülke açısından da ticaret yoğunluk indeksinin anlaşma

sonrasında genel olarak artış gösterdiği ancak Fas’a ilişkin değerlerin Türkiye’nin değerlerine göre çok daha düşük olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Fas arasındaki ticaret, ticaret tamamlayıcılığı yönüyle incelendiğinde; Türkiye’den Fas’a yönelik ihracat açısından tamamlayıcılık indeksinin inceleme döneminde %40 ila %62 bandında, seyrettiği, genel olarak yıllar içerisinde artış gösterdiği ve inceleme döneminde ortalama %53,2 olduğu görülmektedir. Fas’tan Türkiye’ye yönelik ticaret açısından ise veri mevcudiyetine bağlı olarak 1993-2016 yılları arasında tamamlayıcılık indeksinin %19 ila %38 bandında seyrettiği, çoğunlukla yıllar içinde artış gösterdiği ve ortalamada %28 civarında olduğu ve Türkiye’ye göre daha düşük olduğu görülmektedir. Türkiye ile Fas arasındaki ticaret bu anlamda değerlendirildiğinde, iki ülkenin ihracat portföyleri itibariyle tam bir rekabet içinde olmadıkları ancak Türkiye’nin ihracat portföyü itibariyle Fas’a göre daha avantajlı olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Fas arasındaki ticaret açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük indeksi açısından karşılaştırıldığında tarafların karşılaştırmalı olarak avantajlı oldukları ürün grubu/sektörlerin kısmen benzerlik gösterdiği görülmüştür. Türkiye’nin ara ürünler, tüketici ürünleri, gıda maddeleri, metaller, mineraller, tekstil ürünleri, plastik ve kauçuk ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu, Fas’ın da hammaddeler, tüketici ürünleri, hayvanlar/hayvansal ürünler, kimyasallar, gıda maddeleri, ayakkabı, mineraller, tekstil ve sebze karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir.

Anlaşmada genel olarak sanayi ürünlerindeki vergi indirimi ile ilgili olarak Türkiye için bir geçiş dönemi olmaması, Fas tarafı için ise bazı eşyalarda 9 yıla varan bir geçiş dönemi olması öngörülmüştür. İki ülke arasında uygulamada bulunan “etkin olarak uygulanan tarife oranları” na bakıldığında Türkiye’den yapılan ithalatta Fas tarafından uygulanan vergilerin anlaşma öncesinde oldukça yüksek olduğu, basit ortalamada %22 ila %32 bandında, ağırlıklı ortalama ise %20 ila %31 bandında değiştiği görülmektedir. Anlaşma sonrasında ise STA kapsamındaki vergi indirimi için uzun bir geçiş dönemi olduğu, 2006 yılında %22’lerde olan basit ortalama vergi oranı aşamalı olarak indirildiği ve 2016 yılında %0,9’a düştüğü, ağırlıklı ortalama vergi oranının da benzeri şekilde 2006 yılındaki %11’lerden aşamalı olarak indirildiği ve 2016 yılında %0,8’e düştüğü görülmektedir. Bu itibarla her ne kadar STA kapsamında

vergi indirimi aşamalı olsa da yine de 2006 yılı sonrasında vergilerde ciddi oranda bir düşüş sonucu doğmuştur. Fas'tan yapılan ithalatta Türkiye tarafından uygulanan vergilerin ise anlaşma öncesinde basit ortalama %3,9 ila %9,8 bandında, ağırlıklı ortalama ise %2,1 ila %7 bandında değiştiği görülmektedir. Anlaşma sonrasında ise 2015 ve 2016 yıllarındaki nispeten yüksek değerler dışında gerek basit gerek ağırlıklı ortalama %1'ler ve altında olduğu ve genel olarak STA ile öngörülen indirim takvimine uyduğu görülmüştür. Etkin olarak uygulanan tarife oranları açısından Türkiye'den Fas'a ihraç edilen ve burada %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında anlaşma öncesinde oran %0,15 iken 2006 yılından itibaren oranın arttığı 2014 yılına kadar 2010 yılı hariç olmak üzere %27 ila %32 bandında seyrettiği, 2016 yılında ise %94,8 oranına yükseldiği görülmektedir. Benzeri şekilde Fas'tan ihraç edilip Türkiye'de ithalata konu olan eşyadan %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında oranın 2006 yılı öncesinde maksimum %46'larda olduğu ancak 2006 yılı ve sonrasında ise %89 ila %96 bandında seyrettiği görülmektedir.

MFN vergi oranlarına bakıldığında Fas'ın anlaşmanın yürürlüğe girdiği 2006 yılı öncesinde veri mevcudiyetine bağlı olarak 1993 yılından sonra basit ortalama vergi oranının ağırlıklı olarak %30'lar civarında sonrasında ise %24'lerden inerek inceleme döneminin sonunda %11'lere ulaştığı görülmektedir. Ağırlıklı ortalama olarak ise %24'ler civarında sonrasında ise %18'lerden inerek inceleme döneminin sonunda %10'lara ulaştığı görülmektedir. Bu çerçevede genel olarak Fas'ın MFN oranlarının Türkiye'ye göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Fas'ın ticaret anlaşması yapmış olduğu diğer ülkelere bakıldığında çok sayıda ülke ile STA imzalamış olduğu, en önemli ticaret ortakları arasında olan AB ve USA'nın yanı sıra EFTA ülkeleri, Mısır, Tunus, Ürdün, Cezayir, Suudi Arabistan Birleşik Arap Emirlikleri, Senegal, AGADİR Ülkeleri gibi ülkelerle anlaşmalar imzalamış olduğu görülmektedir.

TÜRKİYE – SURİYE STA

İmza Tarihi : 22.12.2004

Yürürlük Tarihi : 01.01.2007

Resmi Gazete : 06.11.2006 tarihli ve 26338 sayılı (1. Mükerrer)

Anlaşmanın Kapsamı ve Gümrük Vergilerinde İndirim

Anlaşma genel olarak hem tarım ürünlerini hem de sanayi ürünlerini kapsamaktadır. Anlaşma ile Türkiye'nin, Suriye menşeli sanayi ürünleri için ithalatta uygulanan gümrük vergilerini anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte kaldırması, Suriye'nin ise Türkiye'den ithal ettiği Türk menşeli sanayi ürünlerinden bir kısmına uygulanan vergileri anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte kaldırması, bu ürünler dışındaki diğer sanayi ürünlerinde uygulanan vergileri ise; uygulanan verginin yüksekliğine bağlı olarak 3, 6, 9 ve 12 yıl içinde kaldırması öngörülmüştür. Tarım ürünlerinde ise tarafların belirli sayıda tarım ürününde karşılıklı olarak tercihli rejim uygulaması, tercihli rejim kapsamında olan tarım ürünlerine tarife kotaları kapsamında gümrük vergisi indirimi veya vergi muafiyeti şeklinde uygulama yapılması taahhüt edilmiştir. Suriye ile yapılan anlaşma 6.12.2011 tarihinde askıya alınmıştır.

Değerlendirme Kriterleri Açısından Durum Tespiti

Yaklaşık 5 yıl yürürlükte kalan bu anlaşmanın etkileri açısından belirleyici olduğu düşünülen faktörler açısından değerlendirildiğinde; Suriye'nin GSYH'sinin Türkiye'nin GSYH'sinden daha küçük olduğu, yıllara göre değişkenlik arz etmekle birlikte Suriye'ye ilişkin GSYH değerlerinin Türkiye'nin GSYH'sinin %5,9 ila %11,6'sı arasında değiştiği ve ortalamada inceleme döneminde ortalamada %7,6 sı kadar olduğu görülmektedir. Nüfusunun da Türkiye nüfusunun ortalama %25,6'sı olduğu görülmektedir. İki ülke arasındaki mesafe 753,78 km olup taşımacılık açısından bakıldığında Suriye'nin denize çıkışı bulunmaktadır. Lojistik performans indeksine bakıldığında Suriye için indeksin anlaşmanın yürürlükte bulunduğu yıllarda (2007 ve 2011) ortalama değerinin 2,41 olduğu, Türkiye için ise aynı yıllarda ortalama 3,18 olduğu görülmektedir.

Ticari dışa açıklık indeksleri incelendiğinde, veri mevcudiyetine bağlı olarak 1998-2007 yılları arasında Suriye'nin dışa açıklık indeksinin %43,6 ila %82 arasında değiştiği ve veri mevcudiyetine bağlı olarak 1988-2007 yılları arasında ortalama %53,4 olduğu ve bu itibarla Türkiye'nin ortalamada %44,2 olan açıklık indeksinin üzerinde bir değer olduğu görülmektedir. Ticaret kısıtlama indeksine bakıldığında Dünya Bankası tarafından Suriye için indeks değerinin MFN oranı dikkate alındığında 0,08 Etkin Tarife Oranı baz alındığında 0,07 olarak hesaplandığı görülmektedir. Bu doğrultuda ithalatta uygulanan ticaret kısıtlarının Suriye'de MFN açısından daha az, etkin tarife oranı açısından ise Türkiye ile aynı olduğu görülmektedir.

İki ülkenin ticareti incelendiğinde Türkiye'nin Suriye'ye yönelik ihracatının anlaşma öncesinde ve sonrasında genel olarak dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Anlaşmanın yürürlükte olduğu dönemde nispeten daha stabil bir ticaret akışı gözlenmiş ve Türkiye'den Suriye'ye yönelik ihracatın arttığı gözlenmiştir. Türkiye'nin Suriye'den ithalatının ise anlaşmanın yürürlükte kaldığı 2007-2011 yılları arasında da bu yıllar öncesi ve sonrasında da sürekli dalgalı bir yapı gösterdiği, dönemsel olarak artış veya azalış yönünde bir trendi olmadığı görülmektedir.

Türkiye ile Suriye arasındaki STA'nın 2007 yılında yürürlüğe girdiği dikkate alınarak anlaşma öncesi 2005 ve 2006 yıllarında Türkiye'nin Suriye'ye yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,73 lük, Suriye'den ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %0,18'lik bir paya sahip olduğu görülmektedir. Suriye açısından ise, Suriye'nin Türkiye'ye yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %3,85'lik, Türkiye'den ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %4,13'lük bir payı olduğu görülmektedir.

Suriye ile Türkiye arasındaki ticarete ilişkin ticaret yoğunluk indeksinin Türkiye açısından veri mevcudiyetine bağlı olarak 1989-2016 yılları dikkate alındığında 698 ila 3247 bandında değiştiği, ortalamada 1531 olduğu, anlaşmanın yürürlükte bulunduğu 2001-2007 yılları arasında ise anlaşma öncesi ve sonrasına göre nispeten daha düşük olduğu görülmektedir. Suriye açısından ise veri mevcudiyetine bağlı olarak 2001-2010 yılları arasında 332,5 ila 1448 arasında geniş bir bandta değişkenlik gösterdiği, anlaşmanın yürürlükte olduğu 2007 ila 2011 yılları arasında önceki yıllara göre nispeten daha düşük olduğu görülmektedir. Bununla birlikte her iki

taraf için de veri mevcut olan tüm yıllarda değerlerin 100'ün çok üzerinde olduğu görülmüştür. Bu itibarla gerek Türkiye'nin Suriye'ye yönelik ihracatının gerekse de Suriye'nin Türkiye'ye yönelik ihracatının % olarak dünya ortalamasının çok üzerinde olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Suriye arasındaki ticaret, ticaret tamamlayıcılığı yönüyle incelendiğinde; Türkiye'den Suriye'ye yönelik ihracat açısından tamamlayıcılık indeksinin veri mevcudiyetine bağlı olarak 2001-2010 yılları arasında %49,9 ila %65,4 bandında dalgalı bir seyir sergilediği ve ortalamada %55,59 olduğu görülmektedir. Suriye'den Türkiye'ye yönelik ticaret açısından ise aynı dönemde tamamlayıcılık indeksinin %28,4 ila %40,9 bandında, seyrettiği, genel olarak dalgalı bir seyir izlediği ve bu dönemde ortalama %33,13 olduğu görülmektedir. Türkiye ile Suriye arasındaki ticaret bu anlamda değerlendirildiğinde, iki ülkenin ihracat portföyleri itibariyle tam bir rekabet içinde olmadıkları, Suriye'den Türkiye'ye yönelik ihracat açısından tamamlayıcılığın daha düşük olduğu bu nedenle de Türkiye'nin Suriye'ye göre ihracat portföyü itibariyle daha avantajlı olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Suriye arasındaki ticaret açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük indeksi açısından karşılaştırıldığında tarafların karşılaştırmalı olarak avantajlı oldukları ürün grubu/sektörlerin kısmen benzerlik gösterdiği görülmüştür. Türkiye'nin ara ürünler, tüketici ürünleri, gıda maddeleri, metaller, mineraller, tekstil ürünleri, plastik ve kauçuk ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu, Bulgaristan'ın hammadde, yakıtlar, deri ve postlar, sebzeler, tekstil/hazır giyim, minerallerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir.

Anlaşmada genel olarak sanayi ürünlerindeki vergi indirimi ile ilgili olarak Türkiye için bir geçiş dönemi olmaması, Suriye tarafı için ise bazı eşyalarda 12 yıla varan bir geçiş dönemi olması öngörülmüştür. İki ülke arasında uygulamada bulunan “etkin olarak uygulanan tarife oranları” na bakıldığında Suriye tarafından Türkiye'den yapılan ithalatta uygulanan vergiler açısından veri mevcudiyetinin kısıtlı olduğu görülmektedir. Mevcut veriler incelendiğinde anlaşma öncesi 2002 yılında basit ortalamanın %12,9 olduğu anlaşma sonrasında 2009 ve 2010 yıllarında ise daha da yükselerek %14'lerde olduğu görülmektedir. Ticaret hacmi ve ticarete konu ürünler dikkate alınarak hesaplanan ağırlıklı ortalamanın da 2002 yılında %14,7 olduğu

anlaşma sonrasında ise 2009 ve 2010 yıllarında %6,8 ve %8,2 olduğu görülmektedir. Bu durumun Suriye açısından çok uzun olan geçiş dönemi ile uyumlu olduğu ve özetle anlaşma kapsamında Suriye tarafınca ciddi bir vergi indirimine gidilmediği görülmektedir. Suriye'den yapılan ithalatta Türkiye tarafından uygulanan vergilere bakıldığında veri mevcudiyetine bağlı olarak 1993-2006 yılları arasında basit ortalama değerlerinin anlaşma öncesinde %0,2 ile %8,5 bandında olduğu, anlaşmanın yürürlükte olduğu süre içinde %0,3 ile %0,8 arasında değiştiği, sonrasında ise tekrar yükseldiği görülmektedir. Ticaret hacmi ve ticarete konu ürünler dikkate alınarak hesaplanan ağırlıklı ortalamanın da anlaşma öncesinde %5,2 ile %9,9 bandında değiştiği, anlaşmanın yürürlükte olduğu sürece %1,4 ile %2,6 arasında olduğu, sonrasında da tekrar yükseldiği görülmektedir.

Etkin olarak uygulanan tarife oranları açısından Türkiye'den Suriye'ye ihraç edilen ve burada %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında kısıtlı olan veri mevcudiyetine bağlı olarak 3 yılda (2002, 2009 ve 2010) %0 ve %0,28 olduğu yani hemen hemen hiçbir ithalat kaleminin vergiden muaf olmadığı görülmektedir. Suriye'den ihraç edilip Türkiye'de ithalata konu olan eşyadan %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında oranın anlaşmanın yürürlüğe girmesinden önce 1993-2006 yılları arasında veri mevcudiyetine bağlı olarak %8,7 ile %65,2 bandında değiştiği, anlaşmanın yürürlükte olduğu yıllarda %88 ile %92'ye yükseldiği sonrasında ise tekrardan düştüğü görülmektedir. Gerek AHS oranları gerekse de %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının incelenmesinden Suriye tarafından STA kapsamında ciddi bir indirim yapılmadığı görülmektedir.

MFN vergi oranlarına bakıldığında Suriye'ye ilişkin oldukça kısıtlı sayıda olan verisinden yola çıkılarak 2002 yılında basit ortalama MFN verginin %19, 2009 ve 2010 yılında ise %14 civarında olduğu, ağırlıklı ortalama verisinin ise 2002 yılında %15,5, 2009 ve 2010 yıllarında ise %8 civarında olduğu görülmektedir. Bu çerçevede genel olarak Suriye'nin MFN oranlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Suriye'nin ticaret anlaşması yapmış olduğu diğer ülkelere bakıldığında çok sayıda STA'sı olan bir ülke olmadığı, Mısır, Fas, Tunus, Cezayir, Kuveyt, Filistin, Sudan, Birleşik Arap Emirlikleri gibi Arap ülkeleri ile ekonomik işbirliğine yönelik anlaşması olduğu görülmektedir. AB ile de işbirliği anlaşması bulunmaktadır.

TÜRKİYE – MISIR STA

İmza Tarihi : 27.12.2005

Yürürlük Tarihi : 01.03.2007

Resmi Gazete : 30.01.2007 tarihli ve 26419 sayılı (1. Mükerrer)

Anlaşmanın Kapsamı ve Gümrük Vergilerinde İndirim

Anlaşmanın kapsamı dışında bırakılan herhangi bir negatif liste bulunmamakta olup bu çerçevede hem tarım ürünleri hem de sanayi ürünleri anlaşma kapsamındadır. Anlaşma ile Türkiye'nin, Mısır menşeli sanayi ürünlerinin ithalatında uyguladığı gümrük vergileri ve eş etkili vergileri anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte kaldırması, Mısır'ın ise, Türkiye menşeli sanayi ürünlerinin ithalinde alınan gümrük vergisi ve eş etkili vergileri aşamalı bir şekilde indirmesi öngörülmüştür. Bu çerçevede Türk menşeli bir kısım sanayi ürünü için vergilerin 01.01.2008 tarihinde, bir kısım sanayi ürünü için 01.01.2014 tarihinde, bir kısım sanayi ürünü için 01.01.2017 tarihinde, bir kısım sanayi ürünü için ise 01.01.2020 tarihinde itibariyle kaldırılması öngörülmüştür. Belirli sayıda tarım ürünü için ise her iki tarafça Anlaşma eki protokolde belirtilen şekilde Anlaşma ile belirlenen tarife kotaları kapsamında veya miktar kısıtlamasına tabi olmaksızın vergi indirimi veya vergi muafiyeti sağlanması öngörülmüştür. Türkiye'nin taviz tanıdığı Mısır menşeli tarım ürünleri listesi görece Mısır'ın taviz tanıdığı Türk menşeli tarım ürünleri listesine göre daha geniştir.

Değerlendirme Kriterleri Açısından Durum Tespiti

Konu anlaşma etkileri açısından belirleyici olabileceği düşünülen faktörler açısından değerlendirildiğinde; Mısır'ın GSYH'sinin Türkiye'den daha küçük olduğu, yıllara göre değişkenlik arz etmekle birlikte Mısır'a ilişkin GSYH değerlerinin Türkiye'nin GSYH'sinin %17 ila %48'i arasında değiştiği ve inceleme döneminde ortalamada %31,2'si oranında olduğu görülmektedir. Nüfusunun da Türkiye nüfusunun ortalama %1,1'i olduğu görülmektedir. İki ülke arasındaki mesafe 3499,82 km olup taşımacılık açısından bakıldığında Mısır'ın denize çıkışı bulunmaktadır. Lojistik performans indeksine bakıldığında indeksin ölçüldüğü 5 yıl (2007, 2010,

2012, 2014, 2016 yılları) için ortalama değerin Mısır için 2,82 Türkiye için ise 3,36 görülmektedir.

Ticari dışa açıklık indeksleri incelendiğinde, çalışmanın yapıldığı dönem itibariyle Mısır'ın dışa açıklık indeksinin %38 ila %71 arasında değiştiği ve 1988-2016 yılları arasında ortalama %49,1 olduğu ve bu itibarla Türkiye'nin ortalamada %44,2 olan açıklık indeksinin üzerinde bir değer olduğu görülmektedir. Ticaret kısıtlama indeksine bakıldığında Dünya Bankası tarafından Mısır için indeks değerinin MFN oranı dikkate alındığında 0,34 Etkin Tarife Oranı baz alındığında 0,33 olarak hesaplandığı görülmektedir. Bu çerçevede Mısır'ın bu değerlerinin Türkiye için hesaplanan değerlerden daha yüksek değerler olduğu ve sonuç olarak ticaret kısıtlarının Mısır'da Türkiye'ye oranla daha fazla olduğu görülmektedir.

İki ülkenin 1988-2016 yılları arasındaki ticareti incelendiğinde Türkiye'nin Mısır'a yönelik ihracatının anlaşmanın yürürlüğe girdiği 2007 yılı öncesinde dalgalı ve nispeten yatay bir seyir izlediği, anlaşmadan sonra ise 2010, 2013 ve 2016 yıllarındaki düşüşler dışında ciddi bir artış gösterdiği görülmektedir. Türkiye'nin Mısır'dan ithalatının ise 2007 yılı öncesinde dalgalı bir seyir izlediği, anlaşma sonrasında ise 2009, 2014 ve 2015 yıllarındaki bir önceki yıla göre düşüşlerin dışında genel olarak artış gösterdiği görülmektedir.

Türkiye ile Mısır arasındaki STA'nın 2007 yılında yürürlüğe girdiği dikkate alınarak anlaşma öncesi 2005 ve 2006 yıllarında Türkiye'nin Mısır'a yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,88 lik, Mısır'dan ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %0,25'lik bir paya sahip olduğu görülmektedir. Mısır açısından ise, Mısır'ın Türkiye'ye yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %2,82'lik, Türkiye'den ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %2,5'lik bir payı olduğu görülmektedir.

Mısır ile Türkiye arasındaki ticarete ilişkin ticaret yoğunluk indeksinin Türkiye açısından ortalama 430,875 Mısır açısından ortalama 388,7 olduğu görülmektedir. Türkiye'nin Mısır'a yönelik ihracatına ilişkin indeks, veri mevcudiyetine bağlı olarak 1989-2016 yılları arasında incelenmiş olup anlaşma öncesinde de sonrasında da 100'ün üzerinde olduğu bu itibarla Türkiye'nin Mısır'a yönelik ihracatının % olarak

dünya ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. Mısır'a ilişkin değer ise veri mevcudiyetine bağlı olarak 1994-2016 yılları arasında incelenmiş ve anlaşmanın yürürlüğe girdiği 2007 yılı öncesinde ve sonrasında 100'ün üzerinde olduğu dolayısıyla Mısır'ın Türkiye'ye yönelik ihracatının da % olarak dünya ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Mısır arasındaki ticaret, ticaret tamamlayıcılığı yönüyle veri mevcudiyetine bağlı olarak 1994-2016 yılları arasında incelendiğinde; Türkiye'den Mısır'a yönelik ihracat açısından tamamlayıcılık indeksinin inceleme döneminde %41,05 ile %63,27 bandında seyrettiği, bazen dalgalanmalar olmakla birlikte genel olarak yıllar içerisinde artış gösterdiği ve inceleme döneminde ortalama %50,77 olduğu görülmektedir. Mısır'dan Türkiye'ye yönelik ticaret açısından ise tamamlayıcılık indeksinin %34,8 ile %49,9 bandında seyrettiği, zaman zaman dalgalanmakla birlikte genel olarak artan bir seyir izlediği ve ortalamada %41,6 oranında olduğu görülmektedir. Türkiye ile Mısır arasındaki ticaret bu anlamda değerlendirildiğinde, iki ülkenin ihracat portföyleri itibariyle tam bir rekabet içinde olmadıkları ancak Türkiye'nin ihracat portföyü itibariyle Mısır'a göre daha avantajlı olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Mısır arasındaki ticaret açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük indeksi açısından karşılaştırıldığında tarafların karşılaştırmalı olarak avantajlı oldukları ürün grubu/sektörlerin kısmen benzerlik gösterdiği görülmüştür. Türkiye'nin ara ürünler, tüketici ürünleri, gıda maddeleri, metaller, mineraller, tekstil ürünleri, plastik ve kauçuk ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu, Mısır'ın da hammaddeler, yakıtlar, mineraller, tekstil ve sebze karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir.

Anlaşmada genel olarak sanayi ürünlerindeki vergi indirimi ile ilgili olarak Türkiye için bir geçiş dönemi olmaması, Mısır tarafı için ise bazı eşyalarda 15 yıla varan bir geçiş dönemi olması öngörülmüştür. İki ülke arasında uygulamada bulunan "etkin olarak uygulanan tarife oranları" na bakıldığında Türkiye'den yapılan ithalatla Mısır tarafından uygulanan vergilerin anlaşma öncesinde basit ortalama 2002 yılındaki %54'lük değer dışında %14 ile %25 arasında değiştiği ağırlıklı ortalama ise %10 ile %23 bandında değiştiği görülmektedir. Anlaşma sonrasında da STA

kapsamındaki vergi indirimi için uzun bir geçiş dönemi olduğu, 2007 yılında %11,4'lerde olan basit ortalama vergi oranının aşamalı olarak indirildiği ve 2016 yılında %2,5'e düştüğü, ağırlıklı ortalama vergi oranının da benzeri şekilde 2007 yılında %7,9'lardan aşamalı olarak indirildiği ve 2016 yılında %3,5'lere düştüğü görülmektedir. Mısır'dan yapılan ithalatta Türkiye tarafından uygulanan vergilerin ise anlaşma öncesinde basit ortalama %3,7 ile %9,1 bandında, ağırlıklı ortalama ise %1,9 ile %9,9 bandında değiştiği görülmektedir. Anlaşma sonrasında ise 2008 yılı ve sonrasında basit ortalama değerin %1,3 ile %2,7 bandında değiştiği, ticaret hacmi ve ticarete konu ürünler dikkate alınarak hesaplanan ağırlıklı ortalamanın da %3,3 ile %0,29 bandında değiştiği görülmüştür.

Etkin olarak uygulanan tarife oranları açısından Türkiye'den Mısır'a ihraç edilen ve burada %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında anlaşma öncesinde veri mevcudiyetine bağlı olarak 1995-2006 yılları arasında oranın %0,12 ile %6,2 arasında değiştiği, anlaşma sonrasında da giderek artarak 2016 yılında %58,3'e ulaştığı görülmektedir. Benzeri şekilde Mısır'dan ihraç edilip Türkiye'de ithalata konu olan eşyadan %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında oranın veri mevcudiyetine bağlı olarak 1993-2006 yılları arasında %5,5 ile %54,1 arasında değiştiği, bu oranın anlaşma sonrasında daha da artarak 2016 yılında %92,1'e ulaştığı görülmektedir.

MFN vergi oranlarına bakıldığında Mısır'ın anlaşmanın yürürlüğe girdiği 2007 yılı öncesinde veri mevcudiyetine bağlı olarak 1995 yılından sonra basit ortalama vergi oranının 2002 yılındaki %58,4'lük oran hariç olmak üzere %19,5 ile %34,7 bandında seyrettiği, ağırlıklı ortalama olarak ise %10 ile %19,8 arasında seyrettiği, bu çerçevede genel olarak Mısır'ın MFN oranlarının Türkiye'ye göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Mısır'ın ticaret anlaşması yapmış olduğu diğer ülkelere bakıldığında çok sayıda ülke ile STA imzalamış olduğu, en önemli ticaret ortakları arasında olan AB ve Türkiye'nin yanı sıra AGADIR, COMESA, GAFTA anlaşmalarına taraf olduğu, EFTA ülkeleri, Fas, Tunus, Ürdün, Libya gibi diğer pek çok ülkeyle de anlaşmalar imzalamış olduğu görülmektedir.

TÜRKİYE – ARNAVUTLUK STA

İmza Tarihi : 22.12.2006

Yürürlük Tarihi : 01.05.2008

Resmi Gazete : 12.03.2008 tarihli ve 26814 sayılı (1. Mükerrer)

Anlaşmanın Kapsamı ve Gümrük Vergilerinde İndirim

Anlaşma genel olarak hem tarım ürünlerini hem de sanayi ürünlerini kapsamaktadır. Anlaşma ile Türkiye tarafından, Arnavutluk menşeli sanayi ürünlerinin ithalatında uygulanan gümrük vergilerinin anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarih itibariyle kaldırılması, Arnavutluk tarafından Türkiye menşeli sanayi ürünlerinin ithalatında uygulanan gümrük vergilerinin ise bir kısım sanayi ürünü için anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte kaldırılması bir kısım sanayi ürünü için ise vergiler 5 yıl içinde aşamalı olarak kaldırılması ve 1 Ocak 2013 tarihinde ise tamamen sıfırlanması öngörülmüştür. Tarım ürünleri ile ilgili olarak ise; Türkiye'nin Arnavutluk menşeli belirli sayıda ürün için tarife kotası kapsamında veya miktar kısıtlamasına tabi olmaksızın vergi muafiyeti tanınması, benzeri şekilde Arnavutluk'un da belirli sayıda Türk menşeli ürün için tarife kotası kapsamında veya miktar kısıtlamasına tabi olmaksızın vergi muafiyeti tanınması öngörülmüştür.

Değerlendirme Kriterleri Açısından Durum Tespiti

Konu anlaşma etkileri açısından belirleyici olabileceği düşünülen faktörler açısından değerlendirildiğinde; Arnavutluk'un GSYH'sinin Türkiye'nin GSYH'sinden daha az olduğu, inceleme döneminde Türkiye'nin GSYH'sinin %0,98 ila %2'si arasında değiştiği ve inceleme döneminde ortalamada %1,49'u olduğu görülmektedir. Nüfusunun da Türkiye'ye oranla daha az olduğu, Türkiye nüfusunun %5'inin altında olduğu görülmektedir. İki ülke arasındaki mesafe 1048,17 km olup taşımacılık açısından bakıldığında Arnavutluk'un denize çıkışı bulunmaktadır. Lojistik performans indeksine bakıldığında indeksin ölçüldüğü 4 yıl (2007, 2010, 2012, 2016 yılları) için ortalama değer Arnavutluk için 2,43 Türkiye için ise indeksin ölçüldüğü 5 yıl (2007, 2010, 2012, 2014, 2016 yılları) için ortalama değer 3,36 olduğu görülmektedir.

Ticari dışa açıklık indeksleri incelendiğinde, çalışmanın yapıldığı dönem itibariyle Arnavutluk'un dışa açıklık indeksinin %35,6 ila %100 arasında değiştiği ve inceleme döneminde ortalama %62,87 olduğu, sonuç olarak Türkiye'nin ortalamada %44,2 olan ticari dışa açıklık indeksine oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Ticaret kısıtlama indeksine bakıldığında Dünya Bankası tarafından Arnavutluk için indeks değerinin MFN oranı dikkate alındığında 0,07 Etkin Tarife Oranı baz alındığında yine 0,07 olarak hesaplandığı, dolayısıyla ithalatta uygulanan ticaret kısıtlarının MFN oranı baz alındığında Arnavutluk'ta Türkiye'ye oranla daha az olduğu görülmektedir.

İki ülkenin 1988-2016 yılları arasındaki ticareti incelendiğinde Türkiye'nin Arnavutluk'a yönelik ihracatının anlaşmanın yürürlüğe girdiği 2008 yılına kadar zaman zaman dalgalanma göstermekle birlikte yıllar içerisinde genel olarak artış trendinde olduğu, 2008 yılı sonrasında ise önce bir düşüş gösterdiği, akabinde dalgalı bir seyir gösterdiği görülmektedir. Arnavutluk'tan ithalatının ise 2008 yılına kadar dalgalı ancak oldukça yataya yakın bir seyir izlediği, anlaşmanın yürürlüğe girmesini müteakip 2008-2012 yılları arasında ciddi ve hızlı bir artış gösterdiği, sonrasında ise düşüşe geçtiği görülmektedir.

Türkiye ile Arnavutluk arasındaki STA'nın 2008 yılında yürürlüğe girdiği dikkate alınarak anlaşma öncesi 2006 ve 2007 yıllarında Türkiye'nin Arnavutluk'a yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,26 lık, Arnavutluk'tan ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %0,011'lik bir paya sahip olduğu görülmektedir. Arnavutluk açısından ise, Arnavutluk'un Türkiye'ye yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %3,2'lik, Türkiye'den ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %8,05'lik bir payı olduğu görülmektedir.

Arnavutluk ile Türkiye arasındaki ticarete ilişkin ticaret yoğunluk indeksinin Türkiye açısından 1120,24 Arnavutluk açısından ortalama 241,87 olduğu görülmektedir. Veri mevcudiyetine bağlı olarak Arnavutluk indeksi açısından 1996-2016 yılları, Türkiye indeksi açısından ise 1989-2016 yılları değerlendirmeye dahil edilmiştir. Her iki değerin de 100'ün üzerinde olması gerek Arnavutluk'un Türkiye'ye gerekse de Türkiye'nin Arnavutluk'a yönelik ihracatının % olarak dünya ortalamasının üzerinde olduğunu göstermektedir. Ticaret yoğunluk indeksinin

STA'nın yapıldığı 2008 öncesi ve sonrası değerleri veri mevcudiyetine bağlı olarak karşılaştırıldığında, Arnavutluk için indeks değerinin anlaşma sonrasında önceki döneme göre daha yüksek olduğu, Türkiye indeksinin ise tam tersi anlaşma sonrasında öncesine göre daha düşük olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Arnavutluk arasındaki ticaret, ticaret tamamlayıcılığı yönüyle değerlendirildiğinde; Türkiye'den Arnavutluk'a yönelik ihracat açısından tamamlayıcılık indeksinin anlaşma öncesinde ve sonrasında genel olarak %43 ila %64 bandında değiştiği ve dalgalı bir seyir izlediği, ortalamada da %58,9 olduğu görülmektedir. Arnavutluk'tan Türkiye'ye yönelik ticaret açısından ise anlaşma öncesinde %17 ila %29 bandında değişkenlik gösterdiği, anlaşmanın yürürlüğe girmesini müteakip ise bir miktar yükselerek %31 ila %43 bandında dalgalı bir seyir sergilediği, veri mevcudiyetine bağlı olarak ortalamada %27,75 olduğu görülmektedir. Türkiye ile Arnavutluk arasındaki ticaret bu anlamda değerlendirildiğinde, iki ülkenin ihracat portföyleri itibariyle tam bir rekabet içinde olmadıkları ancak Türkiye'nin ihracat portföyü itibariyle Arnavutluk'a göre daha avantajlı olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Arnavutluk arasındaki ticaret açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük indeksi açısından karşılaştırıldığında tarafların karşılaştırmalı olarak avantajlı oldukları ürün grubu/sektörlerin kısmen benzediği görülmüştür. Türkiye ara ürünler, tüketici ürünleri, gıda maddeleri, metaller, mineraller, tekstil ürünleri, plastik ve kauçuk ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahipken Arnavutluk'un da tüketici ürünleri, hammaddeler, ayakkabı, tekstil ve hazır giyim, metaller, mineraller ve deri ve postlarda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir.

Anlaşmada genel olarak sanayi ürünlerindeki vergi indirimi ile ilgili olarak Türkiye için bir geçiş dönemi olmaması, Arnavutluk tarafı için ise bazı eşyalarda 7 yıla varan bir geçiş dönemi olması öngörülmüştür. İki ülke arasında uygulamada bulunan “etkin olarak uygulanan tarife oranları” na bakıldığında Türkiye'den yapılan ithalatta Arnavutluk tarafından uygulanan vergilerin veri mevcudiyeti itibariyle anlaşma öncesinde basit ortalamada %6,3 ila %19,5 arasında yıllar içinde azalan bir seyir izlediği, anlaşma sonrasında da 2009 ve 2010 yıllarında %6 lar civarında, 2011 ve sonrasında ise %1'in altında olduğu görülmektedir. Ağırlıklı ortalamanın ise anlaşma öncesinde %5,8 ila %16,4 arasında olduğu, anlaşmanın yürürlüğe

girmesinden sonra ise 2009 ve 2010 yılları dışında %1'in altında olduğu görülmektedir. Veri mevcudiyetine bağlı olarak 1993-2016 yılları arasında Arnavutluk'tan yapılan ithalatta Türkiye tarafından uygulanan vergilerin ise genel olarak STA'da öngörüldüğü şekilde yürürlüğü takip eden yıl itibariyle ciddi bir düşüş gösterdiği görülmektedir. Nitekim 2008 yılı öncesinde %3,7 ile %7,9 arasında değişen basit ortalama değeri 2009 yılı ve sonrasında yıllara göre %0,5 ile %2,95 arasında değişen oranlara düşmüştür. Benzeri şekilde ticaret hacmi ve ticarete konu ürünler dikkate alınarak hesaplanan ağırlıklı ortalamanın da %2,5 ile %15,7'den %0,7 ile %8,6 lık bir orana düştüğü görülmektedir.

Etkin olarak uygulanan tarife oranları açısından Türkiye'den Arnavutluk'a ihraç edilen ve burada %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında oranın 2008 yılı öncesinde %3,6 ile %25 arasında olduğu, anlaşma sonrasında ise 2009 ve 2010 yılları hariç olmak üzere %86 ile %95,6 arasına yükseldiği görülmektedir. Benzeri şekilde Arnavutluk'tan ihraç edilip Türkiye'de ithalata konu olan eşyadan %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında oranın 2008 yılı öncesinde %16,2 ile %71 arasında değiştiği 2008 yılı ve sonrasında %92,7 ile %96,3 bandında değiştiği görülmektedir.

MFN vergi oranlarına bakıldığında Arnavutluk'un veri mevcudiyetine bağlı olarak 1997-2016 yılları arasında MFN basit ortalamasının %3,7 ile %15,9 arasında değiştiği, STA'nın yürürlüğe girdiği 2008 yılı sonrasında da %3,7 ile %5,2 arasında değiştiği görülmektedir. Ağırlıklı ortalama bakıldığında ise; %3,5 ile %14,4 bandında değiştiği, anlaşmanın yürürlüğe girmesi sonrasında ise %3,5 ile %5,1 arasında değiştiği görülmektedir. Bu oranların genel olarak Türkiye'nin MFN oranlarından yukarıda olduğu görülmektedir.

Arnavutluk'un STA yapmış olduğu diğer ülkelere bakıldığında en önemli ticaret ortakları olan AB ile Türkiye'nin dışında EFTA, Makedonya, Sırbistan, Karadağ, Bosna Hersek, Moldova gibi ülkelerle STA'ları olduğu görülmektedir.

TÜRKİYE – GÜRCİSTAN STA

İmza Tarihi : 21.11.2007

Yürürlük Tarihi : 01.11.2008

Resmi Gazete : 24.09.2008 tarihli ve 27007 sayılı (1. Mükerrer)

Anlaşmanın Kapsamı ve Gümrük Vergilerinde İndirim

Genel olarak hem tarım ürünleri hem de sanayi ürünleri anlaşma kapsamındadır. Ancak taraflar bir grup tarım ürününü hariç tutmuştur. Anlaşma ile Türkiye ile Gürcistan arasındaki sanayi ürünleri ticaretinde uygulanan vergilerin ve eş etkili vergilerin anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla kaldırılması, tarım ürünleri için ise Türkiye’den Gürcistan’a ihraç edilen tarım ürünlerinde gümrük vergileri ve eş etkili vergilerin hariç tutulan ürünler dışında anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla kaldırılması, Türkiye’nin Gürcistan’dan yaptığı ithalatta da benzeri şekilde hariç tutulan ürünler dışındaki tarım ürünlerine ilişkin vergilerin, bir kısım ürün için kaldırılması, bir kısım ürün için ise tarife kontenjanı kapsamında indirim tabi tutulması öngörülmüştür.

Değerlendirme Kriterleri Açısından Durum Tespiti

Konu anlaşma etkileri açısından belirleyici olabileceği düşünülen faktörler açısından değerlendirildiğinde; Gürcistan’ın GSYH’sinin Türkiye’nin GSYH’sinden daha küçük olduğu, yıllara göre değişkenlik arz etmekle birlikte Gürcistan’a ilişkin GSYH değerlerinin Türkiye’nin GSYH’sinin %1,1 ila %5,1’i arasında değiştiği, inceleme döneminde ortalamada da %1,8’i olduğu görülmektedir. Nüfusunun da Türkiye’ye oranla daha az, Türkiye nüfusunun %6,8 i civarında olduğu görülmektedir. İki ülke arasındaki mesafe 1074,125 km olup taşımacılık açısından bakıldığında Gürcistan’ın denize çıkışı bulunmaktadır. Lojistik performans indeksine bakıldığında Gürcistan için indeksin ölçüldüğü 4 yıl (2010, 2012, 2014, 2016 yılları) için ortalama değerin 2,56 Türkiye için ise indeksin ölçüldüğü 2010, 2012, 2014, 2016 yılları için ortalama 3,36 olduğu görülmektedir.

Ticari dışa açıklık indeksleri incelendiğinde, çalışmanın yapıldığı dönem itibariyle Gürcistan'ın dışa açıklık indeksinin %53,5 ila %166,9 arasında değiştiği ve 1988-2016 yılları arasında ortalama %85 olduğu ve bu itibarla Türkiye'nin ortalamada %44,2 olan açıklık indeksinin oldukça üzerinde bir değer olduğu görülmektedir. Ticaret kısıtlama indeksine bakıldığında Dünya Bankası tarafından Gürcistan için indeks değerinin MFN oranı dikkate alındığında 0,01 Etkin Tarife Oranı baz alındığında yine 0 olarak hesaplandığı dolayısıyla ithalatta uygulanan ticaret kısıtlarının Gürcistan'da Türkiye'ye oranla daha az olduğu görülmektedir.

İki ülkenin 1992-2016 yılları arasındaki ticareti incelendiğinde Türkiye'nin Gürcistan'a yönelik ihracatının ilk yıllarda genel olarak dalgalı bir seyir izlediği, 2002 yılından sonra yükselişe geçtiği, sonraki yıllarda da zaman zaman düşüşler olmakla birlikte genel olarak artış trendini devam ettirdiği görülmektedir. Türkiye'nin Gürcistan'dan ithalatının ise anlaşmanın yürürlüğe girdiği 2008 yılına kadar dalgalı ancak genel olarak artan bir seyir izlediği, 2008 yılından sonra ise ciddi bir düşüş trendine girdiği görülmektedir.

Türkiye ile Gürcistan arasındaki STA'nın 2008 yılında yürürlüğe girdiği dikkate alınarak anlaşma öncesi 2006 ve 2007 yıllarında Türkiye'nin Gürcistan'a yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,53 lük, Gürcistan'dan ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %0,2'lik bir paya sahip olduğu görülmektedir. Gürcistan açısından ise, Gürcistan'ın Türkiye'ye yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %13,55'lik, Türkiye'den ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %13,8'lik bir payı olduğu görülmektedir.

Gürcistan ile Türkiye arasındaki ticarete ilişkin ticaret yoğunluk indeksinin Türkiye açısından ortalama 2419.4, Gürcistan açısından ise ortalama 1642.6 olduğu görülmektedir. Türkiye'nin Gürcistan'a yönelik ihracatına ilişkin indeks, veri mevcudiyetine bağlı olarak 1992-2016 yılları arasında incelenmiş olup anlaşma öncesinde de sonrasında da 100'ün çok üzerinde olduğu bu itibarla Türkiye'nin Gürcistan'a yönelik ihracatının % olarak dünya ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. Gürcistan'a ilişkin değer ise veri mevcudiyetine bağlı olarak 1996-2016 yılları arasında incelenmiş ve inceleme döneminin tamamında 100'ün çok

üzerinde olduğu, bu itibarla Gürcistan'ın Türkiye'ye yönelik ihracatının % olarak dünya ortalamasının üzerinde olduğu görülmüştür.

Türkiye ile Gürcistan arasındaki ticaret, ticaret tamamlayıcılığı yönüyle veri mevcudiyetine bağlı olarak 1996-2016 yılları arasında incelendiğinde; Türkiye'den Gürcistan'a yönelik ihracat açısından tamamlayıcılık indeksinin inceleme döneminde %30 ila %66 bandında, seyrettiği, genel olarak yıllar içinde artış gösterdiği, anlaşmanın yürürlükte olduğu dönem de %60 lar civarında seyrettiği, ortalamada da %52,6 olduğu görülmektedir. Gürcistan'dan Türkiye'ye yönelik ticaret açısından ise veri mevcudiyetine bağlı olarak 1996-2016 yılları arasında tamamlayıcılık indeksinin %29 ila %44 bandında seyrettiği, çoğunlukla dalgalı bir seyir izlediği ve ortalamada %38,5 civarında olduğu ve Türkiye'ye göre daha düşük olduğu görülmektedir. Türkiye ile Gürcistan arasındaki ticaret bu anlamda değerlendirildiğinde, iki ülkenin ihracat portföyleri itibariyle tam bir rekabet içinde olmadıkları ancak Türkiye'nin ihracat portföyü itibariyle Gürcistan'a göre daha avantajlı görülmektedir.

Türkiye ile Gürcistan arasındaki ticaret açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük indeksi açısından karşılaştırıldığında tarafların karşılaştırmalı olarak avantajlı oldukları ürün grubu/sektörlerin kısmen benzerlik gösterdiği görülmüştür. Türkiye'nin ara ürünler, tüketici ürünleri, gıda maddeleri, metaller, mineraller, tekstil ürünleri, plastik ve kauçuk ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu, Gürcistan'ın da ara ürünler, gıda, hammadde, yakıtlar, metaller, mineraller, sebzelerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir.

Anlaşmada genel olarak sanayi ürünlerindeki vergi indirimi ile ilgili olarak geçiş dönemi öngörülmemiştir. İki ülke arasında uygulamada bulunan “etkin olarak uygulanan tarife oranları” na bakıldığında Türkiye'den yapılan ithalatta Gürcistan tarafından uygulanan vergilerin anlaşma öncesinde basit ortalama %1 ila %10,2 ağırlıklı ortalama ise %1,1 ila %11,7 gibi geniş bir bandta değiştiği görülmektedir. Anlaşma sonrasında ise gerek basit ortalamanın gerekse de ağırlıklı ortalamanın 2009 yılı ve sonrasında %0,2'nin altında olduğu görülmektedir. Gürcistan'dan yapılan ithalatta ise Türkiye tarafından uygulanan vergilerin anlaşma öncesinde basit ortalama %1 ila %6,9 bandında, ağırlıklı ortalama ise %0,2 ila %5,7 bandında değiştiği görülmektedir. Anlaşma sonrasında ise basit ortalama değerinin %1,2 ila

%3,1 arasında değiştiği, ağırlıklı ortalamanın ise 2010 yılı ve sonrasında %1'in altında olduğu görülmektedir.

Etkin olarak uygulanan tarife oranları açısından Türkiye'den Gürcistan'a ihraç edilen ve burada %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında anlaşma öncesinde oranın %0 ila %88 arasında değiştiği, anlaşma sonrasında ise %98 ve üzeri olarak gerçekleştiği görülmektedir. Gürcistan'dan tan ihraç edilip Türkiye'de ithalata konu olan eşyadan %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında oranın anlaşma öncesinde %7 ila %81,9 arasında olduğu, anlaşma sonrasında ise %80,4 ila %91,4 arasında olduğu görülmektedir.

MFN vergi oranlarına bakıldığında Gürcistan'ın anlaşmanın yürürlüğe girdiği 2008 yılı öncesinde veri mevcudiyetine bağlı olarak 1999 yılından sonra basit ortalama vergi oranının %1,1 ila %10,1'ler civarında sonrasında ise %1'ler civarında olduğu görülmektedir. Ağırlıklı ortalama olarak ise %1,4 ila %10,6 'lar civarında sonrasında ise %1'ler maksimum %2'ler civarında olduğu görülmektedir. MFN oranlarının yıllar içinde düşerek bu oranlara ulaşıldığı görülmektedir. Bu çerçevede genel olarak Gürcistan'ın MFN oranlarının Türkiye'ye göre daha düşük olduğu görülmektedir.

Gürcistan'ın ticaret anlaşması yapmış olduğu diğer ülkelere bakıldığında başka ülkeler ile de STA imzalamış olduğu, en önemli ticaret ortakları arasında olan AB  lkeleri ve Türkiye'nin yanı sıra GUAM (Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova)  lkeleri ile anlaşması bulunmaktadır.

TÜRKİYE – KARADAĞ STA

İmza Tarihi : 26.11.2008

Yürürlük Tarihi : 01.03.2010

Resmi Gazete :14.01.2010 tarihli ve 27462 sayılı (1. Mükerrer)

Anlaşmanın Kapsamı ve Gümrük Vergilerinde İndirim

Genel olarak hem tarım ürünleri hem de sanayi ürünleri anlaşma kapsamındadır. Ancak tarım ürünleri açısından çok kısıtlı üründe tercihli rejim uygulaması tanınmıştır. Anlaşma ile Türkiye'nin Karadağ menşeli sanayi ürünleri ithalatında uyguladığı vergiler ve eş etkili vergileri anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarih itibariyle kaldırması, Karadağ'ın da Türk menşeli sanayi ürünlerine uygulanan vergileri bir kısım sanayi ürünü için anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte kaldırması, bir kısım sanayi ürünü için ise 3 ve 5 yıllık iki indirim takvimi kapsamında aşamalı olarak indirmesi ve 1 Ocak 2015 tarihinde tamamen kaldırması öngörülmüştür. Tarım ürünleri ile ilgili olarak ise sadece kısıtlı sayıda tarım ürünü için taviz değişimi yapılması öngörülmüştür.

TÜRKİYE – SİRBİSTAN STA

İmza Tarihi : 01.06.2009

Yürürlük Tarihi : 01.09.2010

Resmi Gazete : 03.07.2010 tarihli ve 27630 sayılı (1. Mükerrer)

Anlaşmanın Kapsamı ve Gümrük Vergilerinde İndirim

Genel olarak hem tarım ürünleri hem de sanayi ürünleri anlaşma kapsamında olup herhangi bir negatif liste bulunmamaktadır. Anlaşma ile Türkiye'nin Sırbistan menşeli sanayi ürünlerinin ithalatında uygulanan gümrük vergilerinin anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarih itibariyle kaldırması, Sırbistan'ın ise Türkiye menşeli sanayi ürünlerine uygulanan vergileri bir kısım ürün için anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte kaldırması, kalan sanayi ürünleri için ise 2010 yılından başlamak üzere 2, 4 ve 5 yıllık

geçiş dönemleri sonucunda aşamalı olarak indirmesi ve 2015 yılında sıfırlanması öngörülmüştür. Tarım ürünleri için ise Türkiye ve Sırbistan birbirlerine seçilmiş ürünlerde tarife kotası/kontenjanı çerçevesinde vergi muafiyeti veya vergi indirimi şeklinde karşılıklı taviz uygulanması öngörülmüştür.

Değerlendirme Kriterleri Açısından Durum Tespiti

Bu doğrultuda konu anlaşma etkileri açısından belirleyici olabileceği düşünülen faktörler açısından değerlendirildiğinde; Sırbistan ve Karadağ'ın toplam GSYH'lerinin Türkiye'nin GSYH'sinden daha küçük olduğu, yıllara göre değişkenlik arz etmekle birlikte Sırbistan ve Karadağ'a ilişkin GSYH değerlerinin toplamının Türkiye'nin GSYH'sinin %2,7 ile %11,5'i arasında değiştiği, inceleme döneminde ortalamada da %6,74 olduğu görülmektedir. Nüfusların da Türkiye'ye oranla daha az, Türkiye nüfusunun %11,5'i civarında olduğu görülmektedir. Türkiye ile Sırbistan Karadağ arasındaki mesafe 1080,54 km olup taşımacılık açısından bakıldığında Sırbistan'ın denize çıkışı bulunmamakta, Karadağ'ın ise denize çıkışı bulunmaktadır. Lojistik performans indeksine bakıldığında Karadağ için indeksin ölçüldüğü 4 yıl (2010, 2012, 2014, 2016 yılları) için ortalama değerin 2,53, Sırbistan için aynı yıllarda ortalama 2,80, Türkiye için ise indeksin ölçüldüğü 5 yıl (2007, 2010, 2012, 2014, 2016 yılları) 3,36 olduğu görülmektedir.

Ticari dışa açıklık indeksleri incelendiğinde, veri mevcudiyetine bağlı olarak Sırbistan için 1995-2016 yılları arasında dışa açıklık indeksinin %23,2 ile %107,4 arasında değiştiği ve ortalamada %68,9 olduğu, Karadağ'ın ise 2000-2016 yılları arasında %87,9 ile %132,3 arasında değiştiği ve ortalamada %104,9 olduğu ve bu itibarla her iki ülke için de indeksin Türkiye'nin ortalamada %44,2 olan açıklık indeksinin üzerinde bir değer olduğu görülmektedir. Ticaret kısıtlama indeksine bakıldığında Dünya Bankası tarafından Sırbistan için hesaplanmış bir indeks değeri bulunmadığı, Karadağ için ise indeks değerinin MFN oranı dikkate alındığında 0,09 Etkin Tarife Oranı baz alındığında yine 0,07 olarak hesaplandığı, dolayısıyla ithalatta uygulanan ticaret kısıtlarının Karadağ 'da Türkiye'ye yakın olduğu görülmektedir.

İki ülkenin 1992-2016 yılları arasındaki toplam ticareti incelendiğinde Türkiye'nin Sırbistan ve Karadağ'a ihracatının ilk yıllarda nispeten yatay olduğu,

2000'li yıllarda artış trendine girdiği, 2009 yılında düşmekle birlikte anlaşma sonrasında da artış gösterdiği görülmektedir. Türkiye'nin Sırbistan ve Karadağ'dan ithalatının anlaşma öncesinde genel olarak dalgalı bir seyir izlediği, 2010 yılı sonrasında ise artış trendi gösterdiği görülmektedir.

Türkiye'nin Sırbistan ve Karadağ ile yapmış olduğu anlaşmaların 2010 yılında yürürlüğe girdiği dikkate alınarak anlaşma öncesi 2008 ve 2009 yıllarında Türkiye'nin bu iki ülkeye yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,6 lık, bu iki ülkeden ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %0,04'lük bir paya sahip olduğu görülmektedir. Sırbistan ve Karadağ açısından ise, bu ülkelerin Türkiye'ye yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,7'lik, Türkiye'den ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %3,15'lik bir payı olduğu görülmektedir.

Sırbistan ile Türkiye arasındaki ticarete ilişkin ticaret yoğunluk indeksinin Sırbistan açısından ortalama 112,7, Türkiye açısından ise ortalama 410,8 olduğu görülmektedir. Türkiye'nin Sırbistan'a yönelik ihracatına ilişkin indeks, veri mevcudiyetine bağlı olarak 1992-2016 yılları arasında incelenmiş olup anlaşma öncesinde de sonrasında da 100'ün çok üzerinde olduğu bu itibarla Türkiye'nin Sırbistan'a yönelik ihracatının % olarak dünya ortalamasının çok üzerinde olduğu görülmektedir. Sırbistan'a ilişkin değer ise veri mevcudiyetine bağlı olarak 1992 yılı ile 1996-2016 yılları arasında incelenmiş ve anlaşma öncesinde bazı yıllarda 100'ün üzerinde, bazı yıllarda ise 100'ün altında olduğu, anlaşma sonrasında ise 100'ün üzerinde olduğu, bu itibarla Sırbistan'ın Türkiye'ye yönelik ihracatının inceleme döneminin bir kısmında % olarak dünya ortalamasının altında, bir kısmında ise üzerinde olduğu görülmüştür. Karadağ ile Türkiye arasındaki ticarete ilişkin ticaret yoğunluk indeksinin Karadağ açısından ortalama 173,4 Türkiye açısından ise ortalama 149,3 olduğu görülmektedir. Türkiye'nin Karadağ'a yönelik ihracatına ilişkin indeks, veri mevcudiyetine bağlı olarak 2006-2016 yılları arasında incelenmiş olup anlaşma öncesinde de sonrasında da 2016 yılı hariç 100'ün üzerinde olduğu bu itibarla Türkiye'nin Karadağ'a yönelik ihracatının % olarak dünya ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. Karadağ'a ilişkin değer ise veri mevcudiyetine bağlı olarak 2006-2016 yılları arasında incelenmiş ve anlaşma öncesinde 100'ün altında olduğu, anlaşma sonrasında ise 100'ün üzerinde olduğu, bu itibarla Karadağ'ın Türkiye'ye

yönelik ihracatının inceleme döneminin bir kısmında % olarak dünya ortalamasının altında, bir kısmında ise üzerinde olduğu görülmüştür.

Türkiye ile Sırbistan arasındaki ticaret, ticaret tamamlayıcılığı veri mevcudiyetine bağlı olarak 1992 yılı ile 1996-2016 yılları arasında incelenmiş; Türkiye'den Sırbistan'a yönelik ihracat açısından tamamlayıcılık indeksinin inceleme döneminde %38,7 ile %63,7 bandında zaman zaman dalgalanmakla birlikte genel olarak yıllar içinde artan bir seyir izlediği, ortalamada da %54 olduğu görülmektedir. Sırbistan'dan Türkiye'ye yönelik ticaret açısından ise 1994-2016 yılları arasında tamamlayıcılık indeksinin %43 ile %63,8 bandında seyrettiği, çoğunlukla dalgalı bir seyir izlediği ve ortalamada %53,1 civarında olduğu görülmektedir. Türkiye ile Karadağ arasındaki ticaret, ticaret tamamlayıcılığı veri mevcudiyetine bağlı olarak 2006-2016 yılları arasında incelenmiş; Türkiye'den Karadağ'a yönelik ihracat açısından tamamlayıcılık indeksinin inceleme döneminde %54,1 ile %61,1 bandında seyrettiği, ortalamada da %58,4 olduğu görülmektedir. Karadağ'dan Türkiye'ye yönelik ticaret açısından ise yine aynı yıllar arasında tamamlayıcılık indeksinin %24,3 ile %39,3 bandında seyrettiği ve ortalamada %33,8 civarında olduğu görülmektedir. Türkiye ile Sırbistan ve Karadağ arasındaki ticaret bu anlamda değerlendirildiğinde, Türkiye ile söz konusu iki ülkenin ihracat portföyleri itibariyle tam bir rekabet içinde olmadıkları ancak Türkiye ile Sırbistan'ın indeks değerlerinin yakın olduğu, Karadağ açısından ise Türkiye'nin ihracat portföyü itibariyle Karadağ'a göre daha avantajlı olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Sırbistan ve Karadağ arasındaki ticaret açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük indeksi açısından incelendiğinde tarafların karşılaştırmalı olarak avantajlı oldukları ürün grubu/sektörlerin kısmen benzerlik gösterdiği görülmüştür. Türkiye'nin ara ürünler, tüketici ürünleri, gıda maddeleri, metaller, mineraller, tekstil ürünleri, plastik ve kauçuk ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu, Sırbistan'ın da tüketici ürünleri, ara ürünler, gıda ürünleri, ayakkabı, metaller, tekstil, sebze ve ahşapta, Karadağ'ın ise ara ürünler, gıda ürünleri, metaller, mineraller ve ahşapta, karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir.

Anlaşmada genel olarak sanayi ürünlerindeki vergi indirimi ile ilgili olarak Türkiye için bir geçiş dönemi olmaması, Sırbistan ve Karadağ tarafı için ise bazı

eşyalarda 5 yıla varan bir geçiş dönemi olması öngörülmüştür. İki ülke arasında uygulamada bulunan “etkin olarak uygulanan tarife oranları” na bakıldığında Türkiye’den yapılan ithalatta Sırbistan tarafından uygulanan vergilerin anlaşma öncesinde basit ortalama %8,9 ila %18,6, ağırlıklı ortalama %9,5 ila %15,9 arasında değiştiği, anlaşma sonrasında da basit ortalama verginin 2010-2013 yılları arasında %4 ila %8 arasında değiştiği, 2015 ve sonrasında ise %1’lerin altına indiği, ağırlıklı ortalama vergide de durumun aynı olduğu görülmektedir. Sırbistan’dan yapılan ithalatta Türkiye tarafından uygulanan vergilerin ise anlaşma öncesinde basit ortalama %5 ila %7 bandında, ağırlıklı ortalama ise %2,5 ila %14,6 bandında değiştiği görülmektedir. Anlaşma sonrasında ise basit ortalama değerinin %5 ila %6 arasında değiştiği, ağırlıklı ortalamanın ise 2015 yılındaki %18,6’lık değer hariç %3,9 ila %9,9 arasında değiştiği ve etkin bir vergi indirimi oluşmadığı görülmektedir. Benzeri şekilde Türkiye’den yapılan ithalatta Karadağ tarafından uygulanan vergilere bakıldığında anlaşma öncesinde basit ortalama %1,5 ila %6,5, ağırlıklı ortalama %2,8 ila %6,6 arasında değiştiği, anlaşma sonrasında ise basit ortalama verginin %0,5 ila %1,5 arasında değiştiği, ağırlıklı ortalama verginin de %0,5 ila %2,3 arasında değiştiği görülmektedir. Karadağ açısından ise durum veri mevcudiyetine bağlı olarak 2006 yılı sonrasına ilişkin verilere dayanılarak incelenmiş olup Karadağ’dan yapılan ithalatta Türkiye tarafından uygulanan vergilerin anlaşma öncesinde basit ortalama %0,4 ila %6,4 bandında, ağırlıklı ortalama ise %0 ila %5,7 bandında değiştiği görülmektedir. Anlaşma sonrasında ise basit ortalama değerinin %0 ila %2,7 arasında değiştiği, ağırlıklı ortalamanın ise %0 ila %0,1 arasında değiştiği görülmektedir.

Etkin olarak uygulanan tarife oranları açısından Türkiye’den Sırbistan’a ihraç edilen ve burada %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında anlaşma öncesinde oranın %1’in altında olduğu, sonrasında ise %45’lerden artarak %90’lara ulaştığı görülmektedir. Karadağ açısından ise anlaşma öncesinde 2007 ve 2008 yıllarında %2’lerde olan oranın 2009 ve sonrasında %80’ler civarında olduğu görülmektedir. Sırbistan’dan ihraç edilip Türkiye’de ithalata konu olan eşyadan %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında oranın anlaşma öncesinde oranın %15 ila %33 arasında değiştiği, anlaşma sonrasında ise %25’ler civarında olduğu görülmektedir. Karadağ açısından ise Karadağ’dan ihraç edilip

Türkiye’de ithalata konu olan eşyadan %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında oranın anlaşma öncesinde oranın %4,2 ile %91,4 arasında değiştiği anlaşma sonrasında ise %38,5 ile %100 arasında değiştiği görülmektedir.

MFN vergi oranlarına bakıldığında Sırbistan’ın anlaşmanın yürürlüğe girdiği 2010 yılı öncesine ilişkin vergilerin basit ortalamasının %7 ile %14 ‘ler arasında değiştiği, ağırlıklı ortalamasının ise %6 ile %10,6’lar arasında değiştiği, 2010 yılı ve sonrasında basit ortalama vergi oranının %7’ler civarında, ağırlıklı ortalama olarak ise %5 ile %6’lar civarında olduğu görülmektedir. Karadağ’ın ise anlaşmanın yürürlüğe girdiği 2010 yılı öncesine ilişkin vergilerin basit ortalamasının %4 ile %5’ler arasında değiştiği, ağırlıklı ortalamasının ise %6 ile %9’lar arasında değiştiği, 2010 yılı ve sonrasında basit ortalama vergi oranının %3 ile %5’ler civarında, ağırlıklı ortalama olarak ise %5 ile %9’lar civarında olduğu görülmektedir. Bu çerçevede genel olarak Sırbistan ve Karadağ’ın uyguladığı basit ortalama MFN değerlerinin Türkiye’nin değerlerine göre daha düşük ancak ağırlıklı ortalama vergilerin ise Türkiye’ninkine göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Sırbistan ve Karadağ’ın ticaret anlaşması yapmış olduğu diğer ülkelere bakıldığında Sırbistan’ın en önemli ticaret ortakları arasında olan AB, Rusya ve Bosna Hersek’in dışında CEFTA ülkeleri olan Makedonya, Karadağ, Arnavutluk, Moldova, Kosova, ayrıca EFTA, Rusya, Belarus ile anlaşmaları bulunduğu, Karadağ’ın da en önemli ticaret ortakları arasında olan AB, Sırbistan ve Bosna Hersek dışında CEFTA ülkeleri olan Makedonya, Arnavutluk, Moldova, Kosova, ayrıca EFTA, Ukrayna ve Rusya ile anlaşmaları bulunduğu görülmektedir.

TÜRKİYE – ŞİLİ STA

İmza Tarihi : 14.07.2009

Yürürlük Tarihi : 01.03.2011

Resmi Gazete : 31.12.2010 tarihli ve 27802 sayılı (4. Mükerrer)

Anlaşmanın Kapsamı ve Gümrük Vergilerinde İndirim

Genel olarak hem tarım ürünleri hem de sanayi ürünleri anlaşma kapsamında olmakla birlikte Şili, Türkiye menşeli bir grup tarım ürününü (et ve süt ürünleri, şeker ve bir kısım gıda müstahzarı) anlaşma ile tanınan tercihli rejim dışında bırakmıştır. Anlaşma ile Türkiye tarafından Şili menşeli sanayi ürünlerinin ithalatında uygulanan gümrük vergilerinin anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarih itibariyle kaldırılması, Şili tarafından da Türkiye menşeli sanayi ürünlerinin ithalatında uygulanan gümrük vergilerinin önemli bir bölümünün anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarih itibariyle kaldırılması ancak Türkiye’den Şili’ye ihraç edilen bir grup ürün için vergilerin 4 yıllık bir indirim takvimine bağlı olarak aşamalı bir şekilde indirilmesi öngörülmüştür. Tarım ürünleri ile ilgili olarak da; Türkiye’nin belirli sayıda Şili menşeli tarım ürününün ithalinde uygulanan vergileri tarife kotaları kapsamında ve/veya miktar kısıtlaması olmaksızın indirmesi veya muafiyete tabi tutması, Şili’nin ise Türkiye menşeli sınırlı sayıda tarım ürünü için gümrük vergilerini 6 yıllık bir indirim takvimi kapsamında aşamalı olarak 1 Ocak 2017 tarihine kadar kaldırması, bir grup tarım ürününün tercihli rejimin dışında tutulması, bunların dışındaki tarım ürünlerinin ithalatında da gümrük vergilerinin kota ile sınırlanmaksızın kaldırılması öngörülmüştür.

Değerlendirme Kriterleri Açısından Durum Tespiti

Konu anlaşma etkileri açısından belirleyici olabileceği düşünülen faktörler açısından değerlendirildiğinde; Şili’nin GSYH’sinin Türkiye’nin GSYH’sinden daha az olduğu, inceleme döneminde Türkiye’nin GSYH değerlerinin %24 ila %44’ü arasında değiştiği, inceleme döneminde ortalamada %29,9 oranında olduğu görülmektedir. Nüfusunun da Türkiye’ye oranla daha az olduğu, ortalama %24’ü civarında olduğu görülmektedir. İki ülke arasındaki mesafe 13298,76 km olup

taşımacılık açısından bakıldığında Şili'nin denize çıkışı bulunmaktadır. Lojistik performans indeksine bakıldığında indeksin ölçüldüğü 5 yıl (2007, 2010, 2012, 2014, 2016 yılları) için ortalama değerin Şili için 3,20 Türkiye için ise 3,36 olduğu görülmektedir.

Ticari dışa açıklık indeksleri incelendiğinde, çalışmanın yapıldığı dönem itibariyle Şili'nin dışa açıklık indeksinin %53,2 ila %80,7 arasında değiştiği ve inceleme döneminde ortalama %62,8 olduğu, sonuç olarak Şili'nin ticari dışa açıklık indeksinin Türkiye'nin %44,2 olan açıklık indeksine göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Ticaret kısıtlama indeksine bakıldığında Dünya Bankası tarafından Şili için indeks değerinin MFN oranı dikkate alındığında 0,07 Etkin Tarife Oranı baz alındığında yine 0,07 olarak hesaplandığı, dolayısıyla ithalatta uygulanan ticaret kısıtlarının MFN tarife oranı baz alındığında Şili'de Türkiye'ye oranla daha az olduğu görülmektedir.

İki ülkenin 1988-2016 yılları arasındaki ticareti incelendiğinde Türkiye'nin Şili'ye yönelik ihracatının anlaşmanın yürürlüğe girdiği 2011 yılına kadar dalgalı bir trend sergilediği, inceleme döneminin büyük bir kısmında oldukça yatay bir seyir izlediği, 2007 ve 2008 yıllarında ciddi bir yükseliş ve akabinde tekrar düşüş yaptığı, 2011 yılı sonrasında da yine zaman zaman dalgalanmakla birlikte genel olarak artış trendinde olduğu görülmektedir. Türkiye'nin Şili'den ithalatı ise inceleme dönemi boyunca oldukça dalgalı bir seyir izlemiş, zaman zaman ciddi boyutlarda artış, zaman zaman da ciddi boyutlarda düşüş göstermiştir. Anlaşmanın imzalanmasını müteakip ilk yıllarda artış göstermiş akabinde ciddi düşüş yaşamıştır.

Türkiye ile Şili arasındaki STA'nın 2011 yılında yürürlüğe girdiği dikkate alınarak anlaşma öncesi 2009 ve 2010 yıllarında Türkiye'nin Şili'ye yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,054 lük, Şili'den ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %0,15'lik bir paya sahip olduğu görülmektedir. Şili açısından ise, Şili'nin Türkiye'ye yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,4'lük, Türkiye'den ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %0,13'lük bir payı olduğu görülmektedir.

Şili ile Türkiye arasındaki ticarete ilişkin ticaret yoğunluk indeksinin Türkiye açısından 1989-2016 yılları arasında ortalama 18,7 olduğu, Şili açısından ise veri mevcudiyetine bağlı olarak 1990-2016 yılları arasında ortalama 43,96 olduğu görülmektedir. Her iki ülke içinde mevcut verilerin tamamının 100'ün altında olması gerek Şili'nin Türkiye'ye gerekse de Türkiye'nin Şili'ye yönelik ihracatının % olarak dünya ortalamasının altında olduğunu, bu durumun Türkiye'den Şili'ye ihracatta daha da düşük olduğunu göstermektedir. Ticaret yoğunluk indeksinin STA'nın yapıldığı 2011 öncesi ve sonrası değerleri veri mevcudiyetine bağlı olarak karşılaştırıldığında, Türkiye'ye ilişkin indeksin 2011 sonrasında artış kaydettiği, Şili'ye yönelik indeksin ise dalgalı bir seyir izlediği, belirgin bir artış olmadığı görülmektedir.

Türkiye ile Şili arasındaki ticaret, ticaret tamamlayıcılığı yönüyle değerlendirildiğinde; Türkiye'den Şili'ye yönelik ihracat açısından tamamlayıcılık indeksinin zaman zaman ufak dalgalanmalar göstermekle birlikte genel olarak yıllar içinde arttığı, anlaşma öncesinde %30 %59 bandında seyrettiği, anlaşma sonrasında da %61'lere yükseldiği görülmektedir. Şili'den Türkiye'ye yönelik ticaret açısından ise anlaşma öncesinde %14,7 ila %24,1 arasında dalgalandığı, anlaşma sonrasında da belirgin bir artış göstermediği görülmektedir. Türkiye ile Şili arasındaki ticaret bu anlamda değerlendirildiğinde, iki ülkenin ihracat portföyleri itibariyle tam bir rekabet içinde olmadıkları ancak Türkiye'nin ihracat portföyü itibariyle Şili'ye göre daha avantajlı olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Şili arasındaki ticaret açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük indeksi açısından karşılaştırıldığında tarafların karşılaştırmalı olarak avantajlı oldukları ürün grubu/sektörlerin kısmen benzediği görülmüştür. Türkiye ara ürünler, tüketici ürünleri, gıda maddeleri, metaller, mineraller, tekstil ürünleri, plastik ve kauçuk ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahipken Şili'nin ara ürünler, hammaddeler, gıda ürünleri, hayvanlar ve hayvansal ürünler, sebzeler, metaller, mineraller, ahşap ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir.

Anlaşmada genel olarak sanayi ürünlerindeki vergi indirimi ile ilgili olarak Türkiye için bir geçiş dönemi olmaması, Şili tarafı için ise bazı eşyalarda 4 ve 6 yıllık bir geçiş dönemi olması öngörülmüştür. İki ülke arasında uygulamada bulunan “etkin olarak uygulanan tarife oranları” na bakıldığında Türkiye'den yapılan ithalatta Şili

tarafından uygulanan vergilerin anlaşma öncesinde %5,8 ile %11 arasında değişirken anlaşma sonrasında dalgalı bir seyir izleyip geçiş dönemini müteakip öngörüldüğü şekilde 2015 yılında %0,02'ye düştüğü görülmektedir. Ağırlıklı ortalama vergilerinde anlaşma öncesinde %5,6 ile %11 arasında değiştiği, anlaşma sonrasında ise dalgalı bir seyir izleyip 2015 yılında %0,007'ye düştüğü görülmektedir. Şili'den yapılan ithalatla ise Türkiye tarafından uygulanan vergilerin STA öncesinde basit ortalama %7,8 ile %26,5 arasında değiştiği, anlaşma sonrasında ise bu oranın %9-%11 bandında değiştiği görülmektedir. Ticaret hacmi ve ticarete konu ürünler dikkate alınarak hesaplanan ağırlıklı ortalamanın ise anlaşma sonrasında düşmediği, aksine %0,5 ile %6,2'den %2,9 ile %9,4 lük bir orana yükseldiği görülmektedir. Bu durumun vergilerin tüm ürünler dikkate alınarak hesaplanması ve bazı tarım ürünlerinde uygulanan vergilerin yüksek olmasından/bazı yıllarda yükselmesinden kaynaklı olabileceği değerlendirilmektedir.

Etkin olarak uygulanan tarife oranları açısından Türkiye'den Şili'ye ihraç edilen ve burada %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında oranın anlaşma öncesinde %2'nin altında olduğu, anlaşma sonrasında geçiş döneminin sonunda 2015 yılı itibariyle %99,5'e yükseldiği görülmektedir. Benzeri şekilde Şili'den ihraç edilip Türkiye'de ithalata konu olan eşyadan %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında oranın anlaşma öncesinde %6,8 ile %66,8 arasında dalgalı bir seyir izlediği, anlaşma sonrasında da bu oranda bir artış görülmeyişi ve dalgalı seyrin devam ettiği görülmektedir.

MFN vergi oranlarına bakıldığında Şili'nin veri mevcudiyetine bağlı olarak 1992-2016 yılları arasında MFN oranlarının %10,9'dan başlayarak düzenli olarak azaldığı ve inceleme döneminin sonunda gerek basit gerek ağırlıklı ortalama açısından %5,9'lar civarında olduğu görülmektedir. Bu çerçevede Şili tarafından uygulanan MFN oranlarının basit ortalama açısından Türkiye'ye göre daha düşük olduğu görülmektedir. Şili'nin STA yapmış olduğu diğer ülkelere bakıldığında en önemli ticaret ortakları arasında olan AB, Çin, Japonya, Kore'nin yanı sıra Venezuela, Panama, Meksika, Peru, Kolombiya, Kosta Rika, El Salvador gibi muhtelif ülkelerle de anlaşma yapmış olduğu görülmektedir.

TÜRKİYE – ÜRDÜN STA

İmza Tarihi : 01.12.2009

Yürürlük Tarihi : 01.03.2011

Resmi Gazete : 10.01.2011 tarihli ve 27811 sayılı (1. Mükerrer)

Anlaşmanın Kapsamı ve Gümrük Vergilerinde İndirim

Genel olarak hem tarım ürünleri hem de sanayi ürünleri anlaşma kapsamında olmakla birlikte bir grup sanayi ürünü daha sonra tekrar görüşülmek üzere karşılıklı olarak anlaşma ile tanınan tercihli rejim dışında bırakılmıştır. Anlaşma ile Türkiye'nin Ürdün'den yapılan sanayi ürünleri ithalatında uygulanan gümrük vergileri ve eş etkili vergileri anlaşma ile belirlenen bir grup sanayi ürünü hariç olmak üzere anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarih itibariyle kaldırması, hariç bırakılan ürünlerin Türkiye ile Ürdün arasındaki ticarete karşılıklı olarak vergi muafiyeti dışında bırakılması öngörülmüştür. Ürdün'ün de hariç bırakılan sanayi ürünü dışındaki diğer sanayi ürünleri ile ilgili olarak, Türkiye'den ithal edilen sanayi ürünlerine uygulanan vergileri, bir grup sanayi ürünü için anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte, bir grup sanayi ürününü için ise aşamalı olarak indirilmek suretiyle 2014, 2017 ve 2018 yılı itibariyle kaldırması öngörülmüştür. Tarım ürünleri ile ilgili olarak ise Türkiye ve Ürdün belirli sayıda tarım ürününde karşılıklı olarak tarife kotaları/kontenjanları kapsamında veya herhangi bir miktar kısıtlamasına tabi olmadan gümrük vergisi indirimi veya vergiden muafiyet yönünde tavizler tanımışlardır.

Değerlendirme Kriterleri Açısından Durum Tespiti

Konu anlaşma etkileri açısından belirleyici olabileceği düşünülen faktörler açısından değerlendirildiğinde; Ürdün'ün GSYH'sinin Türkiye'nin GSYH'sinden daha küçük olduğu, yıllara göre değişkenlik arz etmekle birlikte Ürdün'e ilişkin GSYH değerlerinin Türkiye'nin GSYH'sinin %2,5 ila %6,9'u arasında değiştiği, inceleme döneminde ortalamada da %3,58'i olduğu görülmektedir. Nüfusunun da Türkiye'ye oranla daha az, Türkiye nüfusunun %8,6'sı civarında olduğu görülmektedir. İki ülke arasındaki mesafe 976,75 km olup taşımacılık açısından bakıldığında Ürdün'ün denize çıkışı bulunmaktadır. Lojistik performans indeksine bakıldığında indeksin ölçüldüğü

5 yıl (2007, 2010, 2012, 2014, 2016 yılları) için ortalama değerin Ürdün için 2,80 Türkiye için ise 3,36 olduğu ve zaman içinde her iki ülke içinde lojistik performansta iyileşme olduğu görülmektedir.

Ticari dışa açıklık indeksleri incelendiğinde, veri mevcudiyetine bağlı olarak 1988-2009 yılları arasında Ürdün'ün dışa açıklık indeksinin %104,4 ila %149,4 arasında değiştiği ve 1990-2016 yılları arasında ortalama %126,2 olduğu ve bu itibarla Türkiye'nin ortalamada %44,2 olan açıklık indeksinin üzerinde bir değer olduğu görülmektedir. Ticaret kısıtlama indeksine bakıldığında Dünya Bankası tarafından Ürdün için indeks değerinin MFN oranı dikkate alındığında 0,26 Etkin Tarife Oranı baz alındığında yine 0,22 olarak hesaplandığı dolayısıyla ithalatta uygulanan ticaret kısıtlarının Ürdün'de Türkiye'ye oranla daha fazla olduğu görülmektedir.

İki ülkenin 1988-2016 yılları arasındaki ticareti incelendiğinde Türkiye'nin Ürdün'e ihracatının ilk yıllarda dalgalı bir seyir izlediği, 2001 yılı ve sonrasında ise zaman zaman düşüş yaşanmakla birlikte genel olarak ihracatın artış trendinde olduğu görülmektedir. Türkiye'nin Ürdün'den ithalatının anlaşma öncesinde genel olarak yatay ve dalgalı bir seyir izlediği, 2011 yılı sonrasında ise bazı yıllarda düşüş yaşanmakla birlikte ciddi bir artış olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Ürdün arasındaki STA'nın 2011 yılında yürürlüğe girdiği dikkate alınarak anlaşma öncesi 2009 ve 2010 yıllarında Türkiye'nin Ürdün'e yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,47 lik, Ürdün'den ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %0,018'lik bir paya sahip olduğu görülmektedir. Ürdün açısından ise, Ürdün'ün Türkiye'ye yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,76'lık, Türkiye'den ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %3,29'luk bir payı olduğu görülmektedir.

Ürdün ile Türkiye arasındaki ticarete ilişkin ticaret yoğunluk indeksinin Türkiye açısından ortalama 671, Ürdün açısından ise ortalama 119, olduğu görülmektedir. Türkiye'nin Ürdün'e yönelik ihracatına ilişkin indeks, veri mevcudiyetine bağlı olarak 1989-2016 yılları arasında incelenmiş olup anlaşma öncesinde de sonrasında da 100'ün çok üzerinde olduğu bu itibarla Türkiye'nin Ürdün'e yönelik ihracatının % olarak dünya ortalamasının çok üzerinde olduğu

görülmektedir. Ürdün'e ilişkin değer ise veri mevcudiyetine bağlı olarak 1994-2016 yılları arasında incelenmiş ve anlaşma öncesinde bazı yıllarda 100'ün üzerinde, bazı yıllarda ise 100'ün altında olduğu, anlaşma sonrasında ise 100'ün üzerinde olduğu, bu itibarla Ürdün'ün Türkiye'ye yönelik ihracatının inceleme döneminin bir kısmında % olarak dünya ortalamasının altında, bir kısmında ise üzerinde olduğu görülmüştür.

Türkiye ile Ürdün arasındaki ticaret, ticaret tamamlayıcılığı veri mevcudiyetine bağlı olarak 1994-2016 yılları arasında incelendiğinde; Türkiye'den Ürdün'e yönelik ihracat açısından tamamlayıcılık indeksinin inceleme döneminde %42,7 ile %64,7 bandında zaman zaman dalgalanmakla birlikte genel olarak yıllar içinde artan bir seyir izlediği, ortalamada da %54,37 olduğu görülmektedir. Ürdün'den Türkiye'ye yönelik ticaret açısından ise 1994-2016 yılları arasında tamamlayıcılık indeksinin %27,8 ile %41,09 bandında seyrettiği, çoğunlukla dalgalı bir seyir izlediği ve ortalamada %36,5 civarında olduğu ve Türkiye'ye göre daha düşük olduğu görülmektedir. Türkiye ile Ürdün arasındaki ticaret bu anlamda değerlendirildiğinde, iki ülkenin ihracat portföyleri itibariyle tam bir rekabet içinde olmadıkları ancak Türkiye'nin ihracat portföyü itibariyle Ürdün'e göre daha avantajlı olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Ürdün arasındaki ticaret açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük indeksi açısından karşılaştırıldığında tarafların karşılaştırmalı olarak avantajlı oldukları ürün grubu/sektörlerin kısmen benzerlik gösterdiği görülmüştür. Türkiye'nin ara ürünler, tüketici ürünleri, gıda maddeleri, metaller, mineraller, tekstil ürünleri, plastik ve kauçuk ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu, Ürdün'ün de tüketici ürünleri, ara ürünler, kimyasallar, mineraller ve tekstilde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir.

Anlaşmada genel olarak sanayi ürünlerindeki vergi indirimi ile ilgili olarak Türkiye için bir geçiş dönemi olmaması, Ürdün tarafı için ise bazı eşyalarda 8 yıla varan bir geçiş dönemi olması öngörülmüştür. İki ülke arasında uygulamada bulunan "etkin olarak uygulanan tarife oranları" na bakıldığında Türkiye'den yapılan ithalatta Ürdün tarafından uygulanan vergilerin anlaşma öncesinde basit ortalama %10,4 ile %24, ağırlıklı ortalama %12,4 ile %22,7 arasında değiştiği, anlaşma sonrasında basit ortalama verginin %2,4 ile %10,5, ağırlıklı ortalama verginin ise %2,8 ile %10,2 arasında değiştiği ve yıllar içinde azalış kaydettiği görülmektedir. Ürdün'den yapılan

ithalatı ise Türkiye tarafından uygulanan vergilerin anlaşma öncesinde basit ortalama %4,5 ile %8,5 bandında, ağırlıklı ortalama ise %0,2 ile %2,6 bandında değiştiği ve özellikle etkin tarife açısından son yıllarda %1'in altında değerler olduğu görülmektedir. Anlaşma sonrasında ise basit ortalama değerinin %0,86 ile %2,2 arasında değiştiği, ağırlıklı ortalamanın ise %0,1 ile %0,3 arasında değiştiği görülmektedir.

Etkin olarak uygulanan tarife oranları açısından Türkiye'den Ürdün'e ihraç edilen ve burada %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında anlaşma öncesinde oranın maksimum %50 civarında olduğu, sonrasında ise %50 ile %67,9 oranı arasında değiştiği görülmektedir. Ürdün'den ihraç edilip Türkiye'de ithalata konu olan eşyadan %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında oranın anlaşma öncesinde oranın %14,2 ile %77,9 arasında değiştiği anlaşma sonrasında ise %64,5 ile %96 arasında gerçekleştiği görülmektedir.

MFN vergi oranlarına bakıldığında Ürdün'ün anlaşmanın yürürlüğe girdiği 2011 yılı öncesine ilişkin vergilerin basit ortalamasının %9 ile %22 'ler arasında değiştiği, ağırlıklı ortalamanın ise %8 ile %18'ler arasında değiştiği, 2001 yılı ve sonrasında basit ortalama vergi oranının %9 ile %10 lar civarında, ağırlıklı ortalama olarak ise %8 ile %9'lar civarında olduğu görülmektedir. Bu çerçevede genel olarak Ürdün'ün MFN oranlarının Türkiye'ye göre daha fazla olduğu görülmektedir.

Ürdün'ün ticaret anlaşması yapmış olduğu diğer ülkelere en önemli ticaret ortakları arasında olan ABD ve AB'nin yanı sıra Pan-Arap Serbest Ticaret Anlaşması, Kanada, EFTA, Singapur ve İsrail ile anlaşması bulunmaktadır.

TÜRKİYE – GÜNEY KORE STA

İmza Tarihi : 01.08.2012

Yürürlük Tarihi : 01.05.2013

Resmi Gazete : 27.03.2013 tarihli ve 28600 sayılı (1. Mükerrer)

Anlaşmanın Kapsamı ve Gümrük Vergilerinde İndirim

Anlaşma genel olarak hem tarım ürünlerini hem de sanayi ürünlerini kapsamaktadır. Anlaşma ile yürürlük tarihi itibariyle Türkiye'nin Gümrük Tarife Cetvelinde yer alan tüm tarife satırlarının %65'inde, Güney Kore'nin de %80'inde gümrük vergilerini sıfırlamaları, ayrıca Türkiye ve Güney Kore'nin karşılıklı olarak tarife satırlarının %90 ını 2023 yılı başına kadar sıfırlamaları öngörülmüştür. Geçiş süreci olarak tüm sanayi ürünlerinde en fazla yedi yıl, hassasiyet arz edenler dışındaki tüm tarım ürünlerinde en fazla on yılın sonunda gümrük vergilerinin sıfırlanması öngörülmüştür.

Değerlendirme Kriterleri Açısından Durum Tespiti

Konu anlaşma etkileri açısından belirleyici olabileceği düşünülen faktörler açısından değerlendirildiğinde; Güney Kore'nin GSYH'sinin Türkiye'nin GSYH'sinden daha büyük olduğu, yıllara göre değişkenlik arz etmekle birlikte Güney Kore'ye ilişkin GSYH değerlerinin Türkiye'nin GSYH'sinin %131,1'i ile %348,6'sı arasında değiştiği ve inceleme döneminde ortalamada %202,7'si oranında olduğu görülmektedir. Nüfusunun da Türkiye nüfusunun ortalama %72,4'ü olduğu görülmektedir. İki ülke arasındaki mesafe 7937,7 km olup taşımacılık açısından bakıldığında Güney Kore'nin denize çıkışı bulunmaktadır. Lojistik performans indeksine bakıldığında indeksin ölçüldüğü 5 yıl (2007, 2010, 2012, 2014, 2016 yılları) için ortalama değerin Güney Kore için 3,65 Türkiye için ise 3,36 olduğu görülmektedir.

Ticari dışa açıklık indeksleri incelendiğinde, çalışmanın yapıldığı dönem itibariyle Güney Kore'nin dışa açıklık indeksinin %47,5 ile %110 arasında değiştiği ve 1989-2016 yılları arasında ortalama %71,46 olduğu ve bu itibarla Türkiye'nin

ortalamada %44,2 olan açıklık indeksinin üzerinde bir değer olduğu görülmektedir. Ticaret kısıtlama indeksine bakıldığında Dünya Bankası tarafından Güney Kore için indeks değerinin MFN oranı dikkate alındığında 0,09 Etkin Tarife Oranı baz alındığında yine 0,09 olarak hesaplandığı görülmektedir. Bu çerçevede Güney Kore'nin bu değerlerinin Türkiye için hesaplanan değerler ile yakın olduğu, sonuç olarak iki ülkenin ticaret kısıtları açısından benzer durumda olduğu görülmektedir.

İki ülkenin 1988-2016 yılları arasındaki ticareti incelendiğinde Türkiye'nin Güney Kore'ye yönelik ihracatının anlaşma öncesinde de sonrasında da dalgalı bir seyir izlediği belirli dönemlerde artış gösterdiği, bazı dönemlerde ise düştüğü görülmektedir. 2000'li yıllarda genel trendin artış yönünde olduğu söylenebilir. Türkiye'nin Güney Kore'den ithalatının ise anlaşmanın imzalandığı 2013 yılı öncesinde yıllar içinde artış gösterdiği ancak dalgalı bir seyir izlediği, anlaşmanın imzalanmasını müteakip de artış yönündeki bu dalgalı seyri devam ettirdiği görülmektedir.

Türkiye ile Güney Kore arasındaki STA'nın 2013 yılında yürürlüğe girdiği dikkate alınarak anlaşma öncesi 2011 ve 2012 yıllarında Türkiye'nin Güney Kore'ye yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,32'lik, Güney Kore'den ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %2,40'lık bir paya sahip olduğu görülmektedir. Güney Kore açısından ise, Güney Kore'nin Türkiye'ye yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,92'lik, Türkiye'den ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %0,13'lük bir payı olduğu görülmektedir.

Güney Kore ile Türkiye arasındaki ticarete ilişkin ticaret yoğunluk indeksinin Güney Kore açısından ortalama 89,18 Türkiye açısından ise ortalama 18,89 olduğu görülmektedir. Türkiye'nin Güney Kore'ye yönelik ihracatına ilişkin indeks, veri mevcudiyetine bağlı olarak 1989-2016 yılları arasında incelenmiş olup anlaşma öncesinde de sonrasında da 100'ün altında olduğu bu itibarla Türkiye'nin Güney Kore'ye yönelik ihracatının % olarak dünya ortalamasının çok altında olduğu görülmektedir. Güney Kore'ye ilişkin değer ise 1988-2016 yılları arasında incelenmiş ve anlaşmanın yürürlüğe girdiği 2013 yılı öncesinde de sonrasında da bazen 100'ün altında bazen de 100'ün üzerinde olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Güney Kore arasındaki ticaret, ticaret tamamlayıcılığı yönüyle 1989-2016 yılları arasında incelendiğinde; Türkiye’den Güney Kore’ye yönelik ihracat açısından tamamlayıcılık indeksinin inceleme döneminde %32,4 ila %48,6 bandında seyrettiği, bazen dalgalanmalar olmakla birlikte genel olarak yıllar içerisinde artış gösterdiği ve inceleme döneminde ortalama %41,8 olduğu görülmektedir. Güney Kore’den Türkiye’ye yönelik ticaret açısından ise veri mevcudiyetine bağlı olarak 1993-2016 yılları arasında tamamlayıcılık indeksinin %40,7 ila %66,4 bandında seyrettiği, dalgalı bir seyir izlediği ve ortalamada %58,6 oranında olduğu görülmektedir. Türkiye ile Güney Kore arasındaki ticaret bu anlamda değerlendirildiğinde, iki ülkenin ihracat portföyleri itibariyle tam bir rekabet içinde olmadıkları ancak Güney Kore’nin ihracat portföyü itibariyle Türkiye’ye göre daha avantajlı olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Güney Kore arasındaki ticaret açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük indeksi açısından karşılaştırıldığında tarafların karşılaştırmalı olarak avantajlı oldukları ürün grubu/sektörlerinin genel olarak birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Türkiye’nin ara ürünler, tüketici ürünleri, gıda maddeleri, metaller, mineraller, tekstil ürünleri, plastik ve kauçuk ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu, Güney Kore’nin de sermaye malları, makineler ve elektrikli aletler ile plastik ve kauçukta karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir.

Anlaşmada genel olarak sanayi ürünlerindeki vergi indirimi ile ilgili olarak her iki taraf için de 10 yıllık bir geçiş dönemi öngörülmüştür. İki ülke arasında STA sonrasında uygulamada bulunan “etkin olarak uygulanan tarife oranları” na bakıldığında Güney Kore’den yapılan ithalatta Türkiye tarafından uygulanan vergilerin anlaşma öncesinde basit ortalama %3,5 ila %12 bandında, ağırlıklı ortalama ise %2,1 ila %12 bandında değiştiği, zaman içinde dalgalanma göstermekle birlikte genel olarak azaldığı görülmektedir. Anlaşma sonrasında ise basit ortalama değerinin %2,7 ila %3,3 bandında değiştiği, ticaret hacmi ve ticarete konu ürünler dikkate alınarak hesaplanan ağırlıklı ortalamanın da %2,5 ila %4,4 bandında değiştiği görülmüştür. Türkiye’den yapılan ithalatta Güney Kore tarafından uygulanan vergilere bakıldığında ise anlaşma öncesinde vergilerin inceleme döneminde basit ortalama %8,4 ila %28,4 arasında değiştiği, ağırlıklı ortalama %7,1 ila %26,2 arasında değiştiği, zaman içinde dalgalanma göstermekle birlikte genel olarak azaldığı

görülmektedir. Anlaşmanın sonrasında ise yürürlük tarihi olan 2013 yılında basit ortalama vergi oranının %10,2 olduğu takip eden 2014 ve 2015 yıllarında ise %3,5 ve %2,6 oranında olduğu görülmektedir. Ağırlıklı ortalama vergi oranının da benzeri şekilde 2013 yılında %7,1 olduğu, takip eden 2014 ve 2015 yıllarında ise %1,8 ve %1,5 oranında olduğu görülmektedir.

Etkin olarak uygulanan tarife oranları açısından Türkiye'den Güney Kore'ye ihraç edilen ve burada %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında anlaşma öncesinde veri mevcudiyetine bağlı olarak 1989-2012 yılları arasında oranın %0 ila %16 arasında değiştiği, anlaşma sonrasında da giderek artarak 2014 yılında %82,3 2015 yılında ise %82,5 oranında olduğu görülmektedir. Güney Kore'den ihraç edilip Türkiye'de ithalata konu olan eşyadan %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında oranın veri mevcudiyetine bağlı olarak 1993-2006 yılları arasında %0 ila %33,2 arasında değiştiği ve dalgalı bir seyir izlediği, anlaşma sonrasında da dalgalı seyri devam ettirerek %18,7 ila %33,9 arasında oranlar gösterdiği görülmektedir.

MFN vergi oranlarına bakıldığında Güney Kore'nin anlaşmanın yürürlüğe girdiği 2013 yılı öncesinde basit ortalama vergi oranının %5,9 ila %13,94 bandında seyrettiği ortalama %9,45 olduğu, ağırlıklı ortalama olarak ise %9 ila %19,2 arasında değiştiği, ortalama da %12,83 olduğu görülmektedir. Bu çerçevede genel olarak Güney Kore'nin MFN oranlarının ağırlıklı ortalama dikkate alındığında Türkiye'ye göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Güney Kore'nin ticaret anlaşması yapmış olduğu diğer ülkelere bakıldığında çok sayıda ülke ile STA imzalamış olduğu, en önemli ticaret ortakları arasında olan ABD ve Çin gibi ülkelerin yanı sıra Asya Pasifik Ticaret Anlaşması (APTA), ASEAN, AB, EFTA, ABD, Kanada, Şili gibi pek çok ülke/ülke grubu ile anlaşmalar imzalamış olduğu görülmektedir.

TÜRKİYE – MORİTYUS STA

İmza Tarihi : 09.09.2011

Yürürlük Tarihi : 01.06.2013

Resmi Gazete : 29.03.2013 tarihli ve 28602 sayılı (1. Mükerrer)

Anlaşmanın Kapsamı ve Gümrük Vergilerinde İndirim

Anlaşma genel olarak hem tarım ürünlerini hem de sanayi ürünlerini kapsamaktadır. Ancak bir grup tarım ürünü Morityus tarafından anlaşma kapsamında uygulanan serbestleşmeden muaf tutulmuştur. Anlaşma ile Türkiye'nin bir grup konfeksiyon ve ayakkabı dışında Morityus menşeli sanayi ürünlerinin ithalatında alınan gümrük vergileri ve diğer eş etkili vergileri anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte kaldırması, anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile vergileri sıfırlanmayan bir grup konfeksiyon ve ayakkabı ürününde ise vergilerin anlaşmanın yürürlüğünden itibaren 4 yıl içinde sıfırlanması öngörülmüştür. Morityus'un ise Türkiye menşeli sanayi ürünleri ithalatında uyguladığı vergileri, bir kısım sanayi ürünü için anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile, bir kısım sanayi ürünü için ise aşamalı olarak vergi indirimini takiben 2017 ve 2022 yıllarında sıfırlaması öngörülmüştür. İndirim takvimi sonunda Morityus tarafından Türkiye menşeli sanayi ürünlerinin ithalatında serbestleşme oranı %98 olacaktır.

Tarım ürünleri ile ilgili olarak Türkiye tarafınca Morityus menşeli bir grup tarım ürününe kota/tarife kontenjanı çerçevesinde indirimli vergi uygulanması taahhüt edilmiştir. Morityus ise Türkiye menşeli tarım ürünlerinin ithalatında uygulanan vergileri, bir grup için anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile, bir grup ürün içinse 2017 ve 2022 yılları itibariyle sıfırlamayı taahhüt etmiştir. İndirim takvimi sonunda Morityus tarafından Türkiye menşeli tarım ürünlerinin ithalatında serbestleşme oranı %87 olacaktır.

Değerlendirme Kriterleri Açısından Durum Tespiti

Konu anlaşma etkileri açısından belirleyici olabileceği düşünülen faktörler açısından değerlendirildiğinde; Morityus'un GSYH'sinin Türkiye'nin GSYH'sinden

daha küçük olduğu, yıllara göre değişkenlik arz etmekle birlikte Morityus'a ilişkin GSYH değerlerinin Türkiye'nin GSYH'sinin %1,2 ila %2,7'si arasında değiştiği ve inceleme döneminde ortalamada %1,72'si oranında olduğu görülmektedir. Nüfusunun da Türkiye nüfusunun ortalama %1,8'i olduğu görülmektedir. İki ülke arasındaki mesafe 7173,16 km olup taşımacılık açısından Morityus'un denize çıkışı bulunmaktadır. Lojistik performans indeksine bakıldığında indeksin ölçüldüğü 4 yıl (2007, 2010, 2012, 2014 yılları) için ortalama değerin Morityus için 2,55 olduğu, Türkiye için ise indeksin ölçüldüğü 5 yıl (2007, 2010, 2012, 2014 yılları) için ortalama 3,36 olduğu görülmektedir.

Ticari dışa açıklık indeksleri incelendiğinde, çalışmanın yapıldığı dönem itibariyle Morityus'un dışa açıklık indeksinin %98,3 ila %133,8 arasında değiştiği ve 1988-2016 yılları arasında ortalama %121 olduğu ve bu itibarla Türkiye'nin ortalamada %44,2 olan açıklık indeksinin üzerinde bir değer olduğu görülmektedir. Ticaret kısıtlama indeksine bakıldığında Dünya Bankası tarafından Morityus için indeks değerinin MFN oranı dikkate alındığında 0,10 Etkin Tarife Oranı baz alındığında yine 0,10 olarak hesaplandığı görülmektedir. Bu çerçevede Morityus'un bu değerlerinin Türkiye için hesaplanan değerler ile yakın olduğu sonuç olarak iki ülkenin ticaret kısıtları açısından benzer durumda olduğu görülmektedir.

İki ülkenin 1988-2016 yılları arasındaki ticareti incelendiğinde Türkiye'nin Morityus'a yönelik ihracatının anlaşmanın yürürlüğe girdiği 2013 yılı öncesinde de sonrasında da dalgalı bir seyir izlediği, en büyük artışı 2007 yılı ve sonrasında gösterdiği sonra tekrar dalgalı seyre dönüştüğü görülmektedir. Türkiye'nin Morityus'dan ithalatının inceleme döneminin ilk yıllarında oldukça yatay bir seyir izlediği, sonrasında artmakla birlikte anlaşmanın yürürlüğe girdiği 2013 yılı öncesinde de sonrasında da genel olarak dalgalı bir seyir izlediği, anlaşmanın yürürlüğe girmesini takiben ilk yıl artış gösterdiği ancak sonraki 2 yıl düşüş gösterdiği görülmektedir.

Türkiye ile Morityus arasındaki STA'nın 2013 yılında yürürlüğe girdiği dikkate alınarak anlaşma öncesi 2011 ve 2012 yıllarında Türkiye'nin Morityus'a yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,028 lik, Morityus'dan ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %0,002'lik bir paya sahip olduğu görülmektedir. Morityus açısından ise, Morityus'un Türkiye'ye yönelik ihracatının

toplam ihracatı içinde ortalama %0,21'lik, Türkiye'den ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %0,87'lik bir payı olduğu görülmektedir.

Morityus ile Türkiye arasındaki ticarete ilişkin ticaret yoğunluk indeksinin Türkiye açısından ortalama 51,5 Morityus açısından ise ortalama 14,4 olduğu görülmektedir. Türkiye'nin Morityus'a yönelik ihracatına ilişkin indeks, veri mevcudiyetine bağlı olarak 1989-2016 yılları arasında incelenmiş olup inceleme döneminde 4 yıl dışında 100'ün altında olduğu görülmektedir. Bu itibarla Türkiye'nin Morityus'a yönelik ihracatının inceleme döneminin büyük bir kısmında % olarak dünya ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. Morityus'a ilişkin değer ise veri mevcudiyetine bağlı olarak 1993-2016 yılları arasında incelenmiş ve anlaşmanın yürürlüğe girdiği 2013 yılı öncesinde de sonrasında da 100'ün altında olduğu, 1993-2016 yılları arasında 11,5, 2013-2016 yılları arasında ise ortalama 14,4 olduğu görülmektedir. Bu çerçevede Morityus'un Türkiye'ye yönelik ihracatının % olarak dünya ortalamasının altında olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Morityus arasındaki ticaret, ticaret tamamlayıcılığı yönüyle incelendiğinde; Türkiye'den Morityus'a yönelik ihracat açısından tamamlayıcılık indeksinin veri mevcudiyetine bağlı olarak 1993-2016 yıllarını kapsayan inceleme döneminde %40,75 ile %58,4 bandında seyrettiği, bazen dalgalanmalar olmakla birlikte genel olarak yıllar içerisinde artış gösterdiği ve inceleme döneminde ortalama %52,17 olduğu görülmektedir. Morityus'tan Türkiye'ye yönelik ticaret açısından ise veri mevcudiyetine bağlı olarak 1993-2016 yılları arasında tamamlayıcılık indeksinin %9,3 ile %34,6 bandında seyrettiği, dalgalı bir seyir izlediği ve ortalamada %20,5 oranında olduğu görülmektedir. Türkiye ile Morityus arasındaki ticaret bu anlamda değerlendirildiğinde, iki ülkenin ihracat portföyleri itibariyle tam bir rekabet içinde olmadıkları ancak Türkiye'nin ihracat portföyü itibariyle Morityus'a göre daha avantajlı olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Morityus arasındaki ticaret açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük indeksi açısından karşılaştırıldığında tarafların karşılaştırmalı olarak avantajlı oldukları ürün grubu/sektörlerinin genel olarak birbirine benzediği görülmektedir. Türkiye'nin ara ürünler, tüketici ürünleri, gıda maddeleri, metaller, mineraller, tekstil ürünleri, plastik ve kauçuk ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu,

Morityus'un da tüketici ürünleri, gıda ürünleri ve tekstil ürünleri konusunda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir.

Anlaşmada genel olarak sanayi ürünlerindeki vergi indirimi ile ilgili olarak Türkiye için 4, Morityus için ise 10 yıla varan bir geçiş dönemi öngörülmüştür. İki ülke arasında uygulamada bulunan “etkin olarak uygulanan tarife oranları” na bakıldığında Türkiye’den yapılan ithalatta Morityus tarafından uygulanan vergilerin anlaşma öncesinde basit ortalama 1 ila %24,5 arasında değiştiği, ağırlıklı ortalama ise %3,1 ila %32,3 arasında değiştiği, dalgalı seyir izlemekle birlikte yıllar içinde genel olarak azaldığı ve anlaşmanın hemen öncesinde basit ortalama %5’ler, ağırlıklı ortalama ise %3’ler civarında olduğu görülmektedir. STA’nın yürürlüğe girdiği tarihten sonra ise basit ortalama vergi oranının %1,9 ila %5,6 arasında değiştiği ve yıllar içinde azaldığı, ağırlıklı ortalama vergi oranının da benzeri şekilde %1,6 ila %3,2 arasında değiştiği ve yıllar içinde azaldığı görülmektedir. Morityus’dan yapılan ithalatta Türkiye tarafından uygulanan vergilerin ise anlaşma öncesinde basit ortalama %6,2 ila %27,8 bandında, ağırlıklı ortalama ise %6,5 ila %17,6 bandında değiştiği, dalgalı seyir izlemekle birlikte yıllar içinde genel olarak azaldığı görülmektedir. Anlaşma sonrasında ise basit ortalama değerin %0,14 ila %3,37 bandında değiştiği, ticaret hacmi ve ticarete konu ürünler dikkate alınarak hesaplanan ağırlıklı ortalamanın da %0,4 ila %2,69 bandında değiştiği görülmüştür.

Etkin olarak uygulanan tarife oranları açısından Türkiye’den Morityus’a ihraç edilen ve burada %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında anlaşma öncesinde veri mevcudiyetine bağlı olarak 1995-2012 yılları arasında oranın %18,7 ila %74,4 arasında değiştiği ve dalgalı bir seyir izlediği, anlaşma sonrasında da yine dalgalı bir seyrinde %73 ila %80 arasında değişen bir oranın söz konusu olduğu görülmektedir. Morityus’dan ihraç edilip Türkiye’de ithalata konu olan eşyadan %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında oranın veri mevcudiyetine bağlı olarak 1995-2012 yılları arasında %0 ila %42,5 arasında değiştiği ve dalgalı bir seyir izlediği, anlaşma sonrasında da dalgalı seyri devam ettirerek %77,5 ila %95,2 arasında değişen oranlar gösterdiği görülmektedir.

MFN vergi oranlarına bakıldığında Morityus'un anlaşmanın yürürlüğe girdiği 2013 yılı öncesinde basit ortalama vergi oranının %1,3 ila %29 bandında seyrettiği ortalamada %14 olduğu, ağırlıklı ortalama olarak ise %9 ila %19,2 arasında değiştiği, yıllar içinde azalma gösterdiği ve ortalamada da %10,2 olduğu görülmektedir. Anlaşmanın imzalandığı 2013 yılı sonrasında ise gerek basit ortalama gerek ağırlıklı ortalama MFN değerlerinin %1,5'in altında olduğu görülmektedir. Bu çerçevede anlaşmanın yürürlükte olduğu yıllar itibariyle Morityus'un MFN oranlarının Türkiye'ye göre daha düşük olduğu görülmektedir.

Morityus'un ticaret anlaşması yapmış olduğu diğer ülkelere bakıldığında en önemli ticaret ortakları arasında olan AB, Hindistan, Güney Afrika, Madagaskar gibi ülkelerin yanı sıra, COMESA kapsamında Cibuti, Kenya, Madagaskar, Malawi, Morityus, Sudan, Zambiya ve Zimbabwe ile, SADC kapsamında Angola Botsvana, Kongo, Malawi, Mozambik Namibya, Seyşeller, Güney Afrika, Svaziland, Zambiya ve Zimbabwe gibi pek çok ülke/ülke grubu ile anlaşmalar imzalamış olduğu görülmektedir.

TÜRKİYE – MALEZYA STA

İmza Tarihi : 17.04.2014

Yürürlük Tarihi : 01.08.2015

Resmi Gazete : 01.06.2015 tarihli ve 29373 sayılı (1. Mükerrer)

Anlaşmanın Kapsamı ve Gümrük Vergilerinde İndirim

Anlaşma genel olarak hem tarım ürünlerini hem de sanayi ürünlerini kapsamaktadır. Anlaşma çerçevesinde Türkiye ve Malezya her bir ürün için 0, 3, 5 ve 8 yıllık bir indirim takvimi belirlemişlerdir. Türkiye ve Malezya tüm sanayi ürünlerindeki gümrük vergilerini azami 8 yılın sonunda karşılıklı olarak sıfırlamayı taahhüt etmişlerdir. Anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarih itibariyle Türkiye Gümrük Tarife Cetvelinde yer alan tüm tarife satırları bakımından, Türkiye'den Malezya'ya yapılan ihracatın %71'inin, Malezya'dan Türkiye'ye yapılan ihracatın da %69'unun anlaşma çerçevesinde gümrük vergisinden muaf olarak gerçekleştirilmesi, anlaşma kapsamında belirlenen 8 yıllık indirim takviminin sonunda ise tarife satır sayısı bakımından Türkiye'den Malezya'ya yapılan ihracatın %99'unun, Malezya'dan Türkiye'ye yapılan ihracatın da %86'sının gümrük vergisinden muaf şekilde gerçekleşmesi öngörülmüştür. Tarım ürünleri ticaretinde ise 8 yıl sonunda Türkiye Gümrük Tarife Cetvelinde yer alan ve tarım ürünlerine ilişkin olan tüm tarife satırları bakımından Türkiye'den Malezya'ya yapılan ihracatın %94'ü, Malezya'dan Türkiye'ye yapılan ihracatın da %47'si için anlaşma kapsamında tavizli rejim imkânı sağlanması öngörülmüştür.

Değerlendirme Kriterleri Açısından Durum Tespiti

Konu anlaşma etkileri açısından belirleyici olduğu düşünülen faktörler açısından değerlendirildiğinde; Malezya'nın GSYH'sinin Türkiye'nin GSYH'sinden daha küçük olduğu, yıllara göre değişkenlik arz etmekle birlikte Malezya'ya ilişkin GSYH değerlerinin Türkiye'nin GSYH'sinin %26 ila %56'sı arasında değiştiği ve inceleme döneminde ortalamada %36,8'i olduğu görülmektedir. Nüfusunun da Türkiye nüfusunun ortalama %36,7'si olduğu görülmektedir. İki ülke arasındaki mesafe 8232,465 km olup taşımacılık açısından bakıldığında Malezya'nın denize

çıkışı bulunmaktadır. Lojistik performans indeksine bakıldığında indeksin ölçüldüğü 5 yıl (2007, 2010, 2012, 2014, 2016 yılları) için ortalama değerin Malezya için 3,49 Türkiye için ise 3,36 olduğu ve zaman içinde her iki ülke içinde lojistik performansta iyileşme olduğu görülmektedir.

Ticari dışa açıklık indeksleri incelendiğinde, çalışmanın yapıldığı dönem itibariyle Malezya'nın dışa açıklık indeksinin %122 ila %220 arasında değiştiği ve 1988-2016 yılları arasında ortalama %172,7 olduğu ve bu itibarla Türkiye'nin ortalamada %44,2 olan açıklık indeksinin oldukça üzerinde bir değer olduğu görülmektedir. Ticaret kısıtlama indeksine bakıldığında Dünya Bankası tarafından Malezya için indeks değerinin MFN oranı dikkate alındığında 0,29 Etkin Tarife Oranı baz alındığında 0,27 olarak hesaplandığı görülmektedir. Bu çerçevede Malezya'nın bu değerlerinin Türkiye için hesaplanan değerlerden daha yüksek değerler olduğu ve sonuç olarak ticaret kısıtlarının Malezya'da Türkiye'ye oranla daha fazla olduğu görülmektedir.

İki ülkenin 1988-2016 yılları arasındaki ticareti incelendiğinde Türkiye'nin Malezya'ya yönelik ihracatının inceleme döneminde çok dalgalı bir seyir izlediği, zaman zaman arttığı zaman zaman da ciddi düşüşler gösterdiği görülmektedir. Türkiye'nin Malezya'dan ithalatının ise artış trendinde olmakla birlikte dalgalı bir seyir izlediği, 2002-2008 yılları arasında ciddi bir artış gösterdiği, STA sonrasında da arttığı görülmektedir.

Türkiye ile Malezya arasındaki STA'nın 2015 yılında yürürlüğe girdiği dikkate alınarak anlaşma öncesi 2013 ve 2014 yıllarında Türkiye'nin Malezya'ya yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,19 luk, Malezya'dan ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %0,48'lik bir paya sahip olduğu görülmektedir. Malezya açısından ise, Malezya'nın Türkiye'ye yönelik ihracatının toplam ihracatı içinde ortalama %0,35'lik, Türkiye'den ithalatının ise toplam ithalatı içinde ortalama %0,1'lik bir payı olduğu görülmektedir.

Malezya ile Türkiye arasındaki ticarete ilişkin ticaret yoğunluk indeksinin Türkiye açısından ortalama 18, Malezya açısından ise ortalamada 48,15 olduğu görülmektedir. Her iki yönde de indeks veri mevcudiyetine bağlı olarak 1989-2016

yılları arasında ölçülmüş ve inceleme döneminde hiç 100'ün üzerinde olmadığı görülmüştür. Bu itibarla gerek Türkiye'nin Malezya'ya yönelik ihracatının gerekse de Malezya'nın Türkiye'ye yönelik ihracatının % olarak dünya ortalamasının altında olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Malezya arasındaki ticaret, ticaret tamamlayıcılığı yönüyle incelendiğinde; Türkiye'den Malezya'ya yönelik ihracat açısından tamamlayıcılık indeksinin veri mevcudiyetine bağlı olarak 1989-2016 yılları arasında %33 ila %53 bandında, seyrettiği, genel olarak yıllar içerisinde artış gösterdiği ve inceleme döneminde ortalama %43,4 olduğu görülmektedir. Malezya'dan Türkiye'ye yönelik ticaret açısından ise aynı dönemde tamamlayıcılık indeksinin %41 ila %59 bandında seyrettiği, çoğunlukla dalgalı bir seyir izlediği ve ortalamada %51,9 civarında olduğu ve Türkiye'ye göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Türkiye ile Malezya arasındaki ticaret bu anlamda değerlendirildiğinde, iki ülkenin ihracat portföyleri itibariyle tam bir rekabet içinde olmadıkları ancak Malezya'nın ihracat portföyü itibariyle Türkiye'ye göre daha avantajlı olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Malezya arasındaki ticaret açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük indeksi açısından karşılaştırıldığında tarafların karşılaştırmalı olarak avantajlı oldukları ürün grubu/sektörlerin genel olarak benzerlik göstermediği görülmüştür. Türkiye'nin ara ürünler, tüketici ürünleri, gıda maddeleri, metaller, mineraller, tekstil ürünleri, plastik ve kauçuk ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu, Malezya'nın da sermaye malları, makine ve elektrikli eşyalar, sebzeler ve son yıllarda yakıtlar ile plastik ve kauçukta karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir.

Anlaşmada genel olarak sanayi ürünlerindeki vergi indirimi ile ilgili olarak her iki taraf için de 8 yıllık bir geçiş dönemi öngörülmüştür. İki ülke arasında uygulamada bulunan “etkin olarak uygulanan tarife oranları” na bakıldığında Malezya tarafından Türkiye'den ithalatta anlaşma öncesi uygulanan vergilerin basit ortalamada %5,9 ila %14,7 bandında, ağırlıklı ortalamada ise %4 ila %141 gibi çok geniş bir bandta değiştiği görülmektedir. Anlaşma sonrasında uygulanan vergi oranına ilişkin bir veri bulunmamaktadır. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarih itibariyle Türkiye'den Malezya'ya yapılan ihracatın tüm tarife satırları bakımından, %71'inin anlaşma çerçevesinde gümrük vergisinden muaf olarak

gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Malezya'dan yapılan ithalatta Türkiye tarafından uygulanan vergilerin anlaşma öncesinde basit ortalama değerinin %1,9 ila %9,5 bandında değiştiği, ticaret hacmi ve ticarete konu ürünler dikkate alınarak hesaplanan ağırlıklı ortalamanın da %3,1 ila %8,5 bandında değiştiği görülmüştür. Anlaşmanın yapılmasını müteakip ise basit ortalama %1,5 ağırlıklı ortalama ise %4,5 civarına düştüğü görülmektedir.

Etkin olarak uygulanan tarife oranları açısından Türkiye'den Malezya'ya ihraç edilen ve burada %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında anlaşma öncesinde oranların dalgalı bir seyir izlediği ve %38 ila %69 bandında değiştiği, anlaşmanın yürürlüğe girdiği 2015 yılı ve sonrası için ise veri mevcut olmadığı görülmektedir. Malezya'dan ihraç edilip Türkiye'de ithalata konu olan eşyadan %0 vergi ile ithalat yapılan tarife satırlarının toplam tarife satırlarının içindeki payına yüzde olarak bakıldığında oranın anlaşmanın yürürlüğe girdiği 2015 ve takip eden 2016 yıllarında %76,3 ve %82,8 olduğu, anlaşma öncesi yıllarda ise geriye doğru gittikçe bu oranın azaldığı görülmektedir.

MFN vergi oranlarına bakıldığında; Malezya'nın anlaşmanın yürürlüğe girdiği 2015 yılı öncesinde veri mevcudiyetine bağlı olarak 1991 yılından sonra basit ortalama vergi oranının 1991'de %17'lerde iken zaman içinde azalarak 2014'te %5 civarına düştüğü, ortalama da %9,46 olduğu görülmektedir. Ağırlıklı ortalama olarak ise 1991'de %11'lerde iken zaman içinde azalarak 2014'te %3,5 civarına düştüğü, ortalama da %5,4 civarında olduğu görülmektedir. Bu çerçevede genel olarak Malezya ve Türkiye'nin MFN oranlarının benzerlik gösterdiği görülmektedir.

Malezya'nın ticaret anlaşması yapmış olduğu diğer ülkelere bakıldığında çok sayıda ülke ile STA imzalamış olduğu, en önemli ticaret ortakları arasında olan Çin, Japonya ve ASEAN ülkelerinin yanı sıra Kore, Pakistan, Hindistan, Avustralya, Yeni Zelanda, gibi ülkelerle anlaşmalar imzalamış olduğu, AB ile anlaşmanın henüz sonuçlanmadığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

Acharya, R. (2016). *Regional Trade Agreements and Multilateral Trading System*. New York: Cambridge University Press.

Ahearn, R. (2011). Europe's Preferential Trade Agreements: Status, Content and Implications, *Current Politics and Economics of Europe*, 22(3), 421-467.

Aitken, N. D. (1973). The Effect of the EEC and EFTA on European Trade: A Temporal Cross-section Analysis, *American Economic Review*, 63(5), 881-892.

Aitken, N. D. ve Obutelewicz, R. S. (1976). A cross-section study of EEC trade with the Association of African Countries, *The Review of Economics and Statistics*, 58(4), 425-433. DOI: <https://doi.org/10.2307/1935874>.

Altundal, V. ve Somuncu, K. (2016). Bölgesel Ticaret Anlaşmaları ve Türkiye'nin Dış Ticaret Açığı Sorunu, *Ekonomi, İşletme, Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2 (2), 119-149.

Anderson, J. E. (1979). A Theoretical Foundation for the Gravity Equation, *American Economic Review*, 69: 106-116.

Anderson, J. E. ve Van Wincoop, E. (2003). Gravity with Gravitas: A Solution to the Border Puzzle. *American Economic Review* 93: 170-92. DOI: <https://doi.org/10.1257/000282803321455214>.

Anderson, J. E. and van Wincoop, E. (2004), Trade Costs, *Journal of Economic Literature*, 42: 691-751. DOI: <https://doi.org/10.1257/0022051042177649>.

Anderson, J. E. (2010). *The Gravity Model*, National Bureau of Economic Research Working Paper 16576. <https://www.nber.org/papers/w16576> (Erişim Tarihi: 10 Temmuz 2017).

Anderson, J. (2016). *The Gravity Model of Economic Interaction*, Boston College and NBER online. <https://www2.bc.edu/james-anderson/GravityModel.pdf> (Erişim Tarihi: 8 Haziran 2017).

Anderson, J.E. ve Yotov, Y.V. (2016). Terms of Trade and Global Efficiency Effects of Free Trade Agreements, 1990-2002, *Journal of International Economics*, 99[C]: 279-298. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2015.10.006>.

Arısoy, B., Bayar, G. ve Çalışkan, Ö. (2003). *Türkiye'nin Dış Ticaret Denklemleri: Yer Çekimi, Gümrük Birliği ve Serbest Ticaret Anlaşmaları-Ekonometrik Bir Yaklaşım*, ODTÜ Uluslararası Ekonomi Kongresi VII.

Asian Development Bank (2008). *How to Design, Negotiate and Implement a Free Trade Agreement in Asia*, Philippines: ADB.

Atılgan, T. ve Kanat, S. (2007). The Effects of Free Trade Agreements on Turkish Economy, *Sosyoekonomi*, 2007-1, 99-107.

Bacchetta, M., Beverelli, C., Cadot, O., Fugazza, M., Grether, J.M., Helble, M., Nicita, A., ve Piermartini, R. (2012). *A Practical Guide to Trade Policy Analysis*. Geneva: WTO Publications.

Baier, S.L. ve Bergstrand, J.H. (2004). On the Economic Determinants of Free Trade Agreements, *Journal of International Economics*, 64(1), 29-63. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0022-1996\(03\)00079-5](https://doi.org/10.1016/S0022-1996(03)00079-5)

Baier, S. L. ve Bergstrand, F.H. (2007). Do Free Trade Agreements Actually Increase Members' International Trade, *Journal of International Economics*, 71(1): 72-95. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2006.02.005>

Baier, S. L., Bergstrand, J. H., Egger, P ve McLaughlin, P. (2008). Do Economic Integration Agreements Actually Work? Issues in Understanding the Causes and Consequences of the Growth of Regionalism, *The World Economy*, 31(5): 461-497. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9701.2008.01092.x>.

Baier, S.L., Bergstrand, J.H. ve Feng, M. (2014). Economic Integration Agreements and the Margins of International Trade, *Journal of International Economics*, 93(2), 339-50. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2014.03.005>

Baier, S. L., Bergstrand, J. H. ve Mariutto, R. (2014). Economic Determinants of Free Trade Agreements Revisited: Distinguishing Sources of Interdependence, *Review of International Economics*, 22 (1), 31-58. DOI: <https://doi.org/10.1111/roie.12095>.

Baier, S.L., Bergstrand, J.H. ve Clance, M.W. (2015). *Heterogeneous Economic Integration Agreement Effects*, CESIFO Working Paper No 5488. http://www.cesifo-group.de/DocDL/cesifo1_wp5488.pdf (Erişim Tarihi: 05 Aralık 2017).

Baier, S.L., Yotov, Y.V. ve Zylkin, T. (2016). *On the widely differing effects of free trade agreements: Lessons from twenty years of trade integration*, CESIFO Working Paper No. 6174. http://www.cesifo-group.de/DocDL/cesifo1_wp6174.pdf (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2017).

Balassa, B. (1967). Trade creation and trade diversion in the European Common Market, *Economic Journal*, 77(305), 1-21. DOI: <https://doi.org/10.2307/2229344>.

Balassa, B. (1994). The Theory of Economic Integration: An Introduction. In Brent F. Nelsen, Alexander C-G. Stubb (Eds.), *The European Union: Readings on the Theory and Practice of European Integration* (pp. 125-137). London: Palgrave.

Baldwin, R.E. (1993). *A Domino Theory of Regionalism*, NBER Working Paper Series No 4465. <https://www.nber.org/papers/w4465> (Erişim Tarihi: 18 Haziran 2018).

Baldwin, R.E. (1997). The Causes of Regionalism, *The World Economy*, 20(7), 865-888. DOI: <https://doi.org/10.111467-9701.00107>

Baldwin, Richard and Daria Taglioni. 2006. *Gravity for Dummies and Dummies for Gravity Equations*. National Bureau of Economic Research Working Paper 12516. <https://www.nber.org/papers/w12516> (Erişim Tarihi: 24 Ekim 2017).

Baldwin, R. ve Law, P. (2008). *Multilateralizing Regionalism: Challenges for the Global Trading System*. Cambridge: Cambridge University Press.

Baldwin, R.E. ve Seghezza, E. (2010). Are Trade Blocs Building or Stumbling Blocs? *Journal of Economic Integration*, 25(2), 276-297. DOI: <https://doi.org/10.11130/jei.2010.25.2.276>.

Behar, A. ve Criville, L.C. (2013). Does it Matter Who You Sign With? Comparing the Impacts of North–South and South–South Trade Agreements on Bilateral Trade, *Review of International Economics*, 21(4), 765–782. DOI: <https://doi.org/10.1111/roie.12069>.

Bergstrand, J. H. (1985). The Gravity Equation in International Trade, Some Microeconomic Foundations and Empirical Evidence, *Review of Economics and Statistics*, 67: 474–81. DOI: <https://doi.org/10.2307/1925976>.

Bergstrand, J.H., Baier, S., Sunesen, E.R. ve Thelle, M.H. (2011). *Ex-Post Assessment of Six EU Free Trade Agreements, An Econometric Assessment of Their Impact on Trade*. Informed Decisions, Copenhagen Economics. http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2011/may/tradoc_147905.pdf (Erişim Tarihi: 17 Aralık 2017).

Bergstrand J.H. ve Egger P. (2013). Gravity Equations and Economic Frictions in the World Economy. In Bernhofen D., Falvey R., Greenaway D. ve Kreickemeier U. (Eds), *Palgrave Handbook of International Trade* (pp. 532-570). London: Palgrave Macmillan.

Bergstrand, J. H., Larch, M. ve Yotov, Y. V. (2015). Economic Integration Agreements, Border Effects, and Distance Elasticities in Gravity Equations, *European Economic Review* 78, 307-327. DOI:<https://doi.org/10.1016/j.euroecorev.2015.06.003>

Bergstrand, J.H. (2017). Database on Economic Integration Agreements. <https://www3.nd.edu/~jbergstr/>

Bhagwati, J. (1992). Regionalism versus Multilateralism, *The World Economy*, 15(5), 535-556. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9701.1992.tb00536.x>

Bhagwati, J. (1995). US Trade Policy: The Infatuation with FTAs, Columbia University Department of Economics, Discussion Papers Series No 726. http://www.columbia.edu/cu/libraries/inside/working/Econ/ldpd_econ_9495_726.pdf (Erişim Tarihi: 3 Eylül 2018).

Bhagwati, J. and Panagarya, A. (1999). Preferential Trading Areas and Multilateralism Strangers, Friends, or Foes? In J. Bhagwati, P. Krishna and A. Panagariya (Eds.), *Trading Blocs: Alternative Approaches to Analyzing Preferential Trade Agreements* (pp. 33-101). Cambridge: MIT Press.

Bozkurt, O. (2017). Vaka Çalışması: Türkiye-Ürdün Serbest Ticaret Anlaşması ve İkili Ticarete Etkileri, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 3, 613-630.

Brada, J. C. ve Mendez, J. A. (1983). Regional economic integration and the volume of intra-regional trade: A comparison of developed and developing country experience, *Kyklos*, 36(4), 589-603.

Candaş, U. (2010). Çok Taraflılık mı İki Taraflılık mı? Tercihli Ticaret Acnlaşmalarının Uluslararası Ticaret Sistemiyle İlişkisine Dair Bir Değerlendirme, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 6, Sayı 22, 55-76.

Carrere, C. (2006). Revisiting the Effects of Regional Trade Agreements on Trade Flows with Proper Specification of the Gravity Model, *European Economic Review*, 50: 223–247. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.euroecorev.2004.06.001>

Chauffour, J.P. ve Maur, J.C. (2010). *Beyond Market Access, The New Normal of Preferential Trade Agreements*. World Bank Policy Research Working Paper WPS5454. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/3937> (Erişim Tarihi: 5 Haziran 2018).

Cipollina, M. ve Salvatici, L. (2010). Reciprocal Trade Agreements in Gravity Models: A Meta-Analysis, *Review of International Economics*, 18(1): 63–80. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9396.2009.00877.x>

Cipollina, M., De Benedictis, L., Salvatici, L. ve Vicarelli, C. (2016) *Policy Measurement and Multilateral Resistance in Gravity Models*, Munich Personal RePEc Archive, Paper No 75255. https://mpa.ub.uni-muenchen.de/75255/1/MPRA_paper_75255.pdf (Erişim Tarihi: 21 Ocak 2018).

Cohn, T. H. (2012). *Global Political Economy*, 6. Ed. New York: Routledge.

Çalışkan, Ö. (2009). An Analysis on the Alignment Process of Turkey to the EU's FTAs under the Customs Union and Current Challenges, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27 (1), 1, 1-23.

Çalışkan, Ö. (2010). The Rise of Preferential Trade Agreements (PTAs): A Review from the Perspective of the South, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12 (19), 25-37.

Dai, M., Yotov, Y.V. ve Zylkin, T. (2014). On the Trade-Diversion Effects of Free Trade Agreements, *Economics Letters*, 122(2): 321-325. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2013.12.024>

Davis, C.L., ve Wilf, M. (2017). Joining the Club: Accession to the GATT/WTO, *Journal of Politics*, 79(3), 964-978. DOI: <https://doi.org/10.1086/691058>

De Benedicts, L. ve Taglioni, D. (2011). The Gravity Model in International Trade. In L. De Benedicts ve L. Salvatici (Eds.), *The Trade Impact of European Union Preferential Policies: An Analysis Through Gravity Models* (pp. 55-90). Berlin: Springer.

Deardorff, A. (1998). Determinants of Bilateral Trade: Does Gravity Work in a Neoclassical World? In J.A. Frankel (Eds.), *The Regionalization of the World Economy* (pp. 7-31). Chicago: University of Chicago Press.

Demir, M.A. (2017). Serbest Ticaret Anlaşmaları Kapsamında Türkiye'nin Orta Doğu ve Kuzey Afrika Ülkeleri ile Ticaret İlişkisi, *Asos Journal The Journal of Academic Science*, Sayı 55, 417-430.

DeRosa, D.A. (1998). *Regional Integration Arrangements Static economic Theory, Quantitative Findings and Policy Guidelines*, World Bank Policy Research Working Paper No 2007. <http://documents.worldbank.org/curated/en/874071468739565022/pdf/multi-page.pdf> (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2018).

Dinçer, G. (2014). Dış Ticaret Kuramında Çekim Modeli, *Ekonomik Yaklaşım*, 24(88), 1-34.

Doğan, A. ve Uzun, A. (2014). Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 325-344.

Dür, A. And Elsig, M. (2015). Introduction. In A. Dür and M. Elsig (Eds.), *The Purpose, Design and Effects of Preferential Trade Agreements* (pp.1-22). Cambridge: Cambridge University Press.

Eaton, J. ve Kortum, S. (2002). Technology, Geography and Trade, *Econometrica*, 70, 1741–1779. DOI: <https://doi.org/10.1111/1468-0262.00352>.

Economic Commission for Africa (2017). *Assessing Regional Integration in Africa Viii. Bringing the Continental Free Trade Area About*. Technical Report, Addis Ababa, Ethiopia.

Egger, P. ve Larch, M. (2011). An Assessment of the Europe Agreements' Effects on Bilateral Trade, GDP, and Welfare, *European Economic Review* 55(2): 263-279. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.euroecorev.2010.05.002>

Egger, P., Larch, M., Staub, K. ve Winkelmann, R. (2011). The Trade Effects of Endogenous Preferential Trade Agreements, *American Economic Journal: Economic Policy* 3(3), 113-143. DOI: <https://doi.org/10.1257/pol.3.3.113>.

Egger, P. H. ve Nigai, S. (2015). Structural Gravity with Dummies Only: Constrained ANOVA-Type Estimation of Gravity Models, *Journal of International Economics*, 97(1), 86-99. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2015.05.004>.

Eicher, T.S. ve Henn, C. (2011). In Search of WTO Trade Effects: Preferential Trade Agreements Promote Trade Strongly but Unevenly, *Journal of International Economics*, 83: 137-153. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2010.12.002>

Eicher, T., Henn, C. ve Papageorgiou, C. (2012). Trade creation and diversion revisited: Accounting for model uncertainty and natural trading partner effects, *Journal of Applied Economy*, 27(2), 296-321. DOI: <https://doi.org/10.1002/jae.1198>.

Elkan, P. G. (1975). Measuring the impact of economic integration among developing countries, *Journal of Common Market Studies*, 14(1), 56-68. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.1975.tb00737.x>.

Erçakar, M.E. (2005). Gümrük Birliği ve Türkiye'nin Dış ticaretine Etkileri, *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, Cilt:7, Sayı:2, ss. 159-194.

Eren, M. (2013). Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları'nın Dış Ticaretine Etkileri ve Sorunlar, *Dergipark*, 1(98), 28-47.

European Commission, (2006). *Global Europe*. Brussels. http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/october/tradoc_130376.pdf (Erişim Tarihi: 8 Mart 2018).

European Commission, (2010). *Trade, Growth and World Affairs*. Brussels. http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2010/november/tradoc_146955.pdf (Erişim Tarihi: 12 Mart 2018).

Feanstra, R.C., World Trade Flows, Center for International Data, University of California, Davis. <http://www.robertfeenstra.info/data/>

Frankel, J. A., Stein, E. ve Wei, S. J. (1995). Trading blocs and the Americas: The natural, the unnatural and the supernatural, *Journal of Development Economics*, 47(1), 61–69. DOI: [https://doi.org/10.1016/0304-3878\(95\)00005-4](https://doi.org/10.1016/0304-3878(95)00005-4)

Frankel, J.A., ve Wei, S.J. (1997). Regionalization of World Trade and Currencies: Economics and Politics. In J. Frankel, (Eds.), *Regionalization of the World Economy* (pp. 189-226). NBER and University of Chicago Press.

Frede, J. ve Yetkiner, H. (2017). The Regional Trade Dynamics of Turkey: A panel data gravity model, *The Journal of International Trade and Economic Development*, 26:6, 633-648, DOI: <https://doi.org/10.1080/09638199.2017.1279205>.

Freund, C. ve Ornelas, E. (2010). Regional Trade Agreements, *Annual Review of Economics*, Vol. 2, 139-166. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev.economics.102308.124455>

Fukao, K., Okubo, T. ve Stern, R. M. (2003). An econometric analysis of trade diversion under NAFTA, *North American Journal of Economics and Finance*, 14, 3-24. DOI: [https://doi.org/10.1016/S1062-9408\(02\)0018-3](https://doi.org/10.1016/S1062-9408(02)0018-3).

Ghibutiu, A. (2015). The Variable Geometry of the World Trading System, *Procedia Economics and Finance*, 22, 422-431. DOI: [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)00234-8](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)00234-8)

Goode, W. (2005). *Negotiating Free Trade Agreements: A Guide*. Canberra: Australian Government APEC Branch Department of Foreign Affairs and Trade Publication.

Göral, E. ve Dartan, M. (2016). The Customs Union in The Context of EU-Turkey Relations: An Evaluation of Current Debates, *Marmara Journal of European Studies*, 24(2), ss.1-31.

Hamilton, C. B. ve Winters, L. A. (1992). Opening up international trade with Eastern Europe, *Economic Policy*, 7(14), 77–116. DOI: <https://doi.org/10.2307/1344513>.

Head, K. (2003). Gravity for Beginners. Mimeo, University of British Columbia. <https://vi.unctad.org/tda/background/Introduction%20to%20Gravity%20Models/gravity.pdf> (Erişim Tarihi: 3 Mart 2017).

Head, K. ve Mayer, T. (2014). Gravity Equations: Workhorse, Toolkit, and Cookbook. In G. Gopinath, E. Helpman ve K. Rogoff (Eds.), *Handbook of International Economics* (pp. 131-195). Oxford: Elsevier B. V.

Hofmann, C., Osnago, A., ve Ruta, M. (2017). *Horizontal Depth, A New Database on the Content of Preferential Trade Agreements*. World Bank Policy Research Paper WPS7981. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/26148> (Erişim Tarihi: 16 Haziran 2018).

Horn, H., Mavroidis, P.C. ve Sapir, A. (2009). *Beyond the WTO? An Analysis of EU and US Preferential Trade Agreements*. Bruegel Blueprint Series No 7. http://bruegel.org/wp-content/uploads/imported/publications/bp_trade_jan09.pdf (Erişim Tarihi: 19 Haziran 2018).

Isard, W. ve Peck, M. (1954). Location Theory and International and Interregional Trade Theory. *The quarterly Journal of Economics*, 68 (1), 97-114. DOI: <https://doi.org/10.2307/1881920>.

Ivus, O. ve Strong, A. (2007). Modelling Approaches to the Analysis of Trade Policy: Computable General Equilibrium and Gravity Models. In W. Kerr, J. D. Gaisford (Eds.), *Handbook on International Trade Policy* (pp. 44-54). Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

İyibozkurt, E. (1996). *Türkiye-AB Gümrük Birliği*. Bursa: Ezgi Kitapevi Yayınları (2. Baskı).

Kalaycı, C. ve Artan, S. (2010). Gümrük Birliğinin Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri: Panel Veri Analizi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 27, 301-314.

Kalaycı, C. (2017). Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri: Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi Uygulaması, *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 3 (2) 2017, 133-147.

Karagöz, K. ve Şen, A. (2010). Döviz Kuru Rejimi-Ticari Rekabet Gücü İlişkisi: Türkiye için Ampirik Bir Analiz, *Akademik Bakış Dergisi* (E-Dergi), 21, 1-12.

Koçtürk, O.M. ve Gölalan, M. (2010). 1923-1950 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi, *Üçüncü Sektör Kooperatifçilik*, 45 (2), ss. 48-65.

Koçtürk, O. ve Kocaefe, A. (2014). Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türk Dış Ticareti Üzerine Etkiler, *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 20 (2), 65-77.

Kohl, T. (2014). Do we really know that trade agreements increase trade? *Review of World Economics*, 150(3), 443-169.

Kohl, T., Brakman, S. ve Garretsen, H. (2016). Do Trade Agreements Stimulate Trade Differently? Evidence From 296 Trade Agreements, *World Economy* 39(1): 97-131. DOI: <https://doi.org/10.1111/twec.12272>.

Krugman, P.R., (1991). The Move Toward Free Trade Zones, *Economic Review*, Federal Reserve Bank of Kansas City, Issue Nov, ss. 5-25.

Kurt, B. ve Zengin, H. (2016). İthalatın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Doğrudan ve Dolaylı Etkileri: Feder-Ram Modeli, *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, ss.67-86.

Kütük, M. ve Akbostancı, E. (2016). Do Regional Trade Agreements Actually Increase Turkey's Foreign Trade, *METU Studies in Development*, 43, 257-288.

Larch, M., Wanner, J., Yotov, Y.V. ve Zylkin, T. (2017), *The Currency Union Effect: A PPML Re-assessment with High-Dimensional Fixed Effects*, CESİFO Working Paper No. 6464. http://www.cesifo-group.de/DocDL/cesifo1_wp6464.pdf (Erişim Tarihi: 14 Ekim 2017).

Magee, C. (2008). New Measures of Trade Creation and Trade Diversion, *Journal of International Economics*, 75(2), 349-362. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2008.03.006>.

McCallum, J. (1995). National Borders Matter: Canada-U.S. Regional Trade Patterns, *American Economic Review*, 55(3), 615-623.

Mikic, M. (1998). *International Trade, Texts in Economics Book Series*. London: Palgrave.

Mölders, F. ve Volz, U. (2011). Trade creation and the status of FTAs: Empirical evidence from East Asia, *Review of World Economics/Weltwirtschaftliches Archiv*, 147(3), 429-456. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10290-011-0095-9>

Olivero, M. P. ve Yotov, Y. V. (2012). Dynamic Gravity: Endogenous Country Size and Asset Accumulation, *Canadian Journal of Economics*, 45(1), 64-92. DOI: <https://doi.org/10.111/j.1540-5982.2011.01687.x>.

Özkaya, H. (2011). İkili ve Çok Taraflı Anlaşmaların Türkiye'nin İhracatı Üzerine Etkisi, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 12(2), 279-288.

Panagariya, A. (1999). The Regionalism Debate: An Overview, *The World Economy*, 22 (4), 477-511. DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-9701.00214>

Piermartini, R. ve Teh, R. (2005). *Demystifying Modelling Methods for Trade Policy*, WTO Discussion Papers No 10. Geneva: WTO Publications.

Pitigala, N. (2005). *What Does Regional Trade in South Asia Reveal about Future Integration? Some Emprical Evidence*, World Bank Policy Research Working Paper No 3497. World Bank Publications.

Plummer, M.G., Cheong, D. ve Hamanaka, S. (2010). *Methodology for Impact Assesment of Free Trade Agreements*. Philippines: ADB.

Pomfret, R., (2007), Is Regionalism an Increasing Feature of the World Economy, *The World Economy*, 30(6), 923-947. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9701.2007.01038.x>

Pöyhönen, P., (1963), A Tentative Model for the Volume of Trade between Countries, *Weltwirtschaftliches Archiv*, 90(1), 93-100.

Ravenstein, E.G., (1885). The laws of migration, *Journal of the Statistical Society of London*, 48(2), 167-235. DOI: <https://doi.org/10.2307/2979181>.

Sampson, G.P. (2003). Introduction. In G. P. Sampson and S. Woolcock (Eds.), *Regionalism, Multilateralism and Economic Integration: The Recent Experience* (pp. 3-18). Hong Kong: United Nations University Press.

Sapir, A. (1981). Trade Benefits Under the EEC Generalized System of Preferences, *European Economic Review*, 15(3), 339-355. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0014-2921\(81\)80006-2](https://doi.org/10.1016/S0014-2921(81)80006-2).

Savrul, K., Özel, B. ve Kılıç, H. (2013). Osmanlı'nın Son Döneminden Günümüze Türkiye'de Dış Ticaretin Gelişimi, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8(1), 55-78.

Schiff, M. (2001). Will the Real "Natural Trading Partner" Please Stand Up? *Journal of Economic Integration*, 16(2), 245-261.

Seyidoğlu, H. (2013). *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama* (19. Baskı). İstanbul: Güzem Can Yayınları.

Sezgin, Ş. (2009). Türkiye'de 1990-2006 Yılları Arasında Dış ticaret-Ekonomik Büyüme ilişkisi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 175-190.

Shepherd, B. (2016). *The Gravity Model of International Trade: A User Guide*. Thailland: United Nations Publications.

Silva, S.J.M.C. ve Tenreiro, S. (2006). The Log of Gravity, *The Review of Economics and Statistics*, 88(4), 641-658.

Snorrason, S.T. (2012). *Asymmetric Economic Integration Size Characteristics of Economies, Trade Costs and Welfare (Electronic Version)*. Berlin: Physica Verlag-Springer.

Stevens, C., Irfan, M., Massa, I. ve Kennan, J. (2015). *The Impact of Free Trade Agreements Between Developed and Developing Countries on Economic Development in Developping Countries*. London: Overseas Development Institute.

Soloaga, I. ve Winters, L. A. (2001). Regionalism in the nineties: What effect on trade? *North American Journal of Economics and Finance*, 12(1), 1–29.

Şen, S. (2014), Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği'nin Ekonomik ve Mali Etkileri: Güncel bir Değerlendirme, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, Cilt 51, Sayı 589, 37-52.

Ticaret Bakanlığı (2018), Serbest Ticaret Anlaşmalarına İlişkin Genel Bilgi, <https://ticaret.gov.tr/data/5b872ada13b8761450e18f4b/Ülkemizin%20STA%20politikasina%20ilişkin%20detaylı%20bilgi.pdf> (Erişim Tarihi: 1 Aralık 2018).

Tinbergen, J. (1962). *Shaping the World Economy*, The Twentieth Century Fund, New York.

Tovias, A. (1991). A survey of the theory of economic integration, *Journal of European Integration*, 15(1), 5-23, DOI: <https://doi.org/10.1080/07036339108428964>

Türkcan, K. ve Pişkin, E. (2016). Ticaret Anlaşmalarının Türkiye'nin İhracat Dinamiğine Etkisi: Yaygın ve Yoğun Ticaret, *Ekonomik Yaklaşım*, 27(99), 17-55. DOI: <https://doi.org/10.5455/ey.35921>.

United Nations (2017). *World Economic Situation and Prospects 2017*. Geneva: United Nations Publications.

UNCTAD (2017). *Key Statistics and Trends in Trade Policy 2016*. Geneva: United Nations Publications.

Van Bergeijk, P.A.G. ve Brakman, S. (2010). *The Gravity Model of International Trade*. Cambridge: Cambridge University Press.

Viner, J. (1950). *The Customs Union Issue*. New York: Carnegie Endowment for International Peace.

Woolcock, S. (2014). EU Policy on Preferential Trade Agreements in the 2000s: A Reorientation towards Commercial Aims, *European Law Journal*, 20 (6), 718-732. DOI: <https://doi.org/10.11/eulj.12101>

World Bank, (2013), Online Trade Outcomes Indicators User's Manual <http://wits.worldbank.org/WITS/docs/TradeOutcomes-UserManual.pdf> (Erişim Tarihi: 25 Ağustos 2018).

World Bank, (2014). *Evaluation of the EU-Turkey Customs Union*, <http://documents.worldbank.org/curated/en/298151468308967367/pdf/858300ESW0P1440disclosed090260140TR.pdf> (Erişim Tarihi: 22 Ocak 2018).

WTO (2011). *The WTO and Preferential Trade Agreements: From Co-existence to Coherence*. Geneva: WTO Publications.

WTO (2015). *The WTO at Twenty, Challenges and Achievements*. Geneva: WTO Publications.

WTO (2016). *Trade Policy Review: Turkey*. Geneva: WTO Publications.

WTO (2017). *World Trade Statistical Review: 2017*, Geneva, WTO Publications.

WTO (2018). *World Trade Statistical Review: 2018*. Geneva, WTO Publications.

Yalçinkaya, M., Çılbant, C., Erataş, F. ve Hartoğlu, D. (2014). Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Ekseninde Rekabet Gücünün Analizi: Türk-Çin Dış Ticareti Üzerine Bir Uygulama, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 12 (24), 41-57.

Yotov, Y. V., Piermartini, R., Monteiro, J. A. ve Larch, M. (2016). *An Advanced Guide to Trade Policy Analysis: The Structural Gravity Model*. Geneva: WTO Publications.

Zarzoso, I. M. ve Lehmann, F. N. (2003). Augmented Gravity Model: An Empirical Application to Mercosur-European Union Trade Flows, *Journal of Applied Economics*, 6(2), 291-316.

Zipf, G.K. (1946). The P_1P_2/D Hypothesis: On Intercity Movement of Persons, *American Sociological Review*, 11(6), 676-686. DOI: <https://doi.org/10.2307/2087063>

Zylkin, T. (2016a). “PPML_PANEL_SG: Stata Module to Estimate “Structural Gravity” Models via Poisson PML,” <https://ideas.repec.org/c/boc/bocode/s458249.html>

Zylkin, T. (2016b). *Beyond Tariffs: Quantifying Heterogeneity in the Effects of Free Trade Agreements*. National University of Singapore Global Production Networks Centre Faculty of Arts and Social Sciences Working Paper Series, GPN 2016-006. http://gpn.nus.edu.sg/file/Thomas%20Zylkin_GPN2016_006.pdf (Erişim Tarihi: 9 Nisan 2018).